

SOCIÁLNÍ PROSTŘEDÍ PRAHY: MĚSTO NA PRAHU 21. STOLETÍ

Martin Ouředníček, Jana Jíchová (eds.)

SOCIÁLNÍ PROSTŘEDÍ PRAHY: MĚSTO NA PRAHU 21. STOLETÍ

Martin Ouředníček, Jana Jíchová (eds.)

ACADEMIA
PRAHA 2017

Akademie věd
České republiky

KATALOGIZACE V KNIZE – NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Recenzenti:

Mgr. Ondřej Mulíček, Ph.D., Masarykova Univerzita, Brno

Doc. RNDr. Zdeněk Szczyrba, Ph.D., Univerzita Palackého v Olomouci

Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta

Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje

Urbánní a regionální laboratoř URRlab

Albertov 6, 128 43 Praha 2

Editors © Martin Ouředníček, Jana Jíchová, 2017

ISBN 978-80-200-2729-0

Obsah

Předmluva	00
O autorech	00
1. Úvod	00
Martin Ouředníček, Jana Jíchová	
2. Prostorová diferenciacie věkové struktury obyvatelstva Prahy	00
Nina Dvořáková	
3. Kriminalita v Praze: měřítková diferenciacie a možnosti měření	00
Jana Jíchová	
4. Kontrasty sociálních světů v dolních Holešovicích	00
Jan Sýkora, Petra Špačková	
5. Cizinci a lokální sociální prostředí: případová studie Hůrka	00
Ivana Přidalová	
6. Proměny lokalizace práce v Pražském městském regionu	00
Peter Svoboda	
7. Nové (de)koncentrace komerčních aktivit v Pražském městském regionu	00
Petr Koloušek, Peter Svoboda	
8. Komerční suburbanizace v okolí pražského letiště Ruzyně	00
Jiří Nemeškal	
English Summary	00

Předmluva

Kniha *Sociální prostředí Prahy: město na prahu 21. století* je dalším pokračováním série editovaných publikací zaměřených na naše hlavní město z pohledu sociální geografie. Dvě dříve publikované knihy vznikly jako výstupy výzkumné práce v rámci týmu Urbánní a regionální laboratoř na katedře sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy. První počín v tomto ohledu představovala publikace *Sociální geografie Pražského městského regionu* (Ouředníček, 2006). Její značná část byla věnována především prvotním důsledkům suburbánního rozvoje obcí v nejbližším zázemí města. Pokračování pod názvem *Sociální proměny pražských čtvrtí* (Ouředníček, Temelová, 2012) vyšlo již v edici *Urbanismus* nakladatelství Academia a hlavní pozornost zde byla věnována především různorodým typům dynamicky se proměňujících sousedství v důsledku postsocialistických transformačních procesů. Další kapitoly o vývoji metropolitního zázemí Prahy jsou pak obsaženy v publikaci zařazené ve stejné edici pod názvem *Sub Urbs: Krajina, sídla a lidé* (Ouředníček, Špačková, Novák, 2013). Tyto publikace tak souhrnně představují vedle časopiseckých článků příležitost prezentovat výsledky vlastního výzkumu odlišnou formou, která umožňuje zařazení do širšího kontextu a pochopení vzájemných souvislostí mezi jevy a procesy formujícími současná města. Praha je v tomto ohledu prostředím, které zřejmě jako jediné v Česku disponuje dostatečnou populační velikostí, aby se zde projevíly některé globální nebo kontinentální procesy v plné síle a bylo možno je porovnávat s jinými evropskými velkoměsty. Komparativní přístup totiž představuje v současnosti hlavní tendenci urbánních studií, kde Praha slouží jako jeden z nejčastějších příkladů města ze střední a východní Evropy, ať už se jedná o výzkum segregace (Ouředníček a kol., 2016), gentrifikace (Kährik a kol., 2015), suburbanizace (Ouředníček, 2007), sociálně-prostorové diferenciací (Špačková, Pospíšilová, Ouředníček, 2016), sídlišť (Temelová a kol., 2011) nebo teoretické přístupy k výzkumu města (Ouředníček, 2016).

Předkládaná publikace je cílena především na české odborné publikum, kolegy a studenty příbuzných disciplín i širší veřejnost se zájmem o problematiku Prahy. Jádrem publikace tvoří hodnocení sociálního prostředí města, tedy do značné míry neviditelného fenoménu, který lze částečně zachytit popisem sociální struktury bydlícího obyvatelstva. Podstatnou součástí sociálního

prostředí je však také sociální klima, které je utvářeno nejen rezidenty, ale také uživateli městského prostředí. Podobně jako naše předchozí práce, jsou všechny předkládané kapitoly založené na empirické práci s různými typy dat a využívají kombinaci statistické analýzy dat s hlubším pohledem do konkrétních území ve formě případových studií. Jako klíčová témata se tak objevují demografické stárnutí, sociální polarizace, kriminalita, mezinárodní migrace, změny v lokalizaci práce a komerční suburbanizace. V řadě ohledů se tedy již nejedná o popis postsocialistických transformačních procesů, ale spíše o hodnocení města po transformaci. Podtitul knihy tak odkazuje na období, kdy je naše hlavní město možné vnímat ne jako město zotavující se ze socialismu, ale jako metropoli, která je v současnosti formována podobně jako další evropská města.

Editoři knihy děkují recenzentům Mgr. Ondřeji Mulíčkovi, Ph.D. z Masarykovy Univerzity v Brně a doc. RNDr. Zdeňku Szczyrbovi, Ph.D. z Univerzity Palackého v Olomouci za důkladné pročtení knihy a mnoho pozměňujících připomínek, které výrazně přispěly ke zkvalitnění obsahové náplně textů.

Vydání knihy bylo podpořeno v rámci projektu Grantové agentury České republiky 14-00393 S „Dynamika sociálního prostředí a prostorová mobilita v metropolitních regionech České republiky“.

Martin Ouředníček a Jana Jíchová, únor 2017

LITERATURA

- KÄHRIK, A., NOVÁK, J., TEMELOVÁ, J., KADARIK, K., TAMMARU, T. (2015): Patterns and Drivers of Inner City Social Differentiation in Prague and Tallinn. *Geografie*, 120, č. 2, s. 275–295.
- OUŘEDNÍČEK, M. (ed.), (2006): *Sociální geografie Pražského městského regionu*. Praha, Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, 159 s.
- OUŘEDNÍČEK, M. (2007): Differential Suburban Development in the Prague Urban Region. *Geografiska Annaler: Human Geography*, 89B, č. 2, s. 111–125.
- OUŘEDNÍČEK, M. (2016): The relevance of “western” theoretical concepts for the investigation of the margins of post-socialist cities: The case of Prague. *Eurasian Geography and Economics*, DOI: 10.1080/15387216.2016.1256786.
- OUŘEDNÍČEK, M., POSPÍŠILOVÁ, L., ŠPAČKOVÁ, P., KOPECKÁ, Z., NOVÁK, J. (2016): The velvet and mild: Socio-spatial differentiation in Prague after transition. In: Tammaru, T., Marcińczak, S., van Ham, M., Musterd, S.: *Socio-Economic Segregation in European Capital Cities: East Meets West*. Abingdon/New York, Routledge, s. 261–286.
- OUŘEDNÍČEK, M., ŠPAČKOVÁ, P., NOVÁK, J. (eds.), (2013): *Sub Urbs: Krajina, sídla a lidé*. Praha, Academia, 200 s.
- OUŘEDNÍČEK, M., TEMELOVÁ, J. (eds.), (2012): *Sociální proměny pražských čtvrtí*. Praha, Academia, 304 s.

Předmluva

ŠPAČKOVÁ, P., POSPÍŠILOVÁ, L., OUŘEDNÍČEK, M. (2016): Long-term Development of Socio-spatial Differentiation in Socialist and Post-socialist Prague. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 52, č. 6, s. 821–860.

TEMELOVÁ, J., NOVÁK, J., OUŘEDNÍČEK, M., PULDOVÁ, P. (2011): Housing Estates in the Czech Republic after Socialism: Various Trajectories and Inner Differentiation. *Urban Studies*, 48, č. 9, s. 1811–1834.

O autorech

Nina Dvořáková je postgraduální studentkou v oboru Obecné otázky geografie na katedře sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy a členkou výzkumné skupiny Urbánní a regionální laboratoř. Dokončuje disertační práci, která se věnuje proměně obytného prostředí seniorů v postsocialistickém městě. Zabývá se geografíí města a výzkumem kvality rezidenčního prostředí.

e-mail: nina.dvorakova@gmail.com

Jana Jíchová je vědeckou pracovnící na katedře sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy a členkou výzkumné skupiny Urbánní a regionální laboratoř. Ve svém výzkumu se věnuje geografii města a osídlení, mezi její hlavní témata patří kriminalita, percepce bezpečí a nebezpečí a kvalita života.

e-mail: jana.jichova@natur.cuni.cz

Petr Koloušek je postgraduálním studentem na katedře sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy. Je členem výzkumného týmu Urbánní a regionální laboratoř. V disertační práci se zabývá faktory rozvoje zázemí měst, komerční suburbanizací a územním plánováním v příměstských oblastech.

e-mail: petr.kolousek@natur.cuni.cz

Jiří Nemeškal je postgraduálním studentem na katedře sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy a členem výzkumného týmu Urbánní a regionální laboratoř. Zpracovává disertační práci věnující se prostorovým vzorcům pracovní dojížděky v metropolitním areálu Prahy. Zabývá se komerční suburbanizací, prostorovou mobilitou a využitím polohových dat mobilních operátorů v sociálně geografickém výzkumu.

e-mail: jiri.nemeskal@natur.cuni.cz

Martin Ouředníček je docentem na katedře sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy. Je vedoucím pracovního týmu Urbánní a regionální laboratoř. Ve výzkumu se zabývá sociálním prostředím,

O autorech

urbanizačním a suburbanizačním procesům a sociální geografii města s hlavním zaměřením na Prahu. Je editorem knih Sociální geografie Pražského městského regionu (2006), Sociální proměny pražských čtvrtí (2012) nebo Sub Urbs: Krajina, sídla a lidé (2013).

e-mail: slamak@natur.cuni.cz

Ivana Přidalová je postgraduální studentkou sociální geografie a regionálního rozvoje na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy a členkou výzkumné skupiny Urbánní a regionální laboratoř. Zpracovává disertační práci zaměřující se na souvislosti mezinárodní migrace a geografie města. Ve výzkumu se zabývá prostorovou mobilitou obyvatelstva, jeho strukturou a sociálním prostředím ve městě.

e-mail: ivana.pridalova@natur.cuni.cz

Peter Svoboda je postgraduálním studentem na katedře sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy a členem výzkumného týmu Urbánní a regionální laboratoř. V současnosti působí i na pozici vedoucího oddělení strategických intervencí Středočeského inovačního centra. Ve svém výzkumu se věnuje ekonomickým faktorům geografie města, zejména flexibilitě a lokalizaci práce, komerční suburbanizaci a využití alternativních elektronických datových zdrojů v sociálně geografických výzkumech.

e-mail: peter.svoboda@natur.cuni.cz

Jan Sýkora je studentem magisterského studia Sociální geografie a regionálního rozvoje na katedře sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy. Ve své diplomové práci se věnuje proměnám čtvrtí vnitřního města, konkrétně se pak zaměřuje na studium dolních Holešovic v Praze.

e-mail: sykorka.honza@gmail.com

Petra Špačková pracuje jako odborná asistentka na katedře sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy a je členkou výzkumného týmu Urbánní a regionální laboratoř. Ve svém výzkumu se věnuje geografii města a osídlení a mezi její hlavní témata patří rezidenční mobilita a stabilita, migrace, každodenní mobilita a gender, suburbanizace, sídliště nebo komunitní studie. Je editorkou knihy Sub Urbs: Krajina, sídla a lidé (2013).

e-mail: petra.spackova@natur.cuni.cz

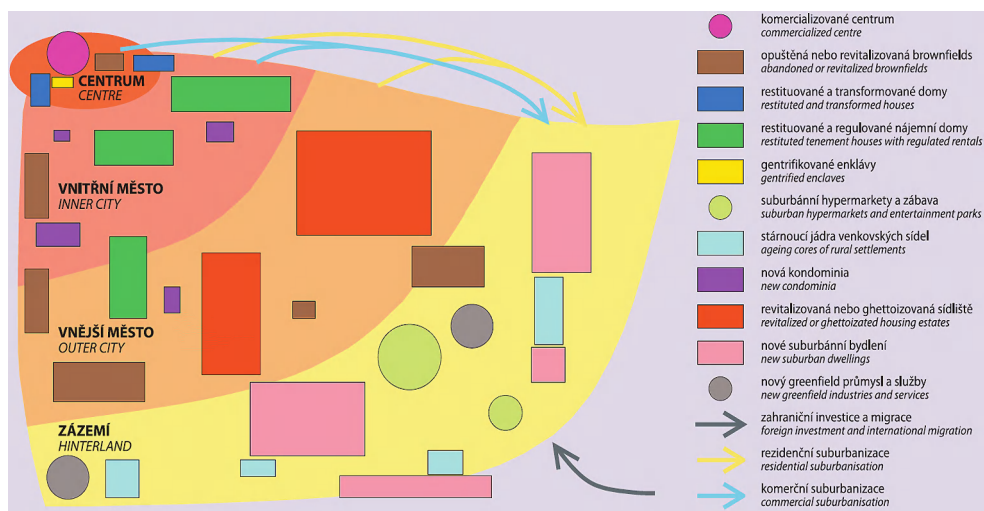
1

Úvod

MARTIN OUŘEDNÍČEK, JANA JÍCHOVÁ

Urbánní studie ve střední a východní Evropě byly v průběhu posledních 25 let výrazně ovlivněny tzv. postsocialistickým paradigmatem (Ouředníček, 2016). Je vskutku velice zajímavé, že v současné době charakteristické variabilitou epistemologických náhledů na město je možné identifikovat ucelenou vyhraněnou školu postsocialistických studií, které se věnovaly důsledkům socialismu a následné postsocialistické transformaci měst ve střední a východní Evropě. Vedle tematického zaměření a do značné míry i metodologického přístupu vycházejícího především z tradice pozitivistické geografie je pro tuto školu charakteristický tzv. developmentalismus (Ferenčuhová, 2012), tedy víra v postupné napravování chyb vzniklých za socialismu a transformace funkční, fyzické i sociální urbánní struktury po vzoru západních měst. Pro postsocialistické paradigma je dále velmi typické využívání terminologie západních (anglosaských) urbánních studií, především sociologie a geografie, pro popis i vysvětlení jevů a procesů v postsocialistických městech. Tak se k nám v 90. letech 20. století rozšířila taková slova jako komercializace, segregace, globalizace, gated communities, brown-fields, gentrifikace, ghettoizace, suburbanizace nebo urban sprawl. Nejen čeští, ale i většina výzkumníků ze střední a východní Evropy převzali bez hlubší kritické diskuse terminologii i metody výzkumu západních urbánních studií. Celá škola byla v poslední době kritizována za přílišnou tendenci k empiricismu a malou pozornost věnovanou rozvíjení vlastních teoretických konceptů, kterými by obohatila mezinárodní výzkum. Ačkoliv výzkum postsocialistických měst používal západní terminologii, byl a do značné míry stále zůstává izolovaným ostrovem vzájemně intenzívně komunikujících výzkumníků, ale bez návaznosti na současný (západní) urbánní výzkum (Wiest, 2012; Sjöberg, 2014).

Pokud se podíváme zpětně, musíme přiznat, že tento přístup byl do značné míry charakteristický i pro naši práci. V úvodu ke knize *Sociální proměny pražských čtvrtí* (Temelová, Ouředníček, 2012) jsme se snažili popsat vývoj čtyř generalizovaných koncentrických zón Prahy v kontextu postsocialistické transformace – historického jádra, vnitřního města, panelových sídlišť a širšího metropolitního zázemí města. Pro každou ze zón jsme následně chtěli identifikovat

Obrázek 1.1: Model vnitřní struktury postsocialistického města

Zdroj: Ouředníček, 2009

jevy a procesy popsané v západní literatuře, s využitím západní terminologie a částečně i metod šetření. Názorně je to například ukázáno na modelu vývoje postsocialistického města (viz obrázek 1.1), který byl publikován v *Atlasu krajiny České republiky* (Ouředníček, 2009). Model vycházející do značné míry z empirické práce na území Pražského metropolitního regionu se jasně hlásí k termínům jako gentrifikace, suburbanizace, ghettoizace sídlišť nebo brownfields. Vstupní text k jednotlivým kapitolám této knihy bychom chtěli pojmut jako kritické ohlédnutí za vývojem města od roku 1989 do současnosti, ale také jako přehodnocení některých názorů vnímaných doposud téměř výhradně optikou postsocialistického paradigmatu. Cítíme totiž, že ačkoliv je transformace městského prostředí zřejmě neukončitelným procesem, měli bychom postsocialistické paradigma doplnit nebo možná i nahradit jinými alternativními pohledy.

1.1 Dlouhodobý vývoj městských struktur

Jádrem developmentalismu je návaznost a jistá *path-dependency* současného vývoje našich měst na období socialismu. Charakteristické je především porovnávání vývoje měst za socialismu a v současnosti, bez přílišné pozornosti věnované minulému vývoji. Jako příklad významnosti dlouhodobější perspektivy

Obrázek 1.2: Vývoj ročního počtu dokončených bytů v Praze v letech 1920–2015
Zdroj: Kohout, Vančura, 1986; ČSÚ 2016

můžeme vzít vývoj bytové výstavby (viz obrázek 1.2), jako jednoho z nejdůležitějších faktorů sociálně prostorové diferenciaci v Praze. Pokud zvolíme pro hodnocení pouze čísla od poloviny 90. let do současnosti, může se zdát celkový počet dokončených bytů mezi lety 2006–2009 jako vysoce intenzivní. To už je ale méně zřejmé, pokud srovnáme velikost bytové výstavby v 70. a 80. letech. I tato čísla charakterizující bytovou výstavbu realizovanou především v panelových domech jsou ale relativně nízká ve srovnání s rozvojem v období první republiky, kde jsou data navíc zobrazena pouze za území tehdejší Velké Prahy. Tento jednoduchý příklad ukazuje na potřebnost dlouhodobější analýzy městského vývoje a ošidnost využití krátkodobých studií porovnávajících pouze socialistickou a postsocialistickou éru vývoje města.

Vstupní úvahy směřují k navození otázky, jak dlouho bude ještě možné označovat města střední a východní Evropy za *postsocialistická* a zda již nyní nenastal čas hledat pro ně jiné označení. V současnosti uplynula již relativně dlouhá doba od Sametové revoluce a více než čtvrt století dynamického vývoje města transformovalo řadu lokalit skutečně do formy velmi podobné západním městům. Špačková, Pospíšilová a Ouředníček (2016) např. dokládají, že některé urbánní procesy probíhající v současnosti nejsou ovlivněny pouze přechodem ze socialismu do postsocialismu, ale mají dlouhodobější důvody v presocialistickém fyzickém a funkčním uspořádání Prahy, částečně ve smyslu *longue durée* fyzických a sociálních struktur (Braudel, 1980). V konkrétním urbánním kontextu

Prahy se jedná zejména o relativně setrvačnou a v průběhu socialismu minimálně změněnou fyzickou a funkční strukturu ve vnitřních částech města, která byla v Praze utvářena od středověku až do období průmyslového města. Kromě urbanismu se ale do značné míry zachovaly i vzorce rozmístění dobrého a horšího bydlení, které následně koresponduje s výší sociálního statusu rezidentů. Chtěli bychom tedy argumentovat, že při hodnocení našich měst je velmi vhodné použít zároveň geografickou a historickou perspektivu a vnímat hranici mezi městem vzniklým před a po roce 1948. Na příkladu Prahy je tak zřejmé, že termín postsocialistické město do značné míry přehlíží ostatní fáze růstu města, které je urbanisticky, funkčně, ale i sociálně utvářeno od konce 10. století a kde socialismus představuje pouze malou část v jeho dosavadním vývoji.

1.2 Segregace, sociální bydlení a suburbia

Druhým tématem, které považujeme za vhodné zmínit na začátku celé publikace, je otázka terminologického označování v současných urbánních studiích. Tato situace bude dokumentována opět na našem hlavním městě, má však do značné míry obecnou platnost i pro ostatní česká a šířeji i města střední a východní Evropy. Zatímco ve vnitřních částech našich měst mohou fungovat teoretické a zejména metodické přístupy přebírané ze západní geografie, pro vnější části města (vzniklé v různých podmínkách bipolární Evropy) je využití importovaných urbánních konceptů poněkud problematické a na dosavadní spojení západní teorie a postsocialistické empirie je potřeba hledět kriticky. Na jedné straně totiž tyto koncepty významně ulehčily pochopení a vysvětlení některých procesů transformace postsocialistického města, na druhé straně spíše toto pochopení znesnadňují (Ouředníček, 2016). To můžeme dokumentovat prostřednictvím hledání tří klíčových atributů současného urbánního výzkumu – segregace, sociálního bydlení na sídlištích a suburbanizace – s odkazy na příklady z Prahy.

Hledání segregace

Zcela charakteristickým rysem pro utváření rezidenční diferenciace v Praze je proces lokalizace nové bytové výstavby. Nové rezidenční okrsky nebo i solitérní stavby vznikají na sídlištích, na okrajích města i na volných pozemcích vnitřního města (Ouředníček, 2007; Špačková, Pospíšilová, Ouředníček, 2016). Mnoho z těchto lokalit se vyznačovalo v minulosti spíše slabším sociálním statusem obyvatelstva (dělnické čtvrti vnitřního města, domky vnějšího města) nebo se

předpokládal postupný propad kvality jejich fyzického i sociálního prostředí (sídliště). Naproti tomu namísto segregačních mechanismů je stále zřetelnější tendence k tzv. *sociálnímu mixu*, tedy pokračující relativně heterogenní struktuře bydlícího obyvatelstva. Ten je potvrzen nejen v Praze, ale také v jiných městech střední a východní Evropy (Kährlik, Tammaru, 2010; Temelová a kol., 2011; Grossmann, Kabisch, Kabisch, 2015). Protože je řada nových domů postavena spíše v rámci menších projektů a nová bytová výstavba je značně rozeseta v prostoru celého metropolitního regionu, dochází k nebývalému mísení staré a nové zástavby, mísení bydlení starých a mladých, chudších a bohatších, cizinců a Čechů (Ouředníček a kol., 2016).

Tento v 90. letech nikým nepředvídaný proces nutně vzbuzuje otázku, zda soužití rozdílných sociálních, demografických nebo etnických skupin vede k sociální polarizaci a problémům na mikroúrovni. Dosavadní studie sociálního prostředí a sociálního klimatu nicméně ukazují, že k žádné takové polarizaci a konfliktům ve městě ani v suburbánní oblasti nedochází (Ouředníček, 2003; Špačková, Ouředníček, 2012; Sýkora, Špačková, 2017). To je zajímavé zejména v případě etnické diferenciaci, která je pro Prahu jednoznačně novým a dosti významným fenoménem. V tomto ohledu se zřejmě projevuje relativně malá sociální, kulturní, ale i ekonomická distance většiny obyvatel Prahy od nových imigrantů. Socialistická minulost přistěhovalých z Vietnamu, Číny, postsovětských i ostatních východoevropských zemí vytváří zřejmě zcela odlišné prostředí pro soužití, než je tomu v některých západoevropských městech nebo v USA. Zahraniční migrace je navíc také velmi různorodá, a kromě tradičního západního modelu (bohatý domácí vs. chudý, imigrant) můžeme v současné Praze objevit řadu cizinců s příjmy podobnými české populaci nebo dokonce s vyšším sociálně-ekonomickým statusem. Je pravda, že v rámci této ekonomicky silnější skupiny můžeme pozorovat určité tendence k prostorové separaci (Přidalová, Ouředníček, 2017). I když Praha patří mezi města s relativně vysokým podílem cizinců i v evropském kontextu a má násobně více cizích státních příslušníků než např. Varšava, Budapešť nebo Bratislava, nejsou zde prozatím patrné větší tendence k prostorové separaci nebo segregaci na bázi etnického statusu. Obecně je v Praze těžké najít sociálně deprivované nebo segregované lokality (Kostelecký, Patočková, Illner, 2012; Ouředníček a kol., 2016). Když k tomuto zjištění přidáme ještě potvrzené klesající hodnoty segregačních indexů v Praze (Ouředníček a kol., 2016; Špačková, Pospíšilová, Ouředníček, 2016), je nutné se ptát, zda bychom neměli hledat jiný typ sociálně-prostorové diferenciaci a využívat jiné metody jejího měření, které by více odpovídaly mikrodiferenciaci nikoliv na úrovni čtvrtí města, ale spíše jednotlivých domů.

Hledání sociálního bydlení

Zřejmě nejvíce nápadné jsou podobnosti ve fyzické struktuře a odlišnosti v sociální struktuře v těch částech měst, které vznikly v poválečné Evropě v období bipolárního světa. Ačkoliv byl koncentrický rozvoj měst v západní i východní Evropě do značné míry podobný z hlediska morfologie i technologie výstavby (Szelényi, 1996; Stanilov, 2007), je zřejmé, že bydlení v panelových domech na sídlištích vytvořilo zcela odlišné sociální struktury. V západních městech jsou velká sídliště synonymem sociálního bydlení, s relativně vysokými koncentracemi sociálně slabých a etnických minorit (Musterd, van Kempen, 2007). Naproti tomu specifická bytová politika, alokace nového bydlení a další odlišnosti vedly k relativně heterogenní socio-ekonomické struktuře sídlišť v Československu, ale i dalších evropských socialistických zemích. V současné době se navíc potvrzuje, že v řadě evropských měst byly obavy o propad sociálního statusu příliš velké a sídliště si zachovávají relativně k ostatním částem města standard průměrného nesegregovaného bydlení se sociálním mixem rezidentů (Eskinas, 1995; van Kempen a kol., 2005; Kährik, Tammaru, 2010; Temelová a kol., 2011; Grossmann, Kabisch, Kabisch, 2015).

Praha s více než 40 % bytového fondu v sídlištní zástavbě může sloužit jako dobrý příklad města, které v průběhu socialismu jasně preferovalo mladé rodiny bez ohledu na sociální status. Výsledkem této bytové politiky byla relativně demograficky homogenní sídliště s velmi heterogenní profesní i vzdělanostní strukturou nových rezidentů. Sídliště se navíc ani v průběhu socialismu, ani v současnosti v Praze nepropadla do forem ghettoizovaných nebo stigmatizovaných lokalit. Toto hodnocení by jistě bylo odlišné, pokud bychom vzali v potaz všechna česká města a vybraná sídliště, kde můžeme objevit řadu sociálně vyloučených lokalit s koncentracemi sociálně slabých obyvatel a romské populace. V Praze však mají sídliště hodně daleko k označení sociální bydlení (Temelová a kol., 2011; Ouředníček, 2016), které je v západní literatuře se sídlišti jednoznačně spojováno (Musterd, van Kempen, 2007). I zde se následně nabízí otázka, jaké teoretické koncepty nebo i praktická řešení v plánování nebo revitalizaci lokálního prostředí bychom mohli využít ze západních urbánních studií. Varování před nevhodnou privatizací a nebezpečím segregace se ukázala být v případě Prahy jako lichá. Žádné ze sídlišť v Praze nelze v současnosti označit za sociální bydlení a například z hlediska cen nepatří sídliště na dno rezidenčního trhu s potenciální koncentrací obyvatel s nízkým sociálně-ekonomickým statusem.

Hledání suburbií

Poslední zamyšlení se týká zřejmě nejčastěji hodnoceného tématu v postsocialistickém urbánním výzkumu. Suburbanizace patřila zejména v uplynulých dvaceti letech k procesům, které se relativně univerzálně začaly uplatňovat ve všech státech bývalého sovětského bloku. Pokud budeme chápat suburbium jako nové autonomní sídlo vzniklé v zázemí města, odhadujeme, že takových sídel jsou v současnosti v Česku do desítky. Systém osídlení založený v průběhu středověku je dodnes typický velmi hustou sítí malých měst, vesnic nebo dokonce samot. Podobný charakter má i příměstské osídlení Prahy. I když je migrace obyvatelstva do zázemí Prahy relativně intenzivním procesem, který je přítomen téměř ve všech obcích širšího zázemí města, nově vzniklé autonomní sídlo, se nám v rámci dlouhodobého výzkumu nepodařilo objevit. Procesy *metropolizace* a *suburbanizace*, jejichž intenzita se po roce 1989 zvýšila, přispívají k výraznému vrůstání městských prvků do venkovského osídlení. Kolonizace venkovského prostředí formou výstavby nových městských okrsků bydlení, příliv městského obyvatelstva i stylu života neproměňuje přitom celá souvislá území, a dokonce ani jednotlivá sídla. V Česku, a obecněji i v postsocialistických podmínkách střední a východní Evropy, dochází k postupnému *rozsídlování*¹ a obrůstání stávajících vesnic a městeček výstavbou nových obytných okrsků (Ouředníček, 2007).

Nejenom prostorová forma, ale ani sociální kompozice a charakter stěhování do zázemí města nemusí vždy vystihovat podstatu procesu suburbanizace. Ouředníček (2007) udává příklady šesti zcela odlišných procesů odehrávajících se pod společným označením suburbánní rozvoj a lišících se od suburbanizace. Transformace objektů druhého bydlení a jejich sezónní využívání, renovace starých domů, stěhování do domovů důchodců, únik z města ve formě *deurbanizace* a další procesy jsou významným doplňkem výstavby nových domů s přílivem obyvatelstva z města (zřejmě nejvhodnější charakteristika suburbanizace). Tato specifika a zejména opět určitá disperze nové výstavby do řady malých projektů nebo solitérních staveb uvnitř intravilánu způsobila, že procesy jako segregace, separace a sociální polarizace nejsou typickými jevy v suburbánních sídlech v zázemí Prahy a zřejmě ani v dalších českých městech. V současnosti neexistuje žádná empirická studie, která by tyto negativní jevy kvalitním způsobem doložila. Naopak celá řada dílčích i komplexnějších prací ukazuje na nadprůměrnou nebo vyšší sociální kohezi v nově vzniklých rezidenčních lokalitách

¹ Termín *rozsídlování* v kontextu německého *Zersiedelung* diskutoval ve svých přednáškách urbanismu na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy v Praze arch. Jiří Hrůza počátkem 90. let 20. století.

(Ouředníček, 2003; Potočný, 2006; Puldová, 2006; Puldová, Ouředníček, 2006; Špačková, Ouředníček, 2012; Špačková, Ouředníček, Susová, 2012).

Při syntetickém pohledu na zmíněné tři fenomény vývoje současného města, ale i při širším ohlédnutí za čtvrtstoletím postsocialistického urbánního výzkumu, je možné upozornit na významnou kontradikci mezi žádanou a realizovanou rektifikací společnosti a prezentovanými převážně negativními dopady napravování těchto chyb. Jak je možné, že napravování chyb socialistického režimu – demokratizace, odstranění centrálně řízené ekonomiky, nesvobody, přílišné nivelizace společnosti, nízké mobility, privatizace a restituace majetku – měla v našich městech vést k segregaci, vytváření sociálně vyloučených lokalit, ghettoizaci sídlišť nebo urban sprawl a sociální polarizaci. Není naopak pravděpodobnější, že většina nápravných procesů vedla spíše ke zlepšení sociálního a fyzického prostředí města? Jsme si vědomi, že zodpovězení těchto otázek je bezpochyby různé v malých a velkých městech, v regionech strukturálně postižených, vnitřních periferiích a v prosperujících ekonomických centrech. Praha je v tomto ohledu možná výjimkou, když v současnosti představuje kvetoucí metropoli dobře zotavenou ze socialistického experimentu, která se může v řadě ohledů rovnat vyspělým evropským městům. Optikou konceptu *community question* (Wellman, Leighton, 1979) si myslíme, že se jedná spíše o *community saved* než *community lost* s relativně malými a zlepšujícími se problémy pramenícími většinou z denních aktivit obyvatelů a uživatelů města. To do značné míry dokládají i texty shromážděné v předkládané knize.

1.3 Struktura a obsah kapitol

Kniha je složená z úvodu a sedmi kapitol, jejichž hlavním společným znakem je důraz na empirickou práci a využívání případových studií různých lokalit (čtvrtí) ve městě i jeho nejtěsnějším zázemí. Důraz na empirickou práci, kombinaci variantních metod analýzy a vizualizace výsledků na různých geografických měřících považujeme za hlavní rys našeho metodologického přístupu při výzkumu města (Ouředníček a kol., 2009). Řazení jednotlivých kapitol vychází z nejobecnějšího modelu v urbánních studiích, totiž koncentrického vnímání vnitřní struktury města (Boháč, 1923; Burgess, 1925; Ouředníček a kol., 2012). Dvě vstupní kapitoly se věnují analýzám na území celé Prahy, dále jsou zařazeny texty zaměřené na čtvrť vnitřního města, sídliště, a nakonec tři příspěvky lokalizované do suburbánní zóny Prahy. Následující text obsahuje stručné představení jednotlivých kapitol a jejich návaznost na další práce publikované v poslední době.

Kapitola *Prostorová diferenciace věkové struktury obyvatelstva Prahy* reflektuje dva důležité demografické procesy, které se podílejí na proměňování sociálního prostředí Prahy, demografické stárnutí a reprodukční chování mladých dospělých. Nina Dvořáková se v kapitole zaměřuje na dvě věkové skupiny, které jsou charakteristické odlišným migračním chováním – na seniory vykazující spíše rezidenční stabilitu a na mladé dospělé, kteří patří dlouhodobě k migračně nejaktivnější části populace. Autorka v kapitole hodnotí proměnu věkové struktury Prahy na různých měřítkových úrovních, porovnává ji s vývojem v Česku, na úrovni koncentrických zón Prahy a následně i s využitím typů pražských urbanistických obvodů. Na základě datových a prostorových analýz následně lokalizuje území se specifickou strukturou populace, konkrétně území s významným zastoupením starší či mladší populace. Empirická část je zakončena případovou studií v sídlištní lokalitě Novodvorská, pro kterou je charakteristické současné vyšší zastoupení seniorů. Detailní zhodnocení proměny věkové struktury lokality je doplněno i vysvětlením související proměny funkční vybavenosti sídliště. Příspěvek tak nabízí nejen detailní pohled na rezidenční strukturu Prahy na různých měřítkových úrovních, ale zároveň na konkrétním případě vybrané lokality dokumentuje širší podmíněnosti a důsledky vývoje rezidenční věkové struktury a potvrzuje tak do značné míry různorodost vývoje sídlišť v post-transformačním období v Praze (Temelová a kol., 2011).

Další kapitola se zaměřuje na specifické téma urbánních studií, na městskou kriminalitu. Jana Jíchová v kapitole *Kriminalita v Praze: měřítková diferenciace a možnosti měření* navazuje na nedávný text Temelové, Čermáka a Jíchové (2012) a dokumentuje vývoj registrované kriminality po roce 2010 v Praze. Podrobněji se ale zaměřuje na využití různých měřítkových úrovní (územních jednotek) a různých zdrojů dat (zejména o obyvatelstvu) a ukazuje, jak významně může jejich volba ovlivnit výsledky a následnou interpretaci. Příkladem je využití dat o počtu obyvatel získaných ze sčítání lidu a z evidence mobilních operátorů, jejichž odlišné rozložení do značné míry mění prostorové vzorce kriminality v Praze. Pozornost je v kapitole směřována na majetkovou kriminalitu a specificky na trestný čin krádeže věcí z aut, za který jsou dostupná nejen data v detailu policejních obvodů, ale i data s GPS souřadnicemi a časem spáchání trestného činu. Práce tak odhaluje alternativní možnosti využití různých zdrojů dat a jejich interpretace s využitím odlišných metodických postupů.

Další dvě kapitoly vycházejí z konceptu sociálního prostředí (Ouředníček, 2002), které je popisováno na základě analýzy sociálně prostorové struktury, ale i analýzy sociálního klimatu. Obě kapitoly rovněž dokazují důležitost studia druhé zmiňované složky sociálního prostředí, která ne vždy koresponduje s výsledky analýz statistických dat a umožňuje proniknout hlouběji do dané

problematiky. Jan Sýkora a Petra Špačková v kapitole *Kontrasty sociálních světů v dolních Holešovicích* nezvolili Holešovice náhodně. Jedná se o dynamicky se rozvíjející čtvrt, pro kterou je charakteristická velká rozmanitost sociálního i fyzického prostředí. A právě na výrazné kontrasty se autoři v kapitole zaměřují. Nejprve hodnotí sociálně prostorovou strukturu na mikroúrovni statistických obvodů, na jejímž základě pak identifikují lokality s bydlícími obyvateli s výrazně odlišným sociálním a demografickým statusem. V rámci terénního šetření využívají hodnocení denního rytmu, které bylo již dříve představeno pro pražské centrum v práci Lucie Pospíšilové (2012). Všimají si zejména interakce osob, popis osob, sociálního klimatu vybraných veřejných prostorů, které se nalézají na rozhraní lokalit s výrazně odlišnými obyvateli. Výsledky jejich výzkumu ukazují, že navzdory poměrně výrazné polarizaci obyvatel bydlících v dolních Holešovicích nemusí nezbytně docházet k interakcím, které by vedly k nějakým sporům. Spíše pozorovali míjení lidí, což odpovídalo i transnitnímu charakteru vybraných míst. Kapitola tak na příkladu specifického výzkumu v dolních Holešovicích dokládá důležitost zahrnutí hodnocení sociálního klimatu při výzkumu sociálního prostředí.

Ivana Přidalová se v kapitole *Cizinci a lokální sociální prostředí: případová studie Hůrka* zaměřuje na roli mezinárodní migrace obyvatelstva při formování lokálního sociálního prostředí. Využívá koncept dynamického heterolokalismu, který poukazuje na možnost nevnímat domov jako pouze jedno místo. V případě cizinců se domov může nacházet na více různých místech. Případová studie dokumentuje proměnu sociální struktury obyvatelstva a místního sociálního klimatu na příkladu lokality Hůrka na sídlišti Nové Butovice, která je příkladem lokality s vysokým podílem cizinců. Výzkum je založen na kombinaci různých metod sběru dat: analýzy statistických dat, strukturovaných rozhovorů s místními aktéry a dotazníkového šetření mezi obyvateli. Získané informace pak odpovídají mimo jiné na otázky zaměřené na vztahy mezi obyvateli s různým státním občanstvím, na jejich participaci na společenském životě lokality i na reakci místních aktérů a institucí na rostoucí etnickou heterogenitu. Výzkum ukazuje, že sociální klima je negativně ovlivňováno nepříliš přátelskými vztahy vůči přistěhovalým cizincům, což potvrzuje i hlubší sonda v případě ruskojazyčné menšiny. Postoje respondentů k cizincům jsou však založeny spíše na strachu z neznámého než na negativních osobních zkušenostech. Kapitola zdůrazňuje důležitost výzkumu vlivu imigrace cizinců pro současnou sociálně prostorovou diferenciaci Prahy a oproti dřívějším studiím (Valenta, 2012, Špačková, Pospíšilová, Ouředníček, 2016, Přidalová, Ouředníček, 2017) přináší důležité poznatky na mikroúrovni sledování.

22 Závěrečné tři kapitoly se věnují z různých perspektiv procesu komerční suburbanizace. Každá k tématu přistupuje odlišným způsobem a zaměřuje se na

jeho jiné aspekty. Nejen Prahou, ale i jejímu zázemí se v kapitole *Proměny lokalizace práce v Pražském městském regionu* věnuje Peter Svoboda. K hodnocení vývoje, proměn lokalizace i odvětvové struktury práce přistupuje vývojově, zaměřuje se na časové horizonty, které reflektují pozdní fázi socialismu, transformační dekádu a post-transformační období. Na základě dat o pracovní dojíždě z posledních čtyř sčítání lidu zkoumá nejen výše uvedené, ale zaměřuje se rovněž na změnu charakteru organizace práce, změnu v prostorovém uspořádání vztahů mezi bydlištěm a pracovištěm a na fenomén flexibilní, prostorově neukotvené, práce. V kapitole je kladen důraz na lokalizaci oblastí se zvýšenou koncentrací pracovních příležitostí a zkoumání rozdílů mezi hlavním městem a jeho zázemím. Kapitola tak přináší nejen ucelený pohled na vývoj a proměny lokalizace práce v Pražském městském regionu v dlouhodobém horizontu, ve kterém reflektuje širší podmíněnosti tohoto vývoje, ale zároveň propojuje prostorovou flexibilitu práce a komerční suburbanizaci.

Kapitola *Nové (de)koncentrace komerčních aktivit v Pražském městském regionu* se zabývá procesem komerční suburbanizace, který významně ovlivňuje fyzickou i sociální strukturu sídel v zázemí českých měst. Petr Koloušek a Peter Svoboda se nejprve zabývají celkovým vývojem využití ploch pro komerční účely v Pražském městském regionu a následně mapují konkrétní trendy komerční výstavby v případových studiích tří vybraných obcí v zázemí Prahy. Výzkum provedený v obcích Nupaky, Vestec a Dolní Břežany dokumentuje odlišný vývoj komerční suburbanizace, který je ovlivněný nejen specifiky jednotlivých obcí, ale i přístupem vedení obcí zejména prostřednictvím územního plánování. Autoři navrhuji vlastní metodické postupy a na lokální úrovni dostupná statistická data doplňují vlastním terénním šetřením. Kapitola popisuje nejen samotné rozmístění komerčních aktivit a jeho proměny, ale zároveň reflektuje roli obcí či dalších institucí v lokálním rozvoji.

Rovněž kapitola Jiřího Nemeškala se zaměřuje na téma komerční suburbanizace, úžeji se ale soustředí na koncept edge city. Hlavním cílem kapitoly s názvem *Komerční suburbanizace v okolí pražského letiště Ruzyně* je vyhodnotit, zda je koncept edge city využitelný i v prostředí střední Evropy. Jako modelové území autor vybral severozápadní část Prahy, konkrétně okolí letiště Ruzyně. Tato oblast je právě díky dynamicky se rozvíjejícímu letišti reflektována jako rozvojová s potenciálem rozvoje významného uzlu spojujícího rozličné komerční aktivity koncentrované na relativně malém prostoru. V kapitole je nejdřív hodnocena struktura a rozmístění různých typů komerčních aktivit ve sledované oblasti. Následně se autor soustředí na detailní analýzu pracovní dojíždě, hodnotí její objem, směry, zdrojová i cílová místa i samotnou strukturu dojíždě s důrazem na vzdělanost. Výsledky dokládají důležitost oblasti letiště

pro pracovní trh Prahy a jejího zázemí. Ač lokalita spíše nesplňuje podmínky pro označení edge city, přesto lze vysledovat řadu jiných podobností s vývojem obdobných areálů ve světě.

LITERATURA

- BOHÁČ, A. (1923): *Hlavní město Praha. Studie o obyvatelstvu*. Praha, Melantrich.
- BRAUDEL, F. (1980): *On History*. Translated by Sarah Matthews. Chicago, The University of Chicago Press.
- BURGESS, E. W. (1925): The Growth of the City: An Introduction to a Research Project. In Park, R. E., Burgess, E. W., McKenzie, R. D. (eds.): *The City*. Chicago, The Chicago University Press, s. 47–62.
- ESKINASI, M. (1995): Changing housing policy and its consequences: The Prague case. *Housing Studies*, 10, č. 4, s. 533–548.
- FERENČUHOVÁ, S. (2012): Urban theory beyond the 'East/West divide'? Cities and urban research in post-socialist Europe. In: Edensor, T., Jayne, M. (eds.): *Urban Theory Beyond the West: A World of Cities*. London, Routledge, s. 65–74.
- GROSSMANN, K., KABISCH, N., KABISCH, S. (2015): Understanding the social development of a post-socialist large housing estate: The case of Leipzig-Grünau in eastern Germany in long-term perspective. *European Urban and Regional Studies*. doi: 10.1177/0969776415606492.
- KÄHRIK, A., TAMMARU, T. (2010): Soviet Prefabricated Panel Housing Estates: Areas of Continued Social Mix or Decline? The Case of Tallinn. *Housing Studies*, 25, č. 2, s. 201–219.
- KOHOUT, J., VANČURA, J. (1986): *Praha 19. a 20. století. Technické proměny*. Praha, SNTL.
- KOSTELECKÝ, T., PATOČKOVÁ, V., ILLNER, M. (2012): Problémové rezidenční čtvrti a politiky k jejich regeneraci v postsocialistickém městě – studie Prahy. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 48, č. 1, s. 39–63.
- MUSTERD, S., VAN KEMPEN, R. (2007): Trapped or on the Springboard? Housing Careers in Large Housing Estates in European Cities. *Journal of Urban Affairs*, 29, č. 3, s. 311–329.
- OUŘEDNÍČEK, M. (2002): *Urbanizační procesy obyvatelstva v Pražském městském regionu*. Diplomová práce. Praha, Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje.
- OUŘEDNÍČEK, M. (2003): Suburbanizace Prahy. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 39, č. 2, s. 235–253.
- OUŘEDNÍČEK, M. (2007): Differential Suburban Development in the Prague Urban Region. *Geografiska Annaler: Human Geography*, 89B, č. 2, s. 111–125.
- OUŘEDNÍČEK, M. (2009): Vnitřní struktura postsocialistického města (1990–2007). In: Hrnčárová, T., Mackovčin, P., Zvara, I. (eds.): *Atlas krajiny České republiky*. MŽP Průhonice, VÚKOZ, s. 166.
- OUŘEDNÍČEK, M. (2016): The relevance of 'western' theoretical concepts for the investigation of the margins of post-socialist cities: The case of Prague. *Eurasian Geography and Economics*, DOI: 10.1080/15387216.2016.1256786.
- OUŘEDNÍČEK, M., NOVÁK, J., TEMELOVÁ, J., PULDOVÁ, P. (2009): Metody geografického výzkumu města. In: Ferenčuhová, S., Hledíková, M., Galčanová, L., Vacková, B. (eds.): *Město: Proměnlivá ne/samozřejmost*. Brno, Pavel Mervart/Masarykova univerzita, s. 93–128.

- OUŘEDNÍČEK, M., POSPÍŠILOVÁ, L., ŠPAČKOVÁ, P., KOPECKÁ, Z., NOVÁK, J. (2016): The velvet and mild: Socio-spatial differentiation in Prague after transition. In: Tammaru, T., Marcińczak, S., van Ham, M., Musterd, S. (eds.): *Socio-Economic Segregation in European Capital Cities: East Meets West*. Abingdon/New York, Routledge, s. 261–286.
- OUŘEDNÍČEK, M., POSPÍŠILOVÁ, L., ŠPAČKOVÁ, P., TEMELOVÁ, J., NOVÁK, J. (2012): Prostorová typologie a zonace Prahy. In: Ouředníček, M., Temelová, J. (eds.): *Sociální proměny pražských čtvrtí*. Praha, Academia, s. 268–297.
- POSPÍŠILOVÁ, L. (2012): Denní rytmus lokalit pražského centra. In: Ouředníček, M., Temelová, J. (eds.): *Sociální proměny pražských čtvrtí*. Praha, Academia, s. 136–158.
- POTOČNÝ, T. (2006): Lidé na okraji. Případová studie satelitního městečka. *IVRIS Working Papers 06/01*. Brno, Institut pro výzkum reprodukce a integrace společnosti. Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity.
- PŘIDALOVÁ, I., OUŘEDNÍČEK, M. (2017): Role zahraniční migrace v měnící se sociálně-prostorové diferenciaci Prahy. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 53, č. X, s. X-Y.
- PULDOVÁ, P. (2006): *Vliv suburbanizace na změnu sociálního prostředí v zázemí Prahy*. Diplomová práce. Praha, Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje.
- PULDOVÁ, P., OUŘEDNÍČEK, M. (2006): Změny sociálního prostředí v zázemí Prahy jako důsledek procesu suburbanizace. In: Ouředníček, M. (ed.): *Sociální geografie Pražského městského regionu*. Praha, Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, s. 128–142.
- SJÖBERG, Ö. (2014): Cases onto themselves? Theory and research on ex-socialist urban environments. *Geography*, 119, č. 4, s. 299–319.
- SÝKORA, J., ŠPAČKOVÁ, P. (2017): Kontrasty sociálních světů v dolních Holešovicích. In: Ouředníček, M., Jíchová, J. (eds.): *Sociální prostředí Prahy: město na prahu 21. století*. Praha, Academia, s. xx–xx.
- ŠPAČKOVÁ, P., OUŘEDNÍČEK, M. (2012): Spinning the web: new social contacts of Prague's suburbanites. *Cities*, 29, č. 5, s. 341–349.
- ŠPAČKOVÁ, P., OUŘEDNÍČEK, M., SUSOVÁ, K. (2012): Sociální prostředí, sociální kapitál a sociální klima v suburbii. In: Ouředníček, M., Temelová, J. (eds.): *Sociální proměny pražských čtvrtí*. Praha, Academia, s. 179–205.
- ŠPAČKOVÁ, P., POSPÍŠILOVÁ, L., OUŘEDNÍČEK, M. (2016): Long-term Development of Socio-spatial Differentiation in Socialist and Post-socialist Prague. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 52, č. 6, s. 821–860.
- TEMELOVÁ, J., ČERMÁK, D., JÍCHOVÁ, J. (2012): Kriminalita a vnímání bezpečnosti v pražských čtvrtích. In: Ouředníček, M., Temelová, J. (eds.): *Sociální proměny pražských čtvrtí*. Praha, Academia, s. 47–67.
- TEMELOVÁ, J., NOVÁK, J., OUŘEDNÍČEK, M., PULDOVÁ, P. (2011): Housing Estates in the Czech Republic after Socialism: Various Trajectories and Inner Differentiation. *Urban Studies*, 48, č. 9, s. 1811–1834.
- TEMELOVÁ, J., OUŘEDNÍČEK, M. (2012): Úvod. In: Ouředníček, M., Temelová, J. (eds.): *Sociální proměny pražských čtvrtí*. Praha, Academia, s. 13–24.
- STANILOV, K. (2007): Taking stock of post-socialist urban development: A recapitulation. In: Stanilov, K. (ed.): *Post-Socialist City*. Dordrecht, Springer, s. 3–17.

- SZELÉNYI, I. (1996): Cities under Socialism – and After. In: Andrusz, G. D., Harloe, M., Szelényi, I. (eds.): *Cities after Socialism: Urban and Regional Change and Conflict in Post-Socialist Societies*. Oxford, Blackwell, s. 286–317.
- VALENTA, O. (2012): Cizinci v Praze: prostorová koncentrace Slováků, Ukrajinců a Vietnamců. In: Ouředníček, M., Temelová, J. (eds.): *Sociální proměny pražských čtvrtí*. Praha, Academia, s. 92–115.
- VAN KEMPEN, R., DEKKER, K., HALL, S., TOSICS, I. (eds.) (2005): *Restructuring large housing estates in Europe*. Bristol, The Policy Press.
- WELLMAN, B., LEIGHTON, B. (1979): Networks, neighbourhoods, and communities: Approaches to the study of the community question. *Urban Affairs Quarterly*, 14, č. 3, s. 363–390.
- WIEST, K. (2012): Comparative Debates in Post-Socialist Urban Studies. *Urban Geography*, 33, č. 6, s. 829–849.

OSTATNÍ ZDROJE

- ČSÚ (2016): *Statistika bytové výstavby v hlavním městě Praze*. Praha, Český statistický úřad. Elektronická databáze.

2 Prostorová diferenciacie věkové struktury obyvatelstva Prahy

NINA DVOŘÁKOVÁ

2.1 Úvod

Při analýze urbanizačních procesů se příslušnost k určité věkové kategorii či životnímu období mnohdy používá jako jeden z důležitých znaků, s jehož pomocí se popisují vlastnosti lidí či domácností obývajících či stěhujících se do určitých typů městských čtvrtí. Podle van Diepena a Musterda (2009) se v průběhu životního cyklu člověka mění preference různých typů městského prostředí². Vybrané části měst tak přitahují různé skupiny lidí, které využívají mimo přítomnosti specifických druhů služeb a ekonomických aktivit, také dostupnosti různorodých typů veřejných míst.

Tato kapitola vychází z předpokladu, že současné demografické procesy, jakými jsou proměna reprodukčního chování mladé populace a demografické stárnutí, se odrážejí v proměně rezidenční struktury pražských čtvrtí. Hlavní pozornost je následně věnována analýze rozmístění dvou věkových kategorií, mladým dospělým lidem a seniorům. Podle Giddense (2005) představuje raná dospělost novou specifickou etapu života člověka, v jejímž průběhu si mladí lidé berou oddechový čas a místo brzkého zakládání rodiny se soustřeďují na hledání svého místa v životě a ve společnosti³. Mladí dospělí lidé, kteří jsou v českém prostředí zhruba od 90. let hlavními nositeli změn v oblasti životního stylu a reprodukčního chování, patří k dlouhodobě k nejvíce migračně aktivním osobám. Časté stěhování a hledání prvních forem samostatného bydlení souvisí v tomto věku se specifickými životními událostmi, jakými jsou odchod od rodičů, stěhování za studiem, nástupem do prvního zaměstnání či zakládání rodiny.

² Ačkoliv jsou věk člověka a jeho postavení v rámci životního cyklu významné faktory ovlivňující rezidenční preference, důležitou roli při výběru bydlení hrají i další charakteristiky člověka jako životní styl, profese, velikost a typ domácnosti, kterou obývá.

³ Možnost využití období rané dospělosti k hledání sebe sama umožňuje mladým lidem především klesající společenský tlak na dodržování sociálních norem a očekávání spojených s určitým věkem člověka. Vidovičová a Gregorová (2007) ale upozorňují, že věkové normy se neztrácejí, jen se posouvají do vyššího věku člověka. Stejně tak posouvání věkových norem nemusí být celospolečenským trendem, ale může platit pouze pro specifickou zkušenost určité sociální vrstvy obyvatel.

Naopak demografické stárnutí je svázáno převážně se stabilní částí městské populace. Především mladší senioři jsou populací, která vykazuje relativně vysokou rezidenční stabilitu danou zakotveností v lokalitě a malou ochotou ke stěhování (Čermák a kol., 2011). Podle Sýkorové (2012) je důvodem rezidenční stability seniorů silná vazba k jejich bydlišti, která je podmíněna množstvím faktorů. Mezi hlavní patří kladný vztah k místu bydliště, prožitá rodinná a pracovní historie, sociální zakořenění v lokalitě, znalost prostředí a přijetí městského způsobu života. Významný vliv má i vlastnický poměr k bytu (Peace a kol., 2005), jenž senioři spojují s jistotou a možností rozhodovat o způsobu, jakým bude s jejich bydlením nakládáno.

Hlavním cílem této kapitoly je vysvětlit vývoj věkové kompozice pražských městských čtvrtí. Dílčím cílem je na základě datové a prostorové analýzy lokalizovat území se starší a mladou populací a pomocí srovnání dvou průřezových období analyzovat a vysvětlit rozmístění a zastoupení seniorů a mladých lidí v jednotlivých zónách Prahy a ve vybraných městských čtvrtích. Na příkladu lokality se specifickou věkovou kompozicí je následně popsán detailní vývoj její věkové struktury a související transformace místní občanské vybavenosti.

Přestože podobné výzkumy již byly provedeny v mnoha postsocialistických městech, analýza proměny věkové struktury na území Prahy v detailním prostorovém měřítku chybí. Vzhledem k postavení Prahy v rámci sídelního systému českých měst a schopnosti absorbovat nové trendy, je přitom možné očekávat, že procesy spojené s přijímáním nových životních postojů především u mladých lidí budou v Praze jedny z nejviditelnějších.

2.2 Teoretická východiska výzkumu věkové struktury města

Časové a prostorové souvislosti druhého demografického přechodu

Vývoj věkové struktury populace je podmíněn dlouhodobým vývojem přirozené měny a migrace (Mašková, 2009). V současné době ovlivňuje zastoupení jednotlivých věkových skupin v populaci mimo migrace především klesající porodnost a rostoucí naděje dožití. Důvodem klesající porodnosti je proměna reprodukčního chování mladých lidí. Jejimi hlavními znaky jsou pokles počtu narozených dětí, odkládání početí dětí do vyššího věku rodičů a klesající společenský význam manželství. Ve vyspělých evropských zemích byla proměna demografického chování mladých lidí poprvé zaznamenána mezi lety 1965–1985.

Prostorová diferenciace věkové struktury obyvatelstva Prahy

Na konci 80. let popsali proměnu reprodukčního chování autoři Ron J. Lesthaeghe a Dirk J. van de Kaa jako *druhý demografický přechod*.

Druhý demografický přechod je chápán jako důsledek společenských změn, během nichž došlo k posunu společenských hodnot a postojů v rámci jednotlivých pokolení. Změna reprodukčního chování je úzce svázána s postoji postmaterialistické a postmoderní společnosti, jakými jsou např. důraz na vyjadřování vlastních názorů, posilování individuální nezávislosti a prosazování zájmů jednotlivce (Inglehart, 2008). Mezi podmínky umožňující zrod druhého demografického přechodu, se řadí vedle nárůstu individualizace i slábnoucí institucionální kontrola společnosti, společenská přijatelnost sexuality, dostupnost moderní antikoncepce a uvědomění si nároků kladených na život v manželství (van de Kaa, 2002).

V postsocialistických zemích se druhý demografický přechod na rozdíl od vyspělých evropských států neodehrával v období relativní ekonomické prosperity, ale v době významných ekonomických a politických změn, jakými byly transformace hospodářství a demokratizace politického zřízení v 90. letech 20. století (Rychtaříková, 1999). V Česku se přechod z centrálně plánovaného hospodářství na tržní ekonomiku nesl ve znaku propadu ekonomické aktivity, restrukturalizace průmyslu, liberalizace cen a poklesu reálných mezd.

Prvními protagonisty demografického přechodu v Česku byli lidé narození v první polovině 70. let (Rychtaříková, 1999, Rabušic, 2001, Sobotka a kol., 2003). Tato generace se jako první v 90. letech rozhodovala mezi tradičním rodinným životem svých rodičů a novými možnostmi, které přineslo otevření hranic a demokratizace společenského zřízení. Ve stejné době restrukturalizace a deindustrializace českého hospodářství zapříčinila nárůst nezaměstnanosti (Rychtaříková, 1999, Sobotka a kol., 2008), důsledkem čehož vzrostl společenský význam vysokoškolského vzdělání, které mělo být zárukou lepšího pracovního uplatnění a vyšších výdělků.

Důraz na vysokoškolské vzdělání, nové životní příležitosti, rostoucí společenská tolerance k netradičním rodinným uspořádáním, uplatňováním žen ve společnosti i v jiných než tradičně rodinných rolích a rostoucí důraz na prosazování jednotlivce pomohly v české společnosti nastolit nové modely reprodukčního chování podobné se západoevropskou populací (Rabušic, 2001, Sobotka a kol., 2003). Důsledkem proměny strukturálních charakteristik demografického chování je mimo úbytku počtu dětí také demografické stárnutí populace, jehož zintenzivnění bylo podle Rabušice (2004) zapříčiněno i dynamickým nárůstem naděje dožití na počátku 90. let 20. století.

Rezidenční preference domácností

Rezidenční preference se odvíjejí nejen od sociodemografických charakteristik domácností, ale také od jejich potřeb a možností. Při výběru bydlení hraje vliv množství faktorů, mezi ty nejčastěji zdůrazňované patří náklady vynaložené na bydlení, velikost bytu či vzdálenost mezi místem bydliště a zaměstnání, ale rovněž i životní cyklus a způsob života domácnosti (Rossi, 1980, Clark a kol., 1984, Pražsker a kol., 2008). Za důležité faktory při hledání bydlení jsou dlouhodobě považovány takové vlastnosti obytného prostředí, jakými jsou blízkost dopravní infrastruktury, dostupnost služeb, základní vybavenost a blízkost městského centra (Kim a kol., 2005). Spolu s rostoucí různorodostí životních stylů dnešních domácností dochází k proměně závažnosti faktorů, na jejichž základě si lidé vybírají místo bydliště. V posledních letech se diskutuje o rostoucím významu tzv. měkkých faktorů, jakými jsou blízkost volnočasových aktivit či image a přitažlivost lokality (Lawton a kol., 2013). Měkkým faktorům přikládají při hledání bydlení význam spíše domácnosti se specifickým životním stylem, které významnou část svých každodenních aktivit vykonávají ve veřejném prostoru města a větší množství času tráví mimo prostor domova. Mezi tyto domácnosti můžeme zařadit studenty, mladé bezdětné domácnosti, *singles* a městské profesionály, tedy domácnosti upřednostňující spíše městský způsob života a preferující bydlení v centrální části měst (Ley, 1986, Zukin, 1998, Hamnett, 2003, Haase a kol., 2011).

Mimo životní styl ovlivňuje výběr místa bydliště i fáze životního cyklu, v níž se domácnost nachází. Zatímco mladí bezdětní lidé se častěji stěhují do měst za pracovními příležitostmi a možnostmi realizovat další aktivity, rodiny s dětmi před dobrou dostupností zaměstnání často upřednostňují suburbánní bydlení blízko zeleně a kvalitní životní prostředí (Ouředníček, 2003, Doležalová, Ouředníček, 2006, Puldová, Novák, 2008). Přesto i mezi rodinami s malými dětmi můžeme nalézt domácnosti, jež před životem v suburbii preferují výhody bydlení ve vnitřním městě. Podle Karsten (2003) patří mezi tyto rodiny především dvoukariérová manželství, kterým funkční rozmanitost vnitřních částí měst umožňuje zjednodušení organizace každodenních povinností.

Staří lidé a rezidenční prostředí města

Zatímco na počátku dráhy bydlení⁴ si mladí lidé volí typ bydlení podle svých okamžitých preferencí a proměnlivých možností, staří lidé patří spíše ke stálé

⁴ Dráha bydlení (*housing career*) se skládá z různých typů bydlení, které jednotlivec či domácnost obývá v průběhu svého života. Dráhy bydlení chápeme jako trajektorie, pomocí kterých můžeme

Prostorová diferenciace věkové struktury obyvatelstva Prahy

populaci, která své bydliště na rozdíl od mladých lidí obývá i několik dekád. Senioři mnohdy vytvářejí základ stabilní části obyvatel, která má nejen silný vztah k místu, ve kterém žije, ale rovněž svou přítomností přispívá k sociální kontrole prostředí, které obývá (Phillipson, Scharf, 2005). Pokud se senioři stěhují, patří mezi hlavní důvody jejich migrace touha po změně životního stylu, přání obývat klidnější rezidenčního prostředí, snaha o snížení výdajů na bydlení, stěhování z důvodu omezení vlastní soběstačnosti či jiným způsobem vynucené stěhování (Wiseman, 1980). V případě potřeby výpomoci či ovdovění se senioři mnohdy stěhují blíže ke svým dětem nebo v případě zásadního zhoršení zdraví do zařízení věnujících se péči o staré lidi. S touhou po změně životního stylu a ukončení pracovní kariéry mnohdy souvisí (především v angloamerickém světě) stěhování do seniorských komunit. V některých případech, se senioři vracejí do míst, ve kterých dospívali. V českém prostředí se v souvislosti s migrací seniorů často uvádí i trvalé či sezónní stěhování seniorských domácností do různých forem druhého bydlení (např. Ouředníček, 2003, Šustrová, Šimon, 2012 aj.).

S místem bydliště jsou senioři mimo jiné úzce svázáni také díky množstvím aktivit, které v něm vykonávají (Phillips a kol., 2010). Pokud bychom porovnávali seniorskou populaci se zbytkem populace, staří lidé stráví o mnoho více času v rámci domova a jeho blízkém okolí než mladší populace. Díky množství času, které tráví v místě bydliště, hrají významnou roli v každodenním životě seniorů i vlastnosti obytného prostředí. Výhody či nevýhody stárnutí v městském prostředí jsou s rostoucím počtem seniorů žijících ve městech často diskutovanou otázkou. Město bývá vnímáno jako prostředí, jenž napomáhá úspěšnému stárnutí, rovněž ale bývá označováno jako nepřátelské (Phillipson, Scharf, 2005), vytvářející množství omezení, s nimiž se nemohou staří lidé z důvodu klesajících schopností a nižší míry přizpůsobivosti náležitě vypořádat. Městské prostředí se tak mnohdy ve vztahu k seniorům popisuje jako ambivalentní (Sýkorová, 2012). Na jedné straně se vyzdvihují jeho pozitiva, mezi něž řadíme množství obchodů a služeb, propojenost veřejnou dopravou a širokou škálu dostupných volnočasových aktivit (Mollenkopf a kol., 1997, Patterson, Chapman, 2004, Föbker, Grotz, 2006), na druhou stranu nalézáme v městském prostředí množství fyzických bariér spojených s nedostatečnou kvalitou veřejné infrastruktury. Působení globalizačních procesů se spolu s dynamikou urbánních změn projevuje na sociálních, fyzických a funkčních charakteristikách města. Transformace městského prostředí se mnohdy dává do souvislosti s rizikem marginalizace seniorů

sledovat například měnící se právní vztah domácností k bydlení. Zaměřit se ale můžeme i na měnící se velikost bydlení, kvalitu či cenu bydlení nebo typologii míst, odkud a kam se v průběhu svého životního cyklu domácnosti stěhují.

či jejich vysídlení (Phillipson, 2004, Atkinson, 2004, Phillips a kol., 2005). Fyzická revitalizace městských lokalit spolu s příchodem nových obyvatel (gentrifikace) může být příčinou zhoršení cenové dostupnosti zboží a zániku některých služeb. Městské čtvrti s vysokým podílem tranzitní populace zvyšují riziko sociální izolace seniorů (Scharf a kol., 2005). Ke každodenním omezením v životě seniorů přispívají i místa, jež senioři vnímají v blízkém okolí svého bydliště jako nebezpečná.

Analýze věkové struktury Prahy se s různou mírou podrobností věnuje množství odborných publikací a článků. Vzhledem k tomu, že věk je jedna ze základních demografických charakteristik a podmiňuje vývoj ostatních demografických, sociálních či ekonomických ukazatelů, používá se analýza věkové kompozice obyvatelstva jako jeden ze základních nástrojů demografického výzkumu populace nacházející se v určitém území. Věkovou strukturou Prahy a její prostorovou diferenciací se v minulosti zabývalo mnoho demografů a geografů. Mezi nimi jmenujme například Antonína Boháče (1923), Julii Moschelesovou (1937), Zdeňka Ullricha (1938), Ctibora Votrubce (1965), Jiřího Musila (1968, 1977). V současné době se prostorovým otázkám spojených s věkovou kompozicí obyvatel na území Prahy věnovali v kontextu sociálně prostorové struktury města, migračních proudů a urbanizačních procesů obecně další výzkumníci (Ouředníček, 2003, Ouředníček, Temelová, 2009, Temelová a kol., 2010, 2012, Ouředníček a kol., 2014, Pospíšilová, Nemeškal, 2015 aj.).

2.3 Metodika výzkumu

V empirické části kapitoly je sledováno rozmístění mladých lidí a seniorů na území Prahy v rozmezí dvaceti let. Obě tyto skupiny obyvatel hrají významnou roli v druhém demografickém přechodu. Mladí lidé svým specifickým životním stylem a hodnotami ovlivňují demografický vývoj společnosti. Staří lidé se stávají populačně silnou skupinou, jejíž potřeby a požadavky budou v blízké době formovat společenský vývoj. Mladým lidem obývajícím městské prostředí, je v posledních desetiletích věnována v odborné literatuře zvýšená pozornost (Haase a kol., 2011, Novák, Temelová, 2012, Murzyn-Kupisz, Szmytkowska, 2015). Životní styl dnešních mladých lidí se výrazně liší od způsobu života jejich rodičů či prarodičů. Zatímco rodiče dnešních mladých lidí ve stejném životním období žili v manželství a byli již rodiči malých dětí, jejich synové a dcery mnohdy studují, stojí na počátku své profesní kariéry či získávají životní zkušenosti v zahraničí, a založení rodiny odkládají do pozdějšího věku. Mladí lidé jsou v této kapitole definováni jako osoby ve věku mezi 20–34 lety. Mladí lidé patří dlouhodobě mezi nejmobilnější složku české populace (Čermák a kol., 2011). Praha je pro

Prostorová diferenciace věkové struktury obyvatelstva Prahy

mladé velmi atraktivní destinací, stěhují se sem jak z ekonomických důvodů a za studiem, tak i kvůli odlišným nárokům na bydlení a vyznávanému životnímu stylu (Ouředníček, 2003).

Se zvyšujícím se zastoupením seniorů v městské populaci je kladen vyšší důraz na řešení otázek svázaných s prostorovým rozmístěním a potřebami starých lidí. Výzkumů věnující se kvalitě života městských seniorů s výrazným prostorovým akcentem vzniklo v posledním desetiletí na území Prahy, ale i v ostatních větších českých městech několik (např. Temelová a kol., 2010, Vidovičová a kol., 2013). Přestože vymezení stáří není vždy jednotné a je svázáno s historickým a kulturním kontextem a ekonomickými možnostmi společnosti (Linhart, Vodáková, 2009), chronologický věk určující hranici stáří se mnohdy posouvá spolu se zvyšující se střední délkou života. V některých starších pracích nalézáme hranici stáří vymezenou 60 lety (např. Boháč, 1923, Musil, 1977)⁵. Také dnes existují různá vymezení stáří na základě chronologického věku (např. hranice 60 let používají Dvořáková, Temelová, 2012 či Vidovičová a kol., 2013). V této kapitole jsme se přiklonili ke konvenční hranici stáří, za kterou je v současné době považována hranice 65 let (Rychtaříková, 2002, Mašková, 2009).

Cílem kapitoly je sledovat vývoj demografické struktury s důrazem na zastoupení mladých lidí a seniorů v populaci na různých prostorových úrovních. Nejprve je hodnocena proměna věkové struktury Prahy ve srovnání s Českem, následně je věnována pozornost zastoupení mladých a starých lidí v koncentrických zónách Prahy. Sledování vývoje určitého jevu či procesu v koncentrických zónách Prahy je jedním z možných způsobů prostorové analýzy. V našem případě členíme Prahu do čtyř koncentrických zón (historické jádro, vnitřní město, vnější město a periferie). Hlavním kritériem při vymezování zón bylo historické rozšiřování Prahy a skladebnost na základě katastrálních území, které respektuje postupné začleňování dříve samostatných obcí ku Praze (Ouředníček a kol., 2012).

Vzhledem k tomu, že cílem kapitoly je identifikovat konkrétní území s významným zastoupením sledovaných skupin obyvatel, je provedena prostorová analýza věkové struktury na území Prahy v detailu urbanistických obvodů. Výše uvedené analýzy vycházejí z dostupných dat ze SLDB 1991 a 2011. Obě sčítání lidu jsou vybrána tak, aby bylo možné zhodnotit dopady druhého demografického přechodu na současnou demografickou strukturu pražské populace. Zatímco data dostupná ze sčítání lidu z roku 1991 můžeme považovat za minimálně zatížená projevy druhého demografického přechodu (Rychtaříková, 1999),

⁵ Také mezi staršími pracemi se můžeme setkat s vymezením stáří hranicí 65 let. Tuto hranici v případě demografické analýzy Prahy používali například Moschelesová (1937) či Votrubec (1965).

výsledky z posledního dostupného sčítání lidu již dobře ukazují dopady tohoto procesu na proměnu rezidenční struktury pražských čtvrtí.

Způsob srovnání věkové struktury koncentrických zón Prahy mezi lety 1991 a 2011 (obrázek 2.2 a 2.3) je inspirované metodou, kterou aplikoval při analýze jednotlivých věkových skupin v koncentrických zónách Jiří Musil (1968) v rámci výzkumu ekologické struktury Prahy. Pro hodnocení dynamiky mládnutí a stárnutí je použit index vývoje věkové kompozice, který je vypočten jako podíl mladých lidí (resp. seniorů) v roce 2011 k podílu v roce 1991. Index vývoje věkové kompozice je sledován jak v jednotlivých koncentrických zónách města, tak je vypočítán i pro různé typy městské zástavby. Typologie urbanistických obvodů podle převládajícího typu městské zástavby je převzatá z publikace Ouředníčka a kol. (2012, s. 280).

Hodnocení změn v rozmístění mladých a starých lidí mezi lety 1991 a 2011 je zatíženo změnou metodiky sčítání. Zatímco v roce 1991 bylo evidováno trvale bydlící obyvatelstvo, ve sčítání lidu z roku 2011 byli již lidé sečtení podle místa obvyklého pobytu. V posledním sčítání lidu jsou tak zahrnuti i lidé, kteří nemají na daném území trvalé bydliště, ale fakticky zde bydlí. Míra nesouladu mezi trvale bydlícími a obvykle bydlícími je ve sčítání lidu z roku 2011 nejvyšší právě ve skupině mladých lidí (Šanda, 2015). Podle Šandy (2015) dřívější způsob evidence obyvatel pomocí trvale bydlících osob postihuje hůře dynamiku změn ve vývoji obyvatelstva a snižuje podíl zastoupení mladých lidí ve velkých městech. Při srovnávání věkové struktury mezi lety 1991 a 2011 a výpočtu indexu věkové kompozice nebyla metodická změna zohledněna, na možná úskalí hodnocení, ale upozorňujeme při interpretaci dat a vývoj věkové struktury posuzujeme i v kontextu migračních trendů.

Na závěr je empirická část doplněna o případovou studii lokality se specifickou věkovou strukturou. Byla vybraná sídlištní lokalita Novodvorská, která je charakteristická významným zastoupením seniorů v populaci. Na případové studii je detailněji popsána proměna věkové struktury místní populace, jež je významně ovlivněna rozsáhlou sídlištní bytovou výstavbou z konce 60. let minulého století. Mimo věkové struktury je v případové studii věnována pozornost vývoji funkční vybavenosti lokality. Předpokládáme, že struktura obchodů a služeb v lokalitě je úzce provázána nejen s transformačními procesy po roce 1989, ale rovněž závisí na vývoji demografické kompozice místní populace.

2.4 Věková struktura Prahy

Českou populaci tvoří z jedné pětiny lidé ve věku 20–34 let a z jedné šestiny lidé starší 65 let. Oproti Česku jsou v současné době na území Prahy více zastoupeni

Prostorová diferenciace věkové struktury obyvatelstva Prahy

mladší členové populace, což je dáno i migrační atraktivitou Prahy pro tuto věkovou kategorii (Ouředníček, 2003, Čermák a kol., 2011). V mezikrajském srovnání dosahuje Praha nejvyššího relativního zastoupení mladých lidí, vysoký je i podíl seniorů. V relativním zastoupení zaznamenaly obě sledované věkové skupiny obyvatel Prahy mezi lety 1991 a 2014 nárůst (o necelé tři procentní body). V Česku výrazněji vzrostlo relativní zastoupení seniorů (o pět procentních bodů). Na rozdíl od Prahy však na území Česka mírně poklesl podíl mladých lidí (viz tabulka 2.1). Vývoj věkové struktury české populace je od 90. let 20. století ovlivněn snižováním úrovně porodnosti a nárůstem naděje dožití, což se projevuje demografickým stárnutím. Vliv migrace na věkovou strukturu populace je na národní úrovni spíše druhořadý a jeho význam se mění podle intenzity zahraniční migrace.

Tabulka 2.1: Vývoj relativního zastoupení mladých lidí a seniorů V Česku a v Praze v letech 1991 a 2014 (v %)

Území	20-34 let		65 a více let	
	1991	2014	1991	2014
Česko	19,9 %	19,6 %	12,7 %	17,8 %
Praha	18,2 %	20,8 %	15,4 %	18,2 %

Zdroj: ČSÚ 1991b, 2014b

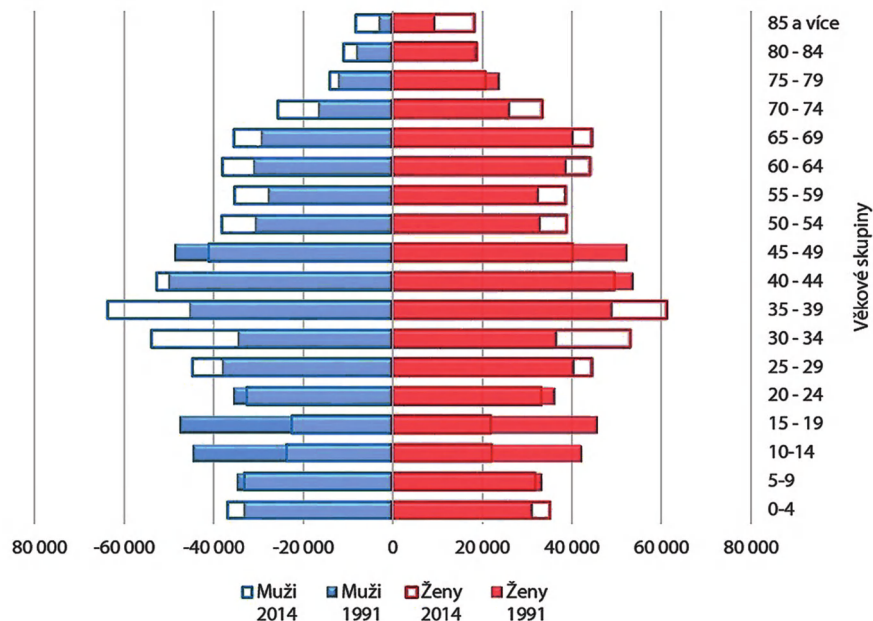
Na úrovni jednotlivých obcí má však při hodnocení věkové kompozice migrace mnohem podstatnější význam (Puldová, 2011). Obecně lze říci, že obce s kladným migračním saldem získávají především mladé lidi ve věku 20–34 let, kteří patří k migračně nejvíce aktivním skupinám (Čermák a kol., 2011). Ve velkých městech je migrace stěžejní složkou populačního přírůstku. Pokud se zaměříme na věkovou kompozici migrace hodnocené na základě migračního salda, získává Praha migrací obyvatele ve věku mezi 15 až 49 lety, jimž dominují mladí lidé mezi 20 a 29 lety. Ve všech ostatních věkových kategoriích Praha obyvatele ztrácí, nejvíce pak migrací přichází o obyvatele ve zralém věku mezi 55 a 64 lety (Ouředníček a kol., 2014). Podle Ouředníčka a kol. (2014) se na migračních ziscích Prahy rovnou měrou podílí jak zahraniční, tak vnitřní migrace, čemuž odpovídá i vysoká koncentrace cizinců na území Prahy. V současné době tvoří mladí cizinci třetinu registrované cizinecké populace na území Prahy, senioři pak necelá čtyři procenta (ČSÚ 2014a).

Mimo přirozeného přírůstku a migrace ovlivňuje věkovou strukturu populace i přirozený proces stárnutí. Věkovou strukturu obou pohlaví k určitému datu a rozložení silných a slabých ročníků v populaci nejlépe ilustruje graf, jenž se nazývá věková pyramida (viz obrázek 2.1). Početně slabší generace na rozdíl

Obrázek 2.1:

Věková
struktura
pražské
populace
v letech 1991
a 2014

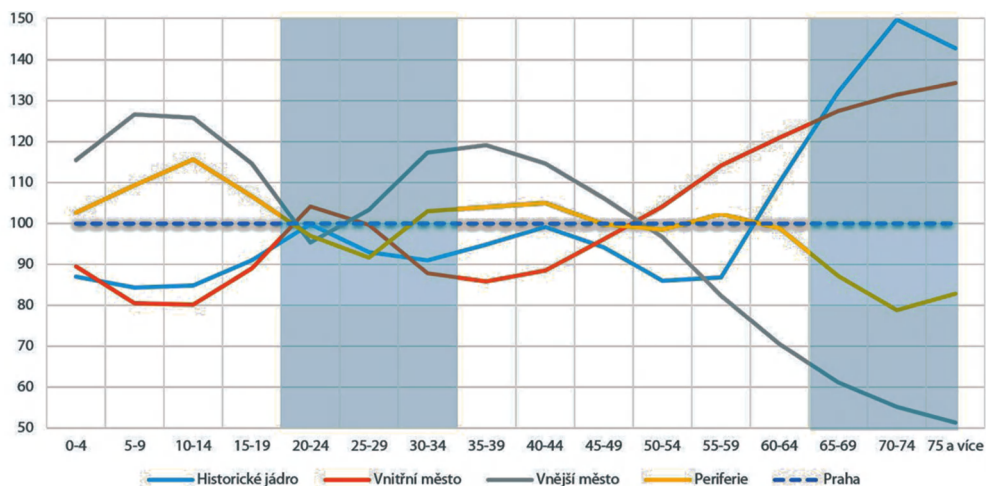
Zdroj:
ČSÚ 2014b

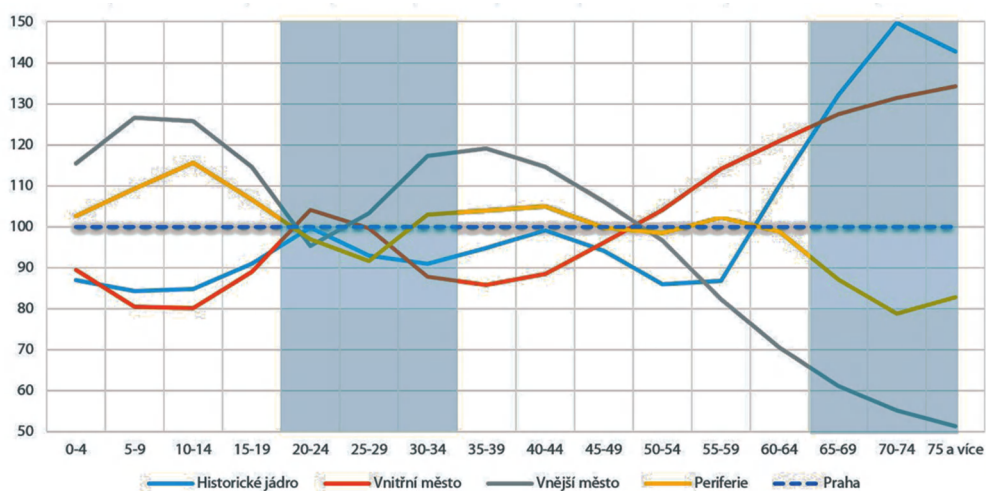
od silných ročníků vytvářejí na věkové pyramidě charakteristické zářezy. Na počátku 90. let tvořily významnou věkovou kategorii děti a mladí lidé mezi 10 až 19 lety narození v 70. letech, lidé ve věku 35 až 50 let a lidé narození mezi dvěma světovými válkami. V současné době tvoří populačně velmi silnou generaci třicátníci narození v druhé polovině 70. let a na počátku 80. let. Druhou početně silnou generací jsou lidé mezi 60 a 69 lety, narození ve druhé polovině 40. a první polovině 50. let. Tato početně silná skupina lidí postupně přispívá k nárůstu seniorské populace a zintenzivňuje dynamiku populačního stárnutí na území Prahy.

Na rozdíl od roku 2014 tvořily na počátku 90. let věkovou kategorii mladých lidí osoby příslušící k populačně slabým ročníkům narozených převážně v druhé polovině 50. let a v 60. letech. Nižší počet lidí narozených v tomto období na území Česka vysvětluje Kalibová (2009) jak přijetím potratového zákona, tak i méně početnou generaci rodičů těchto lidí. Při porovnání velikosti obou skupin mladých lidí je patrné, že současnou generaci mladých tvoří významně silnější skupina, rozdíl mezi oběma generacemi tvoří téměř 40 000 osob. Obdobný rozdíl nalézáme i mezi velikostními skupinami seniorů. Mimo rozdílů v aritmetické velikosti generací, jež vznikly již v souvislosti s různou úrovní porodnosti, má důležitou roli při formování populační velikosti seniorské generace i postupně

Prostorová diferenciace věkové struktury obyvatelstva Prahy

Obrázek 2.2: Věková struktura populace v koncentrických zónách Prahy v roce 1991

Poznámka: Hodnota 100 odpovídá průměrné věkové struktuře za celou Prahu, prostorové vymezené zón odpovídá roku 2011
Zdroj: ČSÚ 1991a

Obrázek 2.3: Věková struktura populace v koncentrických zónách Prahy v roce 2011

Poznámka: Hodnota 100 odpovídá průměrné věkové struktuře za celou Prahu, prostorové vymezené zón odpovídá roku 2011
Zdroj: ČSÚ 2011

Ačkoliv generace současných mladých lidí patří k populačně velmi silným ročníkům⁶, počet lidí narozených v průběhu 80. let minulého století postupně klesal, svého minima dosáhl na území Prahy na konci 90. let 20. století. Pokud bychom zanedbali populační velikost nejstarších věkových skupiny, u nichž má významný vliv na populační velikost faktor úmrtnosti, jsou populačně nejméně početným ročníkem v Praze lidé narození v roce 1996. Příčinou úbytku počtu narozených v průběhu 90. let je pokles porodnosti, který je způsobem jak proměnou demografického chování mladých lidí, tak i počátkem postsocialistické transformace na našem území.

V důsledku nástupu populačně slabých ročníků do období rané dospělosti, můžeme v nadcházejících letech očekávat významný úbytek zastoupení mladých lidí v pražské populaci. Naopak seniorská populace bude významně narůstat, a to v důsledku přechodu silných poválečných ročníků přes pomyslnou hranici stáří. Docházet bude také k nárůstu počtu nejstarších seniorů v populaci, a to jak z důvodu nepravidelnosti věkové struktury, tak i díky prodlužující se naději dožití. Podle populační prognózy budou senioři tvořit v roce 2050 téměř jednu čtvrtinu pražské populace, zatímco mladí lidé necelých 18 % (ČSÚ 2014c a 2015).

Heterogenita rozmístění jednotlivých skupin osob podle věku na území Prahy a rozdíl mezi dvěma sledovanými obdobími je vidět na obrázcích 2.2 a 2.3. Grafy znázorňují relativní rozložení jednotlivých věkových kategorií v koncentrických zónách vzhledem k zastoupení věkových skupin na území celé Prahy. Jediná věková skupina, jež významně dominovala území *historického jádra* Prahy, byla na počátku 90. let kategorie starších lidí. O dvacet let později jsou senioři v historickém centru zastoupeni mnohem méně, což můžeme přičíst jak jejich postupnému vymírání, tak i v nižší míře stěhování lidí předdůchodového věku a mladších seniorů z městského centra (Ouředníček a kol., 2008). Naopak významně převažující část populace zde tvoří mladí lidé mezi 15 až 30 lety, již méně jsou pak zastoupeny osoby v produktivním věku mezi 40 až 65 lety. Právě mladí lidé jsou jedinou demografickou skupinou, ve které počet přistěhovaných osob do centra Prahy převažuje nad počtem vystěhovaných (Ouředníček a kol., 2014). Celkově nízký podíl dětí v populaci historického jádra a vnitřního města vztažený k vyššímu podílu mladých lidí vysvětluje již Musil (1968). Jednou z příčin byla podle Musila (1968) nižší porodnost žen žijících v těchto částech města, stejně tak i vysoký počet nesezdaných bezdětných párů. V současné době můžeme vysvětlit méně početnou dětskou populaci také odkládáním početí dětí do vyššího věku rodičů. Průměrný věk pražské matky při narození prvního dítěte

Prostorová diferenciace věkové struktury obyvatelstva Prahy

je 31,4 let, a právě třicátníci jsou další podprůměrně zastoupenou demografickou skupinou na území centra.

Oproti průměrné věkové struktuře Prahy byli ve *vnitřním městě* v 90. letech významněji zastoupeni pouze lidé nad 50 let. V současné době ve vnitřním městě mírně převažují mladí lidé mezi 20 až 35 lety a starší senioři. Ve shodě s tím poukazuje na základě analýzy migračního salda na ztráty specifických skupin populace i Ouředníček a kol. (2014). Podle autorů ztrácí vnitřní město především dětskou a seniorskou populaci, naopak do vnitřního města přicházejí zejména mladí lidé. Vyšší zastoupení mladých lidí ve vnitřním městě se rovněž shoduje s tvrzením o atraktivitě vnitroměstských částí pro mladší skupiny městské populace (Buzar a kol., 2005, Steinführer, Haase, 2007, Haase a kol., 2011, Kährik a kol., 2015b), jež si bydlení ve vnitřním městě vybírají nejen z důvodu přijatelných finančních nákladů na bydlení v nájemních bytech, ale i kvůli funkční pestrosti městského prostředí. Vzhledem k širšímu prostorovému vymezení vnitřního města, na jehož území můžeme nalézt jak činžovní zástavbu v blízkosti městského centra, tak i nejstarší sídlištní zástavbu spolu s prvorepublikovými vilovými čtvrtěmi, by větší prostorový detail analýzy umožnil lépe lokalizovat koncentrace mladých lidí v určitém typu městské zástavby. Spolu s tím by pak bylo možné ověřit i tvrzení o vnitroměstských rezidenčních preferencích mladých lidí. Vývoji věkové kompozice v různých typech městské zástavby je věnována pozornost v následující podkapitole.

Vnější město tvořené převážně pozdější sídlištní výstavbou bylo na počátku 90. let minulého století zónou, kterou obývaly především rodinné domácnosti. V současné době ve vnějším městě mírně převažují oproti průměrné věkové struktuře Prahy pouze lidé mezi 45 až 70 lety, tedy zřejmě původní stárnoucí obyvatelé sídlišť. Přestože vnějšimu městu ve srovnání s celou Prahou dominují především starší domácnosti lidí, jejichž děti již dospěly a odešly z domova (tzv. *empty nesters*), nelze vnější město považovat za neatraktivní pro ostatní věkové skupiny obyvatel. Oproti celé Praze jsou ve vnějším městě o něco méně zastoupeni pouze mladí lidé a nejstarší skupiny seniorů. Jak ukazuje přítomnost dětí, je bydlení v částech vnějšího města stále atraktivní i pro rodiny s dětmi, což může být dáno cenovou dostupností bydlení na pražských sídlišťích.

Periferie Prahy jsou převážně malá a středně velká sídla s charakteristickou venkovskou zástavbou. Do poloviny 90. let bylo okrajové území Prahy tvořeno z velké části zemědělskou půdou a nezastavěnými plochami (Ouředníček a kol., 2012). S rozvojem procesu suburbanizace od druhé poloviny 90. let 20. století je periferie Prahy zasažena intenzivní rezidenční výstavbou spojenou s přílivem nových obyvatel. Důsledkem procesu suburbanizace je, že ve věkové struktuře okrajového území Prahy dnes dominují, stejně jako v 90. letech ve vnějším

městě, mladé rodiny s dětmi. Přestože byla tato věková struktura pro periferii typická i před dvaceti lety, je vidět, že s nástupem suburbanizačního procesu v druhé polovině 90. let a příchodem mladých rodin, podíl dětí v okrajových částech Prahy ještě posílil. Dlouhodobě velmi nízkou atraktivitu má periferie Prahy pro mladé lidi, jejichž zastoupení je zde ze všech sledovaných zón nejnižší. Na periferii jsou oproti celé Praze také méně zastoupeni tzv. *empty nesters* a seniorské domácnosti.

Pokud porovnáme zastoupení seniorů a mladých lidí v koncentrických zónách Prahy, je patrné, že nejvyššího procentuálního zastoupení v roce 2011 dosahuje skupina mladých lidí v populaci historického jádra a vnitřního města. Relativně nejvýznamnější seniorskou populaci nalezneme ve vnitřním městě. Z tabulky 2.2 je vidět i disproporce mezi jednotlivými pohlavími. Zatímco mezi mladými převažují ve všech zónách mírně muži, mezi seniory je tento jev opačný. Nejvyšší rozdíly mezi pohlavími můžeme najít ve vnějším městě u věkové kategorie 20–34 let, naopak u starších lidí je největší rozdíl mezi pohlavími u zón historického jádra a vnitřního města. U obou věkových skupin je ale nutné poznamenat, že disproporce mezi pohlavími není územně specifický jev, ale demografická zákonitost, vycházející ze skutečnosti, že převaha mužů v české populaci přetrvává cca do 45 let života. Ženy mají naopak významnější zastoupení ve starší populaci, neboť se dožívají vyššího věku než muži.

Pravděpodobnost zastoupení obou pohlaví ve vyšším věku úzce souvisí se střední délkou života člověka. Ve srovnání s ostatními kraji dosahuje Praha v Česku nejvyšší naděje dožití při narození u obou pohlaví⁷. Stejně tak je jediným českým krajem, ve kterém naděje dožití u žen ve věku 65 let přesahuje 20 let⁸. Zatímco se rozdíly mezi nadějí dožití žen a mužů při narození v posledních letech zmenšují, ve věku 65 let dochází mezi oběma pohlavími stále k narůstání rozdílů (ČSÚ 2015). I přes sbližující se naději dožití mužů a žen při narození, budou ženy v nejstarších věkových kategoriích stále převažovat nad mužskou populací i v roce 2050 (ČSÚ 2004).

Rozdílná střední délka života u mužů a žen způsobuje, že starší ženy žijí častěji samostatně a vytvářejí jednočlenné domácnosti spíše než starší muži. Převaha samostatně žijících starších žen v určitém území může poukazovat na přítomnost populace ohrožené sociální izolací. K pocitu samoty či sociální izolace může přispět i vyšší zastoupení dočasné nebo přechodné populace (*transitory urbanites*) v místě bydliště seniorů. Podle Káhrík a kol. (2015b) je výskyt

⁷ V současné době dosahuje naděje dožití u žen při narození 82 let, u mužů 73 let (ČSÚ 2013). Jedná se o dvouleté průměry let 2013–14.

⁸ Naděje dožití seniorek ve věku 65 let je 20,1 let, u mužů pouhých 17 let (ČSÚ 2015). Jedná se opět o dvouleté průměry v letech 2013–14.

Prostorová diferenciace věkové struktury obyvatelstva Prahy

přechodné populace mnohdy spojen s procesem omlazování vnitroměstských částí měst, tedy s příchodem nestabilní populace mladých lidí. Mimo malé svázanosti s místem bydliště, znesnadňuje přítomnost dočasné populace rovněž navazování kontaktů a udržování sousedských vztahů. Oslabení lokálních vazeb pak pociťují především ženy, které hrají významnou roli při vytváření a udržování sousedských vztahů (Vidovičová a kol., 2013, Phillipson, Scharf, 2005). Ačkoliv výzkumy věnující se kvalitě sousedských vztahů potvrzují častější střídání sousedů ve vnitřní a centrální části města, poukazují na druhou stranu spíše na přetrvávající dobré sousedské vztahy pražských seniorů (Temelová, Dvořáková, 2012, Vidovičová a kol., 2013).

Tabulka 2.2: Rozdíly v zastoupení vybraných věkových skupin podle pohlaví v koncentrických zónách Prahy v roce 2011 (v %)

Území	20–34 let			65 a více let		
	Muži	Ženy	Celkem	Muži	Ženy	Celkem
Praha	27,2 %	25,2 %	26 %	13,2 %	18,4 %	16 %
Historické jádro	28,5 %	27,1 %	27,5 %	11,9 %	17,8 %	14,9 %
Vnitřní město	28,2 %	26 %	27,1 %	14,5 %	21,4 %	18 %
Vnější město	26,8 %	24 %	25,5 %	12,6 %	16,3 %	14,5 %
Periferie	24,7 %	24,1 %	24,4 %	10,7 %	14,2 %	12,5 %

Poznámka: V tabulce jsou zahrnuty pouze urbanistické obvody s více než 50 obyvateli

Zdroj: ČSÚ 2011

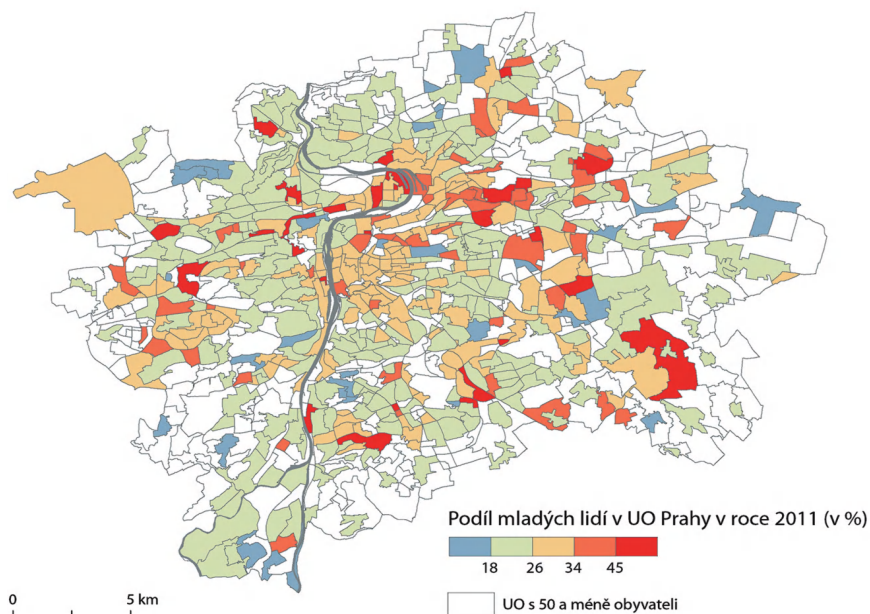
V následující části se zaměříme na věkovou strukturu populace ve větším prostorovém detailu. Pozornost budeme věnovat relativnímu zastoupení sledovaných věkových kategorií na úrovni urbanistických obvodů Prahy v roce 2011. Představu o koncentraci seniorů a mladých lidí a o vzniklých prostorových vzorcích podávají obrázky 2.4 a 2.5.

Vzhledem k metodice sčítání, jež nově eviduje i obvykle bydlící obyvatelstvo, jsou mladí lidé nejvíce zastoupeni v urbanistických obvodech, na jejichž území jsou vybudovány komplexy univerzitních kolejí, tedy ve čtvrtích, které obývá významná skupina studentů bez trvale hlášeného bydliště na území Prahy (např. Strahovské koleje, Dejvice, Jižní Město, Suchdol, Jarov). Urbanistické obvody s vyšším podílem mladých lidí, leží především v centrální a severovýchodní části vnitřního města (srovnej Kährik a kol., 2015a). Druhou významnou skupinu urbanistických obvodů s mladou populací můžeme nalézt ve vnějším městě, a to jak v kompaktní zástavbě (např. UO U hostivařského nádraží-Na Groši, Dolní Kobylisy, Libuš-střed, Hostivař-střed), tak na mladších sídlištích (např. Stodůlky, Letňany, Černý Most II, Jižní Město, Modřany). Vyšší podíly mladých lidí mnohdy vykazují i urbanistické obvody, ve kterých jsou lokalizovány průmyslové areály

Obrázek 2.4:

Podíl
mladých lidí
ve věkové
kategorii
20–34 let
v urbani-
stických
obvodech
Prahy
v roce 2011

Zdroj:
ČSÚ 2011

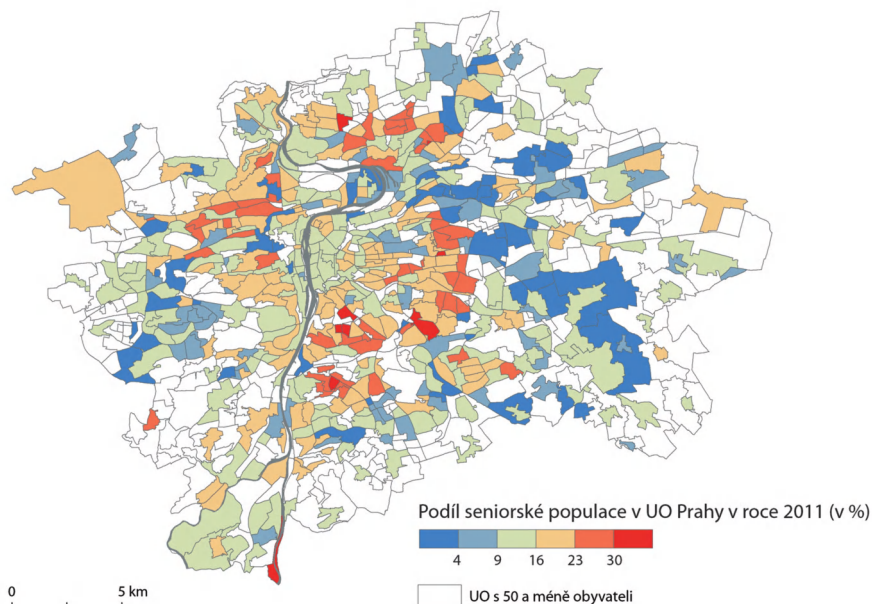

Poznámka: Relativní zastoupení mladých lidí na území Prahy celkem činí 26 %

s ubytovny (např. UO Čakovice-průmyslový obvod, Dolní Měcholupy-průmyslový obvod, Libeň-průmyslový obvod) či obvody s novou výstavbou (např. UO Vysočany-Jih, Velká Ohrada, Zličín-střed, Uhřetěves, Sluneční Vršek). V případě průmyslových areálů se vesměs jedná o urbanistické obvody s vysokým podílem mladé populace, ale celkově malým počtem obyvatel. Naopak méně jsou mladí lidé zastoupeni v některých obvodech s vilovou či venkovskou zástavbou (např. UO Dolní Počernice-sever, Nebušice-střed, Na Fialce, Jiráskova čtvrť, Lipence, Baba) či na starších sídlištích (např. UO Nové Dáblice, Dáblice-východ, Za střeňnicí, Novodvorská II-východ, Milíčov, Za čimickým Hájem).

Seniorská populace se na rozdíl od mladých lidí koncentruje převážně v okrajových částech vnitřního města (viz obrázek 2.5). Mezi urbanistickými obvody s vysokým podílem seniorů nalezneme různé typy městské zástavby. Nejvyššího podílu seniorů dosahují především starší sídliště (například UO Za čimickým hájem, Pankrác I-západ a východ, Novodvorská II-západ, Spořilov II, Kladenská). Vyšší zastoupení seniorské populace vykazují i některé vilové čtvrti (například UO Jiráskova čtvrť-západ, Horní Krč, Ořechovka, Baba) či činžovní zástavba (například UO Úřednická Kolonie, U Internacionálu, Nový Břevnov). Méně jsou senioři zastoupeni v urbanistických obvodech na pomezí vnějšího města a periferie Prahy (například UO Horní Měcholupy-západ, Písnice-sídliště, Ohrada, Lužiny-střed, Miškovice, Rohožník). Mezi lokalitami s nízkým podílem seniorů

Prostorová diferenciace věkové struktury obyvatelstva Prahy

Obrázek 2.5:

Podíl seniorské populace ve věkové kategorii 65 a více let v urbanistických obvodech Prahy v roce 2011

Zdroj: ČSÚ 2011

Poznámka: Relativní zastoupení seniorů na území Prahy celkem činí 16 %

jsou zastoupeny jak některé obvody s venkovskou zástavbou (například UO Kateřinky, Miškovice, Přední Kopanina) tak i novější sídliště postavená po roce 1970 (například Stodůlky, Nové Butovice, Černý Most II).

Na území Prahy nacházíme rovněž lokality, v nichž je zastoupen jak vyšší podíl seniorů, tak i mladých lidí (v obou případech je podíl sledovaných kategorií vyšší než relativní zastoupení mladých lidí a seniorů na území Prahy jako celku). Jedná se celkem o 58 urbanistických obvodů, jejichž populaci tvoří z 28 % mladí lidé a z 18 % senioři. Vzhledem k existenci těchto čtvrtí, na jejichž území se potkává nadprůměrně zastoupení obou sledovaných populací, bychom mohli mluvit v souvislosti s těmito lokalitami o polarizaci věkové struktury, tedy prolínání procesu stárnutí a omlazování vybraných částí měst. Většinu z věkově polarizovaných urbanistických obvodů nalezneme ve vnitřním městě. Prostorově rozsáhlejší území s významnou koncentrací mladých lidí a seniorů vytvářejí urbanistické obvody v oblasti Vinohrad, Vršovic a Pankráče. Nalézáme zde ale i urbanistické obvody, ve kterých podíl jedné či druhé sledované skupiny významně navyšuje přítomnost specifické instituce jakou je například domov pro seniory v UO Braník-střed či existence vysokoškolských kolejí v UO Na Větrníku.

Věková skladba urbanistických obvodů je v některých případech podmíněna stářím bytového fondu. Mezi urbanistickými obvody, jejichž věková struktura je odvislá od stáří bytové výstavby, můžeme zařadit pražská sídliště. Původně

dvougenerační věková struktura a sociální heterogenita pražských sídlišť je důsledkem socialistické bytové politiky, která upřednostňovala mladé rodiny a produktivní část populace při umísťování do nově postavených bytů na sídlišťích (Musil a kol., 1985). Zatímco nejstarší sídliště procházejí v současné době již částečnou generační obměnou, významná část původních obyvatel mladších sídlišť teprve překročí pomyslnou hranici stáří. V blízké době tak můžeme i na mladších sídlišťích očekávat postupný nárůst relativního zastoupení starších osob.

Důležitou roli při formování věkové struktury městských čtvrtí, hrají i další aspekty, jako je dostupnost bytového fondu, atraktivita obytného prostředí pro určité skupiny obyvatel či způsob vlastnictví bytových jednotek. Vyšší zastoupení mladých lidí ve vnitroměstských částech Prahy můžeme částečně vysvětlit procesy reurbanizace a gentrifikace (Ouředníček a kol., 2015). Mezi skupiny obyvatel, jež při výběru bydlení kladou důraz na přítomnost měkkých faktorů, jsou mnohdy řazeny mladí profesionálové, příslušníci kreativní třídy či bezdětné domácnosti. Právě rezidenční preference mladých profesionálů jsou často spojovány s gentrifikovanými čtvrtěmi, v nichž jsou lokalizovány různé typy kulturního a společenského využití (Sýkora, 1996, Atkinson, 2004).

2.5 Dynamika vývoje sledovaných skupin populace

Na základě popisu relativního zastoupení sledovaných věkových kategorií v urbanistických obvodech Prahy jsme identifikovali území, jejichž významnou část populace tvoří mladí (opět 20–34 let) nebo staří (65 a více let) lidé. Pomocí indexu vývoje věkové kompozice nyní srovnáme vývoj zastoupení obou sledovaných věkových kategorií v rozmezí dvaceti let. Pro tento účel jsme rozdělili urbanistické obvody Prahy podle typu zástavby a koncentrických zón. Pro každý typ jsme následně vypočítali index vývoje věkové kompozice vztahující se k mladé či seniorské populaci (viz tabulka 2.3 a 2.4).

Na sledovaném území Prahy⁹ došlo mezi lety 1991 a 2011 k nárůstu relativního zastoupení mladých lidí, naopak počet seniorů mezi sledovanými lety spíše stagnoval. Nejvýznamnější nárůst podílu mladých lidí proběhl v historickém centru Prahy a ve vnitřním městě (viz tabulka 2.3). Vnější město spolu s periferií zaznamenaly nižší intenzitu nárůstu relativního zastoupení mladých lidí, přesto i v těchto zónách podíl mladé populace rostl. Na rozdíl od mladé populace klesá relativní zastoupení seniorů významně především v historickém jádru

Prostorová diferenciacie věkové struktury obyvatelstva Prahy

a ve vnitřním městě. Podstatný nárůst podílu seniorů zaznamenává vnější město, zatímco periferie v tomto ohledu spíše stagnuje (viz tabulka 2.4).

Podíl mladých lidí je na vzestupu ve všech typech zástavby. Nejvyšší nárůst zastoupení mladých obyvatel zaznamenaly urbanistické obvody s historickou a činžovní zástavbou. Nárůst relativního zastoupení seniorů je nejmarkantnější na sídlištích. Ve vilových čtvrtích, v domcích v kompaktní a ve venkovské zástavbě podíl seniorů mírně roste či stagnuje. Naopak úbytek zastoupení seniorů je typický pro urbanistické obvody s historickou zástavbou a činžovními domy.

Tabulka 2.3: Index vývoje věkové kompozice pro skupinu lidí ve věku 20–34 let v Praze mezi lety 1991 a 2011

Zóna / Typ zástavby	Historická zástavba	Vilové čtvrti	Činžovní domy	Sídliště	Domky v kompaktní zástavbě	Venkovská zástavba	Praha celkem
Historické jádro	69,3	–	–	–	–	–	69,3
Vnitřní město	–	113,4	69,6	141,5	105,7	–	90,7
Vnější město	–	120,3	122	208,7	100	132,8	177,6
Periferie	–	–	–	392,5	–	98,5	101,2
Praha celkem	69,3	113,5	69,6	176,3	100,6	99,4	106,3

Poznámka: V tabulce jsou zahrnuty pouze UO s více než 50 obyvateli. Méně než 5 UO je tvořeno kategoriemi vnitřní město – vilové čtvrti, vnější město – činžovní domy, venkovská zástavba, periferie – sídliště. Index vývoje je poměr podílu osob ve věku 20–34 let v letech 2011 a 1991

Zdroj: ČSÚ 1991, 2011, vymezení zón a typologie zástavby podle Ouředníček a kol. (2012)

Pokud bychom hodnotili atraktivitu jednotlivých částí města na základě vývoje podílu věkových skupin, můžeme konstatovat, že pro mladé lidi jsou atraktivní všechny typy urbanistických obvodů vyjma sídlištních celků ležících v okrajových částech Prahy, ve kterých podíl mladých lidí spíše stagnuje. Jako nejvíce přitažlivé rezidenční lokality pro mladé lidi se jeví čtvrti historické zástavby, bloky činžovních domů ve vnitřním městě a domky v kompaktní zástavbě vnitřního a vnějšího města. Můžeme tedy konstatovat, že čím blíže městskému centru, tím více roste podíl mladých lidí na celkové populaci v průběhu dvaceti sledovaných let. U seniorů už takto jednoduchý prostorový vzorec nenacházíme. Mezi skupiny urbanistických obvodů, na jejichž území mezi roky 1991 a 2011 významně vzrostl podíl seniorské populace, patří především sídliště. Mírnější nárůst podílu seniorské populace probíhal rovněž ve všech typech zástavby vnějšího města mimo domků v kompaktní zástavbě.

Na základě výše uvedených zjištění, si můžeme povšimnout protichůdných vývojových trendů v zastoupení mladých lidí a seniorů v různých typech urbanistických obvodů. Zatímco relativní zastoupení mladých lidí v centrálních

a vnitřních částech Prahy roste, zastoupení seniorů ve stejných typech urbanistických obvodů v celkové populaci slábne. Obdobný trend můžeme vysledovat i na sídlištích. Ačkoliv zde posilují obě sledované věkové skupiny, nárůst zastoupení seniorská populace v urbanistických obvodech se sídlištní zástavbou je mezi hodnotenými typy zástavby nejmarkantnější, naopak nárůst podílu mladých lidí je na sídlištích spolu s venkovskou zástavbou spíše pozvolný. U skupiny mladých lidí se nárůst relativního zastoupení v celkové populaci sídlišť se vzdáleností od městského centra zmenšuje. Naopak podíl seniorů na celkové populaci sídlišť s rostoucí vzdáleností od městského centra v průběhu dvaceti sledovaných let vzrůstá.

Tabulka 2.4: Index vývoje věkové kompozice pro skupinu lidí ve věku 65 a více let v Praze mezi lety 1991 a 2011

Zóna / Typ zástavby	Historická zástavba	Vilové čtvrti	Činžovní domy	Sídliště	Domky v kompaktní zástavbě	Venkovská zástavba	Praha celkem
Historické jádro	161,5	–	–	–	–	–	161,5
Vnitřní město	–	146,2	156,5	145,5	157,1	–	152
Vnější město	–	141,7	128,9	128,1	150,4	138,7	131,1
Periferie	–	–	–	107	–	134,6	132,5
Praha celkem	161,5	146	156,4	132,1	151,6	134,9	141,9

Poznámka: V tabulce jsou zahrnuty pouze UO s více než 50 obyvateli. Méně než 5 UO je tvořeno kategoriemi vnitřní město – vilové čtvrti, vnější město – činžovní domy, venkovská zástavba, periferie – sídliště. Index vývoje je poměr podílu osob ve věku 65 a více let v letech 2011 a 1991

Zdroj: ČSÚ 1991, 2011, vymezení zón a typologie zástavby podle Ouředníček a kol. (2012)

Na začátku kapitoly jsme předpokládali, že destabilizace tradičních rodinných vzorců, odkládání založení rodiny do vyššího věku a rozrůznění životních stylů vede ke koncentraci specifických typů domácností do vybraných částí města. Nárůst podílů mladých lidí a seniorů ve vybraných koncentrických zónách a typech městské zástavby tuto skutečnost potvrzují. Indexy věkové kompozice ilustrují atraktivitu centrálních částí města pro mladé lidi, mezi něž můžeme zařadit studenty, lidi na počátku pracovní kariéry, mladé profesionály a páry hledající první bydlení či mladé domácnosti jednotlivců (Ouředníček, Temelová, 2009, Kährik a kol., 2015a). Můžeme tedy potvrdit, že centrální části Prahy procházejí procesem omlazování v důsledku nárůstu podílu mladých lidí na celkové populaci (srovnej např. Ogden, Hall, 2004, Haase a kol., 2011). Generační obměna obyvatel centra a vnitřních částí měst potvrzuje na základě migračních dat v Praze i Ouředníček a kol. (2008, 2014).

Proces omlazování vnitřních částí Prahy však nepovažují někteří autoři ve srovnání s ostatními evropskými metropolemi za významný. Důvodem

Prostorová diferenciace věkové struktury obyvatelstva Prahy

pomalého procesu omlazování vnitřního města například při srovnání s estonským Tallinnem je podle Kährika a kol. (2015a) pozvolný odchod seniorské populace z vnitřních částí Prahy. Podle Ouředníčka a kol. (2016) stojí za setrváním seniorů na území vnitřního města především nástroje bytové politiky přijaté v průběhu transformačního období. Mnohé seniorské domácnosti využily v rámci privatizace možnosti odkupu bytů do osobního vlastnictví. Senioři rovněž jako dlouholetí obyvatelé profitovali z nižších nájmů v důsledku dlouhodobé regulace cen nájemního bydlení¹⁰.

Relativní nárůst počtu mladých lidí v populaci Prahy souvisí i s rozvojem terciárního vzdělávání po roce 1989. Zatímco v roce 2001 studovalo v Praze necelých 80 tisíc vysokoškolských studentů, v roce 2015 navštěvovalo vysokou školu na území Prahy více než 120 tisíc studentů, z toho jedna šestina byla tvořena zahraničními studenty (MŠMT, 2016). Rezidenčními preferencemi studentů a prostorovým rozmístěním studentů na příkladu postsocialistických měst se zabývaly Murzyn-Kupisz a Szmytkowska (2015). Autorky naznačují, že studenti hledají pronájem v různých zónách měst a typech bytové výstavby. Při výběru bydlení zvažují především náklady na bydlení, kvalitu ubytování a dobrou dopravní dostupnost. Podle autorek má pro studenty z postsocialistických zemí minimální význam studentský ráz čtvrti či architektonické hodnoty obývané lokality. Naopak studenti upřednostňují spíše čtvrti s tzv. dobrou adresou a jejich rezidenční preference se shodují se zbylou částí populace (Haase a kol., 2011, Murzyn-Kupisz, Szmytkowska, 2015). Mimo bydlení ve vnitřním městě tak patří mezi další preferovaný typ i bydlení na sídlištích s dobrou dopravní dostupností.

Podle Haase a kol. (2011) se rezidenční preference studentů liší podle místa původu. Studenti bydlící původně mimo univerzitní město začínají svou dráhu bydlení častěji na kolejích a ve vyšších ročnících studia si pronajímají byty v různých částech města. Pronájem bydlení ve vnitřním městě bývá pro studenty výhodný nejen kvůli poloze, ale i kvůli přijatelným nákladům na bydlení, neboť náklady vynaložené na sdílené bydlení se výrazně neliší od výše ceny bydlení účtované na kolejích. Na území Prahy se problematice studentského bydlení ve vnitřním městě věnoval Jan Michna (2014). Za hlavní důvody stěhování studentů do bytů ve vnitřní Praze označil nepřidělení koleje, nespokojenost s univerzitním bydlením a výhodnou nabídku přátel na společné bydlení. Oslovení studenti se při výběru bydlení řídili cenou pronájmu, polohou bydlení (dostupností a vzdáleností od vzdělávací instituce) a kvalitou obytného prostředí.

Ačkoliv Murzyn-Kupisz a Szmytkowska (2015) poukazují na skutečnost, že při výzkumech postsocialistických měst nebyly dosud identifikovány enklávy

¹⁰ Regulace nájemního bydlení na území velkých českých měst skončila v roce 2012.

studentského bydlení, bylo by zajímavé provést detailní šetření prostorového rozmístění studentského bydlení na území Prahy a v případě nalezení studentských enkláv (i) identifikovat faktory, které vedou ke vzniku prostorových koncentrací studentů a (ii) analyzovat jakým způsobem se vyšší koncentrace studentské populace projevuje v obytném prostředí města. Jak ukazují záměry některých developerů, nemusí být vznik studentských enkláv podmíněn rezidenční preferencí studentské populace, ale i důsledkem podnikatelských záměrů na reálném trhu. Někteří developři považují studentské bydlení za investici s dobrou návratností a zaměřují se přímo na vybudování studentského bydlení (Marečková, 2016). Mezi již fungující soukromá studentská ubytování patří například studentské rezidence na Lhotce, ve Vršovicích či na Vinohradech.

Zatímco v centrálních částech Prahy se setkáváme s nárůstem zastoupení mladých lidí, proces demografického stárnutí je nejvíce patrný na pražských sídlištích. Stárnutí sídlišť napomáhá především nevyrovnaná věková struktura zapříčiněná socialistickou bytovou politikou. Přestože je stárnutí sídlišť vnímáno jako hrozba, která může spolu s fyzickou a sociální degradací umocnit negativní image českých sídlišť, jsou podle Temelové a kol. (2011) pražská sídliště, na rozdíl od těch ležících v strukturálně ohrožených regionech, díky své poloze a cenové dostupnosti bydlení stále atraktivní rezidenční lokality, což dokládá i index věkové kompozice mladých obyvatel.

Zvyšující se koncentrace seniorské populace na sídlištích povede k transformaci a vzniku specifických typů služeb. Předpokládáme, že se zvyšujícím se počtem nejstarších seniorů bude na sídlištích nutné vytvořit dostatečné množství zdravotnických, sociálních a pečovatelských služeb a navýšit kapacitu ubytovacích zařízení a terénních služeb věnujících se péči o starší občany. Temelová a Slezáková (2014) ale upozorňují na opačné důsledky masivního stárnutí sídlišť. Podle autorek může být sociální úpadek pražských sídlišť v důsledku nižší kupní síly seniorů v budoucnu příčinou úbytku nabízeného množství služeb a zhoršení celkové kvality rezidenčního prostředí sídlišť.

Problematické každodenních zkušeností nejen starších obyvatel sídlišť se v českém prostředí věnoval na počátku 80. let minulého století Jiří Musil a kol. (1985). Zatímco Jiří Musil a kol. (1985) poukazovali na nižší spokojenost starších lidí žijících na sídlištích, jednak v důsledku nedostatku odpovídajících obchodů a služeb, nepřipravenosti veřejných prostor a chybějících osobních vazeb na nové rezidenční prostředí, novější studie Temelové a kol. (2010) poukazuje na posun ve vnímání rezidenčního prostředí a vyšší míru rezidenční spokojenosti seniorů. S postupem let došlo ke zlepšení občanské vybavenosti sídlišť, k čemuž přispěly i podmínky tržního prostředí, které stimulovaly rozvoj obchodů a různých druhů služeb na sídlištích. Současní senioři považují bydlení na sídlištích spíše za

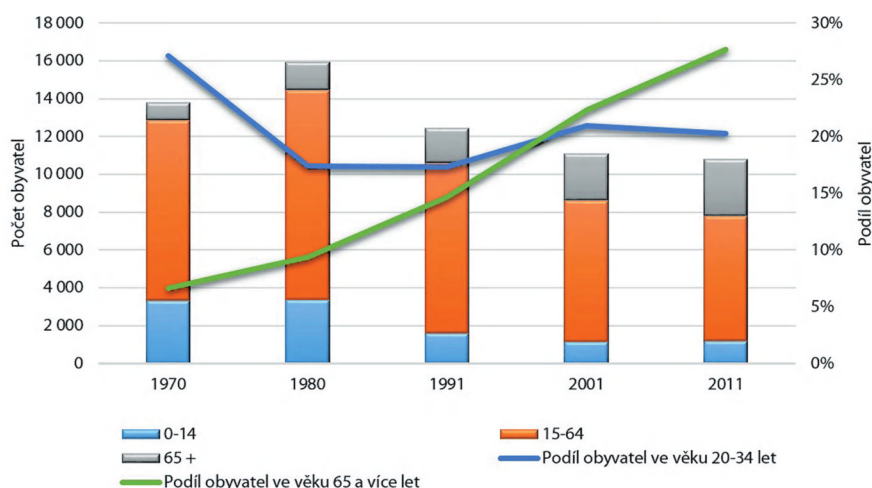
Prostorová diferenciace věkové struktury obyvatelstva Prahy

pohodlné. Za výhody bydlení na sídlištích označují mimo množství zeleně v okolí bydliště i dobrou dostupnost služeb denní potřeby a veřejné dopravy.

2.6 Případová studie lokalita Novodvorská

Některé faktory vývoje věkové struktury lze dobře dokumentovat s využitím výzkumu na nižší měřítkové úrovni. K tomu může sloužit například případová studie vybrané čtvrti nebo sousedství ve městě. Lokalita Novodvorská reprezentuje stárnoucí čtvrť na pomezí vnitřního a vnějšího města, jejíž populaci tvoří v současné době téměř ze třetiny lidé starší 65 let. Ačkoliv jsme lokalitu nazvali jako Novodvorská, netvoří ji pouze sídliště Novodvorská ale i přilehlá vilová čtvrť pojmenovaná po Aloisu Jiráskovi. Cílem případové studie je popsat demografický vývoj čtvrti a jeho provázanost s měnící se funkční vybaveností lokality.

Sídlištní komplex Novodvorská tvořený převážně vyššími panelovými domy je na okrajích lemován starší vilovou zástavbou. Samotné sídliště Novodvorská bylo navrženo na počátku 60. let architektky Bořkovcem a Ježkem. Výstavba probíhala z velké části v druhé polovině 60. let, poslední dostavěné panelové domy byly obydleny až na počátku 80. let. Populačního maxima dosáhla lokalita v 80. let (viz obrázek 2.6). Jak ukazují výsledky sčítání lidu z roku 1980, počet obyvatel dosáhl téměř 16 000. Nejvýznamnější pokles počtu obyvatel zaznamenala lokalita mezi roky 1980 a 1991. V současné době počet obyvatel spíše stagnuje. Dnes v lokalitě žije zhruba o třetinu méně obyvatel než v roce 1980.

Obrázek 2.6:
Vývoj počtu obyvatel na sídlišti Novodvorská mezi lety 1970–2011

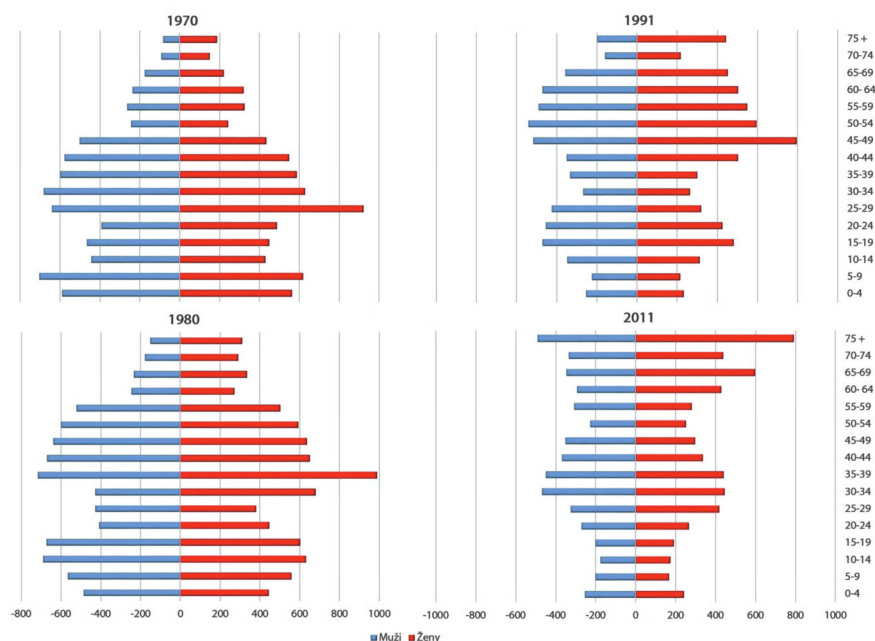
Zdroj:
ČSÚ 1970,
1980, 1991,
2001, 2011

Poznámka: Lokalitu Novodvorská tvoří pět urbanistických obvodů (Novodvorská I, Novodvorská II-západ, Novodvorská II-východ, Jiráskova čtvrť, Jiráskova čtvrť-západ)

Obrázek 2.7:

Vývoj věkové
struktury
lokality
Novodvorská
mezi lety
1970–2011

Zdroj:
ČSÚ 1970,
1980, 1991,
2011

Detailní vývoj věkové struktury v průběhu posledních dvaceti let ilustruje obrázek 2.7. Zatímco v roce 1980 tvořili populaci Novodvorské především lidé ve středním věku a děti, s postupem let se věková kompozice lokality významně proměnila. V současné době ji obývají především obyvatelé v reprodukčním věku a senioři. Na základě vývoje věkové struktury můžeme dokumentovat, že s postupným stárnutím bytové výstavby zestárla i část obyvatel, kteří se do lokality nastěhovali na počátku existence sídliště. Stárnutí původních obyvatel je rovněž úzce spojeno s proměnou velikostní struktury místních domácností. Původní mladé rodiny s dětmi se v průběhu let transformovaly do domácností seniorů a *empty nesters*. Odchod dospívajících dětí od rodičů a úmrtnostní poměry ve vyšších věkových kategoriích zapříčinily nejen úbytek počtu členů domácností, ale i celkový pokles počtu obyvatel v lokalitě (viz obrázek 2.6).

Ačkoliv dlouhodobě tvořily podstatnou část populace sledované lokality dvě skupiny lidí: (i) lidé narození v rozmezí 20. a 40. let 20. století a (ii) a lidé narození v 60. a 70. letech 20. století, dochází s postupem let k rozrůznění věkové struktury Novodvorské. Jak vidíme na detailním obrázku věkové struktury pro rok 2011 (obrázek 2.7), dominují Novodvorské mimo obyvatel nad 60 let i lidé mezi 25 až 40 lety. Podle Temelové a kol. (2011) je rozrůznění věkové struktury na pražských sídlištích způsobeno generační výměnou obyvatel. Zatímco ze sídlišť odcházejí především lidé ve středním věku, na sídliště se postupně stěhují

Prostorová diferenciace věkové struktury obyvatelstva Prahy

mladí lidé. Příchod mladých a vzdělaných lidí napomáhá nejen k věkové diferenciaci původně dvougeneračních sídlišť, ale také spolu s udržováním diverzifikované sociální struktury sídlišť zabraňuje jejich sociálnímu úpadku.

Ačkoliv vývoj věkové kompozice sledované lokality můžeme částečně ilustrovat i na proměně místní vybavenosti, je nezbytné proměnu občanské vybavenosti Novodvorské zasadit do širšího kontextu. Na počáteční přeměnu služeb po roce 1989 měla vliv především ekonomická transformace. V průběhu 90. let začaly v přízemí panelových domů vznikat na místě bývalých kočárkárén a koláren první drobné provozovny. Přeměnou prošly i místní samostatné objekty samoobsluhy a původní obslužné centrum lokality, které Musil a kol. (1985) označili za dobře řešené středisko sídlištní vybavenosti. Proměnu služeb v lokalitě můžeme ilustrovat na příkladu samoobsluhy v ulici Vavřenova. Provozování samoobsluhy se na počátku 90. let ujal český soukromý provozovatel a nad prostorem samoobsluhy bylo namísto kavárny vybudováno obchodní centrum s množstvím malých obchůdků. S postupem času přešel provoz samoobsluhy do rukou nadnárodních řetězců a zřejmě již méně finančně rentabilní obchodní centrum začali provozovat vietnamští obchodníci, kteří zde nabízejí převážně levnější zboží. Podobný osud čekal i ostatní nákupní centra v lokalitě. Původní samoobsluhy jsou dnes provozovány řetězci, dříve rozrůzněná nabídka menších obchodů v původních obchodních centrech prošla značnou homogenizací. Z mnoha obchodů byla vybudována pohostinství různé kvality. V původních obslužných centrech postupně zanikly některé menší tradiční obchody, jako je masna, ovoce-zelenina, prodej ryb, pekařství. Některé menší obchody či služby jako kadeřnictví či další kosmetické služby setrvávají v přízemí panelových domů.

Důležitým faktorem transformace místních obchodů a služeb spolu s rozvojem soukromého podnikání byla také výstavba moderního obchodního centra střední velikosti v roce 2006. Novodvorská Plaza vznikla v těsném sousedství původního socialistického obslužného centra. V době svého vzniku disponovala nová nákupní galerie pěti kinosály, bowlingovými drahami a dětským zábavním centrem. V průběhu let došlo, zřejmě z důvodu nízké finanční rentability a nízké návštěvnosti, k utlumení zábavní funkce obchodního centra určené především pro volnočasové vyžití mladších ročníků. Přestože se složení obchodů v nákupní galerii významně neliší od struktury obchodů jiných pražských nákupních center, můžeme zde nalézt i některé obchody s levnějším zbožím (Takko, Pepco, Levné knihy), které cílí především na příjmově slabší klientelu a spolu s tím přispívají k rentabilitě obchodního centra.

Výstavbou nové nákupní galerie byla významně oslabena obchodní funkce původního obslužného centra lokality. V současné době prochází pozvolným

Obrázek 2.8 a–b:
Pohled na
nákupní galerii
Novodvorská
Plaza a prázdné
prostory
po rušení
dětských hřišť

Foto:
Nina Dvořáková,
2017

úpadkem i jeho kulturní význam. V kulturním centru dnes známém pod názvem KC Novodvorská zůstává funkční pouze knihovna a zázemí pro kurzy určené hlavně dospělým a seniorům. Po mnoha letech bylo zbouráno kino Kosmos, jehož provoz byl ukončen v roce 2001 a nahrazen měl být do roku 2013 relaxační centrem s bazénem. Dodnes však není záměr městské části Praha 4 zrealizován. Podstatně redukován byl i provoz koncertního a výstavního sálu. Přestože bychom za omezeným provozem mohli hledat především klesající zájem místních obyvatel, je hlavním důvodem utlumení provozu spíše nejasná strategie MČ Praha 4 ohledně jeho budoucího provozu a směřování. Jak ukazuje zápis

Prostorová diferenciacie věkové struktury obyvatelstva Prahy

z veřejného fóra, přejí si místní obyvatelé znovu zprovoznění kulturních, společenských a vzdělávacích aktivit v prostorách místního centra (MČ Praha 4, 2015¹¹).

Mimo kulturní centrum se s nepříznivým vývojem potýkají i některé veřejné prostory v lokalitě. Přestože většina místních panelových domů prošla rekonstrukcí a prostory mezi panelovými domy mění své funkční využití z dětských hřišť na místa krátkodobého oddychu a posezení, snižují atraktivitu sídliště především málo udržované veřejné prostory v těsném sousedství původních socialistických obchodních domů. Například neudržovaný centrální prostor původního hlavního oblužného centra dnes láká k delšímu pobytu především návštěvníky místních restauračních provozoven. Častý výskyt bezdomovců a opilců vnímají místní obyvatelé negativně (MČ Praha 4, 2015)¹² a prostory původního centrálního náměstí mnohdy jen procházejí.

Za výše popsanou proměnou čtvrti nalézáme několik příčin. V průběhu více než čtyřicetileté existence nastalo na Novodvorské mnoho změn, které souvisejí s postupným stárnutím zástavby, proměnou rezidenční struktury sídliště i s rozvojem maloobchodu. Vznik množství služeb a obchodů v lokalitě stimuloval v 90. letech 20. století rozmach soukromého podnikání. Na počátku nového tisíciletí ovlivnil strukturu služeb a obchodů vznik nové nákupní galerie. S proměnou funkční struktury lokality je úzce svázána i nevyvážená věková struktura místní populace. S postupem let a úbytkem počtu dětí zanikla na Novodvorské některá předškolní zařízení. Původní jesle byly přestavěny na administrativní budovu, jedna z mateřských škol se proměnila na zdravotnické zařízení. Dnes v části této budovy opět sídlí vzdělávací předškolní zařízení, avšak soukromé a s menší kapacitou než původní mateřská škola. Ukončen byl rovněž provoz umělecké školy poskytující hudební a výtvarné kurzy. Úbytek dětí v populaci dokládá i postupné rušení dětských hřišť mezi panelovými domy (viz obrázek 2.8). Na nárůst počtu starších obyvatel naopak poukazuje vznik hřiště určeného pro zlepšení fyzické kondice seniorů. Rozmanitou nabídku služeb určených pro potřeby starších lidí nabízí na Novodvorské také městská část Praha 4. Seniori zde mohou využívat různé druhy služeb, ať jsou to společenské akce pořádané pro seniory v prostorách kulturního centra, návštěvy seniorského klubu či využívání nabídky obědů v místních základních školách. V kontextu stárnutí populace a nedostatku lékařů došlo v posledních letech na území Novodvorské rovněž k rozvoji zdravotnických služeb. Městská část iniciovala vznik lékařského

¹¹ Zápis z veřejného fóra pořádaného městskou částí Praha 4 v rámci místní Agendy 21 (MČ Praha 4, 2015).

¹² Zápis z veřejného fóra pořádaného městskou částí Praha 4 v rámci místní Agendy 21 (MČ Praha 4, 2015).

domu a vybudování relaxačního centra v místě dřívějšího kinosálu, také v nákupní galerii sídlí soukromé ordinace praktických lékařů.

I přes proměnu občanské vybavenosti existuje na Novodvorské stále široké spektrum služeb, které jsou určeny různým věkovým kategoriím spotřebitelů. Novější nákupní galerie, o které můžeme mluvit jako o novém centru lokality, cílí především na mladší ročníky a rodiny s dětmi. O tom svědčí jak složení obchodů (HM, Lindex, New Yorker atd.) tak i akce pořádané v prostorách nákupního centra pro nejmenší (divadlo, interaktivní výstavy, Mikuláš, atd.). Původní obslužná centra poskytují mimo samoobsluh především klasické služby, které zde sídlí již delší dobu (bankovníctví, pošta, drogerie, lékárna atd.) nebo nabízejí levné zboží ve vietnamských prodejnách či různé druhy pohostinství. Také provozovny nacházející se v přízemí panelových domů poskytují především levnější služby, u kterých můžeme předpokládat, že je využívají spíše lidé s nižším příjmem či domácnosti preferující blízkost služeb. Rozmístění různých typů obchodů a služeb přispívá určitou měrou k prostorové diferenciaci uživatelů čtvrti podle věku a kupní síly. Zatímco bohatší a mladší domácnosti využívají spíše nabídky služeb především v novém obchodním centru či v jiných částech Prahy, pro méně majetné domácnosti jsou provozovny s levnějším zbožím umístěné jak v Novodvorská Plaza, tak i v ostatních obslužných centrech zřejmě stále atraktivní. V této souvislosti je možné uvažovat nad tím, zda převaha určitého typu služeb lokalizovaných v dřívějších obslužných centrech, spolu s jejich neudržovaným okolím a nefunkčností kulturního centra nesnižují rezidenční atraktivitu Novodvorské pro mladé lidi, kteří by v budoucnu napomohli udržet rozmanitý sociální status a diferenciovanou věkovou strukturu místních obyvatel.

Cenný pohled obyvatel na kvalitu obytného prostředí Novodvorské zaznamenala ve svém výzkumu Worschová (2012). Přestože vzorek oslovených respondentů není v citovaném výzkumu příliš rozsáhlý (N=41) a informace z něj získané jsou spíše orientační, pomůže nám poskytnout alespoň výchozí představu o tom, jaké postoje k hodnocení Novodvorské zaujímají obyvatelé různých věkových skupin. Podle Worschové (2012) patří k nejspokojenějším respondentům senioři a matky na mateřské dovolené. S funkční vybaveností sídliště byli v šetření nejméně spokojeni studenti. Atraktivitu sídliště pro studenty snižuje především nedostatek možností volnočasového vyžití. Celkově byli oslovení obyvatelé Novodvorské spokojeni především s obchody a školními vzdělávacími institucemi. Ve shodě se studenty vnímají negativně místní respondenti především nedostatek kulturních akcí i sportovního vyžití a vzhledem ke svému počtu v lokalitě i nevhodnou strukturu místních restaurací a pohostinství.

Na základě výsledků šetření rezidenční spokojenosti obyvatel Novodvorské (Worschová, 2012) můžeme poukázat na odraz funkční proměny lokality

Prostorová diferenciace věkové struktury obyvatelstva Prahy

v názorech respondentů. Zatímco spokojenost oslovených obyvatel napovídá o saturaci obchodní funkce lokality nabídkou nákupní galerie a několika supermarketů, útlum činnosti místního kulturního centra se odráží v nízké míře spokojenosti s nabídkou kulturních aktivit. Jako překvapivá se může jevit vyšší míra deklarované spokojenosti matek na rodičovské dovolené, neboť množství služeb určených dětem bylo na území Novodvorské zrušeno.

2.7 Závěr

Cílem kapitoly bylo sledovat demografické procesy spojené s proměnou rezidenční struktury pražských čtvrtí. Vzhledem k aktuálním demografickým trendům, kterými jsou populační stárnutí a proměna reprodukčního chování mladých lidí, byla hlavní pozornost věnována prostorovému rozmístění demografických skupin s těmito procesy nejvíce svázanými – mladým lidem a seniorům.

Ve srovnání s ostatními českými kraji dosahuje Praha nejvyššího podílu mladých na území Česka, také zastoupení seniorské populace je v Praze v mezikrajském srovnání vyšší. Vyšší podíl mladých lidí je dán především migrační atraktivitou Prahy. Praha mládne díky příchodu mladých dospělých, kteří se do Prahy stěhují z mnoha důvodů, mezi hlavními jmenujme studium, hledání pracovního uplatnění a preferovaný životní styl. Jako v celém Česku roste i v Praze zastoupení seniorů. Přesto pražská populace ve srovnání s Českem v posledních dvaceti letech stárne pomaleji. Za zpomalením procesu stárnutí můžeme hledat jak nepravidelnosti ve věkové struktuře, tak i častější stěhování lidí předdůchodového věku za hranice Prahy.

Vyšší zastoupení mladých lidí nalezneme v Praze především v historickém jádru a ve vnitřním městě. Ve vnitřním městě dosahují v porovnání s celopražskou populací vyššího podílu i starší senioři, naopak vnější město obývá vyšší podíl mladších seniorů. Ve srovnání s ostatními pražskými zónami jsou mladí lidé stejně jako senioři nejméně zastoupeni na periferii. Ačkoliv zastoupení mladých dospělých roste ve všech typech městské zástavby, nejvyšší přírůstky mladých lidí jsme v průběhu dvaceti let zaznamenali v historické zástavbě, v činžovních domech a v domcích v kompaktní zástavbě vnějšího města. Na rozdíl od mladých dospělých, je vývoj zastoupení seniorů v městské zástavbě více heterogenní. Zastoupení seniorů klesá především v historickém jádru města a činžovních domech, naopak nejvíce seniorů v populaci přibývá na sídlištích.

V některých případech může být nárůst podílu mladých lidí zatížen také chybou v důsledku metodických odlišností při sběru dat o obyvatelstvu mezi SLDB 1991 a 2011 (trvale versus obvykle bydlící obyvatelstvo). Například urbanistické

obvody, na jejichž území leží vysokoškolské studentské koleje, mohou vykazovat mezi sledovanými lety vysoký nárůst podílu mladých lidí na celkové populaci, ačkoliv zde vysokoškolské koleje fungují dlouhodobě.

Nárůst zastoupení mladých lidí v centrálních částech Prahy můžeme vysvětlit jak jejich rezidenčními preferencemi, tak i životním stylem. Centrální části města poskytují množství volnočasového vyžití a rozmanité služby, které častěji vyhledávají domácnosti v přechodné fázi života, mezi něž můžeme zařadit i mladé lidi bez rodičovských závazků s dostatkem volného času. Další významnou skupinou mladých lidí obývajících centrální části města jsou univerzitní studenti bydlící na kolejích nebo využívající sdílené nájemní bydlení. Zastoupení mladých dospělých lidí se zvyšuje i v ostatních městských zónách. Můžeme tedy předpokládat, že rezidenční preference mladých lidí jsou silně heterogenní. Rozmanitost preferencí mladých lidí je mimo jiné také zapříčiněna šíří intervalu, kterou jsme si zvolili pro vymezení období mladé dospělosti. Mladí lidé v tomto věkovém rozmezí zaujímají různá společenská postavení, nacházejí se v různé fázi pracovní dráhy, rodinného života, věnují odlišné množství času svým volnočasovým aktivitám. Od měnících se sociálních rolí mladých lidí tak do jisté míry můžeme odvozovat specifčnost míst, která si vybírají k bydlení. Zatímco někteří volí místo bydliště na základě funkčních výhod vnitroměstského bydlení, jiní zřejmě upřednostňují cenově výhodnější bydlení dále od městského centra. Předpokládáme také, že mladí lidé zakládající rodiny upřednostňují před bydlením v centrálních částech Prahy spíše kvalitní rezidenční prostředí odpovídající jejich rodičovským představám lokalizované spíše v zázemí města. Jak ale upozorňuje Karsten (2003) na příkladu tzv. rodinné gentrifikace, mohou i mezi mladými rodičovskými páry existovat domácnosti, které v důsledku dvoukariérového manželství preferují bydlení v centrálních a vnitřních částech měst.

Vyšší zastoupení seniorů v populaci bylo na počátku 90. let 20. století typické pro historické jádro a vnitřní město, v současné době nacházíme vyšší podíl seniorů ve vnitřním městě. V nadcházejících letech můžeme očekávat vyšší zastoupení seniorů i v částech vnějšího města, což dokládá i významný nárůst podílu seniorů na celkové populaci této městské zóny v posledních dvaceti letech. K nejvyššímu nárůstu relativního zastoupení seniorů dochází na sídlištích v okrajových částech Prahy. Zatímco sídliště ve vnitřním městě již dosáhla určitého vrcholu stárnutí a postupně procházejí generační výměnou obyvatel, sídliště vystavěná v pozdějších letech dále od centra města postupný nárůst podílu seniorů na celkové populaci teprve prožívají.

Postupné stárnutí koncentrických zón Prahy ve směru od centra k periférii můžeme přičíst nejen dopadům socialistické bytové politiky, ale také transformaci centrálních částí měst po roce 1989. Zatímco v průběhu socialismu měly

Prostorová diferenciace věkové struktury obyvatelstva Prahy

vnitroměstské části Prahy převážně stárnoucí věkovou strukturu a zůstávali v nich zachyceni v důsledku státní bytové politiky především senioři a lidé středního věku, v nově vystavěných sídlištích byly přednostně přidělovány byty mladým rodinám, lidem žijícím v nevyhovujících podmínkách a zaměstnancům v klíčových odvětvích (Musil, 1968). V současné době pozorujeme obrácený trend. Vnitroměstské části Prahy postupně mládnou díky příchodu mladších domácností. Spolu s tím dochází ve čtvrtích historické zástavby a činžovních domů k úbytku relativního zastoupení seniorské populace. Předpokládáme, že příčinou úbytku zastoupení seniorů v centrálních částech měst je mimo vymírání nejstarších generací, také stěhování mladších seniorů a lidí předdůchodového věku z těchto městských částí. Důvodem pro odchod seniorů z centrálních částí měst mohou být zřejmě i vyšší životní náklady spojené se změnami funkčního využití vnitroměstských částí Prahy po roce 1989.

V průběhu let se proces demografického stárnutí postupně přesunul z centrálních částí Prahy na sídliště. Domníváme se, že znaky stárnutí obyvatel sídlišť se spolu s dospěním původní dětské populace částečně odrážejí i ve struktuře nabízených služeb a rozvoji veřejných prostorů stárnoucích lokalit. Proměnu vybavenosti v kontextu vývoje věkové kompozice jsme popsali na základě případové studie lokality Novodvorská. Transformaci místní vybavenosti dokládá především rušení předškolních a omezení kapacity volnočasových zařízení určených dětské populaci. Úbytek dětí a vyšší zastoupení seniorských domácností v populaci koresponduje nejvíce s proměnou veřejných prostor mezi panelovými domy, ve kterých byla postupně rušena dětská hřiště, a zachovány byly pouze lavičky pro klidné posezení či vzniklo sportovní hřiště určené pro zlepšení fyzické kondice seniorů. Rozmanitou nabídku služeb pro seniory nabízí na Novodvorské také městská část Praha 4. Rozvoj zdravotnických služeb, či struktura zboží nabízeného v lokalitě může být ve shodě s rostoucím zastoupením seniorských domácností s nižším příjmem, jak naznačuje Temelová a Slezáková (2014), v případě obchodů a služeb důsledkem i celkově nižší kupní síly ostatních domácností na sídlišti.

LITERATURA

- ATKINSON, R. (2004). The evidence on the impact of gentrification: new lessons for the urban renaissance? *European Journal of Housing Policy*, 4, č. 1, s. 107–131.
- BOHÁČ, A. (1923): *Hlavní město Praha: studie o obyvatelstvu*. Státní úřad statistický, Knihovna Statistického věstníku, Praha, 99 s.
- BUZAR, S., OGDEN, P. E., HALL, R. (2005): Households matter: the quiet demography of urban transformation. *Progress in Human Geography*, 29, č. 4, s. 413–436.
- CLARK, W. A., DEURLOO, M. C., DIELEMAN, F. M. (1984): Housing consumption and residential mobility. *Annals of the Association of American Geographers*, 74, č. 1, s. 29–43.

- ČERMÁK, Z., NOVÁK, J., OUŘEDNÍČEK, M. (2011): Saldo migrace. In: Ouředníček, M., Temelová, J., Pospíšilová, L. (eds.): *Atlas sociálně prostorové diferenciace České republiky*. Nakladatelství Karolinum, Praha, s. 87–102.
- DOLEŽALOVÁ, G., OUŘEDNÍČEK, M. (2006): Životní styl obyvatelstva v suburbánní zóně Prahy. In: Ouředníček, M. (ed.): *Sociální geografie Pražského městského regionu*. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, s. 143–159.
- DVOŘÁKOVÁ, N., TEMELOVÁ, J. (2012): Kvalita života seniorů v centru Prahy. In: Ouředníček, M., Temelová, J. (eds.): *Sociální proměny pražských čtvrtí*. Academia, Praha, s. 68–91.
- FÖBKER, S., GROTZ, R. (2006): Everyday mobility of elderly people in different urban settings: The example of the city of Bonn, Germany. *Urban Studies*, 43, č. 1, s. 99–118.
- GIDDENS, A. (2005): *Sociologie*. Argo, Praha, 596 s.
- HAASE, A., KABISCH, S., STEINFÜHRER, A., BOUZAROVSKI, S., HALL, R., OGDEN, P. (2010): Emergent spaces of reurbanisation: exploring the demographic dimension of inner-city residential change in a European setting. *Population, Space and Place*, 16, č. 5, s. 443–463.
- HAASE A., BIERZYŃSKI, A., GRABKOWSKA, M., KLUSÁČEK, P., MARTINÁT, S., UHEREK, Z., MAAS, A. (2011): Old-new Diversity: Processes and structures of socio-demographic change in the inner city. In: Haase, A., Steinführer, A., Kabisch, S., Grossmann, K., Hall, R. (eds.): *Residential change and demographic challenge: The inner-city of east central Europe in the 21st century*. Ashgate Publishing, s. 143–184.
- HAMNETT, CH. (2003): Gentrification and the middle-class remaking of inner London, 1961–2001. *Urban Studies*, 40, č. 12, s. 2401–2426.
- INGLEHART, R. F. (2008): Changing values among western publics from 1970 to 2006. *West European Politics*, 31, č. 1–2, s. 130–146.
- KÄHRIK, A., NOVÁK, J., TEMELOVÁ, J., KADARIK, K., TAMMARU, T. (2015a): Patterns and Drivers of Inner City Social Differentiation in Prague and Tallinn. *Geografie*, 120, č. 2, s. 275–295.
- KÄHRIK, A., TEMELOVÁ, J., KADARIK, K., KUBEŠ, J. (2015b): What attracts people to inner city areas? The cases of two post-socialist cities in Estonia and the Czech Republic. *Urban Studies*, 53, č. 2, s. 355–372.
- KALIBOVÁ, K. (2009): Věková pyramida. In: Kalibová, K., Pavlík, Z., Vodáková, A. (eds.): *Demografie nejen pro demografy*. Sociologické nakladatelství, Praha, s. 136–138.
- KARSTEN, L. (2003): Family gentrifiers: challenging the city as a place simultaneously to build a career and to raise children. *Urban Studies*, 40, č. 12, s. 2573–2584.
- KIM, J. H., PAGLIARA, F., PRESTON, J. (2005): The intention to move and residential location choice behaviour. *Urban Studies*, 42, č. 9, s. 1621–1636.
- LAWTON, P., MURPHY, E., REDMOND, D. (2013): Residential preferences of the 'creative class'? *Cities*, 31, s. 47–56.
- LEY, D. (1986): Alternative explanations for inner-city gentrification: a Canadian assessment. *Annals of the Association of American Geographers*, 76, č. 4, s. 521–535.
- LINHART, J., VODÁKOVÁ, A. (2009): Věk. In: Kalibová, K., Pavlík, Z., Vodáková, A. (eds.): *Demografie nejen pro demografy*. Sociologické nakladatelství, Praha, s. 133–135.
- MAŠKOVÁ, M. (2009): Problémy s demografickým stárnutím. In: Kalibová, K., Pavlík, Z., Vodáková, A. (eds.): *Demografie nejen pro demografy*. Sociologické nakladatelství, Praha, s. 214–225.

Prostorová diferenciace věkové struktury obyvatelstva Prahy

- MICHNA, J. (2014): *Bydlení studentů vysokých škol ve vnitřním městě Prahy*. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, 45 s.
- MOLLENKOPF, H., MARCELLINI, F., RUOPPILA, I., FLASCHENTRHGER, P., GAGLIARDI, C. H., SPAZZAFUMO, L. (1997): Outdoor mobility and social relationships of elderly people. *Archives of Gerontology and Geriatrics*, 24, č. 3, s. 295–310.
- MOSCHELESOVÁ, J. (1937): The demographic, social, and economic regions of greater Prague: a contribution to urban geography. *Geographical Review*, 27, č. 3, s. 414–429.
- MURZYN-KUPISZ, M., SZMYTKOWSKA, M. (2015): Studentification In The Post-Socialist Context: The Case Of Cracow And The Tri-City (Gdansk, Gdynia and Sopot). *Geografie*, 120, č. 2, s. 188–209.
- MUSIL, J. (1968): The development of Prague's ecological structure. In: Pahl, R. E. (ed.): *Readings in Urban Sociology*. Pergamon Press, Oxford, s. 232–259.
- MUSIL, J. (1977): Demografická struktura a vývoj Prahy. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 13, č. 1, s. 28–38.
- MUSIL, J. (1985): Lidé a sídliště. Svoboda, Praha, 333 s.
- NOVÁK, J., TEMELOVÁ, J. (2012): Každodenní život a prostorová mobilita mladých Pražanů: pilotní studie využití lokalizačních dat mobilních telefonů. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 48, č. 5, s. 911–938.
- OGDEN, P. E., HALL, R. (2004): The second demographic transition, new household forms and the urban population of France during the 1990s'. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 29, č. 1, s. 88–105.
- OUŘEDNÍČEK, M. (2003): Suburbanizace Prahy. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 39, č. 2, s. 235–253.
- OUŘEDNÍČEK, M., POSPÍŠILOVÁ, L., ŠPAČKOVÁ, P., TEMELOVÁ, J., NOVÁK, J. (2012): Prostorová typologie a zonace Prahy. In: Ouředníček, M., Temelová, J. (eds.): *Sociální proměny pražských čtvrtí*. Academia, Praha, s. 268–297.
- OUŘEDNÍČEK, M., POSPÍŠILOVÁ, L., ŠPAČKOVÁ, P., KOPECKÁ, Z., NOVÁK, J. (2016): The velvet and mild: Socio-spatial differentiation in Prague after transition. In: Tammaru, T., Marcińczak, S., van Ham, M., Musterd, S. (eds.): *Socio-Economic Segregation in European Capital Cities: East Meets West*. Routledge, Abingdon/New York, s. 261–286.
- OUŘEDNÍČEK, M., PŘIDALOVÁ, I., NEMEŠKAL, J. (2014): *Migrace v Praze 2000–2013*. Specializovaná mapa. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje.
- OUŘEDNÍČEK, M., ŠIMON, M., KOPEČNÁ, M. (2015): The reurbanisation concept and its utility for contemporary research on post-socialist cities: The case of the Czech Republic. *Moravian Geographical Reports*, 23, č. 4, s. 25–35.
- OUŘEDNÍČEK, M., TEMELOVÁ, J. (2009): Twenty years after socialism: the transformation of Prague's inner structure. *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Sociologia*, 54, č. 1, s. 9–30.
- OUŘEDNÍČEK, M., TEMELOVÁ, J., POSPÍŠILOVÁ, L., DVOŘÁKOVÁ, N. (2008): *Socioekonomická analýza území MČ Praha 1. Druhá etapa plnění úkolu 1. 1. – 30. 4. 2008*. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Urbánní a regionální laboratoř, 44 s.
- PATTERSON, P. K., CHAPMAN, N. J. (2004): Urban form and older residents' service use, walking, driving, quality of life, and neighborhood satisfaction. *American Journal of Health Promotion*, 19, č. 1, s. 45–52.

- PEACE, S., KELLAHER, L., HOLLAND, C. (2005): *Environment and identity in later life*. McGraw-Hill Education (UK), 182 s.
- PHILLIPSON, C. (2004): Urbanisation and ageing: towards a new environmental gerontology. *Ageing and Society*, 24, č. 6, s. 963–972.
- PHILLIPSON, C., SCHARF, T. (2005): Rural and urban perspectives on growing old: developing a new research agenda. *European Journal of Ageing*, 2, č. 2, s. 67–75.
- PHILLIPS, D. R., SIU, O. L., YEH, A. G. O., CHENG, K. H. C. (2005): Ageing and the urban environment. In: Andrews, G. J., Phillips, D. R. (eds.): *Ageing and place*. Routledge, Oxon, s. 147–164.
- PHILLIPS, J. E., AJROUCH, K. J., HILLCOAT-NALLÉTAMBY, S. (2010): *Key concepts in social gerontology*. Sage, London, 248 s.
- POSPÍŠILOVÁ, L., NEMEŠKAL, J. (2015): *Věková struktura v Praze*. Specializovaná mapa. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje.
- PRASHKER, J., SHIFTAN, Y., HERSHKOVITCH-SARUSI, P. (2008): Residential Choice Location, Gender and the Commute Trip to Work in Tel Aviv. *Journal of Transport Geography*, 16, č. 5, s. 332–341.
- PULDOVÁ, P. (2011): Věková struktura. In: Ouředníček, M., Temelová, J., Pospíšilová, L. (eds.): *Atlas sociálně prostorové diferenciace České republiky*. Karolinum, Praha, s. 19–25.
- PULDOVÁ, P., NOVÁK, J. (2008): Suburbanizace a sociální prostředí. In: Ouředníček, M. (ed): *Suburbanizace.cz*. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Urbánní a regionální laboratoř, Praha, s. 38–53.
- RABUŠIC, L. (2001): Value change and demographic behaviour in the Czech Republic. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 9, č. 1, s. 99–122.
- RABUŠIC, L. (2004): Why Are They All So Eager to Retire? (On the Transition to Retirement in the Czech Republic). *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 40, č. 3, s. 319–342.
- ROSSI, P. H. (1980): *Why families move*. 2nd ed., SAGE Publications, Beverly Hills, 243 s.
- RYCHTAŘÍKOVÁ, J. (1999): Is Eastern Europe experiencing a second demographic transition? *Acta Universitatis Carolinae Geographica*, 34, č. 1, s. 19–44.
- RYCHTAŘÍKOVÁ, J. (2002): Úspěšné stárnutí – leitmotiv 21. století. *Demografie*, 44, č. 1, s. 43–46.
- SCHARF, T., PHILLIPSON, C., SMITH, A. E. (2005): Social exclusion of older people in deprived urban communities of England. *European Journal of Ageing*, 2, č. 2, s. 76–87.
- SOBOTKA, T., ŠTASTNÁ, A., ZEMAN, K., HAMPLOVÁ, D., KANTOROVÁ, V. (2008): Czech Republic: A rapid transformation of fertility and family behaviour after the collapse of state socialism. *Demographic Research*, 19, č. 14, s. 403–454.
- SOBOTKA, T., ZEMAN, K., KANTOROVÁ, V. (2003): Demographic shifts in the Czech Republic after 1989: A second demographic transition view. *European Journal of Population*, 19, č. 1, s. 249–277.
- STEINFÜHRER, A., HAASE, A. (2007): Demographic change as a future challenge for cities in East Central Europe. *Geografiska Annaler: Series B, Human Geography*, 89, č. 2, s. 183–195.
- SÝKORA, L. (1996): Economic and social restructuring and gentrification in Prague. *Acta Facultatis Rerum Naturalium Universitatis Comenianae Geographica*, č. 37, s. 71–81.
- SÝKOROVÁ, D. (2012): Staří lidé ve městě. Na okraj velkého tématu. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 48, č. 1, s. 107–129.

Prostorová diferenciace věkové struktury obyvatelstva Prahy

- ŠANDA, R. (2015): Obvyklý a trvalý pobyt ve sčítání lidu 2011. *Demografie*, 57, č. 2, s. 113–126.
- ŠUSTROVÁ, K., ŠIMON, M. (2012): Opuštění městského způsobu života? Analýza vybraných aspektů migrace na venkov. In: Temelová, J., Pospíšilová, L., Ouředníček, M. (eds.): *Nové sociálně prostorové nerovnosti, lokální rozvoj a kvalita života*. Plzeň, Aleš Čeněk, s. 99–121.
- TEMELOVÁ, J., DVOŘÁKOVÁ, N. (2012): Residential satisfaction of elderly in the city centre: The case of revitalizing neighbourhoods in Prague. *Cities*, 29, č. 5, s. 310–317.
- TEMELOVÁ, J., DVOŘÁKOVÁ, N., SLEZÁKOVÁ, A. (2010): Rezidenční spokojenost seniorů v proměňujících se čtvrtích Prahy. *Sociální studia*, 7, č. 3, s. 95–113.
- TEMELOVÁ, J., NOVÁK, J., OUŘEDNÍČEK, M., PULDOVÁ, P. (2011): Housing Estates in the Czech Republic after Socialism: Various Trajectories and Inner Differentiation. *Urban Studies*, 48, č. 9, s. 1811–1834.
- TEMELOVÁ, J., SLEZÁKOVÁ, A. (2014): The changing environment and neighbourhood satisfaction in socialist high-rise panel housing estates: The time-comparative perceptions of elderly residents in Prague. *Cities*, č. 37, s. 82–91.
- ULLRICH, Z. (1938): *Soziologische Studien zur Verstädterung der prager Umgebung*. Verlag der Revue Soziologie und soziale Probleme, Praha, 335 s.
- VAN DE KAA, D. J. (2002): *The idea of a second demographic transition in industrialized countries*. Paper presented at the Sixth Welfare Policy Seminar of the National Institute of Population and Social Security, Tokyo, Japan, 29 January 2002, 34 s.
- VAN DIEPEN, A. M., MUSTERD, S. (2009): Lifestyles and the city: connecting daily life to urbanity. *Journal of Housing and the Built Environment*, 24, č. 3, s. 331–345.
- VIDOVIČOVÁ, L., GALČANOVÁ, L., PETROFOVÁ-KAFKOVÁ, M., SÝKOROVÁ, D. (2013): *Stáří ve městě, město v životě seniorů*. Sociologické nakladatelství, Masarykova univerzita, Brno, 372 s.
- VIDOVIČOVÁ, L., GREGOROVÁ, E. (2007): Věkové normy v sociologické perspektivě. *Sociální studia*, 4, č. 1–2, s. 201–217.
- VOTRUBEC, C. (1965): *Praha – zeměpis velkoměsta*. Státní pedagogické nakladatelství, Praha, 241 s.
- WISEMAN, R. F. (1980): Why older people move theoretical issues. *Research on Aging*, 2, č. 2, s. 141–154.
- WORSCHOVÁ, M. (2012): *Vývoj pražských sídlišť: stárnutí a funkční vybavenost*. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, 49 s.
- ZUKIN, S. (1998): Urban lifestyles: diversity and standardisation in spaces of consumption. *Urban Studies*, 35, č. 5–6, s. 825–839.

OSTATNÍ ZDROJE

- ČSÚ (1970): Databáze výsledků Sčítání lidu, domů a bytů 1970 v podrobnosti urbanistických obvodů Prahy. Interní databáze. Český statistický úřad, Praha.
- ČSÚ (1980): Databáze výsledků Sčítání lidu, domů a bytů 1980 v podrobnosti urbanistických obvodů Prahy. Interní databáze. Český statistický úřad, Praha.
- ČSÚ (1991): Databáze výsledků Sčítání lidu, domů a bytů 1991 v podrobnosti urbanistických obvodů Prahy. Interní databáze. Český statistický úřad, Praha.

- ČSÚ (1991): Demografická ročenka krajů České republiky 1991 [online]. Český statistický úřad [cit. 5. 4. 2016]. Dostupné z: <<https://www.czso.cz/csu/czso/demograficka-rocenka-kraju-ceske-republiky-1991-2005-btyvfacz5c>>.
- ČSÚ (2001): Databáze výsledků Sčítání lidu, domů a bytů 2001 v podrobnosti urbanistických obvodů Prahy. Interní databáze. Český statistický úřad, Praha.
- ČSÚ (2004): Populační prognóza ČR do roku 2015 [online]. Český statistický úřad [cit. 5. 4. 2016]. Dostupné z: <<https://www.czso.cz/csu/czso/populacni-prognoza-cr-do-r2050-n-g9kah2fe2x>>.
- ČSÚ (2011): Databáze výsledků Sčítání lidu, domů a bytů 2011 v podrobnosti urbanistických obvodů Prahy. Interní databáze. Český statistický úřad, Praha.
- ČSÚ (2013): Základní tendence demografického, sociálního a ekonomického vývoje hl. m. Prahy [online]. Český statistický úřad [cit. 6. 4. 2016]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/xa/zakladni_tendence_demografickeho_socialniho_a_ekonomickeho_vyvoje_hlavniho_mesta_prahy>.
- ČSÚ (2014a): Cizinci v Praze 2000–2015 [online]. Český statistický úřad [cit. 6. 4. 2016]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/xa/dalsi_casove_rady_cizinci>.
- ČSÚ (2014b): Demografická ročenka Česká republika 2014 [online]. Český statistický úřad [cit. 15. 4. 2016]. Dostupné z: <<https://www.czso.cz/csu/czso/demograficka-rocenka-ceske-republiky-2014>>.
- ČSÚ (2014c): Projekce obyvatelstva v krajích ČR do roku 2050 [online]. Český statistický úřad [cit. 15. 4. 2016]. Dostupné z: <<https://www.czso.cz/csu/czso/projekce-obyvatelstva-v-krajich-cr-do-roku-2050-ua08v25hx9>>.
- ČSÚ (2015): Senioři v hl. m. Praha [online]. Český statistický úřad [cit. 20. 4. 2016]. Dostupné z: <<https://www.czso.cz/csu/czso/seniori-v-hlavnim-meste-praze>>.
- MAREČKOVÁ, M. (2016): Bydlení pro studenty nejsou jen koleje. Novinka v centru Prahy jim nabízí bydlení v nájmu [online]. *Aktuálně.cz* [cit. 25. 6. 2016]. Dostupné z: <<http://zpravy.aktualne.cz/ekonomika/bydleni-pro-studenty-nejsou-jen-koleje-belgicka-apartments/r~de2ef0e0346e11e6abfa0025900fea04/>>.
- MČ PRAHA 4 (2015): *Veřejné fórum pro obyvatele Lhotky a Nuslí – podněty obyvatel* [online]. Městská část Praha 4 [cit. 25. 4. 2016]. Dostupné z: <<http://www.praha4.cz/file/zZ021/PODNETY-Verejne-forum-na-ZS-Jilovska-Lhotka-a-Nuselske-radnici-Nusle.pdf>>.
- MŠMT (2016): Výkonové ukazatele [online]. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy [cit. 20. 4. 2016]. Dostupné z: <http://dsia.uiv.cz/vystupy/vu_vs_f1.html>.

3 Kriminalita v Praze: měřítková diferenciaci a možnosti měření

JANA JÍCHOVÁ

3.1 Úvod

Kriminalitou v městském prostředí se první výzkumy zabývaly již od 19. století. Od té doby se ale výzkum značně proměnil, od používaných teoretických přístupů, cílů a výzkumných otázek, přes metody sběru dat i analýz až po používané územní jednotky. Na změnách se kromě řady dalších vlivů podílel i technologický vývoj. Vynález počítačů a jejich šíření umožnil jednodušší a rychlejší zpracování velkých souborů dat, jejich znázornění, prezentaci a publikování. Významný posun znamenala v posledních desetiletích možnost práce s přesnými GPS souřadnicemi míst trestných činů. Často se používají analýzy ohnisek kriminality (*hot spots analysis*) zaměřené na identifikaci vysokých koncentrací kriminality v určitých místech nebo předpovědní mapy výskytu kriminality odhadující, které trestné činy se kdy a kde stanou (např. Liu, Brown, 2003). S oběma typy analýz se v současnosti setkáváme i v Česku¹³, kde kriminalita nepatří k často studovaným výzkumným tématům, spíše je jí věnována značná pozornost v médiích. Tato forma prezentace kriminality je ovšem značně selektivní a obraz kriminality deformuje, pozornost je věnována zejména skandálními případy, případy korupce či násilné kriminality. Představy lidí o stavu či struktuře kriminality tak mohou být touto prezentací značně ovlivněny¹⁴ a negativně se mohou odrážet v jejich pocitu bezpečí/ohrožení kriminalitou.

Jeden z faktorů, který je v rámci výzkumu kriminality studován, je fluktuace/stabilita obyvatelstva a její souvislost s kriminalitou. Důležitou roli jí přisuzovali již výzkumníci z chicagské školy¹⁵, kteří na příkladu Chicaga ukázali,

¹³ Předpovědními mapami se zabývá celý projekt „*Mapy budoucnosti – moderní nástroj ke zvýšení efektivity a kvality výkonu veřejné správy v oblasti prevence kriminality založený na analýze a predikci kriminality*“, který zaštiťuje Ministerstvo vnitra ČR. Více informací dále v textu a na *Mapy budoucnosti* (2016). Hot spots analýzy rozvíje Ivan a Horák (2012) či Barilík (2015).

¹⁴ Mezi časté mylné představy patří velmi vysoký podíl násilných trestných činů z celkového počtu trestných činů, který podle statistik kriminality v posledních letech pohybuje kolem 6 % v průměru za Česko, 3 % v Praze (Policejní prezidium 1994–2014).

¹⁵ Chicagská škola vznikla ve 20. letech 20. století na univerzitě v Chicagu, je jí označován myšlenkový proud zaměřující se na sociologii města a kriminalitu.

že se kriminalita koncentruje zejména ve čtvrtích vnitřního města s vysokou fluktuací obyvatelstva (Burgess, 1925, Park, 1925). Tyto oblasti jsou zároveň rezidenčně nestabilní, což zvyšuje anonymitu, stěžuje navázání pevnějších sociálních vazeb.¹⁶ Fluktuaci je v kontextu kriminality následně věnována jen omezená pozornost, což se mění až s přístupem environmentální kriminologie a rovněž zmíněným technologickým vývojem. Roste zájem o časoprostorové souvislosti trestných činů i sociální a fyzické charakteristiky míst, kde ke kriminalitě dochází, stejně tak je zkoumáno prostředí, ze kterého pocházejí pachatelé.

Kapitola si klade několik cílů. Kromě dokumentace vývoje vybrané kriminality po roce 2010 v Praze je hlavním cílem ukázka diferencovaných výsledků analýzy kriminality při použití různých měřítkových úrovní (územních jednotek) a různých zdrojů dat (zejména za obyvatelstvo). Kapitola poukazuje, jak volba metodického přístupu sledování ovlivňuje výsledky, v tomto případě míry kriminality či vybraných druhů kriminality, což se pak může významně projevit na následné interpretaci. V kapitole klademe důraz na majetkovou kriminalitu a specificky na krádeže věcí z aut. Za tento trestný čin jsou dostupná nejen data v detailu policejních obvodů, ale i vybraná data s GPS souřadnicemi a časem spáchání trestného činu.

3.2 Výzkum kriminality ve městě

Výzkum kriminality v městském prostředí se od svých počátků do současnosti v mnoha ohledech vyvinul, postupně se měnil nejen důraz na jednotlivá témata, ale i metody analýzy či zvolené geografické měřítko sledování. Podkapitola stručně etapizuje výzkum kriminality ve městě z pohledu měřítka a hlavní témata výzkumů, pozornost je věnována zejména fluktuaci obyvatelstva.

První výrazné propojení s vývojem výzkumu v sociálních vědách je zřejmě ve 20. letech 20. století, kdy se dostává kriminalitě pozornosti u výzkumníků chicagské školy sociologie města (více Weisburd, Bernasco, Bruinsma, 2009, Jíchová, 2014 aj.). Výzkum se tehdy obracel přímo na zkoumání procesů a fungování města, tehdejší studie kriminality odhalily mj. vyšší koncentraci kriminality ve vybraných částech města i faktory, které ji ovlivňovaly. Mezi významné poznatky patřilo zjištění, že vyšší úroveň kriminality, ale i koncentraci různých sociálně patologických jevů, lze nalézt v oblastech s vysokou mírou fluktuace

¹⁶ Právě výzkumníci chicagské školy, zejména Shaw a McKay (1942), začali rozvíjet významnou teorii sociální dezorganizace, která poukazuje na vztah mezi charakteristikami společnosti, prostředí, fungování vztahů a výskytem patologických jevů. Význam této teorie pro výzkum kriminality shrnuje např. Moravcová (2014).

obyvatelstva, mezi které patřila zejména vnitřní města (Park, 1925, Shaw, McKay, 1942). Za další společný prvek výzkumu v sociálních vědách můžeme považovat případové studie, konkrétně pak např. etnografické studie, které se zaměřovaly na menší lokality, studie lokálních gangů apod. (např. Thrasher, 1927, Whyte, 1943).

Další rozvoj výzkumů městské kriminality nastává až s přelomem 60. a 70. let 20. století zejména ve Spojených státech amerických a v anglosaských zemích, kdy nastupuje řada celospolečenských, ekonomických a politických změn.¹⁷ V této době obecně dochází k proměně role a zaměření sociálních věd, roste kritika předchozích výzkumů založených zejména na statistikách, rozsáhlých analýzách dat, a výzkum se posunuje mj. k většímu důrazu na člověka, jeho vnímání či na lokální případové studie. Tento trend je zřejmý i ve výzkumu kriminality. Díky podstatnému vlivu environmentální kriminologie se hlavní zájem přesouvá na mikroúroveň, objevují se studie konkrétních lokalit, míst a sociálně-prostorových vztahů (více Herbert, Hyde, 1985, Wortley, Mazerolle, 2011, Barilík, 2015 aj.). Významnou měrou se tak do studia kriminality vrací téma fluktuace, stability, ale i mobility, a to nejen v kontextu populační (ne)stability různých částí města podle vzoru chicagské školy. Pozornosti se dostává prostorovému a časovému uspořádání kriminálních činů, manželé Brantinghamovi (1984) přicházejí s teorií struktury trestné činnosti, která ukazuje, že páčání trestných činů se neděje náhodně, ale lze vysledovat určité prostorové vzorce. Zároveň se pozornost obrací k sledování pohybu pachatelů trestných činů, vazbě mezi místem jejich bydliště a místem páčání trestných činů, či výzkumu prostorového a časového kontextu páčání trestných činů. V tomto směru výzkumu se prosadila teorie rutinních aktivit (Cohen, Felson, 1979), jež upozorňuje na potřebu časového a prostorového souběhu minimálně tří elementů: motivovaného útočníka, vhodné oběti a nepřítomnosti dohledu.

S důrazem na mikroúroveň se do centra pozornosti dostávají konkrétní místa a objevují se analýzy ohnisek kriminality, které zkoumají místa se zvýšenou koncentrací trestných činů (Block, 1995, Sherman, 1995 aj.). Studie zkoumají sociální a fyzické atributy těchto míst, jejich funkci i vzdálenost od různých typů prostředí (např. restaurací, barů), opomenuta není ani stigmatizace míst a hodnocení jejich „nálepek“. S diferenciací míst kriminální aktivity přicházejí manželé Brantinghamovi (1995). V jejich práci se objevují místa poskytující vhodné příležitosti pro spáčání zločinu (*crime generators*), místa cíleně vybíraná pro

¹⁷ Důvody, které v tomto období vedly ke zvýšení zájmu geografů o studium kriminality, představují LeBeau a Leitner (2011). Kriminalitě je zároveň věnováno více pozornosti i v dalších oborech, sociologii, architektuře či územním plánování.

spáchání zločinu (*crime attractors*) a místa, kde dochází k běžné trestné činnosti páchané místními (*crime-neutral areas*). Diferenciace má význam pro pochopení fungování určitých míst, cílení prevence kriminality, plánování rozvoje lokalit, výstavby, zřejmá je i provázanost na pocit bezpečí.

V současné době se zahraniční výzkumy městské kriminality soustřeďují na několik témat, přičemž typické jsou výrazné přesahy výzkumů do praxe a propojování s prevencí kriminality. Studie jsou často koncipovány formou návrhů na snížení kriminality a využívají prvky situační prevence kriminality (Clarke, 2011, Ceccato, 2013; shrnuje např. Barilik, 2015). Tento trend je rovněž doplněn v zahraničí uplatňovanými strategiemi tzv. *community policing*, ve kterých je ústředním bodem komunikace mezi policií a místními komunitami (více Green, 2000, Skogan, 2004). Stále silnou oblastí výzkumu jsou analýzy rozložení a struktury kriminality, výzkumy se věnují i tzv. geografickému profilování, které směřuje k identifikaci bydliště pachatele sériové trestné činnosti (více např. Barilik, 2015).

Velká pozornost se dále upírá na mapování kriminality v konkrétních lokalitách a na zmíněné analýzy ohnisek kriminality (Anselin, Griffiths, Tita, 2011, Leitner a kol., 2011 aj.). Analýzy využívající GPS souřadnice trestných činů umožňují zkoumat ohniska kriminality, a to z prostorového i časového pohledu. Kromě zkoumání lokalizace a atributů těchto míst se tak zaměřují i na hledání časových pravidelnosti, zda lze najít denní, týdenní, měsíční či sezónní rytmy dané kriminality. Takovéto analýzy pak směřují k dalšímu trendu současných výzkumů, a to k předpovídání kriminality (Chainey, Tompson, Uhlig, 2008 aj.). Na základě detailních analýz právě časového a prostorového uspořádání trestných činů se odhaduje, kde a kdy lze očekávat další případy a podle toho se zaměřuje pozornost policie. Výzkumy dokládají odlišnou efektivitu zejména v závislosti na konkrétních druzích trestných činů, např. vyšší přesnost odhadu míst s výskytem pouliční kriminality oproti místům zatíženým krádežemi věcí z aut či krádežemi aut a vloupáním do obydlí (Chainey, Tompson, Uhlig, 2008). Různě se hodnotí možnost přesunu trestné činnosti na jiná místa, např. Eck (2002) porovnává výsledky řady výzkumů v různých zemích zejména anglosaského světa a dochází k přesvědčení, že k přesunům do takové míry nedochází. Podporuje to myšlenku, že některé trestné činy jsou vázány na určitý typ prostředí a přesun není tak jednoduchý, Ziegler (2007) uvádí jako příklad vazbu násilných trestných činů na okolí barů a restaurací. I zde je ale důležitý typ trestné činnosti.

3.3 Výzkum kriminality v Praze

Výzkum kriminality v Česku se rozvíjel daleko pomaleji než v zahraničí. Ačkoliv cílený sběr dat z kriminální sféry začal již v druhé polovině 18. století, první studie nalezneme až ke konci 19. století (Zucker, 1894, L. K., 1897). Tyto studie ale komentují kriminalitu nejníže v detailu za historické země, detailnější analýzy neobsahují. Z doby okupace a po 2. světové válce byla zatím objevena jen data o počtech odsouzených za celý stát, ani v pozdějších letech nejsou dostupná podrobnější data (více Marešová, 2011). Za Prahu nalezneme data alespoň v detailu městských obvodů v kriminálních statistikách Veřejné bezpečnosti, které vycházely v 60. a 70. let 20. století a z nichž některé obsahují i krátká shrnutí vývoje a struktury kriminality.

Kriminalitu v Praze podrobněji rozebírá až rozsáhlejší publikace Karabce a kol. (1976), ve které se autoři zaměřují i na další jevy jako sebevražednost či prostituci. Vývoj kriminality ovšem nerozebírají ve větším územním měřítku, ale Prahu hodnotí jako celek. Rovněž zveřejňované studie pracovníků Institutu pro kriminologii a sociální prevenci z 90. let, které se primárně soustřeďovaly na analýzy úrovně a struktury kriminality a analýzy jednotlivých témat z oblasti kriminality (např. loupeži se věnuje Osmančík, 1992), hodnotí kriminalitu převážně za Prahu jako celek. Na zmíněnou publikaci a téma loupeží v Praze navazují po přelomu století Rozum J. a kol. (2005a, b), využívají jak městské obvody (Praha 1–10), tak v textu pracují s konkrétními místy, za jedno z ohnisek je např. označeno centrum či přímo oblast Václavského náměstí a okolí. Výzkumy za podrobnější členění Prahy se objevují až v závěru prvního desetiletí 21. století, mezi první práce analyzující data v členění z tzv. místních oddělení policie (dále MOP¹⁸) patří Čermáková (2008) a Karbanova (2009). V dalších studiích orientovaných na kriminalitu (Jíchová, Temelová, 2012a, b, Temelová, Čermák, Jíchová, 2012, Jíchová, Nemeškal, 2015a, b) je kromě jednotek MOP využito rovněž zonální členění města vycházející z prací chicagské školy. Studie hodnotící kriminalitu v detailnějším územním členění umožňují poukázat na diferenciaci různých částí města, na spojitost kriminality s dalšími jevy, sociálním i fyzickým prostředím.

Detailnější analýzy i možnost zcela odlišného pohledu na kriminální data přinesly změny v posledních letech. Důležitým mezníkem je nová možnost práce s daty, která obsahují GPS souřadnice míst, kde k daným trestným činům došlo. Tato data umožňují analýzy v měřítku lokalit, míst, výzkum shluků trestných

¹⁸ Místní oddělení policie (MOP) představují základní jednotky Policie ČR v Praze, mimo Prahu se nazývají obvodní oddělení policie (OOP). V současnosti v Praze funguje 49 MOP, dále jedno oddělení a jedna policejní stanice.

činů a využití poznatků v zahraničí již dlouhodobě zakotvené environmentální kriminologie. V Česku tyto údaje dlouho nikdo systematicky nesbíral a tedy ani neanalyzoval a je nutno říci, že i v současnosti je dostupnost těchto dat značně omezená. Dobrým příkladem využití lokalizovaných kriminálních dat, a zároveň spolupráce vědecké instituce, policie a městské samosprávy, jsou specializované mapy a analýzy, které vznikly v Ostravě (např. Ivan, Horák, 2012). Jiná města sama zveřejňují vybraná data za kriminalitu, např. Uherské Hradiště data za vybrané trestné činy i přestupky.¹⁹ Mapy kriminality jsou vytvářeny např. i v Chebu, Kolíně či v Pardubicích, kde navíc městská policie sdílí informace o aktuálních pozicích vozidel i pěších hlídek se státní policií.²⁰ Kolín slouží jako jeden z modelových případů pro využití technik predikce kriminality a předcházení páchaní trestných činů. Tomuto tématu se dlouhodobě věnoval projekt Mapy budoucnosti, který vznikl pod patronátem Ministerstvem vnitra ČR právě s cílem implementace technik predikce kriminality ze zahraničí na český kontext.²¹

V případě Prahy zatím data s GPS souřadnicemi nebyla příliš publikována, jedná se pouze o dílčí studie založené na omezeném množství dat. Příkladem je analýza krádeží věcí z automobilů provedená Barílikem (2015) a rozšířená Jíchovou a Šimonem (2016). Barílik (2015) na tříměsíčním setu dat podrobně ukazuje postup práce s daty a možnosti analýzy. Ve své práci identifikuje nejvýraznější ohniska krádeží věcí z automobilů, kterým se následně věnuje detailněji. Jíchová a Šimon (2016) analyzují obdobná data, ale propojují je s vybranými daty za přestupky za pomoci přepočtu do tzv. gridů, které člení Prahu do pravidelné čtvercové sítě. Výhodou přepočtu do čtvercové sítě je možnost propojení dat, která jsou dostupná v různé územní podrobnosti a v nestejných jednotkách, a jejich následná společná analýza.

3.4 Metodika a zdroje dat

Kapitola pracuje s řadou dat, která mají svá specifika i odlišný územní detail. Jednotlivým setům dat je zde proto věnována větší pozornost, postupně jsou představena použitá data za kriminalitu a za obyvatele. Závěr podkapitoly shrnuje použité územní jednotky.

¹⁹ Mapa kriminality v Uherském Hradišti (2016).

²⁰ Více informací o projektu v Chebu viz Ivanič (2014). Mapy kriminality a vývoj kriminality ve městě Kolín (2016).

²¹ Více informací o projektu „Mapy budoucnosti – moderní nástroj ke zvýšení efektivity a kvality výkonu veřejné správy v oblasti prevence kriminality založený na analýze a predikci kriminality“ viz Mapy budoucnosti (2016).

Kapitola pracuje s dvojím typem dat za kriminalitu získaných z Policejního prezidia ČR; v obou případech se jedná o evidované trestné činy. Prvním typem dat jsou trestné činy evidované v letech 2010–2013 v detailu za jednotlivá MOP v Praze. Využity jsou jak údaje za celkovou kriminalitu, tak za vybrané druhy kriminality i vybrané trestné činy. Druhým setem dat jsou krádeže věcí z aut²², které byly evidovány v období od 1. 1. 2014 do 31. 3. 2014 na území Prahy, přičemž každá krádež je doplněna GPS souřadnicemi míst, kde k ní došlo, typem věci, jaké byly odcizeny i typem automobilu, ze kterého byly odcizeny.²³

Práce s oběma typy dat má řadu úskalí, od změn metodiky, hranic MOP či nezbytné reflexe, že se jedná pouze o evidované (nahlášené) trestné činy. Se specifickými problémy se setkáváme při práci s daty s GPS souřadnicemi krádeží věcí z automobilů. Prvotně musí být data očištěna o trestné činy s chybějícími či chybně uvedenými GPS souřadnicemi (např. nacházející se mimo Prahu). Jiným úskalím je omezená realizace časoprostorové analýzy, která naráží na nemožnost přesného určení doby vykradení auta. V řadě případů je totiž u krádeže uveden časový úsek zahrnující několik hodin, výjimkou nejsou ani úseky trvající několik dní či týdnů.²⁴ Časová analýza na vzorku dat je proto provedena pouze ve zjednodušené formě. Při samotné interpretaci je nezbytné vzít v úvahu i další faktory ovlivňující v našem případě krádeže věcí z aut, např. sociální a fyzické charakteristiky míst, které mohou zvyšovat či naopak snižovat rizika krádeží věcí z aut. Roli má i blízkost významných dopravních či obchodních uzlů, poloha ve městě apod. Analýzy kriminálních dat s GPS souřadnicemi lze využít zejména u trestných činů, u kterých je nezbytné, aby fyzické či sociální prostředí vytvořilo vhodné podmínky pro spáchání trestného činu. Například pro vybrané majetkové trestné činy, jako krádeže aut či krádeže věcí z aut, jsou za důležité faktory považovány např. nepřítomnost lidí, špatný dohled (kontrola), nepřehledné prostředí, anonymita prostředí aj. (Brantingham, Brantingham, 1993, Rice, Smith, 2002, aj.). Stejně tak ke kapesním krádežím dochází zejména v místech s vysokou koncentrací a fluktuací lidí, v místech, kde je pozornost něčím upoutána, turistické cíle apod. (Brantingham, Brantingham, 1993, Saoutkina, 2004). Obdobně společné charakteristiky lze najít i u míst, kde se odehrávají některé násilné či mravnostní trestné činy. Naopak pro ekonomické trestné činy, např. tzv. kriminalitu bílých límečků, podvody, je význam analýz s GPS souřadnicemi nižší.

²² Podle policejního evidenčního systému to je název trestného činu krádeže věcí z automobilů (Policejní prezidium 1994–2014).

²³ Data byla získána ve spolupráci s kolegou Igorem N. Barílikem a na základě četných konzultací s policejními analytiky z Policejního prezidia ČR, odboru analýz Služby kriminální policie a vyšetřování Policie ČR. Více o procesu selekce dat, ale i o zpracování dat a jejich využití v GIS viz Barílik (2015). Jedná se o obdobná data, která byla využita i v rámci příspěvku Jíchová a Šimon (2016).

²⁴ Obdobné problémy zmiňuje v analýze dat za krádeže aut v Liberci Kostka (2016).

Hospodářskou kriminalitu je obecně obtížné hodnotit z prostorového hlediska, jelikož je vázána na sídla daných subjektů (více i Karban, 2009).

Data za kriminalitu lze propojit s různými sociodemografickými a ekonomickými daty. Běžně jsou využívány míry kriminality přepočítávající trestné činy na počet obyvatel. Obvykle jsou využita data ze sčítání lidu či z průběžných statistik, která vypovídají o trvale bydlícím obyvatelstvu.²⁵ Tato data ovšem jednak nereflexují v Česku časté nehlášení změn bydliště (odlišné trvalé bydliště a skutečné bydliště), ani odlišný denní rytmus různých částí města, který je pro určité typy kriminality podstatný. Problematické je z tohoto pohledu například pražské centrum, kde se v denních, ale i večerních hodinách pohybuje několikanásobně více lidí, než kolik zde žije, jedná se zejména o zaměstnance, turisty, osoby využívající městskou hromadnou dopravu, nakupující apod. (Pospíšilová, 2012). Vysoký počet lidí, ale i obchodů, služeb, restaurací, poskytuje vhodné podmínky pro určité druhy trestných činů (např. kapesní krádeže, loupeže), které se pak v centru více koncentrují. Při klasickém přepočtu na trvalý počet obyvatel, který je ale výrazně odlišný od reálného (aktuálního) počtu obyvatel, pak centrum vychází jako nejzatíženější (viz např. Jíchová, Nemeškal, 2015a, b). V některých případech je proto vhodné využít alternativní zdroje dat o obyvatelstvu, např. data mobilních operátorů, která umožňují zachycení skutečně přítomného obyvatelstva ve vybraných časech. I tato data mají svá omezení, zejména metodická,²⁶ nevýhodou jsou i jejich vysoké pořizovací náklady.

V kapitole využíváme data obojího typu – jak ze sčítání lidu 2011 (za obvykle bydlící obyvatelstvo), tak data získaná od společnosti CE-Traffic, a.s. zpracovaná na základě podkladů od společnosti T-Mobile Czech Republic. Tato data postihují vývoj denní proměny přítomných obyvatel během dne 26. 2. 2015 v detailu za katastry Prahy. Využita je jak informace o „skutečně přítomném obyvatelstvu“, které bylo vymezeno na základě počtu přítomných mezi 2. a 4. hodinou ranní,²⁷ tak informace o denním rytmu obyvatel a fluktuaci obyvatelstva v rámci Prahy během dne. Důležitost volby dat za obyvatele dokládají tabulka 3.1 a obrázek 3.3 (podkapitola 3.5).

Pro analýzu fluktuace obyvatelstva jsou využity údaje z demografických ročenek za pohyb obyvatelstva. Tato data ovšem reflektují fluktuaci z hlediska dlouhodobého pohybu obyvatelstva zachyceného statistikami o stěhování, řada skutečně realizovaných stěhování zachycena ve statistikách není. V kontextu některých typů kriminality je důležitější sledovat fluktuaci obyvatelstva v rámci

²⁵ Kromě posledního SLDB, ve kterém bylo poprvé použito konceptu místa obvyklého bydliště.

²⁶ Více o omezeních, ale i výhodách využití dat mobilních operátorů viz např. Novák (2010).

²⁷ Se zanedbáním zkreslení počtu v podobě pracujících na nočních směnách, návštěvníků nočních restauračních a jiných zařízení i naopak dočasně nepřítomných v místě bydliště.

dne,²⁸ jsou proto využita i alternativní data mobilních operátorů znázorňující vývoj počtu přítomných obyvatel v průběhu dne.

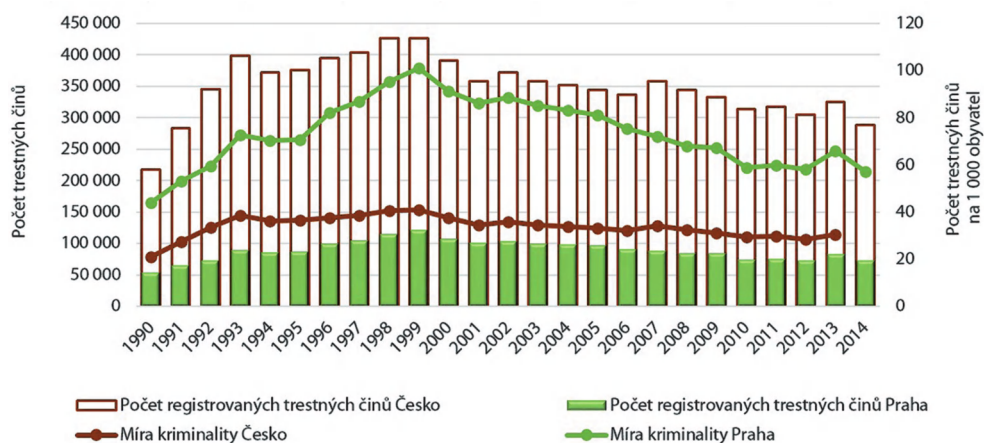
Při hodnocení kriminality má důležitou roli územní detail, za jaký je kriminalita znázorněna. V kapitole pracujeme se širokou škálou územních jednotek, což umožňuje pochopení důležitosti různých jednotek právě při hodnocení kriminality. Kromě údajů za celou Prahu jsou využity jednotky MOP, za které je vedena statistika kriminality Policie ČR. Hranice jednotek jsou převzaty z webu mapakriminality.cz a znázorňují stav k roku 2014. Data za kriminalitu ani za obyvatelstvo nejsou dostupná ve stejném územním členění. Data za kriminalitu máme k dispozici jednak za jednotky MOP a v případě krádeží věcí z aut i v podrobnosti konkrétních míst (GPS souřadnic), což umožňuje přepočítání do jakýchkoliv územních jednotek. Data za obyvatelstvo ze sčítání lidu 2011 jsou dostupná v detailu urbanistických obvodů (dále UO), oproti tomu data mobilních operátorů pouze v detailu katastrů. Data ze sčítání lidu 2011 tak na jednu stranu umožňují podrobnější analýzy při propojení s daty s GPS souřadnicemi trestných činů, ale na druhou stranu nejsou UO zcela skladebné do jednotek MOP. Georeferencováním (GIS funkce *spatial join*) jsme proto vytvořili kódovník umožňující převod UO do jednotek MOP. V případě, kdy přepočítávaná jednotka ležela na rozhraní více MOP, byla přiřazena podle převažujícího spádu a zástavby. V případě katastrálních území nelze tuto metodu použít, jednotky jsou příliš rozdílné a došlo by k významným zkreslením.

Dalšími použitými prostorovými jednotkami jsou koncentrické zóny, které byly vymezeny na základě rezidenční zástavby podle typologie Ouředníčka a kol. (2012). V případě, že jednotka MOP spadala do více typů, bylo rozhodnuto na základě převažujícího charakteru zástavby.

3.5 Kriminalita v Praze

V Praze se v současné době koncentruje kolem čtvrtiny registrovaných trestných činů, které se stanou v Česku. Ještě na počátku 90. let 20. století se tento podíl pohyboval kolem 22 %, ale postupně narostl až na 28 % v roce 1999. Ve stejném období vzrostl i absolutní počet trestných činů, a to jak v Praze, tak v celém Česku (viz obrázek 3.1). Tento vývoj je spojen se změnami, které se odehrály po roce 1989, a dokumentuje složitou změnu společnosti, ekonomiky,

²⁸ Typickým příkladem jsou kapesní krádeže či krádeže věcí z automobilů. Oba tyto trestné činy vyžadují specifické okolnosti ke spáchání, v prvním případě je to vysoký počet lidí (jednak vhodných potenciálních obětí, ale i dostatečnou anonymitu), v případě krádeží věcí z automobilů naopak spíše absence potenciálních svědků.

Obrázek 3.1: Vývoj kriminality v Česku a v Praze 1990–2014

Zdroj: Policejní prezidium 1994–2014; ČSÚ 2015

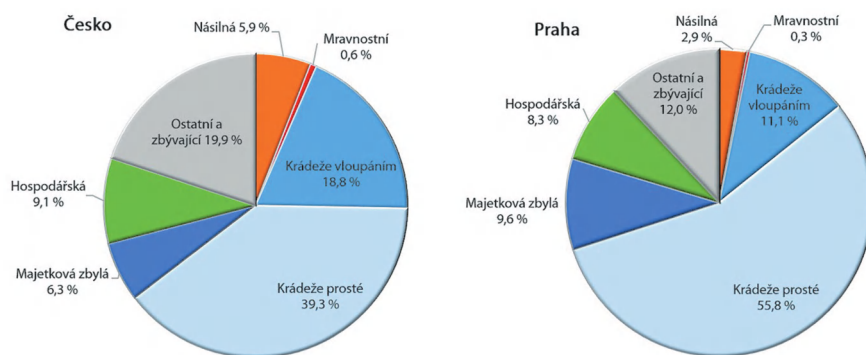
zákonodárství a dalších oblastí. V kontextu Česka se specifickým kriminality v Praze věnovala např. Marešová (2015) či studie Ministerstva vnitra (2015). Vývojem kriminality v Česku od 60. let do současnosti se v celé atlasové kapitole zabývá Jíchová (2016). Detailněji pak vývoj a strukturu kriminality v Praze rozebírají Temelová, Čermák a Jíchová (2012) či Jíchová a Nemeškal (2015a, b).

Pro Prahu je typická i specifická struktura trestné činnosti, která se liší oproti jiným regionům Česka (viz obrázek 3.2). Výrazně vyšší podíl v Praze mají majetkové trestné činy, zejména krádeže prosté, které zahrnují mj. i kapesní krádeže, tedy trestné činy typické pro větší města. Praha má rovněž vyšší podíl např. u krádeží aut, věcí z aut i jejich součástí, ale i vloupání do bytů, poškození cizí věci i některých trestných činů spojených s drogami.²⁹ Je nezbytné ovšem reflektovat, že ačkoliv by z dat vyplývalo, že je v Praze podprůměrný podíl násilné kriminality, tak přesto zde dojde „pouze“ ke každému 8,5tému registrovanému násilnému činu v Česku. Hodnocení struktury kriminality proto slouží primárně k obecnému doložení specifčnosti Prahy z hlediska kriminality v Česku.

Kriminalitu v Praze lze hodnotit podle různých územních jednotek, největšími jsou zmiňované koncentrické zóny (podle Ouředníčka a kol., 2012), následují policejní jednotky MOP a na závěr hodnocení podle katastrů, urbanistických obvodů či konkrétních míst. Každé členění má svá specifika a poukazuje i na jiné procesy odehrávající se ve městě.

²⁹ Podrobnější porovnání struktury registrovaných trestných činů viz specializované mapy znázorňující kriminalitu a její strukturu v Česku a v Praze (Jíchová, Nemeškal, 2015a, b, c, d).

Kriminalita v Praze: měřítková diferenciacie a možnosti měření

Obrázek 3.2:
Struktura
kriminality
v Česku
a v Praze,
2010–2013Zdroj:
Policejní
prezidium
1994–2014**Poznámka:** Diagramy zachycují průměrný stav let 2010–2013

Jak ukázaly již výsledky hodnotící kriminalitu v období 2006–2008 v Praze (Jíchová, Temelová, 2012b), rozdíly mezi koncentrickými zónami jsou velmi zřetelné. Převažuje tendence poklesu intenzity trestné činnosti směrem od centra k okrajům města (např. celková či majetková kriminalita), ale některé trestné činy tento trend nevykazují. Příkladem je vloupání do rodinných domů, které vzhledem k charakteru zástavby dosahuje nejvyšších hodnot na městské periferii, nebo opilství, které je v této zóně rovněž poměrně vysoké (více Jíchová, Temelová, 2012b). Data porovnávající situaci ve čtyřech obdobích (1995–1998, 2000–2003, 2005–2008, 2010–2013) dokládají převažující pokles míry násilné a majetkové kriminality směrem od centra města k jeho okrajům, a to ve všech sledovaných obdobích (Jíchová, Nemeškal, 2015b).

Rozdíly mezi koncentrickými zónami jsou zřejmé i při použití dat za obyvatele od mobilních operátorů (přepočteno na obyvatele přítomné v nočních hodinách). Porovnání je možné spíše rámcové, jelikož se významně liší počet obyvatel podle SLDB a podle mobilních operátorů. Zatímco v SLDB bylo k roku 2011 evidováno 1,1 mil. lidí, tak v případech mobilních dat k roku 2015 od 1,5 mil do 1,8 mil (podle denní doby). Míra kriminality je proto v případech využití dat ze SLDB výrazně vyšší. Tabulka 3.1 ukazuje, že míra kriminality klesá od centra směrem k okraji, a to při použití obou druhů dat za obyvatelstvo. Jiná je ale situace u centrálních zón u vybraných trestných činů (krádeže věcí z aut, loupeže a vloupání do bytů a rodinných domů), při přepočtu na data mobilních operátorů se stává nejzatíženější zóna historického jádra, nikoliv vnitřního města. Jedná se primárně o výrazný pokles úrovně u vnitřního města, což bude pravděpodobně ovlivněno vyšším počtem obyvatel přítomných v noci oproti datům ze SLDB. Zajímavostí je poměrně výrazné zvýšení míry kriminality u vloupání do bytů a rodinných domů u zóny městské periferie při využití dat mobilních operátorů. Obrázek 3.1 na příkladu krádeží věcí z aut dokumentuje nejen zmíněné rozdíly

při využití dat za obvykle bydlící a přítomné v nočních hodinách, ale i přítomné v různé denní době. Odlišné počty obyvatel ve dne jsou dány především přílivem pracujících, ale i turistů, kteří navíc zůstávají i přes noc a navyšují tak počet přítomných osob (Pospíšilová, 2012). Velkou roli zde hraje odlišný denní rytmus jednotlivých zón a převažující funkce území. Jinak funguje území, které je převážně rezidenční, jinak území spíše s pracovní či obchodní funkcí nebo různé kombinace.

Tabulka 3.1: Míra kriminality v zónách Prahy v letech 2010–2013

Zóna	Krádeže věcí z aut		Loupeže		Vloupání do bytů a RD		Celková kriminalita	
	SLDB	MO	SLDB	MO	SLDB	MO	SLDB	MO
Historické jádro	17,2	10,3	1,7	0,9	3,9	2,2	240,6	161,1
Vnitřní město	19,7	9,9	2	0,5	8,5	2	82,9	53,5
Vnější město	10,8	6,6	0,4	0,4	1,4	1,3	44,7	39,3
Městská periferie	5,2	3,2	0	0,1	0,3	0,8	23,5	20,6
Praha	13,5	7,8	0,5	0,4	1,9	1,6	64,4	49,6

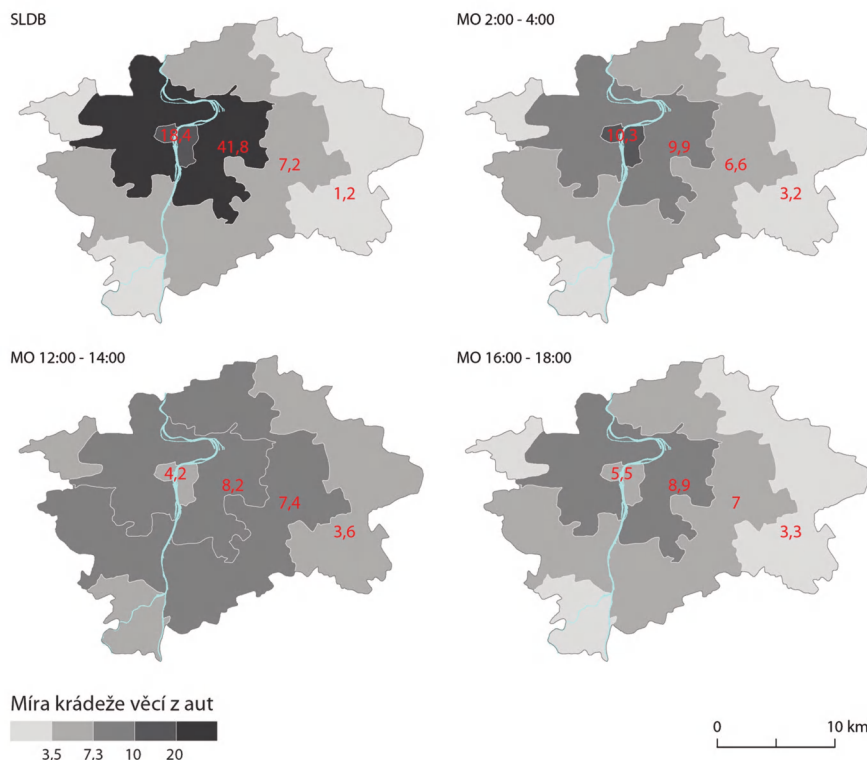
Poznámka: Míra vybraného trestného činu = průměrný roční počet vybraných trestných činů spáchaných v letech 2010–2013 na 1000 obyvatel. SLDB = přepočteno na 1000 obvykle bydlících obyvatel (ČSÚ 2011); MO = přepočteno na 1000 obyvatel přítomných mezi 2. a 4. hodinou ráno podle dat mobilních operátorů (CE-Traffic 2015).

Zdroj dat: Policejní prezidium 1994–2014; ČSÚ 2011; CE-Traffic 2015

Vyšší migrační obrat patří mezi charakteristiky, které podle teorie sociální dezorganizace patří mezi znaky ukazující na vyšší úroveň patologických jevů, mezi které se řadí i kriminalita. Při použití statistik změn místa trvalého bydliště je zřejmé, že v Praze již od 90. let 20. století nalezneme vyšší kladné saldo migrace zejména v okrajových částech města nacházejících se v zónách vnějšího města a městské periferie (Ouředníček, Přidalová, Nemeškal, 2015a, b). Tento trend úzce souvisí s vyšší intenzitou bytové výstavby v těchto lokalitách. Při využití typologie urbanistických obvodů podle převažující rezidenční zástavby (Ouředníček a kol., 2012) jsou rovněž zřejmé rozdíly mezi jednotlivými typy, které popisuje je např. Přidalová (2013). Vyšší fluktuaci identifikovala u zóny vnějšího města, která ale naopak vykazuje nižší míru celkové kriminality. Pro zónu vnitřního města, s charakteristickou vyšší úrovní kriminality, je typická rezidenční zástavba jednak činžovních domů, kde byla identifikována vyšší migrační aktivita, ale i migrační ztráty, a dále vilové čtvrti patřící k nejstabilnějším částem města. Obdobně historická zástavba vykazuje nižší počty stěhujících se, ale relativní význam počtu stěhujících se k počtu obyvatel je vysoký (Přidalová, 2013).

74 Souhrnně lze říci, že zóny nejzatíženější kriminalitou v Praze nepatří mezi vysoce

Kriminalita v Praze: měřítková diferenciacie a možnosti měření

Obrázek 3.3:
Krádeže věcí z aut v zónách Prahy, 2010–2013

Zdroj:
Policejní prezidium 1994–2014;
ČSÚ 2011;
CE-Traffic 2015

Poznámka: Míra krádeže věcí z aut = průměrný roční počet krádeží věcí z aut spáchaných v letech 2010–2013 na 1000 obyvatel. SLDB = přepočteno na 1000 obyvatel bydlících obyvatel (ČSÚ 2011); MO = přepočteno na 1000 obyvatel přítomných podle dat mobilních operátorů (CE-Traffic 2015) v dvouhodinovém intervalu začínajícím danou hodinou. Koncentrické zóny jsou vyznačeny hranicemi, od středu Prahy: historické jádro, vnitřní město, vnější město, městská periferie.

fluktuální oblasti a nepotvrzuje se tak souvislost avizovaná teorií sociální de-organizace mezi intenzitou kriminality a fluktuací. Ovšem jedná se o fluktuaci měřenou na základě ohlášených změn trvalého bydliště, řada stěhování není hlášena a data tak zcela neodpovídají skutečnosti. Na fluktuaci obyvatelstva se lze dívat i jinak, a to skrze fluktuaci během dne, což umožňují data mobilních operátorů (na úrovni MOP viz dále).

Pro některé druhy kriminality je podstatnější pohyb obyvatelstva během dne, respektive jeho přítomnost či nepřítomnost v lokalitách. Obecně lze říci, že zatímco v historickém jádru a vnitřním městě se nejvíce lidí pohybuje mezi 8:00 a 16:00, s vrcholem mezi 10:00 a 14:00, ve vnějším městě je naopak v tuto dobu nejméně lidí (více Nemeškal, Pospíšilová, Ouředníček, 2015). Počet přítomných v zóně městské periferie je poměrně konstantní po celý den.

Při propojení s rozložením kriminality lze vidět, že v zónách, kde je více obyvatel i jeho větší fluktuace a rozdíly mezi dnem a nocí, se odehrává i více trestných činů. Roli samozřejmě hraje i druh trestného činu. Vysoce flukтуаční oblasti jako historické jádro, ale i místa s vysokou koncentrací ekonomických a komerčních služeb, pak vytvářejí vhodné podmínky např. pro kapesní krádeže a mohou fungovat jako *crime attractors* či *generators* podle typologie Brantinghamových (1995). K podrobnějším analýzám je nezbytné mít k dispozici trestné činy s přesným časoprostorovým určením, které by umožnilo sledovat i denní rytmy různých druhů trestných činů a jejich vazby na denní rytmus míst a obyvatelstva.

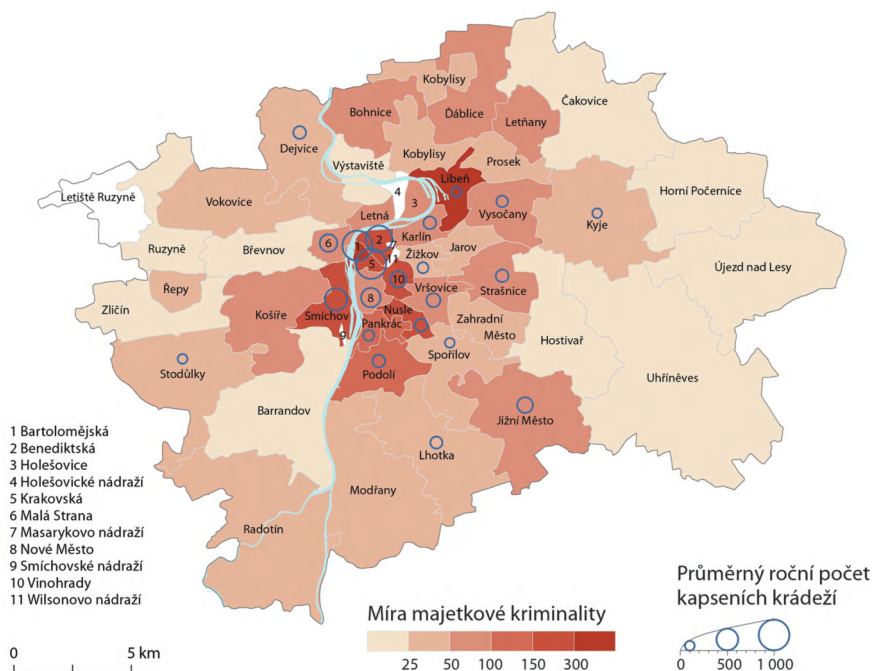
Jednotky MOP zachycují větší diferenciaci v zatíženosti kriminalitou a koncentraci různých trestných činů než zóny, ale některé obdobné tendence jsou zřejmé i zde. Vyšší úroveň kriminality postihuje takřka všechny MOP v centru Prahy, nejvyšší míry celkové kriminality³⁰ dosahuje MOP Krakovská, Benediktská či Bartolomějská (Temelová, Čermák, Jíchová, 2012, Jíchová, Nemeškal, 2015a). I v 60. letech 20. století byly nejzatíženější městské obvody Praha 1 a Praha 2. Zároveň je zřejmé, že směrem k okrajům Prahy se až na výjimky míra celkové kriminality snižuje. Výjimky představují např. MOP Letňany³¹ či MOP Bohnice. Majetková kriminalita rovněž nejvíce zatěžuje MOP v centrální části Prahy (viz obrázek 3.4). Mezi hlavní důvody patří vysoký počet (i podíl) kapesních krádeží, ke kterým zde dochází, obdobně jsou zatížené i oblasti s nákupními centry a dopravními uzly (např. MOP Smíchov). Přestože i násilná kriminalita nejvíce zatěžuje MOP nacházející se v centru (MOP Krakovská, Bartolomějská), vyšší úroveň míry násilné kriminality je rovněž v jeho okolí – MOP Libeň, Smíchov či Nusle. Tyto MOP vykazují problémy zejména s trestným činem úmyslného ublížení na zdraví, který se obecně stal v řadě MOP častější než trestný čin loupeže, jenž dominoval dříve (více viz Jíchová, Nemeškal, 2015b). Vyšší úroveň násilné kriminality v centru a vnitřním městě lze spojovat s přítomností řady restauračních zařízení a dalších večerních volnočasových aktivit, které na sebe vážou řady potenciálně vhodných obětí. Naopak některé trestné činy jsou v Praze rozmístěny rovnoměrněji, např. vraždy či mravnostní kriminalita. Tyto trestné činy jsou méně četné a závislé na jiných faktorech než např. kapesní krádeže či krádeže aut.

Data mobilních operátorů není možné jednoduše využít v případě analýz podle jednotek MOP, protože jsou k dispozici v detailu katastrálních území, která nejsou s MOP zcela kompatibilní. Nabízíme zde proto informaci alespoň u vybraných MOP, kde se jednotky shodují (MOP Čakovice, Horní Počernice, Letňany, Malá Strana, Řepy, Vršovice, Újezd nad Lesy). Tyto MOP lze rozdělit do různých

³⁰ V přepočtu na počet obyvatel podle SLDB 2011.

³¹ MOP Letňany vykazovalo již od 90. let 20. století nárůst podílu (i počtu) krádeží prostých i vloupáním, pravděpodobně mj. v souvislosti s rozsáhlým nákupním areálem.

Kriminalita v Praze: měřítková diferenciacie a možnosti měření

Obrázek 3.4:
Majetková
kriminalita
v MOP
v Praze,
2010–2013

Zdroj:
Policejní
prezidium
1994–2014;
ČSÚ 2011

Poznámka: Míra majetkové kriminality = průměrný roční počet majetkových trestných činů spáchaných v letech 2010–2013 na 1000 bydlících obyvatel. Diagramem zobrazeny pouze MOP s průměrnou hodnotou více než 100 kapesných krádeží ročně. Šedivě vyznačeny železniční a letištní policejní oddělení.

typů podle denních rytmtů.³² Pro MOP Malá Strana je typická velká fluktuace lidí během dne, nejvíce jich je zde přítomných mezi 8. a 18. hodinou, naopak v nočních hodinách se jejich počet snižuje na třetinu oproti vrcholu v době poledne. Rozdíly jsou dány přítomností turistů i pracujících během dne a nízkým počtem rezidentů. Obdobný průběh, ovšem bez tak výrazných rozdílů, nalezneme u MOP Vršovice a Horní Počernice, ve kterých se kombinuje rezidenční a pracovní funkce území. V MOP Letňany je sice rovněž nejvíce lidí přítomno během dne, ale rozdíl oproti noci není tak výrazný, roli zde hraje kombinovaný charakter lokality s rezidenční, obchodní i pracovní funkcí. Naopak v MOP Čakovice, Újezd nad Lesy a Řepy se nachází nejvíce obyvatel v nočních hodinách, přes den je jich méně, jedná se tak o výrazně rezidenční lokality. Pokud propojíme zjištěné poznatky s mírou kriminality ve zkoumaných MOP, je zřejmá její souvislost s denním rytmem a funkcí. U zkoumaných MOP lze říci, že ty s větší denní fluktuací

³² Podrobnější informace o denních rytmech naleznete ve specializovaných mapách od Nemeškala, Pospíšilové, Ouředníčka (2015) a Nemeškala a kol. (2015).

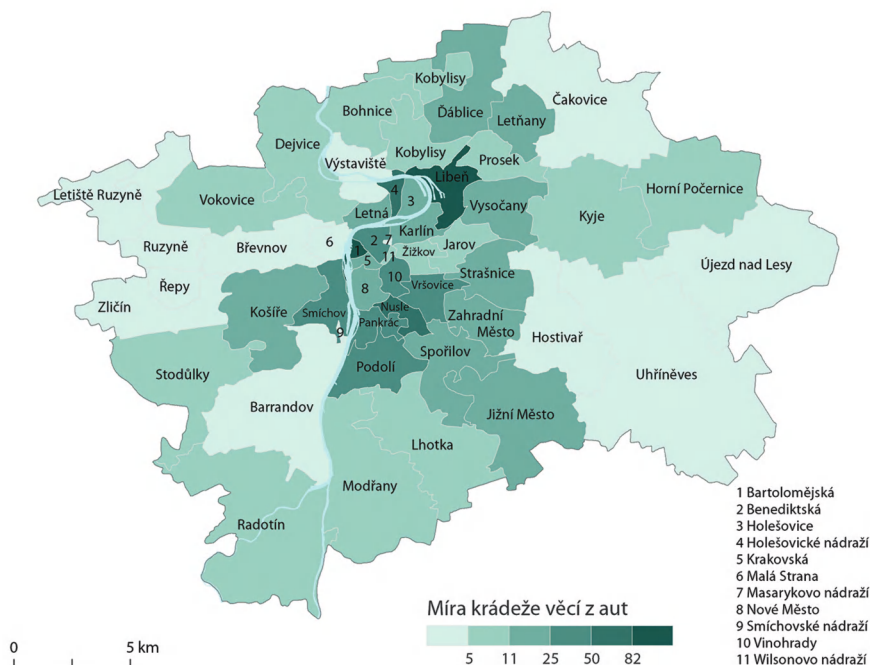
obyvatelstva a vyšším počtem obyvatel přes den vykazují vyšší zatíženost kriminalitou, naopak většina MOP s vyššími počty obyvatel v noci zatíženost nižší. Neplatí to ovšem u všech MOP, roli hraje i konkrétní charakter území a jeho funkce, odlišná je zatíženost také v závislosti na konkrétních druzích trestných činů. Denní fluktuace je tak podstatnější pro úroveň kriminality než fluktuace z hlediska změny místa bydliště. Fluktuující místa vytvářejí vhodné podmínky pro širší spektrum trestných činů, což zpětně odkazuje na teorii manželů Brantinghamových (1995). Naopak oblasti s výraznou rezidenční funkcí, kde je více lidí v nočních hodinách, přitahují spíše specifické druhy kriminality vázané např. na vloupání do bytů, krádeže věcí z aut apod. A právě krádežím věcí z automobilů je věnována závěrečná část této kapitoly.

3.6 Krádeže věcí z aut

Trestný čin krádeže věcí z aut lze vzhledem k dostupnosti podrobných dat s GPS souřadnicemi analyzovat nejen na úrovni městských zón a MOP, ale i v detailním pohledu konkrétních míst. Takto konkrétní analýzy umožňují identifikovat lokality nejvíce postižené krádežemi věcí z aut a následně do nich i lépe zacílit preventivní policejní práci. Data jsou přepočítána na počet obyvatel (ze sčítání lidu i od mobilních operátorů), přesnější informace by přinesl přepočet na auta přítomná v době krádeže, tento typ dat ovšem není dostupný.

Data na všech sledovaných úrovních vykazují určité prostorové pravidelnosti, četnost trestných činů se převážně snižuje směrem od centra k okraji města. I na úrovni MOP se tato tendence projevuje (viz obrázek 3.5), výjimkou jsou ale oblasti v okolí nákupních center a sídlištní oblasti, které typicky patří kvůli vyšší koncentraci lidí a v návaznosti i parkovacích míst k zatíženějším oblastem z hlediska krádeží věcí z aut. Oproti situaci v 90. letech 20. století, kdy krádeže aut a věcí z aut tvořily v některých MOP (zejména vnitřního města, jako Strašnice, Nusle, Smíchov) až polovinu majetkové kriminality, se ale zatíženost postupně snižuje (Jíchová, Nemeškal, 2015b). Zřetelné je toto snížení v centrální části města (MOP Benediktská, Bartolomějská, Malá Strana a Krakovská), která patřila k nejzatíženějším částem města i z hlediska dalších trestných činů. Roli sehrává řada faktorů, lepší zabezpečení samotných aut i vnější kontrola (hlídaná parkoviště, kamerové systémy, činnost policie, vč. využití parkovacích zón), samostatnou kapitolou je i motivace pachatelů či jejich možné přeorientování na jiný druh trestné činnosti. Tento druh kriminality je silně ovlivněn i charakterem sociálního a fyzického prostředí a dochází k jeho stěhování do lokalit nabízejících lepší podmínky krádeží. S tím souvisí nárůst kriminality v jiných lokalitách, který

Kriminalita v Praze: měřítková diferenciacie a možnosti měření

Obrázek 3.5:
Krádeže věcí
z aut v Praze,
2010–2013

Zdroj:
Policejní
prezidium
1994–2014;
ČSÚ 2011

Poznámka: Míra krádeže věcí z aut = průměrný roční počet krádeží věcí z aut spáchaných v letech 2010–2013 na 1000 obyvatel

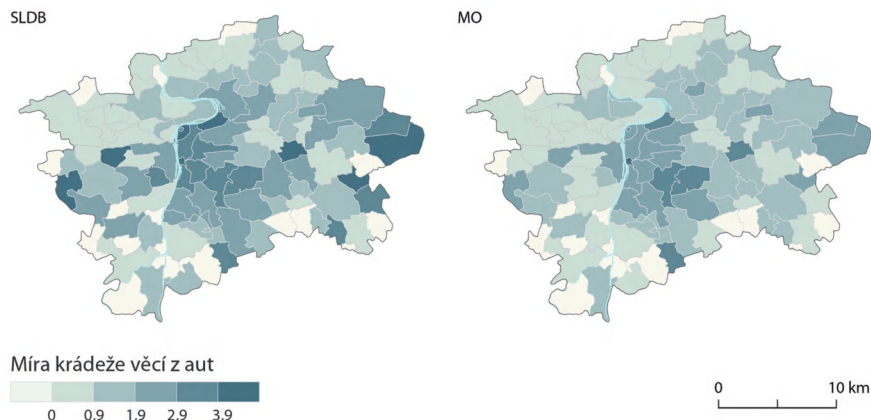
je zřejmý při porovnání dat z poloviny 90. let a z poloviny první dekády 21. století. Jedná se jednak o MOP s dříve velmi nízkou zatížeností krádežemi věcí z aut, ve kterých ale došlo k rozvoji dopravního zatížení, obchodních funkcí, výstavby apod., tedy i k nárůstu příležitostí ke krádežím (MOP Čakovice, Horní Počernice, Letňany), a dále o oblasti již dříve zatížené a spojené zároveň s výraznou pracovní a/či rezidenční funkcí (MOP Spořilov, Vysočany, Pankrác).

V současné době je v případě přepočtu krádeží věcí z aut na počet obvykle bydlících zřejmá koncentrace tohoto trestného činu zejména v MOP ve vnitřním městě (MOP Libeň, Nusle, Vinohrady, Pankrác, Podolí či Smíchov), kde je dostatek vhodných příležitostí, dostatek terčů krádeží, ale i odbytiště kradeného zboží (zastavárny aj.). Důležitým faktorem je i fluktuace či blízkost centra.³³ Nejméně zatížené jsou naopak MOP na městské periferii (MOP Uhřetěves, Barrandov, Řepy, Čakovice). Jedná se o prostorově rozsáhlejší oblasti s výraznější rezidenční funkcí, odkud lidé převážně vyjíždějí za prací a auta proto během dne parkují

³³ Ve vnitřním městě se nachází řada zastávek a podobných podniků, kde lze ukradené věci rychle zpeněžit. V této souvislosti bývá odkazováno na drogově závislé, pro které jsou krádeže věcí z aut důležitým zdrojem peněz, vnitřní město je pro ně důležité i z důvodu blízkosti centra, které je spojováno s prodejem drog (Temelová a kol., 2015).

Obrázek 3.6:
Krádeže věcí
z aut v Praze,
leden až
březen 2014

Zdroj:
Policejní
prezidium
2014;
ČSÚ 2011;
CE-Traffic 2015

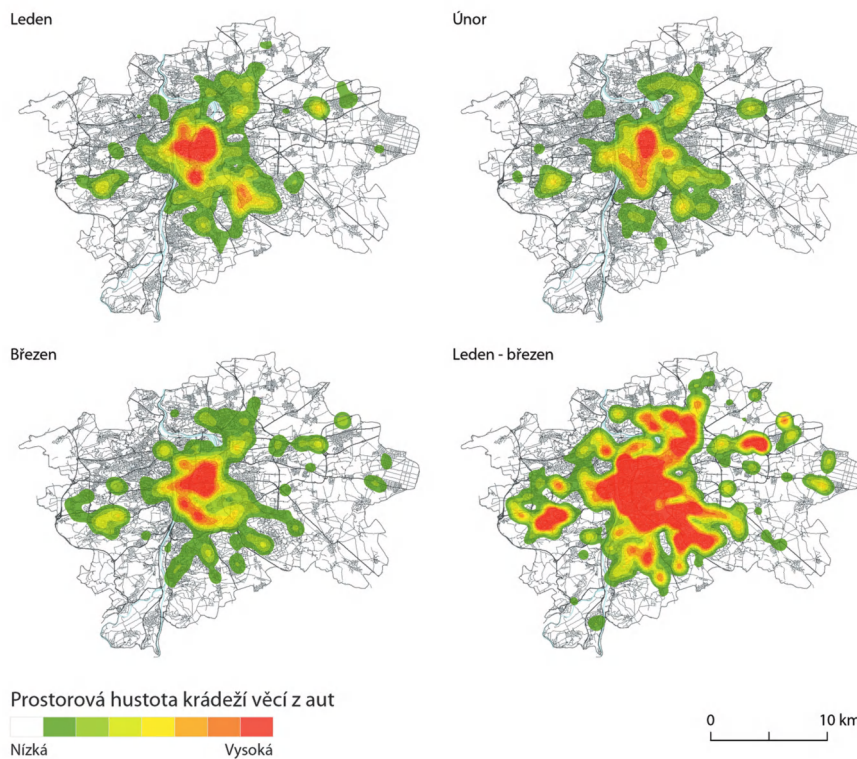
Poznámka: Míra krádeže věcí z aut = průměrný roční počet krádeží věcí z aut spáchaných v letech 2010–2013 na 1000 obyvatel. SLDB = přepočteno na 1000 obvykle bydlících obyvatel (ČSÚ 2011); MO = přepočteno na 1000 obyvatel přítomných podle dat mobilních operátorů mezi druhou a čtvrtou ráno (CE-Traffic 2015).

jinde. Vzhledem k rozlehlosti a vzdálenosti je zde rovněž problematičtější koordinace krádeží a prodeje kradených věcí než v oblastech vnitřního města.³⁴

Znalost GPS souřadnic trestných činů umožňuje nejdetailejší analýzy rozmístění a lokalizaci konkrétních problémových míst. Ve sledovaném období od 1. 1. do 31. 3. 2014 bylo na území Prahy nahlášeno celkem 2373 krádeží věcí z automobilů. Průměrně tak bylo ohlášeno 26,4 krádeží denně. Krádeže věcí z aut nejsou v Praze rovnoměrně rozmístěny, některé oblasti vykazují vyšší koncentraci. Pro propojení s daty mobilních operátorů, která jsou dostupná v detailu katastrů, byla i data za krádeže věcí z automobilů původně se souřadnicemi GPS nasčítána do katastrů. Obrázek 3.6 dokumentuje rozdíly v zatíženosti katastrů z hlediska krádeží věcí z aut při použití různých zdrojů dat. Základní trendy v rozmístění zůstávají podobné, vyšší úroveň v centrální části města a na něj navazující zejména jižní části vnitřního města a ve vybraných katastrech na okrajích Prahy. K nejzatíženějším katastrům pak patří Třebonice, Újezd nad Lesy, Vyšehrad, Staré Město, Štěrboholy či Karlín. Tyto katastry se nacházejí v různých částech města, Staré Město v centru představuje atraktivní lokalitu spojenou s vidinou rychlého zpeněžení kradených věcí, obdobně Karlín a Vyšehrad. Štěrboholy zas představují atraktivní cíl z hlediska své komerční funkce, rozsáhlých parkovišť a fluktuaci lidí i aut, poskytují tak dostatek terčů pro krádeže. V Třebonicích, které zahrnují část obchodního, průmyslového a dopravního centra

³⁴ Ne všechny kradené věci se prodávají v blízkosti místa krádeže, výzkumy ukazují určitou diferenciaci ovlivněnou i širšími podmínkami (např. legislativními úpravami režimu zastavěren apod.), více Sutton a kol. (2001) aj.

Kriminalita v Praze: měřítková diferenciace a možnosti měření

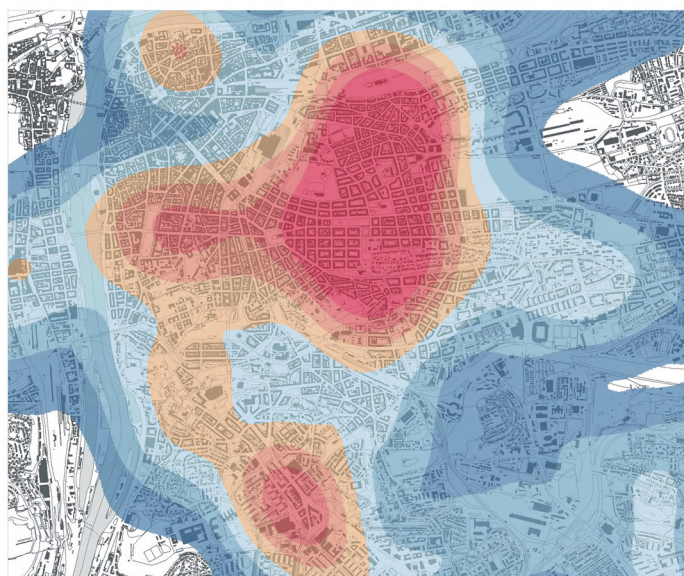
Poznámka: V mapě rozlišen měsíc zjištěné krádeže. V případě, že nebylo možné jednoznačně určit měsíc krádeže, je uvedeno rozpětí měsíců.

Obrázek 3.7:
Rozmístění
registrovaných
krádeží věcí
z aut v Praze,
leden až
březen 2014

Zdroj:
Policejní
prezidium
2014

kolem stanice metra Zličín, je to obdobné jako ve Štěrboholích. V případě využití dat mobilních operátorů se rozdíly mezi katastry snižují, mezi nejzatíženější patří Vyšehrad, Písnice, Josefov, Karlín, Záběhlice a Michle. Znovu tedy katastry nacházející se v různých částech měst a s různými funkcemi, komerčními, vč. turistických, ale i rezidenčními či pracovními. V případě přepočtu na obyvatele přítomné mezi 12. a 14. hodinou se v centrálních částech míra krádeží vlivem většího počtu přítomných lidí snižuje. Mezi nejzatíženější pak patří katastry ležící ve vnější zóně či na městské periferii, např. Písnice, Hájek u Uhřetěvsi, Záběhlice, Újezd nad Lesy či Klánovice. Jedná se převážně o katastry se silnější rezidenční funkcí a vysokým podílem vyjíždějícího obyvatelstva. Při přepočtu na přítomné obyvatele po poledni vychází proto vyšší míry krádeží aut.

Podrobnější analýzy již s využitím GPS souřadnic trestných činů umožňují identifikovat konkrétní nejzatíženější místa a zároveň analyzovat faktory, které mohou být se zvýšenou koncentrací spojeny. Velmi důležité je nejen sociální prostředí místa či fluktuace obyvatel v daném místě, ale i fyzické prostředí.

Prostorová hustota krádeží věcí z aut

0 1 km

Obrázek 3.8:
Ohnisko krádeže
věcí z aut
v centru Prahy

Zdroj:
Policejní
prezidium 2014

Specifická prostředí vytvářejí zcela odlišné podmínky pro vykradení, dané i různou funkcí a rytmem daného místa. Zejména zahraniční literatura dokládá odlišnosti mezi rezidenčními lokalitami a lokalitami s komerční, obchodní funkcí, mezi různými typy parkování (garáž x parkování na ulici x parkoviště), poukazují na roli bezpečnostní prvků a kontroly v případě parkování (shrnuje např. Linden, Chaturvedi, 2005). Liší se rovněž obvyklá doba vykradení (otevírací doba nákupních center x parkování v noci v rezidenčních oblastech), bariéry pro vykradení (ostraha, kamerový systém, policejní hlídky). V případě Prahy může mít jednoznačný vliv i regulace systému parkování formou tzv. zón placeného stání, které jsou zavedeny pouze v některých městských částech³⁵.

Obrázek 3.7 pracuje s obdobnými daty a ukazuje ohniska krádeží věcí z aut v Praze podle jednotlivých měsíců spáchání i souhrnnou mapu za období ledna až března 2014. Ačkoliv jednotlivá ohniska krádeží věcí z aut vykazují v rámci měsíců určitou variabilitu, i tak je zřejmá vyšší zatíženost centrálních částí Prahy, naopak území městské periferie vykazují jejich nízký absolutní počet. Jedno z nejzřetelnějších ohnisek se zvýšenou koncentrací krádeží věcí z aut se nachází

³⁵ Zóny placeného stání vymezují přesně parkovací místa, která jsou určena pro různé typy uživatelů. V Praze se vyskytují tři základní typy parkování: pouze pro rezidenty dané městské části, pro rezidenty a návštěvníky a krátkodobé pro všechny.

podél hranice městských částí Praha 2 a Praha 3 (obrázek 3.8). Zvýšenou koncentrací krádeží věcí z aut zde lze spojovat s blízkostí centra, přítomností podniků zajišťujících odběr kradeného zboží, fluktuací lidí i aut apod. Specifická ohniska kriminality mimo centrum vykazují jednak místa s vyšší fluktuací lidí, tedy vyšší anonymitou a omezeným dohledem, např. okolí nákupních center s rozsáhlými parkovišti (Černý Most, Harfa), či oblasti s vysokou koncentrací bydlícího obyvatelstva, např. sídliště (Stodůlky, Chodov). Tato místa poskytují vhodné podmínky pro realizaci krádeží, např. vyšší anonymitu, vyšší fluktuaci lidí, nižší dohled, dostatek terčů krádeže aj. Výsledky ovšem reflektují pouze absolutní počet nahlášených krádeží věcí z aut, v případě přepočtu na bydlící obyvatele či aktuálně přítomné obyvatele by se výsledná zatíženost a riziko, že se člověk stane obětí tohoto trestného činu, lišila. Rámcově je možné srovnání s obrázkem 3.6.

3.7 Rytmus krádeží věcí z aut

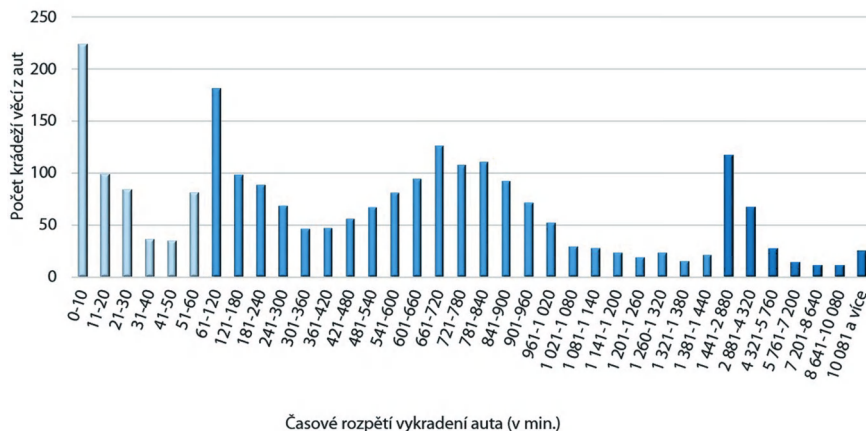
Ke krádežím věcí z aut nedochází rovnoměrně v průběhu roku, týdne ani dne. Zahraniční studie ukazují, že stejně jako některá místa jsou pro krádeže vhodnější, tak obdobně to platí pro čas (Felson, Poulsenová, 2003). Časová rovina je úzce propojená s dalšími působícími faktory, samotná města, jejich části i konkrétní místa mohou mít odlišný rytmus dne vázaný mj. na své funkce, populaci i prostředí. Na příkladu Brna se času, resp. roli tzv. rytmizátorů a proměnám rytmů při změně ze socialistického na postsocialistické město věnují Mulíček, Osman a Seidenglanz (2016), kteří zdůrazňují cyklický čas a periodicitu opakování v určitých časových smyčkách a jejich vliv na fyzickou a funkční strukturu města. Právě na krádeže věcí z aut se lze rovněž dívat jako na formu opakující se události, která je zároveň ovlivněná časem, prostorem i zmiňovanými rytmiátory. S odlišným fungováním různých částí města úzce souvisí i denní rytmus z hlediska pohybu lidí.³⁶ Pospíšilová (2012) ukazuje, jak se během dne proměňuje nejen zatíženost centra Prahy, ale i struktura jeho uživatelů. Celému Pražskému metropolitnímu regionu a denním rytům v jednotlivých katastrech se pak věnovali Nemeškal a kol. (2015). Pokud propojíme jejich typologii denních rytmů s daty za krádeže věcí z aut, je zřejmé, že se krádeže věcí z aut daleko více koncentrují v katastrech s pracovní-obslužným, obslužným či vyrovnaným denním rytmem. Pouze v několika katastrech s rezidenčním či výrazně rezidenčním

³⁶ V zahraničí jej tematicky s kriminalitou propojuje již zmíněná teorie rutinních aktivit od Cohena a Felsona (1979).

Obrázek 3.9:

Struktura
krádeže
věcí z aut
v Praze podle
časového
rozpětí
vykradení
auta

Zdroj:
Policejní
prezidium
2014

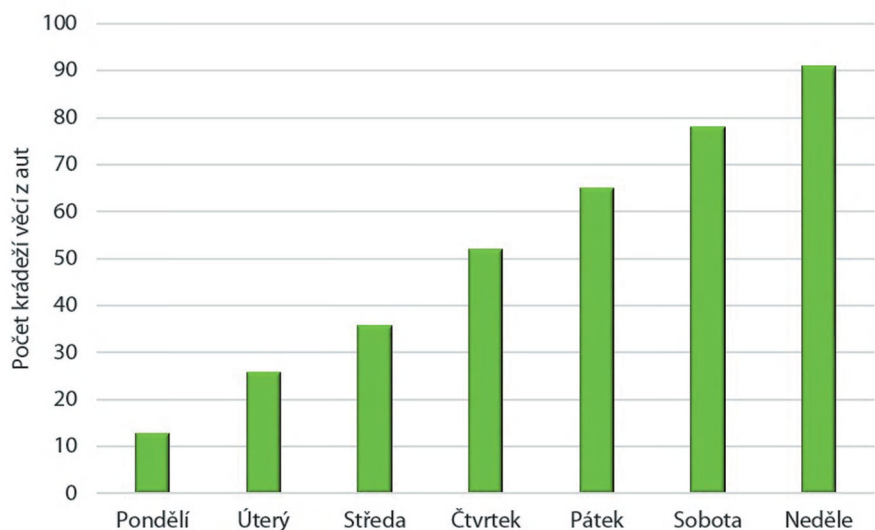
Poznámka: Světle modře vyznačeny případy s časovým rozpětím do hodiny, modře od hodiny do jednoho dne (61–1440 min.), tmavě modře případy vykradení s rozpětím delším než jeden den (1441 a více min.)

denním rytmem se pojí vyšší míra krádeží věcí z aut (Písnice, Záběhlíce, Klánovice či Újezd). Naopak lze říci, že katastry s identifikovaným rezidenčním denním rytmem patří spíše mezi kriminalitou méně zatíženou.

Práce s daty z tříměsíčního vzorku krádeží věcí z aut je poměrně problematická, naprostá většina nahlášených trestných činů byla zaznamenána až s určitou časovou prodlevou (viz obrázek 3.9). Pouze u 55 krádeží (2,3 %) je jednoznačný přesný čas spáchání, do hodiny byla zjištěna krádež v necelé čtvrtině případů. Zároveň lze pouze u 15 % případů nahlášených krádeží jednoznačně určit den, kdy byl trestný čin spáchán. V ostatních případech je doba spáchání rozložena do dvou či více dní, než byla krádež objevena. Typickým příkladem je uskutečněná krádež během noci, kdy poškozený zaparkoval auto večer a ráno zjistil, že je vykradené. Za těchto okolností pak není možné určit nejen přesnou hodinovou specifikaci vykradení, ale ani denní. Na takovýto vzorek pak nelze uplatnit ani většinu jednoduchých analytických postupů navržených M. Felsonem a E. Poulsenovou (2003), kteří využívají základní ukazatele jako mediánovou minutu dané kriminality, kvartily aj.

Pokud budeme analyzovat pouze případy, kdy lze jednoznačně identifikovat den, tak v takřka polovině případů došlo ke krádeži věcí z aut během víkendu (viz obrázek 10). Zajímavostí je stoupající počet krádeží směrem od začátku týdne k jeho konci, je ovšem nutné brát v úvahu, že zobrazuje jen výsek zhruba sedminy nahlášených krádeží věcí z aut. Při rozšíření datového setu o případy, kdy se krádež odehrála v jednom či ve dvou dnech (celkem 1352 případů) a rozlišení pouze na všední dny a víkend se výsledky pozmění. Celkem 57,1 % krádeží se odehrálo během všedních dnů, 23,6 % během víkendu, zbytek na pomezí

Kriminalita v Praze: měřítková diferenciace a možnosti měření

Obrázek**3.10:**

Krádeže věcí z aut v Praze podle dne v týdnu

Zdroj:

Policejní prezidium 2014

Poznámka: Zahrnuty jsou pouze případy, u kterých bylo možné jednoznačně prokázat, ve který den ke krádeži došlo (celkem 361 případů, 15,2 %)

víkendu a všedních dnů (pátek-sobota či neděle-pondělí). I přesto je zřejmá zvýšená koncentrace vázaná na víkendové dny a okolní noci. Roli mohou hrát odjezdy na víkend a s nimi spojená oslabená sousedská kontrola, či víkendové nakupování v obchodních centrech, jejichž parkoviště poskytují vhodné příležitosti pro krádeže věcí z aut.

Kromě týdenního rytmu je možné se podívat i na denní rytmus krádeží. Podle vzoru M. Felsona a E. Poulsenové (2003) jsme den rozdělili do čtyř šestihodinových úseků, se začátkem prvního úseku v pět hodin ráno. První úsek tak trval do 11 hodin, druhý od 11 do 17 hodin, třetí od 17 do 23 hodin a čtvrtý od 23 do 5 hodin. Do vzorku byly zahrnuty případy s časovým rozpětím spáchání krádeže do 12 hodin, aby každý případ zasahoval do maximálně dvou časových úseků (celkem tak bylo ve vzorku 1509 případů, tedy 2/3 vzorku, viz tabulka 3.2). Častěji byla krádež zaznamenána ve 2. a 3. úseku, tedy mezi 11. a 23. hodinou, při porovnání s úseky mezi 23. a 11. hodinou. Souvislost lze vidět s běžným denním rytmem lidí, kdy lze předpokládat, že krádež byla odhalena např. při návratu k autu po práci či po nákupu, návštěvě různých institucí a zařízení apod. Minimum krádeží bylo odhaleno v posledním časovém období mezi 23. a 5. hodinou ráno, tedy v době, kterou většina lidí tráví doma a auto nekontroluje. O to větší je ale počet krádeží spáchaných v širším období od 17 hodin do 11 hodin následujícího dne. Tento časový úsek může reprezentovat situace, kdy uživatel večer auto zaparkuje a zjistí, že je vykradené až ráno následujícího dne.

Tabulka 3.2: Denní rytmus krádeží věcí z aut

Úsek	Časové období	Počet krádeží věcí z aut	Podíl (v %)
1. úsek	5-11 h	253	16,8
2. úsek	11-17 h	423	28
3. úsek	17-23 h	384	25,5
4. úsek	23-5 h	426	28,2
1. a 2. úsek	5-17 h	5	0,3
2. a 3. úsek	11-23 h	6	0,4
3. a 4. úsek	17-5 h	3	0,2
4. a 1. úsek	23-11 h	9	0,6
Celý vzorek	5-5 h	1 509	100

Zdroj: Policejní prezidium 2014

3.8 Závěr

Kapitola si kladla několik cílů, kromě dokumentace vývoje vybrané kriminality po roce 2010 v Praze zejména ukázat diferencované výsledky při využití různých měřítkových úrovní (územních jednotek) a různých zdrojů dat (zejména za obyvatelstvo). Specificky byla pozornost věnována majetkové kriminalitě, zejména krádežím věcí z aut, které jednak patří mezi četné trestné činy a dále jsme měli k dispozici specifický soubor dat s GPS souřadnicemi.

Celkově lze říci, že kriminalita je v Praze velmi nerovnoměrně rozložena, ačkoliv lze vidět rozdíly v závislosti na konkrétních druzích trestných činů. V případě celkové kriminality, ale i kriminality majetkové či násilné, vykazují největší zatížení centrální části města, tedy zóna historického jádra a vnitřního města. U prostoro-rového rozložení řady trestných činů se potvrzuje koncentričnost a snižující se zatíženost směrem k okrajům města. Souvislost lze hledat s denním rytmem lidí, pro kriminalitou zatíženější části města je typická vyšší denní fluktuace a významný rozdíl mezi počtem obyvatel, kteří se tam nacházejí v průběhu dne a noci. Na příkladu analýzy rozmístění krádeží věcí z aut se ukázalo, že v katastrech s pracovní-obslužným, obslužným či vyrovnaným denním rytmem je vyšší úroveň kriminality než u katastrů jiných, např. s převažující rezidenční funkcí. Záleží ovšem i na druzích trestných činů. Vloupaní do rodinných domů tak je naopak typičtější pro oblast městské periferie, kde je tento typ zástavby typičtější než v ostatních zónách. Naopak souvislost s migrační fluktuací, měřenou podle změny trvalého bydliště, se nepotvrdila. Roli ovšem hraje i omezená vypovídací schopnost těchto dat daná zejména neúplností hlášení změn trvalého bydliště.

Za důležitý přínos kapitoly lze považovat porovnání využití dat za obyvatelstvo ze sčítání lidu a dat mobilních operátorů. I přes problematickost porovnání danou časovým odstupem dat a velkým rozdílem v celkovém počtu obyvatel poukazují výsledky na významné odlišnosti, které mohou výsledné analýzy značně zkreslovat. V případě použitých koncentrických zón se rozdíly týkaly zejména historického jádra a vnitřního města. U jednotlivých trestných činů se pak může např. na základě charakteristického času spáchání uvažovat o výběru obyvatelstva přítomného v dané době než obyvatelstva obvykle bydlícího.

Unikátní soubor dat krádeží věcí z aut s GPS souřadnicemi umožnil detailnější časoprostorové analýzy. Tato bodová data lze agregovat do zvolených územních jednotek a pracovat s nimi na různých řádovostních úrovních města, což v kapitole ukazujeme na úrovni katastrů a míst. Významná je rovněž možnost propojení dat s GPS souřadnicemi s daty mobilních operátorů a sledování souvislostí mezi rytmem a rozložením trestné činnosti a rytmem jednotlivých částí města. Ač se jedná o časově omezený soubor dat krádeží věcí z aut, navíc zatížený problémy s širokými časovými rozpětími jednotlivých krádeží věcí z aut, tak přesto je možné provést alespoň základní analýzy denních i týdenních rytmtů, které poukazují na specifické cykly a zvýšené koncentrace v určitých časech. Práce např. s ročním setem obdobných dat by umožnila sofistikovanější analýzy, a to včetně hlubších studií míst s vyšší koncentrací těchto trestných činů či propojení s dalšími daty za obyvatelstvo či území.

Poděkování

Zvláštní poděkování patří Igoru N. Barilikovi za spolupráci na datech s GPS souřadnicemi a zároveň Policejnímu prezidiu ČR za poskytnutí jak ročních statistických přehledů o kriminalitě, tak dat za krádeže věcí z aut s GPS souřadnicemi.

LITERATURA

- ANSELIN, L., GRIFFITHS, E., TITA, G. (2011): Crime mapping and hot spots analysis. In: Wortley, R., Mazzerolle, L. (eds.): *Environmental Criminology and Crime Analysis*. New York, Routledge, s. 97–116.
- BARILIK, I. N. (2015): *Prostředie ako determinant páchania trestnej činnosti*. Dizertační práce. Praha, Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, katedra trestního práva, 224 s.
- BLOCK, C. R. (1995): Stac Hot Spot Areas: A Statistical Tool for Law Enforcement Decisions. In: Block, C. R., Dabdoub, M., Fregly, S. (eds.): *Crime analysis through computer mapping*. Washington, D. C., Police Executive Research Forum, s. 15–32.
- BRANTINGHAM, P. J., BRANTINGHAM, P. L. (1984): *Patterns in crime*. New York, Macmillan, 403 s.
- BRANTINGHAM, P. L., BRANTINGHAM, P. J. (1993): Nodes, Paths and Edges: Considerations on the Complexity of Crime and the Physical Environment. *Journal of Environmental Psychology*, 13, č. 1, s. 3–28.

- BRANTINGHAM, P. L., BRANTINGHAM, P. J. (1995): Criminality of place. Crime generators and crime attractors. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 3, č. 3, s. 5–26.
- BURGESS, E. W. (1925): The Growth of the City: An Introduction to a Research Project. In: Park, R. E., Burgess, E. W., McKenzie, R. D. (eds.): *The City*. Chicago, University of Chicago Press, s. 47–62.
- CECCATO, V. (2013): Integrating geographical information into urban safety research and planning. *Urban Design and Planning*, 166, č. 1, s. 15–23.
- CLARKE, R. V. (2011): Situational Crime Prevention. In: Wortley, R., Mazerolle, L. (eds.): *Environmental Criminology and Crime Analysis*. New York, Routledge, s. 178–194.
- COHEN, L. E., FELSON, M. (1979): Social Change and Crime Rate Trends: A Routine Activity Approach. *American Sociological Review*, 44, č. 4, s. 588–608.
- ČERMÁK, D. (2008): Kriminalita na území Hlavního města Prahy [online]. *Socioweb*, 6, č. 2, s. 5–6 [cit. 15. 4. 2016]. Dostupné z: <<http://www.socioweb.cz/index.php?disp=teorie&shw=313&lst=103>>.
- ECK, J. E. (2002): Preventing Crimes at Places [online]. In: Sherman, L. W., Gottfredson, D., McKenzie, D., Eck, J., Reuter, P., Bushway, S.: *Preventing Crime: What Works, What Doesn't, What's promising. A Report for the United States Congress*. Department of Criminology and Criminal Justice, University of Maryland [cit. 15. 4. 2016]. Dostupné z: <<https://www.ncjrs.gov/works/chapter7.htm>>.
- FELSON, M., POULSEN, E. (2003): Simple indicators of crime by time of day. *International Journal of Forecasting*, 19, č. 4, s. 595–601.
- GREEN, J. R. (2000): Community Policing in America: Changing the Nature, Structure, and Function of the Police. *Criminal Justice*, 3, č. 3, s. 299–370.
- HERBERT, D. T., HYDE, S. W. (1985): Environmental criminology: Testing some area hypotheses. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 10, č. 3, s. 259–274.
- CHAINEDY, S., TOMPSON, L., UHLIG, S. (2008): The Utility of Hotspot Mapping for Predicting Spatial Patterns of Crime. *Security Journal*, 21, č. 1, s. 4–28.
- IVAN, I., HORÁK, J. (2012): Analýza kriminality v Ostravě. In: Růžička, J. (ed.): *Symposium GIS Ostrava 2012: Současné výzvy geoinformatiky*. Ostrava, VŠB-TU, s. 1–7.
- IVANIČ, T. (2014): *Mapy kriminality ukazují problematická místa v Chebu*. Cheb, oficiální internetové stránky města [cit. 5. 4. 2016]. Dostupné z: <<http://www.cheb.cz/mapy-kriminality-ukazuji-problematicka-mista-v-chebu/d-948099>>.
- JÍCHOVÁ, J. (2014): Výzkum zločinu v Česku z pohledu geografie. *Historická geografie*, 40, č. 1, s. 73–93.
- JÍCHOVÁ, J. (2016): Kriminalita. In: Ouředníček, M., Jíchová, J., Pospíšilová, L. (eds.): *Historický populační atlas českých zemí*. Praha, Nakladatelství Karolinum, s. X–Y.
- JÍCHOVÁ, J., NEMEŠKAL, J. (2015a): *Kriminalita v Praze*. Specializovaná mapa. Praha, Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje.
- JÍCHOVÁ, J., NEMEŠKAL, J. (2015b): *Struktura kriminality v Praze*. Specializovaná mapa. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje.
- JÍCHOVÁ, J., NEMEŠKAL, J. (2015c): *Kriminalita v Česku*. Specializovaná mapa. Praha, Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje.

Kriminalita v Praze: měřítková diferenciacie a možnosti měření

- JÍCHOVÁ, J., NEMEŠKAL, J. (2015d): *Struktura kriminality v Česku*. Specializovaná mapa. Praha, Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje.
- JÍCHOVÁ, J., ŠIMON, M. (2016): Možnosti geografického výzkumu kriminality ve městě. Přednáška na konferenci *IV. Kriminologické dny*, 25. – 26. 1. 2016, Brno.
- JÍCHOVÁ, J., TEMELOVÁ, J. (2012a): Kriminalita a její percepce ve vnitřním městě: případová studie pražského Žižkova a Jarova. *Geografie*, 117, č. 3, s. 329–348.
- JÍCHOVÁ, J., TEMELOVÁ, J. (2012b): Kriminalita a riziková místa centrálního a vnitřního města: sonda do názorů obyvatel vybraných pražských čtvrtí. In: Temelová, J., Pospíšilová, L., Ouředníček, M. (eds.): *Nové sociálně prostorové nerovnosti, lokální rozvoj a kvalita života*. Plzeň, Aleš Čeněk, s. 46–76.
- KARABEC, Z., KOSCHIN, F., KUDLÍK, A., ROUBÍČEK, V., VÍLKOVÁ, J., ZAPLETAL, J. (1976): *Kriminalita ve velkoměstském prostředí (statistická analýza pražské kriminality)*. Praha, Výzkumný ústav kriminologický při GP ČSSR, 231 s.
- KARBAN, M. (2009): Geografické aspekty kriminality spáchané v roce 2008 v Praze. In: Marešová, A. a kol.: *Analýza trendů kriminality v roce 2008*. Praha, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, s. 203–210.
- KOSTKA, J. (2016): *Hot spot analýza krádeží automobilů v Liberci*. Diplomová práce. Praha, Univerzity Karlovy v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, 76 s.
- LEBEAU, J. L., LEITNER, M. (2011): Introduction: progress in research on the geography of crime. *The Professional Geographer*, 63, č. 2, s. 161–173.
- LEITNER, M., BARNETT, M., KENT, J., BARNETT, T. (2011): The impact of Hurricane Katrina on reported crimes in Louisiana: a spatial and temporal analysis. *The Professional Geographer*, 63, č. 2, s. 244–261.
- LINDEN, R., CHATURVEDI, R. (2005): The need for comprehensive crime prevention planning: The case of motor vehicle theft. *Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice*, 47, č. 2, s. 251–270.
- LIU, H., BROWN, D. E. (2003): Criminal incident prediction using a point-pattern-based density model. *International Journal of Forecasting*, 19, č. 4, s. 603–622.
- L. K. (1897): *Zločinnost mládeže: o její velikosti, příčinách a léčení*. Praha, 42 s.
- MAREŠOVÁ, A. (2011): *Resortní statistiky – základní zdroj informací o kriminalitě v ČR*. Praha, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 148 s.
- MORAVCOVÁ, E. (2014): Teorie sociální dezorganizace a její význam pro výzkum prostorové podmíněnosti kriminality. *Sociológia*, 46, č. 5, s. 534–553.
- MULÍČEK, O., OSMAN, R., SEIDENGLANZ, D. (2016): Time-space rhythms of the city – The industrial and postindustrial Brno. *Environment and Planning A*, 48, č. 1, s. 115–131.
- NEMEŠKAL, J., POSPÍŠILOVÁ, L., OUŘEDNÍČEK, M. (2015): *Denní rytmy obyvatel v Pražské metropolitní oblasti*. Specializovaná mapa. Praha, Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje.
- NEMEŠKAL, J., OUŘEDNÍČEK, M., POSPÍŠILOVÁ, L., SVOBODA, P. (2015): *Typologie denních rytmů lokalit v Pražské metropolitní oblasti*. Specializovaná mapa. Praha, Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje.
- NOVÁK, J. (2010): *Lokalizační data mobilních telefonů: Možnosti využití v geografickém výzkumu*. Dizertační práce. Praha, Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, 175 s.

- OUŘEDNÍČEK, M., POSPÍŠILOVÁ, L., ŠPAČKOVÁ, P., TEMELOVÁ, J., NOVÁK, J. (2012): Prostorová typologie a zonace Prahy. In: Ouředníček, M., Temelová, J. (eds.): *Sociální proměny pražských čtvrtí*. Praha, Academia, s. 268–297.
- OUŘEDNÍČEK, M., PŘIDALOVÁ, I., NEMEŠKAL, J. (2015a): *Historické aspekty migrace v Praze*. Specializovaná mapa. Praha, Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje.
- OUŘEDNÍČEK, M., PŘIDALOVÁ, I., NEMEŠKAL, J. (2015b): *Migrace v Praze 2000–2013*. Specializovaná mapa. Praha, Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje.
- OSMANČÍK, O. (1992): *Trestný čin loupeže v Praze: Zpráva z průzkumu trestného činu loupeže v obvodu Prahy 1 v roce 1990*. Praha, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 71 s.
- PARK, R. E. (1925): Community Organization and Juvenile Delinquency. In: Park, R. E., Burgess, E. W., McKenzie, R. D. (eds.): *The City*. Chicago, The University of Chicago Press, s. 99–112.
- POSPÍŠILOVÁ, L. (2012): Denní rytmus lokalit pražského centra. In: Ouředníček, M., Temelová, J. (eds.): *Sociální proměny pražských čtvrtí*. Praha, Academia, s. 136–158.
- PŘIDALOVÁ, I. (2013): *Rezidenční mobilita obyvatel Prahy se zaměřením na etnické menšiny*. Diplomová práce. Praha, Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, 126 s.
- RICE, K., J., SMITH, W. R. (2002): Socioecological Models of Automotive Theft: Integrating Routine Activity and Social Disorganization Approaches. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 39, č. 3, s. 304–336.
- ROZUM, J., KOTULAN, P., HÁKOVÁ, L., TOMÁŠEK, J. (2005): *Výzkum trestného činu loupeže v Praze*. Praha, IKSP, 206 s.
- SAOUTKINA, E. (2004): Environmental Factors of Pick-Pocketing: Perceived Risks and Actual Risks. In: Martens, B.; Keul, A. G. (eds.): *Evaluation in Progress – Strategies for Environmental Research and Implementation*. IAPS 18 Conference Proceedings on CD-ROM.
- SHAW, C. R., MCKAY, H. D. (1942): *Juvenile Delinquency and Urban Areas*. Chicago, University of Chicago, 451 s.
- SHERMAN, L. W. (1995): Hot Spots of Crime and Criminal Careers of Places. In: Eck, J. E., Weisburd, D. (eds.): *Crime and Place. Crime Prevention Studies*, 4. New York, Criminal Justice Press, s. 35–52.
- SKOGAN, W. G. (2004): *Community Policing: Can it Work?* Belmont, Wadsworth Publishing, 265 s.
- SUTTON, M., SCHNEIDER, J., HETHERINGTON, S. (2001): Tackling Theft with the Market Reduction Approach. *Crime Reduction Research Series Paper 8*. London, Home Office, 62 s.
- TEMELOVÁ, J., ČERMÁK, D., JÍCHOVÁ, J. (2012): Kriminalita a vnímání bezpečnosti v pražských čtvrtích. In: Ouředníček, M., Temelová, J. (eds.): *Sociální proměny pražských čtvrtí*. Praha, Academia, s. 47–67.
- TEMELOVÁ, J., JÍCHOVÁ, J., POSPÍŠILOVÁ, L., DVOŘÁKOVÁ, N. (2015): Urban social problems and marginalized population in post-socialist transition societies: Perception of the city centre of Prague, the Czechia. *Urban Affairs Review*. First published online December 20, 2015.
- THRASHER, F. M. (1927): *The Gang: A Study of 1,313 Gangs in Chicago*. Chicago, University of Chicago Press, 628 s.

Kriminalita v Praze: měřítková diferenciaci a možnosti měření

- WEISBURD, D., BERNASCO, W., BRUINSMA, G. J. N. (2009): Units of analysis in geographic criminology: historical development, critical issues, and open questions. In: Weisburd, D., Bernasco, W., Bruinsma, G. J. N. (eds.): *Putting Crime in its Place. Units of Analysis in Geographic Criminology*. New York, Springer Science+Business Media, LLC, s. 3–34.
- WHYTE, W. F. (1943 [1993]): *Street Conner Society. The Social Structure of an Italian Slum*. Chicago, London, The University of Chicago Press, 398 s.
- WORTLEY, R., MAZEROLLE, L. (eds.), (2011): *Environmental Criminology and Crime Analysis*. New York, Routledge, 294 s.
- ZIEGLER, E. H. (2007): American Cities, Urban Planning, and Place-Based Crime Prevention. *Urban Lawyer*, 39, č. 4, s. 859–875.
- MINISTERSTVO VNITRA (2015): *Zpráva o situaci v oblasti vnitřní bezpečnosti a veřejného pořádku na území České republiky v roce 2014*, Praha, 133 s.
- ZUCKER, A. (1894): *Kriminalistické črty zejména se zřetelem k zločinné a zpustlé mládeži*. Praha, 44 s.

OSTATNÍ ZDROJE

- CE-Traffic (2015): Data mobilních operátorů. Společnost CE-Traffic, s. r. o.
- ČSÚ (2011): Databáze výsledků Sčítání lidu, domů a bytů 2011. Interní databáze. Český statistický úřad, Praha.
- ČSÚ (2015): Obyvatelstvo Prahy podle městských částí 1991–2014 [online]. Český statistický úřad [cit. 3. 3. 2016]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/xa/dalsi_casove_rady_obyvatelestvo>.
- Mapakriminality.cz [cit. 10. 3. 2016]. Dostupné z: <<https://mapakriminality.cz>>.
- Mapa kriminality v Uherském Hradišti [cit. 10. 3. 2016]. Dostupné z: <<http://www.mesto-uh.cz/Folders/26431-1-Data+v+GIS.aspx>>.
- Mapy budoucnosti. Prevence kriminality v České republice [cit. 10. 3. 2016]. Dostupné z: <<http://www.prevencekriminality.cz/projekty/mapy-budoucnosti/>>.
- Mapy kriminality a vývoj kriminality ve městě Kolín [cit. 10. 3. 2016]. Dostupné z: <<http://www.bezpecnykolín.cz/mapy-kriminality>>.
- Policejní prezidium (2014): Data GPS – krádeže věcí z aut. Policejní prezidium ČR, Praha.
- Policejní prezidium (1994–2014): Evidenčně statistický systém kriminality 1994–2014. Policejní prezidium ČR, Praha.

4 Kontrasty sociálních světů v dolních Holešovicích

JAN SÝKORA, PETRA ŠPAČKOVÁ

4.1 Úvod

Pražské dolní Holešovice se razantně proměňují v moderní městskou čtvrť. Jejich dnešní výraznou charakteristikou je rozmanitost a dynamická transformace fyzického i sociálního prostředí. Na relativně malém prostoru se střídají rekonstruované a staré zanedbané činžovní domy, chátrající nevyužívané industriální plochy s revitalizovanými objekty, zastavárny a herny s moderními kavárnami, galeriemi a luxusními restauracemi. Na první pohled viditelnou fyzickou regeneraci a funkční proměny prostoru zřejmě doplňuje také transformace sociální. Určité náznaky vyšší společenské polarizace a diverzifikace jsou jasně viditelné; na ulici lze potkat představitele nižších sociálních vrstev i reprezentanty příjmově silné společenské skupiny manažerů. Jaká je však skutečná sociálně prostorová struktura čtvrti? Jsou zde přítomny specifické sociální světy v různých částech čtvrti? A dochází mezi lidmi k určitým druhům interakcí? Na zodpovězení těchto otázek se zaměřuje následující kapitola.

Dolní Holešovice leží ve vnitřním kompaktním městě. Tato část Prahy byla za socialismu zanedbávána na úkor výstavby panelových sídlišť na okrajích metropole, v současnosti jsou však jednou z nejvýrazněji se transformujících lokalit města (Ouředníček, Temelová, 2009). Spolu s fyzickými a funkčními změnami dochází postupně k proměnám sociálně prostorové diferenciaci čtvrti, jež posiluje společenské nerovnosti a fragmentaci mezi skupinami s odlišným sociálním statutem (Sýkora, 1999, 2001, Ouředníček, Temelová, 2009) obdobně jako v dalších městech postsocialistických zemí (např. Chelcea, Popescu, Cristea, 2015). Zvýraznění kontrastů a polarizace mezi společensky rozdílně postavenými skupinami s různými preferencemi a vlastnostmi může být zárodkem konfliktů o prostor, segregačních procesů a případného vysídlování sociálně slabších skupin obyvatel (Sailer-Fliege, 1999, Marcuse, Van Kempen, 2000, Temelová, 2009, Knox, Pinch, 2010). Z tohoto důvodu je potřeba transformaci vnitřních měst a její důsledky studovat. Povědomí o jejím průběhu může přispět k pojmenování konkrétních problémů, které s sebou proměny měst přinášejí.

Kapitola se zaměřuje na analýzu kontrastů mezi odlišnými sociálními světy, které můžeme zažít v území dolních Holešovic. Zprv si klade za cíl vysvětlit sociálně prostorovou strukturu jednotlivých částí na mikroúrovni statistických obvodů a identifikovat jedinečné rezidenční lokality, ve kterých žijí výrazně odlišné skupiny obyvatelstva lišící se sociálním a demografickým statutem. Z druhé nahlíží na sociální klima vybraných veřejných prostorů, které se nalézají na rozhraní vymezených jedinečných lokalit. S určitou pravděpodobností jsou tudíž prostory využívány různorodými skupinami obyvatel s odlišným životním stylem a je možné je považovat za místa, kde se tyto rozdílné sociální světy střetávají a konfrontují. Kapitola se snaží měnit se sociální klima pochopit především studiem denního rytmu, interakcí mezi osobami využívajícími vybrané prostory a popisem charakteru lidí v prostoru se zaměřením na jejich kontrasty.

4.2 Procesy ovlivňující vývoj současných postsocialistických měst: příklad pražského vnitřního města

S rozpadem východního bloku byl přerušen vývoj socialistických měst řízený tehdejší politikou režimem. Otevření hranic znamenalo pro Prahu rozvoj „spontánních tržně řízených transformací ekonomického, společenského a kulturního prostředí“ (Sýkora, Kamenický, Hauptmann, 2000, s. 63). Při rozvoji současných postsocialistických měst se tak dnes střetává dědictví socialistického vývoje s vlivy novými, typickými pro západní svět (Ouředníček, Temelová, 2009).

Vývoj sociálně prostorové struktury měst západního vyspělého světa je v současnosti silně ovlivňován kombinací nadnárodních procesů spjatých s globalizací a internacionalizací, s rozvojem informačních technologií a dopravy, reurbanizací a deindustrializací (Sassen, 2007, Knox, Pinch, 2010). S ekonomickou restrukturalizací se však často prohlubují příjmové rozdíly a sociální polarizace vedoucí k zintenzivnění kontrastů a rozvoji nových druhů konfliktů (Sassen, 2007, Scott, 2008). Právě nerovnosti mezi společenskými třídami jsou považovány za jednu z hlavních charakteristik světového velkoměsta (Hamnett, 2001).

V postsocialistickém městě se tyto proměny projevují odlišným způsobem. Současný vývoj Prahy je determinován zejména procesy suburbanizace, mezinárodní migrace a revitalizace (Ouředníček, Temelová, 2009). Privatizace, liberalizace cen a integrace do mezinárodních politických a ekonomických systémů často ovlivnily rozmístění různých funkcí ve městě a hodnoty pozemků a nemovitostí a následně i rezidenční preference obyvatel. Spolu s přílivem cizinců

různého sociálního statusu (Přidalová, Ouředníček, 2017) a rostoucími příjmovými nerovnostmi se zintenzivňuje sociální i ekonomická polarizace mezi jednotlivými skupinami obyvatel města a dochází k celkové transformaci sociálně prostorové struktury (Sýkora, Kamenický, Hauptmann, 2000, Ouředníček, Temelová, 2009, Ouředníček a kol., 2016).

Vnitřní části měst zemí bývalého východního bloku byla za socialismu většinou zanedbávána, jelikož sem nesměřovaly investice na obnovu domovního fondu. Celkově tak tyto oblasti fyzicky i sociálně upadaly (Bělina a kol., 1998, Sýkora, 2001, Haase, Steinführer, 2007, Ouředníček, Temelová, 2009, Kovács, Wiessner, Zischner, 2015). Výjimkou nebylo ani pražské vnitřní město, a přestože si některé čtvrti uchovaly i v tomto období svoji atraktivitu a vysoký sociální status (například Dejvice, Bubeneč), v případě jiných čtvrtí došlo ve srovnání s ostatními částmi města k relativnímu poklesu kvality bydlení (zejména nově postavenými sídlišti, kam se stěhovaly mladé rodiny s obecně vyšším sociálním statutem). Následně zde zůstávali jen starší obyvatelé vykazující nižší sociální status. Příkladem mohou být bývalé dělnické čtvrti Žižkov a Smíchov (Matějů, 1977, Matějů, Večerník, Jeřábek, 1979, Musil, 2006).

Vývoj vnitřního města po roce 1989 určuje kombinace procesů postsocialistické transformace a tradičních procesů charakteristických pro západní vyspělý svět. Na jedné straně dochází k fyzické regeneraci mnoha jeho částí v důsledku zvýšené poptávky po komerčních a rezidenčních plochách v blízkosti centra města, na druhé straně mnohé čtvrti fyzicky stále upadají, což se projevuje např. plošným nárůstem vnitroměstských brownfields (Haase, Steinführer, 2007). Proměny fyzického prostředí doprovází též sociální polarizace a diverzifikace sociálně prostorové struktury (Temelová, 2009). Zároveň jsou mnohé části vnitřního města poznamenány úbytkem obyvatelstva vyvolaným komercializací (a tedy poklesem významu rezidenční funkce území), zintenzivněním procesu suburbanizace vedoucím ke stěhování obyvatel mimo kompaktní město a do určité míry celospolečenskou demografickou transformací spjatou se změnami struktury domácností, poklesem porodnosti apod. (Haase, Steinführer, 2007).

Pro proměnu pražského vnitřního města jsou charakteristické procesy revitalizace, a to zejména komercializace a gentrifikace (Sýkora, Kamenický, Hauptmann, 2000, Sýkora, 1999, 2001, Ilík, Ouředníček, 2007, Temelová, 2007, Temelová, Novák, 2007). Tato revitalizace však představuje značně selektivní proces a k významné rekonstrukci domovního fondu nebo výstavbě nových bytových jednotek dochází i ve čtvrtích s nižším sociálním statutem (např. Karlín, Libeň). Často tak žijí obyvatelé s nízkými příjmy v těsném sousedství nových rezidenčních areálů majetnějších skupin obyvatel a vytvářejí celkově sociálně pestré čtvrti (Sýkora, Kamenický, Hauptmann, 2000, Špačková, Pospíšilová, Ouředníček,

2016). Navzdory zmiňovaným rostoucím socioekonomickým nerovnostem tak míry prostorové segregace zatím setrvávají na nízkých hodnotách v porovnání například s americkými velkoměsty (Ouředníček a kol., 2016). Nicméně s prohlubující se sociální diverzifikací vnitřního města pravděpodobně bude v budoucnu docházet ke vzniku více segregovaných a separovaných lokalit, které mohou být pro Prahu i další postsocialistická města značným problémem (Marcinčzak a kol., 2015, Ouředníček a kol., 2016).

4.3 Sociální prostředí, sociální klima a denní rytmus

Přestože čtvrti vnitřního města procházejí proměnou současně fyzického i sociálního prostředí, v tomto příspěvku se zaměřujeme především na prostředí sociální. Hlavním cílem kapitoly je ukázat na kontrasty mezi odlišnými sociálními světy, které jsou analyzovány pomocí srovnávání sociálního prostředí v různých částech sledované čtvrti. Sociální prostředí lze popsat s použitím statistických dat o socioekonomické, demografické a etnické struktuře obyvatelstva (sociálně prostorová struktura čtvrti) na jedné straně, a charakteristikami sociálního klimatu na straně druhé (Ouředníček, Puldová, 2006, Špačková, 2011). Sociální klima je ovlivňováno charakterem vztahů mezi členy sociálních skupin, stupněm sociální soudržnosti, typy chování nebo stavem, ve kterém se lokální společnost nachází (Ouředníček, Puldová, 2006). Je vyjádřeno denním rytmem lokality, historickými a symbolickými hodnotami určitého místa či sdílenými hodnotami mezi rezidenty a osobami v lokalitě pouze dočasně přítomnými. Oproti pouhému popisu sociální struktury osob využívajících daný prostor tak reálněji vystihuje jeho celkový sociální charakter (Špačková, 2011, Špačková, Ouředníček, Susová, 2012).

K zachycení sociálního klimatu určitých lokalit dolních Holešovic jsme vybrali právě charakter denního rytmu. Při studiu denního rytmu bývá zachycován počet a struktura souboru osob využívajících určitý (předem vymezený) prostor během jednoho dne (Parkes, Thrift, 1980). Kromě toho bývá sledován rovněž charakter aktivit a interakcí, které se v tomto území odehrávají. Počet a složení osob stejně tak jako charakter jejich aktivit se obvykle v čase proměňuje. Lidé a jejich aktivity se vstupem do vymezeného prostoru stávají součástí rytmu daného území a ovlivňují celkové sociální klima oblasti (Pospíšilová, 2012). Cílem sledování rytmu konkrétní lokality je přitom snaha nalézt vzorce vystihující pravidelné aktivity lidí ve veřejném prostoru (Temelová, Novák, 2011).

Celkový rytmus místa je vedle struktury obyvatel, kteří prostor využívají, determinován a spoluutvářen řadou dalších faktorů (hustota silničního provozu,

4.1 a Průmyslová část Holešovického přístavu

4.1 b Revitalizace areálu měšťanského pivovaru

4.1 c Budova kulturního centra La Fabrika a designového centra Holport

4.1 d Rozdílný fyzický stav budov v ulici Komunardů

Obrázek 4.1:
Různé tváře
dolních Holešovic

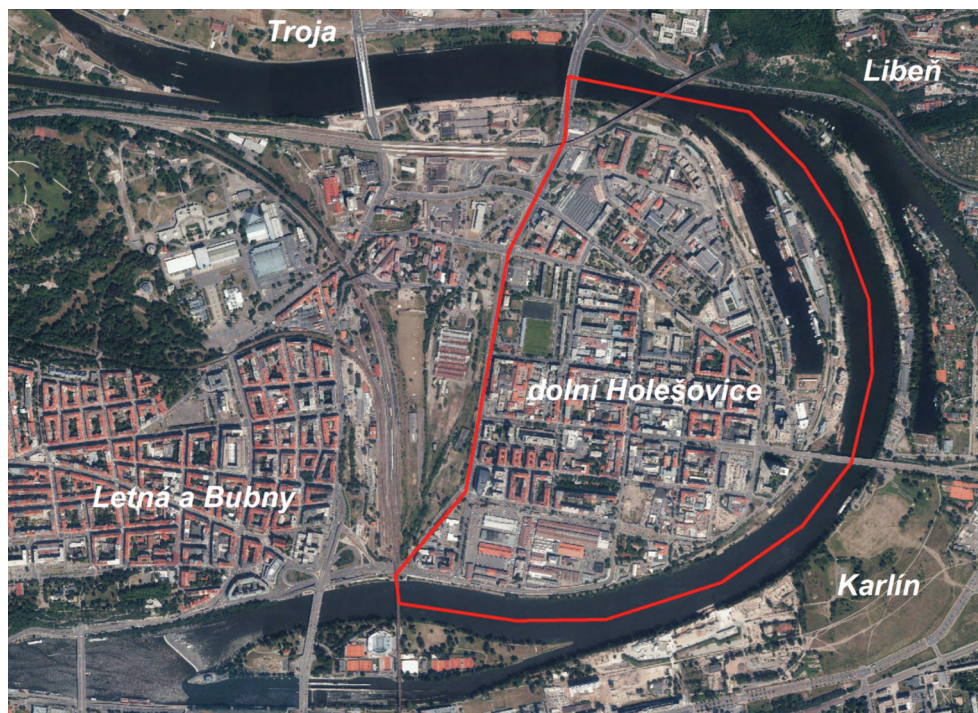
*Foto: Jan Sýkora,
2014, 2015*

časová dostupnost místních služeb, proměny hluku apod.; Lefebvre, 2004). Ty jsou v literatuře označovány jako tzv. rytmizátory a lze je definovat jako „velmi často institucionalizované, a především pevné udavače rytmů“ (Muliček a kol., 2010, s. 199). Denní rytmus lokality tak ovlivňuje přítomnost, charakter a význam jednotlivých rytmizátorů, které se v území nacházejí. Bývá tak velmi silně navázán na jeho funkci – jiný typ rytmů vyvolává základní škola, výrobní závod nebo administrativní centrum, maloobchod nebo park.

4.4 Současný charakter dolních Holešovic

Dolní Holešovice jsou neoficiálním názvem části Prahy 7 rozprostírající se východně od železnice a čtyřproudé silniční komunikace Argentinská, kde řeka Vltava vytváří známý holešovický poloostrov a izoluje čtvrt z ostatních světových stran od zbytku metropole (viz obrázek 4.2). Zatímco zbylé části Holešovic (Letná a Bubny) plnily již od 19. století s činžovními domy převážně rezidenční funkci, dolní Holešovice se staly průmyslovou periferií Prahy. Dělnickou čtvrtí zůstaly až do druhé poloviny 20. století a industriálním dojmem působí dodnes (Broncová, 2004). Krátce po pádu „železné opony“ se však výhodná poloha poblíž městského centra stala lákadlem pro investory, kteří začali stagnující a zanedbané lokality transformovat na administrativní, obchodní a rezidenční zóny (Sýkora, 2001). Mnoho holešovických objektů (měštanský pivovar, část holešovického přístavu, bývalá továrna na vodoměry apod.) tak bylo zmodernizováno a dnes neslouží původnímu účelu. Řada staveb si však i přes současné odlišné funkční využití zachovala svůj industriální vzhled a dál utváří průmyslový charakter čtvrti (Broncová, 2004). Kromě revitalizace stávajícího domovního fondu dochází v území rovněž k výstavbě nových bytových³⁷ i kancelářských prostor s moderní architekturou. Příkladem může být bytový komplex Prague Marina na březích Vltavy (viz obrázek 4.1 a obrázek 4.6). Na druhé straně ve čtvrti nadále zůstávají území, která jsou regeneračním úsilím zasažena podstatně méně, a to jak ve formě neudržovaných bytových domů, průmyslových brownfields nebo nevyužívaných volných ploch.

³⁷ Podle SLDB 2011 tvoří obydlené byty vystavěné či zrekonstruované po roce 2001 desetinu bytového fondu.

Obrázek 4.2: Přibližné vymezení dolních Holešovic
Zdroj: ČÚZK 2016, vlastní úprava

4.5 Metodika

Zájemovou oblast studie tvoří obydlené území dolních Holešovic (viz obrázek 4.2). Skládá se ze čtyř základních sídelních jednotek (Dělnická, Holešovický přístav, Na Maninách a Ortenovo náměstí) a 69 statistických obvodů.³⁸ Celkově zde v roce 2011 žilo 15 114 obvykle bydlících obyvatel, přičemž průměr na jeden statistický obvod činí 219 obyvatel (ČSÚ, 2011).

K analýze sociálně prostorové struktury a k vymezení sociálně jedinečných lokalit byla zpracována data o socioekonomických a demografických charakteristikách obyvatel ze Sčítání lidu, domů a bytů 2011 za vybrané statistické obvody. Sledovány byly následující znaky obyvatelstva: věk, vzdělanost, národnost, ekonomická aktivita, hospodařící a bytové domácnosti. Oproti předchozím cenům byla data publikována za obvykle bydlící obyvatele a měla by tak lépe

³⁸ Statistický obvod je základní jednotkou pro zpracování výsledků cenzu a tvoří jej vždy jedna či více budov s domovními čísly.

vypovídat o struktuře skutečně bydlících obyvatel (tj. nikoliv pouze těch hlášených k trvalému pobytu v území). Na druhé straně byl v důsledku použité metodiky sledování zaznamenán vyšší podíl nezodpovězených odpovědí³⁹. Ten se v případě dolních Holešovic pohybuje od 0,5 % u věkové struktury do 30,6 % v případě nezjištěné národnosti.

Při zpracování dat byly použity metody deskriptivní statistiky. Hodnoceno bylo zastoupení obyvatel určitých vlastností v celkové populaci a v jednotlivých statistických obvodech. Využit byl také lokalizační kvocient vyjadřující relativní soustředění jevu v konkrétním obvodu; tedy poměr podílu osob s určitou charakteristikou v konkrétním území (statistickém obvodu) k podílu osob se stejnou charakteristikou v celém zájmovém území (v dolních Holešovicích).

Jedním z výsledků kvantitativní analýzy byl výběr lokalit pro následné terénní šetření. Ty jsou vymezeny hranicemi statistických obvodů s výrazně odlišnou strukturou obyvatel. Lokality jsou chápány jako geograficky ohraničené jednotky s jedinečnou strukturou populace. V textu jsou někdy nazývány jako sociální světy a do určité míry tak odpovídají přirozeným oblastem (*natural areas*) vznikajícím postupným vývojem města. Při něm si rezidenti měst navzájem konkurují v co nejvýhodnější pozici. Postupně dochází ke koncentraci obyvatel do určitých míst, jejichž fyzické charakteristiky jsou zvýrazněny právě specifickými kulturními charakteristikami jejich rezidentů (Zorbaugh, 1926).

K výběru lokalit bylo využito pět ukazatelů vypovídajících o socioekonomickém a demografickém složení obyvatel: podíl obyvatel starších 15 let se základním a vysokoškolským vzděláním, podíl nezaměstnaných, podíl obyvatel starších 65 let a podíl neúplných rodin (obdobně také Ouředníček, Novák, 2007). Všechny 69 statistických obvodů bylo nejprve seřazeno sestupně podle těchto vybraných charakteristik, čímž vzniklo celkově pět stupnic. Následně byly vybrány obvody s extrémními hodnotami. Pokud se určitý obvod nacházel alespoň dvakrát v jedné ze skupin pěti nejvyšších nebo pěti nejnižších hodnot každého ukazatele, byl zařazen do užšího výběru statistických obvodů. Výrazně odlišné lokality vysokého či nízkého sociálního statusu byly následně vybrány z této užší skupiny, a to v případě, že se daný obvod nacházel alespoň třikrát v jedné ze skupin deseti nejvyšších a deseti nejnižších hodnot každé charakteristiky (např. vysoká nezaměstnanost, nízký podíl vysokoškoláků a vysoký podíl neúplných rodin). Zbývající jednotky z užšího výběru byly definovány jako mírně odlišné lokality.

Terénním mapováním byly zjištěny charakteristiky fyzické a funkční struktury sociálně výrazně odlišných lokalit s cílem zachytit rovněž fyzické prostředí

³⁹ Přičítat to můžeme mimo jiné i snaze o doplnění chybějících údajů o cizincích využitím údajů pocházejících z populačního registru, který však obsahuje jen vybrané charakteristiky (tj. nepokrývá celou šíři Sčítání lidu).

a pochopit tak jejich celkový charakter a ráz. Konkrétně byl sledován fyzický stav budov, charakter ulic (zejména čistota), dopravní intenzita v území a charakter přítomných služeb (konkrétní kategorie hodnocení viz tabulka 4.1).

Tabulka 4.1: Charakteristiky fyzické a funkční struktury vybraných lokalit v dolních Holešovicích

Sociální status	Dopoledne	Odpoledne	Večer	Noc	Celkem v pozorovaných obdobích	Celkem v pozorovaných obdobích (abs.)
Nízký	3,9 %	3,4 %	4,8 %	2,1 %	4 %	56
Střední	95,1 %	93,2 %	94 %	97,4 %	94,2 %	1 325
Vysoký	1 %	3,4 %	1,2 %	0,5 %	1,8 %	26
Celkem	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	–
Celkem (abs.)	445	474	423	65	–	1 407

Zdroj: charakteristiky vybrány a upraveny podle Cybriwsky (1978), Paquet a kol. (2010)

V druhé fázi výzkumu, jež se zabývala hodnocením sociálního klimatu v místech, která se nacházejí na rozhraní lokalit s odlišnou sociální a demografickou strukturou jejich rezidentů, byla využita metoda nezáúčastněného pozorování (podobně též Cybriwsky, 1978, Temelová, Novák, 2011). Na třech stanovištích byl sledován denní rytmus, společenské kontrasty a interakce obyvatel. Výhoda tohoto přístupu spočívá především v zachycení charakteristik jak bydlících, tak dočasně přítomných obyvatel. Stanoviště byla zvolena v hraničním prostoru sociálně výrazně odlišných lokalit a zároveň v místech předpokládané vyšší fluktuace osob, kde by kontrasty mezi sociálně odlišně postavenými osobami mohly být nejviditelnější. Kromě zaznamenávání celkového počtu osob, které se v území vyskytovaly, byly procházející osoby řazeny do kategorií podle věku a sociálního statusu (podle viditelných znaků, zejména oděvu; blíže viz tabulka 4.2). Nízký a vysoký status představoval osoby určitým způsobem vybočující z průměru. Nutno ovšem přiznat, že významné metodické omezení vyplývá z orientace pouze na fyzický vzhled, který nemusí vždy plně vypovídat o skutečném sociálním postavení dané osoby, a rovněž subjektivitě hodnocení. Jednotlivé osoby byly zařazovány do kategorií „vysoký“ a „nízký“ status poměrně přísně jen v případech, kdy bylo možné charakteristiky jednoznačně vizuálně rozlišit. Vysoký podíl pozorovaných osob tak byl zařazen do kategorie „střední“; obdobný přístup využili ve své práci i Temelová a Novák (2011). Při realizaci terénního šetření byly ve formě terénních poznámek zaznamenávány též další postřehy o lidech, jejich případných interakcích a aktivitách přítomných v území (například přítomnost skupinek osob, cizinců, příslušníků etnických menšin, rodičů s nejmenšími dětmi v kočárcích, běžců a dalších aktivit).

Kontrasty sociálních světů v dolních Holešovicích

Výzkum byl realizován v různých všedních dnech (kromě pátku) v červnu 2014 a 2015 jednak v době předpokládané nejvyšší rušnosti (13:00–15:00, 17:00–19:00), tak i v dopoledních a nočních hodinách (9:00–11:00, 21:30–23:00). Každá lokalita byla ve vytyčených časových intervalech sledována čtyřikrát po dobu 50 minut, v méně rušných nočních hodinách pouze 30 minut. V průběhu většiny pozorovacích dní panovaly příznivé povětrnostní podmínky (slunečno, teploty přesahující 20 °C).

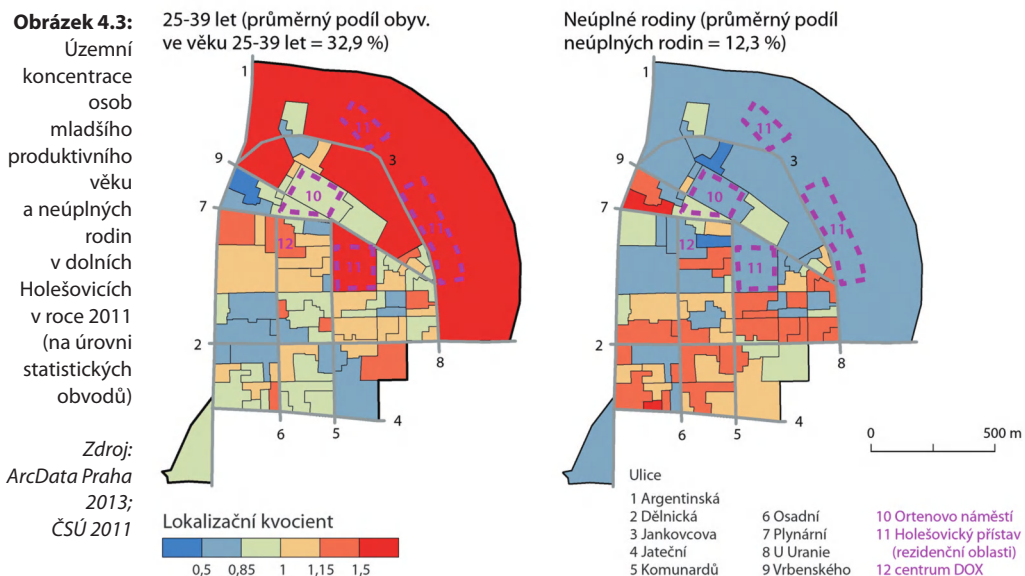
Tabulka 4.2: Sledované charakteristiky procházející osob

Znak	Charakteristika
Sociální status	Vysoký (např. zřejmě manažeři, duševní pracovníci; spíše luxusní značkové nebo designové oblečení) Střední (ostatní) Nízký (např. zřejmě dělníci, uklízeči; spíše méně kvalitní oblečení, častěji špinavé)
Věk	Děti (do zhruba 15 let) Mladí lidé (zhruba 15–25 let) Lidé v mladším produktivním věku (zhruba 25–39 let) Lidé ve starším produktivním věku (zhruba 40–65 let) Senioři (více než zhruba 65 let)

4.6 Sociálně prostorová struktura dolních Holešovic

V posledních dvaceti pěti letech dochází v dolních Holešovicích k postupné proměně sociální, ekonomické a demografické struktury obyvatelstva. Intenzita změn se však projevuje odlišně v různých částech čtvrti. Následující text se proto věnuje stručné charakteristice sociálně prostorové struktury území v době konání posledního censu v roce 2011.

Z hlediska věkové struktury se v posledních třiceti letech nejvýrazněji změnil podíl obyvatel mladšího produktivního věku (25–39 let). V současnosti představuje nejvýznamnější část místního obyvatelstva a relativně vyššího zastoupení dosahuje i v porovnání s celou Prahou. Spolu se zvyšujícím se podílem jednolenných domácností může tento fakt vypovídat o atraktivitě čtvrti mezi mladými lidmi, jejichž část zde pravděpodobně nemusí chtít zakládat rodinu a zůstatvat trvale, ale spíše vyhledávají zdejší bydlení z důvodu lokality poblíž městského centra a zaměstnání, a celkového charakteru oblasti. Tyto předpoklady potvrzuje výrazná koncentrace mladých do oblastí nové a zrekonstruované rezidenční zástavby (Holešovický přístav s areálem bývalého pivovaru a lokality jihozápadně od Ortenova náměstí; viz obrázek 4.3). V druhém kroku se zkoumalo také rozmístění osob nad 65 let, jejichž podíl může do určité míry vypovídat o úrovni

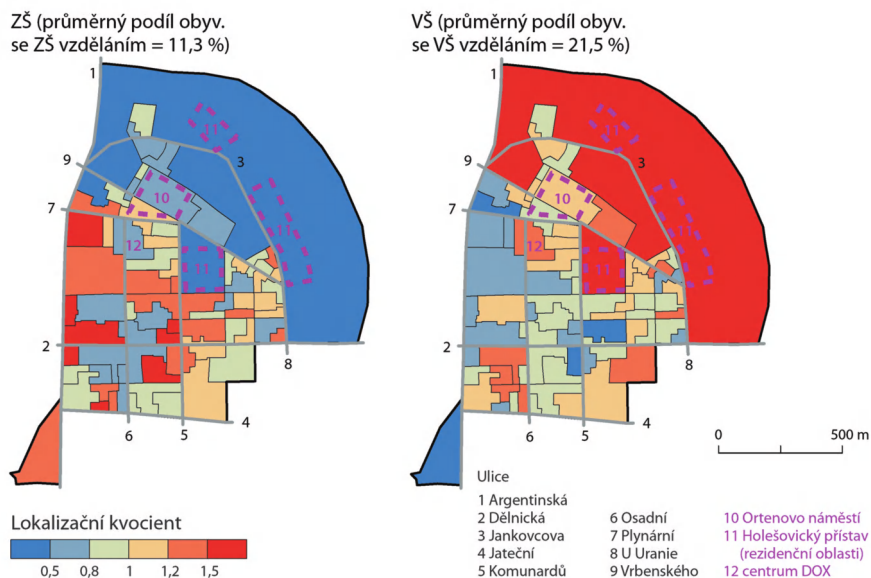

sociálního statusu populace (Ouředníček, Novák 2007). Tento předpoklad může být podpořen nejnižším zastoupením seniorů právě v oblastech nové rezidenční zástavby; vysoký podíl seniorů pak žije v některých nerevitalizovaných částech bytového fondu (zejména v okolí ulic Dělnické a Vrbenského).

Vyšší koncentrace domácností tvořených neúplnými rodinami jsou zřetelné v oblasti mezi Vrbenského a Plynární ulicí (viz obrázek 4.3), kde obyvatelstvo charakterizuje i zvýšený podíl nezaměstnaných, osob se základním vzděláním a rovněž starších 65 let. Výraznější koncentrace lze nalézt také v jižní části dolních Holešovic a v obvodech podél Dělnické ulice. Kvůli značné variabilitě ostatních ukazatelů ovšem není jisté, do jaké míry lze tyto oblasti prohlásit za sociálně slabší. Naopak nízké koncentrace neúplných rodin jsou patrné v lokalitách nové rezidenční zástavby (oblasti spojené též s vysokým podílem vysokoškoláků, nízkou nezaměstnaností a nízkým zastoupením seniorů).

Zastoupení národnostních menšin v populaci čtvrti (asi 9,5 %) je srovnatelné s pražským průměrem (8,2 %). Přestože se jejich podíl po roce 1989 stále zvyšuje, dolní Holešovice zůstávají spíše národnostně homogenním územím. K nejpestřejším územím patří Holešovický přístav s téměř pětinou obyvatel jiné než české národnosti (zejména Rusové a Slováci), lokality na jižní straně Ortenova náměstí (Slováci, Rusové, Ukrajinci a Vietnamci) a oblast v jihozápadní části čtvrti se čtvrtinou obyvatel cizí národnosti (většina Vietnamci a Ukrajinci). Obecně se zástupci slovenské a ruské menšiny koncentrují do obvodů s revitalizovaným bytovým fondem, z čehož lze do jisté míry usuzovat na jejich vyšší sociální status v porovnání

Kontrasty sociálních světů v dolních Holešovicích

Obrázek 4.4: Územní koncentrace osob se základním a vysokoškolským vzděláním v dolních Holešovicích v roce 2011 (na úrovni statistických obvodů)

Zdroj:
ArcData
Praha 2013;
ČSÚ 2011

s vietnamskou a ukrajinskou národnostní skupinou. Přítomnost Holešovické tržnice dále pravděpodobně způsobuje více než dvojnásobný podíl zástupců vietnamské menšiny ve čtvrti (zhruba 1,1 %) v porovnání s Prahou. Nejvíce se Vietnamci koncentrují právě kolem areálu tržnice a v okolí Ortenova náměstí.

Přestože celkovou úroveň vzdělanosti obyvatel čtvrti je možné označit jako relativně nižší, vzorec rozmístění obyvatel podle vzdělanosti je značně variabilní (viz obrázek 4.4). Obyvatelé s nejvyšší základním dosaženým vzděláním se soustřeďují podél rezidenčně neatraktivní a hlučné Argentinské ulice a v blízkosti hlavního tramvajového uzlu na křižovatce ulic Komunardů a Dělnická. Zvýšená koncentrace vysokoškolsky vzdělaných je naopak patrná v revitalizovaných původně industriálních zónách a obvodech s novou zástavbou, kde jsou byty většinou cenově dostupné spíše pro sociálně silnější vrstvy obyvatel (přístavní oblast, lokalita u DOXu⁴⁰), a dále v jihozápadní a jihovýchodní části dolních Holešovic. V lokalitě Holešovického přístavu je dokonce podíl vysokoškoláků více než 50 %. Tento vzorec je kromě nové bytové výstavby a samotné ekonomické situace obyvatel (a tedy charakteru bydlení, které si mohou dovolit) do vysoké míry spojen s jejich věkovou strukturou. Úroveň vzdělanosti ve společnosti se v poválečném období totiž výrazně zvyšovala a rostl podíl obyvatel s vyššími stupni vzdělání. Je tedy logické, že starší obyvatelstvo, které mělo v minulosti

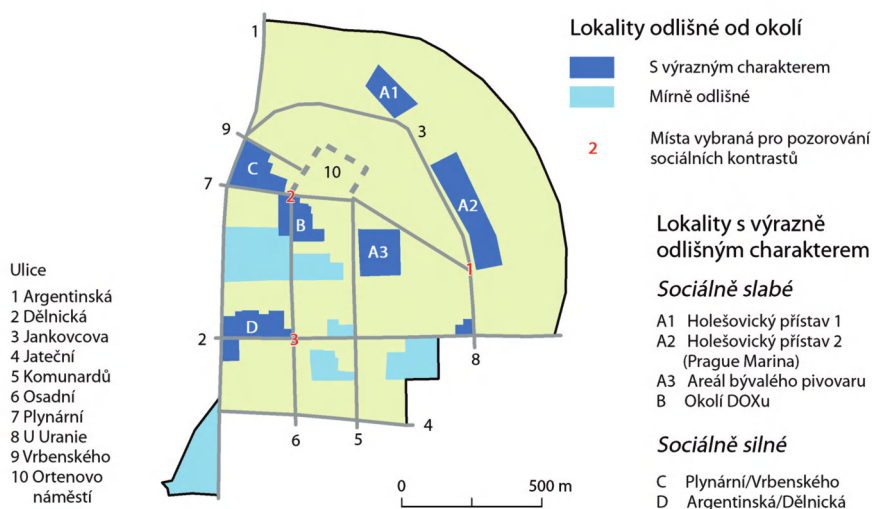
⁴⁰ Centrum současného umění DOX je multifunkční prostor, v němž se odehrávají výstavy a další doprovodné program. Sídli v budově bývalé továrny, která byla v roce 2008 rekonstruována s ohledem na potřeby jejího současného využití (více viz www.dox.cz).

omezený přístup ke vzdělání, vykazuje nižší úroveň vzdělanosti, a naopak mladí lidé, kteří tvoří podstatnou část nově přistěhovaných obyvatel, mají daleko častěji vysokoškolské vzdělání.

Úroveň nezaměstnanosti v dříve industriálních čtvrtích výrazně ovlivnil nástup tržní ekonomiky po roce 1989 spojený s ekonomickou restrukturalizací a dezindustrializací (Sýkora, 2001, Musil, 2005). Přestože se tempo růstu nezaměstnanosti způsobené ekonomickou krizí v období těsně před konáním sčítání lidu 2011 v Praze jako celku zpomalilo, v tradičně průmyslových dolních Holešovicích stále dosahuje nadprůměrných hodnot v porovnání se zbytkem Prahy 7. Nezaměstnaní se nejvíce koncentrují v severozápadní části dolních Holešovic poblíž Ortenova náměstí (především v rezidenčně neatraktivní oblasti mezi ulicemi Vrbenského a Plynární). Výjimku představují dva obvody s novými a zrekonstruovanými domy situované na náměstí při ústí ulice Osadní v blízkosti zmiňovaného uměleckého centra DOX. Lokality nižší koncentrace nezaměstnaných odpovídají do určité míry těm s vyšší koncentrací osob s vysokoškolským vzděláním: Holešovickému přístavu a obvodům v jihozápadní části mezi ulicemi Dělnická, Jateční, Argentinská a Osadní.

Z výše uvedeného popisu rozmístění různých skupin obyvatelstva je zřejmé, že je možné vymezit několik zřetelně odlišných částí Dolních Holešovic. Původně industriální charakter čtvrti podpořený vývojem v socialistickém období (odchodem relativně sociálně silnějších mladších obyvatel na nově postavená sídliště a stárnutím místní populace) se v posledních 20–25 letech postupně proměňuje. Změny však byly v období do roku 2011, za který máme k dispozici data, velmi selektivní a ty nejvýraznější byly spojeny zejména s cenově nákladnou novou bytovou výstavbou. Jedním z hlavních důvodů je dlouhotrvající regulace nájemného ochraňující původní nájemníky před růstem cen jejich bydlení, která byla v platnosti až do roku 2012, a do značné míry „konzervovala“ původní složení obyvatelstva. Souhrnně je možné říci, že přestože čtvrť stále celkově charakterizuje tradičně relativně vyšší zaměstnanost v sekundéru, vyšší nezaměstnanost a nižší vzdělanost obyvatel, nacházejí se zde určité oblasti, jež se ve srovnání se sousedními jednotkami velmi liší. Vynikají zejména vyšší koncentrací mladých vzdělaných obyvatel, nízkým podílem nezaměstnaných a vysokou zaměstnaností v oblasti služeb (např. Holešovický přístav a další revitalizované oblasti). Postupná proměna obyvatelstva (a i fyzického prostředí) se v menší intenzitě dotýká i dalších částí čtvrti, méně atraktivních lokalit však o poznání méně a stále v nich žije obyvatelstvo, které bychom mohli charakterizovat jako spíše starší, méně vzdělané a častěji nezaměstnané. Právě na rozhraní těchto protikladných lokalit lišících se dynamikou změn můžeme předpokládat na-
lezení nejvýraznějších společenských kontrastů.

Kontrasty sociálních světů v dolních Holešovicích

Obrázek 4.5:
Sociálně
jedinečné
lokality
v dolních
Holešovicích
v roce 2011

4.7 Sociálně jedinečné lokality v dolních Holešovicích

Na základě studia sociálně prostorové struktury dolních Holešovic bylo identifikováno pět lokalit, které se socioekonomickým profilem obyvatel výrazněji odlišují od průměru čtvrti (viz obrázek 4.5). V následujícím textu je kromě charakteru obyvatelstva představena rovněž jejich fyzická a funkční struktura. Za dynamicky se rozvíjející oblasti s koncentracemi sociálně silnějších skupin obyvatel jsme vybrali Holešovický přístav (lokalita A) a okolí centra DOX (lokalita B). Naopak stagnující oblasti se zvýšenými koncentracemi sociálně slabších osob lze nalézt především mezi ulicemi Plynární a Vrbenského (lokalita C), v domech u Dělnické ulice mezi Osadní a Argentinskou (lokalita D), a u křižovatky ulic Dělnická a Jankovcova. Poslední jmenovaná a plošně nejmenší oblast, kterou tvoří v podstatě jen jeden rohový dům na východním okraji dolních Holešovic, nebyla do analýzy zahrnuta.

V Holešovickém přístavu (lokalita A, viz obrázek 6) se revitalizace vnitřního města projevila nejzřetelněji; nacházejí se zde zrekonstruované industriální objekty i nově postavené budovy (viz tabulka 4.3). Oblast lze rozdělit do tří funkčně a územně odlišných částí. První tvoří honosné administrativní centrum s kancelářskými budovami a pobočkami nadnárodních společností (Canon, Lenovo, ESET apod.) a značným množstvím služeb. Tato část je intenzivně využívána především v pracovní době, zvláště kolem poledne, zatímco ve večerních hodinách je naopak opuštěná. Druhou část Holešovického přístavu představují nově postavené rezidenční budovy těsně u vltavského břehu (lokalita A1 a A2).

4.6 a – Lokalita A2 (V Přístavu 2)

4.6 b – Lokalita B (U Měšťanského pivovaru 1)

4.6 c – Lokalita C (Plynární 35)

4.6 d – Lokalita D (Dělnická 2)

Obrázek 4.6: Sociálně jedinečné lokality dolních Holešovic
Foto: Jan Sýkora, 2014, 2015

Jedná se o nejatraktivnější rezidenční oblast Holešovic ožívající v průběhu pozdního odpoledne. Třetí část tvoří areál bývalého měšťanského pivovaru nacházející se více ve „vnitrozemí“ holešovického poloostrova (lokalita A3). Budovy zde byly transformovány na moderní administrativní a rezidenční plochy. Celá oblast se vyznačuje hojně využívaným veřejným prostorem (parky, lavičky apod.). Výraznou revitalizací prošla rovněž rezidenční oblast kolem moderní umělecké galerie DOX (lokalita B) Tvoří ji jak zrekonstruované nízké panelové domy, tak bloky nové zástavby (viz obrázek 4.6). Poklidná lokalita se vyznačuje udržovanými veřejnými prostranstvími se značným podílem zeleně v ulicích.

O jedinečnosti těchto lokalit vypovídá i struktura obyvatel, kteří zde žijí. Charakterizuje ji vysoký podíl vysokoškolsky vzdělaných a mladých lidí zaměstnaných v terciéru na jedné straně a nízký podíl nezaměstnaných obyvatel, neúplných rodin

Kontrasty sociálních světů v dolních Holešovicích

a osob starších 65 let na straně druhé (viz tabulka 4.3). Výrazný podíl tvoří etnické menšiny v čele s příslušníky slovenské a ruské národnosti. Určité prestiži těchto lokalit odpovídá i cena bytů, která se pohybuje přibližně kolem 60 tisíc Kč za m² a dosahuje v některých případech až dvojnásobné hodnoty oproti bytům v neatraktivních rezidenčních oblastech u hlavní silniční komunikace Argentinská (Viareality, 2014).

Tabulka 4.3: Fyzický charakter a struktura obyvatelstva vybraných lokalit v dolních Holešovicích

		A – Holešovický přístav	B – okolí DOXu	C – ulice Plynární/ Vrbenského	D – ulice Dělnická/ Argentinská
Fyzický charakter lokality	Stav budov	Dobry (revitalizované objekty)	Dobry (nová zástavba)	Střední až špatný	Střední
	Zeleň	Ano (stromy v ulicích)	Ano (stromy v ulicích)	Ne	Ano (stromy v ulicích)
	Park/dětské hřiště	Ano (dětské hřiště)	Ne	Ne	Ano (dětské hřiště)
	Čistota ulic	Vysoká	Průměrná	Průměrná	Nízká
	Dopravní intenzita	Střední, nízká (značení obytné zóny, zpomalovací prahy)	Střední	Vysoká	Vysoká
	Veřejné osvětlení	Ano	Ano	Ano	Ano
	Hluk	Nevýrazný	Nevýrazný	Výrazný	Výrazný
	Další specifika	Lavičky, fitpark, kamerový systém ostrahy, plot	Bowling, galerie DOX	Tři herny, výrazný dopravní hluk	Levná ubytovna, kancelářské objekty, výrazný dopravní hluk
Struktura obyvatel (2011)*	Podíl obyvatel se základním / vysokoškolským vzděláním (%)	3,2 / 40,4	8,9 / 28,4	16,7 / 10,9	19,2 / 13,8
	Podíl obyvatel ve věku 25–39 let / 65 a více let (%)	56,2 / 1,5	42,8 / 8,6	21,8 / 23,7	25,9 / 13,9
	Míra nezaměstnanosti (%)	5	4,8	13,3	9,8

Poznámka: * Jedná se o průměry hodnot za statistické obvody, které lokalitu tvoří.

Zdroj: vlastní šetření (fyzický charakter), ČSÚ 2011 (struktura obyvatelstva)

Na druhé straně spektra pak stojí lokalita mezi ulicemi Vrbenského a Plynární (lokalita C), která patří mezi spíše neatraktivní kvůli značnému dopravnímu hluku

z přilehlých uličních komunikací a zanedbanému domovnímu fondu. Jedná se o převážně rezidenční část Holešovic, v místě však chybí vhodné prostory pro setkávání obyvatel a základní služby. Přítomnost blízkého Ortenova náměstí s širokou nabídkou služeb nicméně tento nedostatek do jisté míry kompenzuje.

Lokalitu D lze rozdělit na část rezidenční a nerezidenční. Rezidenční oblast se nachází v západní části lokality v okolí rušné křižovatky ulic Dělnická a Argentinská. Z důvodu nadměrného hluku a prachu z rušné Argentinské ulice se jedná o značně neatraktivní oblast, o čemž vypovídá i cena bytů pohybující se pod průměrem dolních Holešovic (Viareality, 2014). Nerezidenční plochy představují především oblužné prostory pro různé skupiny obyvatel (levná ubytovna, herna, supermarket, zámečnictví, obchod zaměřený na luxusní design interiérů apod.) a administrativní budovy. Výrazným rytmizátorem každodenního společenského života je rozlehlý kancelářský objekt Rosmarin Business Center⁴¹ a oblužný a dopravní uzel na centrální holešovické křižovatce ulic Dělnické a Komunardů. Uvnitř lokality tak dochází k prolínání skupin sociálně silnějších osob, často docházejících do této části Holešovic kvůli zaměstnání, s rezidenty nižšího sociálního statusu či hosty nedaleké ubytovny.

Z hlediska složení obyvatelstva, jsou obě lokality charakteristické vyšším podílem osob se základním vzděláním, domácností tvořených neúplnými rodinami a vyšší nezaměstnaností. Lokalita C (oblast mezi ulicemi Plynárenskou a Vrbenského) vykazuje rovněž vyšší podíl obyvatel seniorského věku. V obou oblastech je podíl zaměstnaných v sekundárním sektoru v porovnání se zbytkem dolních Holešovic průměrný až mírně nadprůměrný.

4.8 Sociální kontrasty a každodenní interakce osob v dolních Holešovicích

Pozorování sociálního klimatu v územích, která jsou na hranici oblastí s největšími rozdíly, bylo konkrétně zaměřeno na sledování denního rytmu a rozdílností mezi přítomnými obyvateli, a interakce mezi nimi. Cílem bylo poznat kdo, jak a v kterou denní dobu využívá sledované prostory. Pro pozorování byly vybrány celkem tři oblasti: (i) prostor mezi sociálně silnou lokalitou Holešovického přístavu a sousedícími obvody; (ii) část Ortenova náměstí na hranici dvou zcela protikladných lokalit a (iii) území v okolí křižovatky ulic Osadní a Dělnická, které se nachází v sousedství sociálně slabé lokality D. Pozorované území je vymezeno prostorem, který je možné sledovat ze zvoleného stanoviště.

⁴¹ Rosmarin Business Center je administrativní centrum s rozsáhlými kancelářskými prostory a drobnými službami (kantýna, kavárna, taneční studio, obchody).

Kontrasty sociálních světů v dolních Holešovicích

Služby (cenová kategorie):

- vysoká
- střední
- nízká
- pozorovací stanoviště

Ulice:

- 1 Jankovcova
- 2 U Uranie
- 3 U Průhonu

Obrázek 4.7:
Stanoviště 1

Zdroj:
ČÚZK 2016,
vlastní šetření,
foto:
Jan Sýkora,
2014, 2015

4.7 a – křižovatka ulic Jankovcova**4.7 b** – U Průhonu**4.7 c** – U Uranie*Oblast mezi Holešovickým přístavem a sousedícími obvody*

Přístavní oblast se od zbylých částí čtvrti značně odlišuje svou moderností, exkluzivitou a až luxusním charakterem. Nejvýraznějších kontrastů mezi sociálně odlišně postavenými skupinami je pravděpodobně dosaženo při hranici Holešovického přístavu se sousedícími statistickými obvody. Jedním z takových území je kruhový objezd na křížení ulic Jankovcova, U Průhonu a U Uranie, který byl zvolen za stanoviště pro první pozorování (viz obrázek 4.7).

Oblast kolem zvoleného stanoviště patřila během dne k nejméně rušným z pozorovaných území, zvláště pak v dopoledních a odpoledních hodinách. Důvodem může být převažující rezidenční funkce území. Občas bylo možné zahlédnout formálně oblečené osoby ve věku kolem 30 let mířící k administrativním budovám či matky s dětmi na procházce. Území sice v podvečerních a večerních hodinách ožívalo, ale dělo se tak méně než na ostatních pozorovaných místech.

Obyvatelé se vraceli z práce, v parku u nové zástavby si hráli rodiče s dětmi, lidé z obou lokalit venčili psy, přibýlo cyklistů a běžců. Výraznější byl také proud zaměstnanců odcházejících z kancelářských budov.

Právě zde, v porovnání se všemi ostatními sledovanými lokalitami, se procházející osoby podle odhadovaného sociálního statusu vzájemně nejvíce odlišovaly, tj. byl zde zaznamenán nejvyšší podíl procházejících obyvatel obou krajních kategorií (viz tabulka 4.4). Mezi lidmi přitom nedocházelo k výraznějším interakcím. Osoby vyššího sociálního statusu směřovaly jen dovnitř nebo ven z přístavní oblasti. Pravděpodobnou příčinou tohoto pohybu může být dostatečná funkční vybavenost lokality službami a prostory pro trávení volného času (restaurace, hřiště, prodejny potravin); rezidenti tak v podstatě nemusí kvůli těmto typům aktivit areál opouštět. Přestože vstup do něj není omezen žádné skupině obyvatel, nesměřovali sem ti, které bychom pravděpodobně mohli považovat za zástupce nižších sociálních vrstev; nejspíše právě proto, že se zde nacházejí služby dostupné spíše vyšším příjmovým kategoriím. Odrazující může být také kamerový systém a ostraha hlídající celý rezidenční objekt. Ze zmíněných důvodů tak lze právě o této lokalitě do jisté míry hovořit jako o samostatném sociálním světě izolovaném od okolí.

Tabulka 4.4: Sociální status procházejících obyvatel na křižovatce ulic Jankovcova, U Průhonu, U Uranie

Sociální status	Dopoledne	Odpoledne	Večer	Noc	Celkem v pozorovaných obdobích	Celkem v pozorovaných obdobích (abs.)
Nízký	5,8 %	6,6 %	3,3 %	4,4 %	5 %	26
Střední	88 %	78,4 %	88 %	89,5 %	85,6 %	441
Vysoký	6,2 %	15 %	8,7 %	6,1 %	9,4 %	48
Celkem	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	–
Celkem (abs.)	144	137	173	60	–	515

Poznámka: Doba pozorování byla 50 minut v případě dopoledních, odpoledních a večerních sledování a 30 minut v případě nočního pozorování.

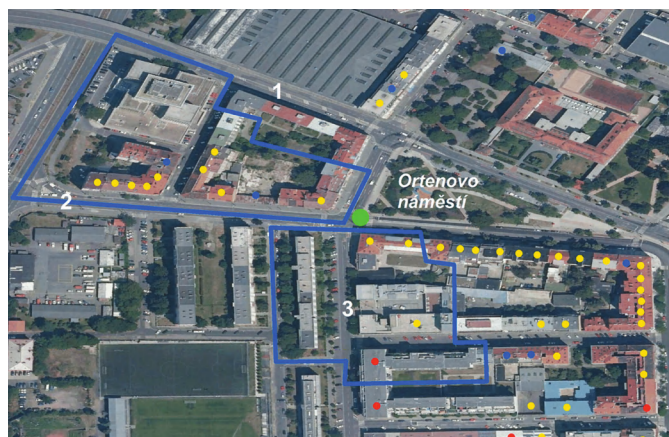
Zdroj: vlastní šetření

Ortenovo náměstí

Jako druhé místo pozorování byl zvolen jihozápadní okraj Ortenova náměstí u tramvajové zastávky (viz obrázek 4.8), která se nachází na pomezí dvou sociálně odlišných lokalit kolem galerie DOX a mezi ulicemi Vrbenského a Plynární.

110 Zároveň je příhodné, že se kvůli poloze u stanice městské hromadné dopravy

Kontrasty sociálních světů v dolních Holešovicích

Služby (cenová kategorie):

- vysoká
- střední
- nízká
- pozorovací stanoviště

Ulice:

- 1 Vrbenského
- 2 Plynární
- 3 Osadní

Obrázek 4.8:
Stanoviště 2 –
Ortenovo
náměstí

4.8 a

4.8 b

4.8 c

a na náměstí se zvýšenou obslužnou funkcí jedná o velmi rušný prostor a bylo možné očekávat, že bude území hojně využíváno.

V průběhu pozorování lidé přes Ortenovo náměstí většinou jen procházeli. Výjimkou bylo pouze dětského hřiště, kde se zdržovali rodiče se svými dětmi v podstatě po celý den. Vyšší koncentrace osob dále vznikaly již jen na blízké tramvajové zastávce. Oblastí občas procházeli mladí turisté hovořící cizími jazyky s cestovními zavazadly, směřující velmi pravděpodobně do hostelu v severovýchodní části náměstí či za návštěvou galerie DOX. Celkově oblast působila dojmem rušného dopravního uzlu a obslužného centra.

Nejvyšší počet osob byl zaznamenán v dopoledních a podvečerních hodinách, což můžeme dát do souvislosti s využíváním veřejné dopravy, začátkem a koncem pracovní doby a blízkostí administrativního komplexu v Holešovickém

přístavu (nejbližší zastávka MHD je na Ortenově náměstí). Charakter rušné lokality umocňoval silný automobilový provoz od Vrbenského ulice. Oproti dopoledním hodinám sice během odpoledne poklesl podíl přítomných pracujících osob a seniorů, nicméně vzrostl podíl dětí vracějících se z blízké základní školy domů, tudíž intenzita procházejících osob byla podobná dopoledním hodnotám. V pozdně večerních hodinách se výrazně snížil počet osob, přesto, zejména díky tramvajové dopravě, lokalita stále působila relativně rušným dojmem oproti ostatním pozorovaným oblastem.

Obecně lze říci, že i když počet obyvatel s pravděpodobně nízkým sociálním statutem převyšoval počet sociálně silnějších, v naprosté většině případů náleželi procházející ke střední společenské vrstvě obyvatel (viz tabulka 4.5). Socioekonomická struktura osob se nicméně měnila v závislosti na denní době. Zatímco podíl zástupců nižších vrstev byl relativně stabilní po celý den, sociálně silnější skupiny obyvatel byly více zastoupeny v odpoledních a večerních hodinách, patrně v návaznosti na konec pracovní doby a s ním související odjezd z dolních Holešovic či naopak návrat do lokalit nové rezidenční zástavby. Směrem do Osadní ulice občas zavítali alternativně oděni mladí lidé, které by bylo možno přiřadit k subkultuře tzv. hipsterů. Zástupci nižších vrstev většinou mířili do okolí ulice Vrbenského. Rozdílné směry pohybu jednotlivých skupin procházejících sledovaným územím do jisté míry potvrdily, že se zde nachází rozhraní dvou sociálně odlišných lokalit. Neatraktivní charakter severní části náměstí umocňuje v nočních hodinách zvýšená koncentrace podniků, které navštěvují častěji skupiny lidí s nižším sociálním statutem (viz mapa na obrázku 4.8), a horší osvětlení oblasti.

Tabulka 4.5: Sociální status procházejících obyvatel na Ortenově náměstí

Sociální status	Dopoledne	Odpoledne	Večer	Noc	Celkem v pozorovaných obdobích	Celkem v pozorovaných obdobích (abs.)
Nízký	4,9 %	5 %	3,6 %	6,4 %	4,6 %	58
Střední	93,6 %	92,9 %	94,3 %	93,6 %	93,6 %	1 188
Vysoký	1,5 %	2,1 %	2,1 %	0	1,8 %	22
Celkem	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	–
Celkem (abs.)	342	332	479	115	–	1 268

Poznámka: Doba pozorování byla 50 minut v případě dopoledních, odpoledních a večerních sledování a 30 minut v případě nočního pozorování

Zdroj: vlastní šetření

Shodně s ostatními místy pozorování, také zde tvořily nadpoloviční většinu přítomných osoby od 25 do 39 let. Nicméně jejich zastoupení bylo zde ze všech

Kontrasty sociálních světů v dolních Holešovicích

Služby (cenová kategorie):

- vysoká
- střední
- nízká
- pozorovací stanoviště

Ulice:

- 1 Osadní
- 2 Dělnická
- 3 Argentinská

Obrázek 4.9:
Stanoviště 3 –
křižovatka
ulic Dělnická
a Osadní

Zdroj:
Ouředníček,
2009

4.9 a

4.9 b

4.9 c

sledovaných lokalit nejnižší, a to na úkor vyššího podílu seniorů (zvláště v dopoledních hodinách) a studentů. Závěrem lze konstatovat, že na Ortenově náměstí sice docházelo k prolínání různých společenských skupin, avšak nebyly zaznamenány žádné konfliktní situace nebo jejich náznaky. Náměstí působilo spíše dojmem průchozí lokality, odkud se lidé rozcházejí do místa svého bydliště od zastávky městské dopravy.

Oblast kolem křižovatky ulic Osadní a Dělnická

Jako poslední místo pozorování bylo vybráno křížení ulic Dělnická a Osadní, a to z důvodu přítomnosti pestré škály služeb a vzájemné blízkosti lokálního centra dolních Holešovic a jedinečných lokalit (viz obrázek 4.9). Viditelné sociální odlišnosti bylo možné předpokládat mezi rezidenty přilehlé sociálně slabší lokality (lokalita D) a uživateli zdejších kancelářských budov a obslužných zařízení.

Výrazný ruch na třetím stanovišti panoval již od časných dopoledních hodin, kdy značné množství lidí proudilo od tramvajových zastávek u lokálního centra patrně za zaměstnáním a výrazný byl též podíl seniorů. Intenzita procházejících

osob zůstala stejná s mírným kolísáním až do pozdně odpoledních hodin. Během oběda většina lidí směřovala z nebo do administrativního centra, intenzivnější byl také dopravní provoz, který však s večerem postupně ustával. Počet přítomných zůstal vysoký i po páté hodině, neboť se lidé vraceli z práce domů a zástupci různých sociálních skupin proudili téměř všemi směry. K Argentinské ulici mířily do ubytovny větší skupiny dělníků. Blízko místa pozorování se nacházejí také dva hostely, což se promítlo ve zvýšeném počtu cizinců.

S koncem pracovní doby lokalita utichla a více osob zde následně procházelo jen v případě příjezdu tramvaje do nedaleké ulice Komunardů. Až takřka opuštěným dojmem pak oblast působila v nočních hodinách. Věková struktura a zastoupení obyvatel s různým sociálním statutem byly podobné jako v případě Ortenova náměstí; dominovala především kategorie od 25 do 39 let středního sociálního statusu (viz tabulka 4.6).

Tabulka 4.6: Sociální status procházejících obyvatel na křižovatce ulic Dělnická a Osadní

Sociální status	Dopoledne	Odpoledne	Večer	Noc	Celkem v pozorovaných obdobích	Celkem v pozorovaných obdobích (abs.)
Nízký	3,9 %	3,4 %	4,8 %	2,1 %	4 %	56
Střední	95,1 %	93,2 %	94 %	97,4 %	94,2 %	1 325
Vysoký	1 %	3,4 %	1,2 %	0,5 %	1,8 %	26
Celkem	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	–
Celkem (abs.)	445	474	423	65	–	1 407

Poznámka: Doba pozorování byla 50 minut v případě dopoledních, odpoledních a večerních sledování a 30 minut v případě nočního pozorování

Zdroj: vlastní šetření (průměr ze čtyř sledování)

4.9 Shrnutí pozorování míst s předpokládanými kontrasty

Denní rytmus všech pozorovaných lokalit výrazně ovlivňoval komplexní charakter funkcí, které území Dolních Holešovic zastává a které podmiňují přítomnost různých typů rytmizátorů. Původní průmyslové objekty nyní slouží k bydlení nebo jako kancelářské prostory, na dříve volných parcelách rostou administrativní a komerční centra. Dochází také k oživení obchodu a služeb a proměnám jejich charakteru, které tak přitahují jinou strukturu zákazníků a jsou provozovány v odlišných denních (a nočních) dobách. Tyto proměny jsou však výrazně prostorově selektivní a zasahují (zatím) pouze vybrané části čtvrti.

Kontrasty sociálních světů v dolních Holešovicích

Obdobně různé typy rytmy se nacházejí v různých částech čtvrti. To je pak reflektováno odlišným charakterem pozorovacích míst a jejich denních rytmy.

Z pozorování je patrná existence sociálních kontrastů v dolních Holešovicích. Na základě šetření nicméně nelze vyvozovat, že by se přítomné osoby striktně dělily do dvou skupin podle vysokého a nízkého sociálního statusu. Rovněž nebyly v průběhu pozorování zaznamenány žádné probíhající spory mezi odlišnými skupinami obyvatel, či jejich tendence se navzájem výrazně separovat nebo izolovat. Na druhé straně také nebyly až na výjimky prokázány výraznější mezilidské interakce ve veřejném prostoru. To však mohlo být způsobeno charakterem zvolených stanovišť ke sledování denního rytmu. Zvolena byla spíše místa s průchozím charakterem na rozhraní sociálně odlišných lokalit, která však příliš nevybízí k pobytovým aktivitám.

Věková struktura procházejících se mírně lišila od struktury rezidentů dolních Holešovic zjištěné z cenzu v roce 2011. Dominovali obyvatelé ve věku 25 až 39 let. Vyšší podíl této kategorie při terénním výzkumu byl pravděpodobně způsoben přítomností nerezidentů dojíždějících do dolních Holešovic za zaměstnáním. Lze tedy říci, že osoby mladšího produktivního věku tak výrazně ovlivňují denní rytmus, společenský život a celkové sociální prostředí.

Z hlediska charakteru přítomných osob se nejvíce ve srovnání s ostatními lokalitami vymykal Holešovický přístav, čímž se potvrdily závěry kvantitativní analýzy statistických dat z cenzu o jeho jedinečnosti. V rámci pozorování zde nebyla zjištěna existence určité sousedské komunity (nebylo to ani účelem šetření), nicméně potenciál pro jistý stupeň soudržnosti a izolovanosti obyvatel vychází z fyzických dispozic a odlišnosti této lokality od okolí. Prostor kolem přístavní oblasti dominuje též z hlediska sociálních kontrastů, jež jsou posíleny diferencemi domovního fondu. Nízký sociální status lokalit vytipovaných při analýze statistických dat většinou v terénu koresponduje s jejich horším fyzickým charakterem. Přestože právě v těchto místech bylo do určité míry možné očekávat vyšší koncentraci obyvatel s nižším sociálním statutem, ve většině případů tuto domněnku terénní šetření nepotvrdilo.

4.10 Závěr

Cílem kapitoly bylo identifikovat jedinečné rezidenční lokality, ve kterých žijí odlišné sociální skupiny, sledovat kontrasty a interakce mezi vzájemně rozdílnými sociálními světy a nahlédnout na celkové sociální klima dolních Holešovic. V kontextu transformace vnitřního města probíhající v postsocialistickém období byl vysloven předpoklad, že dochází k celkové proměně fyzického

i sociálního prostředí čtvrti, která je spojena s příchodem nových obyvatel. Následné soužití a interakce skupin obyvatel s výrazně rozdílnými vlastnostmi a preferencemi v relativně málo územně rozsáhlém městském prostoru pak může vytvářet potenciál pro spory a konflikty.

Analýza sociálně prostorové struktury dolních Holešovic v roce 2011 odhalila, že se v území nachází mnoho lokalit odlišujících se skladbou obyvatel. V rámci jedné čtvrti a ve vzdálenosti pouze několik bloků tak můžeme najít jak nově postavené luxusní rezidence, které obývají obyvatelé s vysokým sociálním statutem, tak spíše zanedbaný bytový fond, v němž bydlí lidé i od doby socialismu a někteří z nich vykazují nízký sociální status. Obdobný vývoj stěhování movitějších obyvatel do malých enkláv bydlení vyššího standardu v oblastech špatných adres popsali i Ouředníček a Ilík (2007) pro Karlín v době krátce po povodni v roce 2002. To, že jde o poměrně častý jev v případech proměňujících se pražských čtvrtí, potvrzuje i studie Ouředníčka a kol. (2016), která dokládá jemnou strukturu vzorců segregace v hlavním městě.

Naše pozornost se proto v následujícím kroku soustředila na identifikaci lokalit s výrazně odlišným sociálním a demografickým charakterem. Mezi vybrané lokality s vyšším sociálním statutem byla zařazena oblast Holešovického přístavu a území v blízkosti uměleckého centra DOX u Ortenova náměstí. Naopak obyvatelé s nižším sociálním statutem se nejvýrazněji koncentrují mezi ulicemi Vrbenského a Plynární, v oblasti u Ortenova náměstí, a podél ulice Dělnická mezi Osadní a Argentinskou ulicí. Na základě rozmístění těchto lokalit a míst předpokládané vyšší fluktuace osob byla vybrána tři stanoviště k realizaci navazujícího pozorování za účelem odhalení společenských kontrastů a interakcí.

V územně relativně omezeném prostoru dolních Holešovic jsou v každodenním životě kontrasty mezi společensky odlišně postavenými skupinami obyvatel znatelné (zvláště u Holešovického přístavu), nicméně na základě proběhnuvšího terénního šetření nelze říci, že by docházelo k interakcím, jež by nutně vedly k výraznějším sporům. Pozorovanými místy lidé většinou procházeli a zástupci různých sociálních a demografických skupin se tak spíše míjeli, což odpovídalo tranzitnímu charakteru míst. Pozorování neodhalilo ani existenci výrazně separovaných či jinak oddělených a uzavřených lokalit. Vybrané území představuje spíše fyzicky, funkčně, a především sociálně různorodý prostor, jež najednou obývají a využívají společensky různě postavené skupiny obyvatel. Na zvyšující se diverzitu rovněž původně průmyslové čtvrti Smíchov, reflektovanou v jejím každodenním životě, upozornily i práce Polívky (2007) i Temelové a Nováka (2011). Druhá ze jmenovaných prací sledovala každodenní rytmus vybraných veřejných prostorů v okolí nově postavených budov s administrativní a obchodní funkcí na Andělu a konstatuje, že se v nich obdobně setkávali a míjeli jednak

Kontrasty sociálních světů v dolních Holešovicích

zaměstnanci, kteří v nich pracovali a jsou často vyššího sociálního statusu, ale také místní rezidenti, z nichž někteří bydleli v periferních částech Smíchova vyznačujících se velmi nízkou kvalitou bytového fondu.

Je však nutné poznamenat, že uvedené závěry jsou limitované rozsahem a způsobem výzkumu, při němž byl sledován denní rytmus v několika málo vybraných lokalitách se specifickým charakterem. Představují tak pouze určitý náhled do sociálního prostředí oblasti. V dalším výzkumu by bylo vhodné například sledovat kromě lokalit s výrazně tranzitním charakterem rovněž veřejné prostory určené pro trávení volného času a další pobytové aktivity a odhalit, jak se v jednotlivých částech Holešovic liší způsob jejich využívání.

Holešovice dnes patří k dynamicky se transformujícím čtvrtím pražského vnitřního města. Další proměny sociálně prostorové struktury a sociálního klimatu lze v budoucnu očekávat zejména v souvislosti s výstavbou plánovaných areálů nové rezidenční zástavby (dokončený areál v ulici Komunardů apod.) a revitalizacemi a přeměnami dalších objektů (Bubenské nádraží, Holešovická tržnice apod.). Sledování fyzického i sociálního vývoje Holešovic spolu s pozitivními a negativními konsekvencemi těchto změn pro celkové sociální prostředí a soužití odlišných sociálních skupin tak představuje potenciál pro budoucí výzkum.

LITERATURA

- BĚLINA, P., HÁJEK, J., HLAVAČKA, M., KLIMEK, A., KOKOŠKA, S., KUČERA, J. P., KUDĚLA, J., LÁNIK, J., NOVOTNÝ, V., POKORNÝ, J., VLK, J. (1998): *Dějiny Prahy II.: Od sloučení pražských měst v roce 1784 do současnosti*. Praha a Litomyšl, Paseka, 566 s.
- BRONCOVÁ, D. ed. (2004): *Praha 7 křížem krážem*. Praha, MILPO MEDIA s.r.o., 159 s.
- CYBRIWSKY, R. (1978): Social aspects of neighborhood change. *Annals of the Association of American Geographers*, 68, č. 1, s. 17–33.
- HAASE, A., STEINFÜHRER, A. (2007): Demographic Change as a Future Challenge for Cities in East Central Europe. *Geografiska Annaler: Series B, Human Geography*, 89, č. 2, s. 183–195.
- HAMNETT, CH. (2001): Social Segregation and Social Polarization. In: Paddison, R. (ed.): *Handbook of Urban Studies*. London, SAGE Publications, s. 162–176.
- CHELCEA, L., POPESCU, R., CRISTEA, D. (2015): Who Are the Gentrifiers and How Do They Change Central City Neighbourhoods? Privatization, Commodification, and Gentrification in Bucharest. *Geografie*, 120, č. 2, s. 113–133.
- ILÍK, J., OUŘEDNÍČEK, M. (2007): Karlín a jeho proměny v souvislostech postsocialistické transformace Prahy. *Geografie*, 112, č. 3, s. 292–314.
- KNOX, P., PINCH, S. (2010): *Urban Social Geography* (6th edition). Harlow, Pearson Education Limited, 373 s.
- KOVÁCS, Z., WIESSNER, R., ZISCHNER, R. (2015): Beyond gentrification: Diversified neighbourhood upgrading in the inner city of Budapest. *Geografie*, 120, č. 2, s. 251–274.
- LEFEBVRE, H. (2004): *Rhythmanalysis: Space, Time and Everyday life*. London, Continuum, 130 s.

- MARCINČZAK, S. TAMMARU, T., NOVÁK, J., GENTILE, M., KOVÁCS, Z., TEMELOVÁ, J., VALATKA, V., KÄHRIK, A., SZABÓ, B. (2015): Patterns of Socioeconomic Segregation in the Capital Cities of Fast-Track Reforming Postsocialist Countries. *Annals of the Association of American Geographers*, 105, č. 1, s. 183–202.
- MARCUSE, P., VAN KEMPEN, R. (2000): *Globalizing Cities: A New Spatial Order?* Oxford, Blackwell Publishing, 340 s.
- MATĚJŮ, P. (1977): Sociologické aspekty vývoje bydlení v Praze. *Sociologický časopis*, 13, č. 1, s. 39–58.
- MATĚJŮ, P., VEČERNÍK, J., JEŘÁBEK, H. (1979): Social Structure, Spatial Structure and Problems of Urban Research: the Example of Prague. *International Journal of Urban and Regional Research*, 3, č. 1-4, s. 181–202.
- MULÍČEK, O., OSMAN, R., SEIDENGLANZ, D. (2010): Časoprostorové rytmy města – industriální a postindustriální Brno. In: Ferenčuhová, S., Galčanová, L., Vacková, B. (eds.): *Československé město včera a dnes: každodennost, reprezentace, výzkum*. Brno, Červený Kostelec, Pavel Mervart/Masarykova univerzita, s. 195–220.
- MUSIL, J. (2005): Prague returns to Europe. In: Dimitrovska Andrews, K., Hamilton, I., Pichler-Milanović, N. (eds.): *Transformation of cities in central and Eastern Europe: Towards globalization*. Tokio, United Nations University Press, s. 281–317.
- MUSIL, J. (2006): Prague, Present Meets Past. *International Review of Sociology*, 16, č. 2, s. 241–270.
- OUŘEDNÍČEK, M., NOVÁK, J. (2007): Kvantitativní analýza stavu a vývoje segregace/separace obyvatelstva. In: Sýkora, L., Maier, K., Drbohlav, D., Ouředníček, M., Temelová, J., Janská, E., Čermáková, D., Posová, D., Novák, J.: *Segregace v České republice: Stav a vývoj, příčiny a důsledky, prevence a náprava*. Závěrečná editovaná zpráva projektu: WA-014-05-Z01. Praha, Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, s. 9–28.
- OUŘEDNÍČEK, M., PULDOVÁ P. (2006): Změny sociálního prostředí v zázemí Prahy jako důsledek procesu suburbanizace. In: Ouředníček, M. (ed.): *Sociální geografie Pražského městského regionu*. Praha, Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, s. 128–142.
- OUŘEDNÍČEK, M., TEMELOVÁ, J. (2009): Twenty years after socialism: the transformation of Prague's inner structure. *Studia Universitatis Babes-Bolyai, Sociologia*, 54, č. 1, s. 9–30.
- OUŘEDNÍČEK, M., POSPÍŠILOVÁ, L., ŠPAČKOVÁ, P., KOPECKÁ, Z., NOVÁK, J. (2016): The velvet and mild: Socio-spatial differentiation in Prague after transition. In: Tamaru, T., Marcińczak, S., van Ham, M., Musterd, S. (eds.): *Socio-Economic Segregation in European Capital Cities: East meets West*. London, New York, Routledge, s. 261–286.
- PAQUET, C., CARGO, M., KESTENS, Y., DANIEL, M. (2010): Reliability of an instrument for direct observation of urban neighbourhoods. *Landscape and Urban Planning*, 97, č. 3, s. 194–201.
- PARKES, D., THRIFT, N. (1980): *Times, Spaces and Places. A Chronogeographic perspective*. Chichester, John Wiley & Sons, 527 s.
- POLÍVKA, J. (2007): Sociální diferenciace v prostoru pražských subcenter. *Geografie*, 112, č. 3, s. 266–291.
- POSPÍŠILOVÁ, L. (2012): Denní rytmus lokalit pražského centra. In: Ouředníček, M., Temelová, J. (eds.): *Sociální proměny pražských čtvrtí*. Praha, Academia, s. 136–158.
- PŘÍDALOVÁ, I., OUŘEDNÍČEK, M. (2017): Role zahraniční migrace v měnící se sociálně-prostorové diferenciaci Prahy. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 53, č. x, s. xx–xx.

Kontrasty sociálních světů v dolních Holešovicích

- SAILER-FLIEGE, U. (1999): Characteristics of post-socialist urban transformation in East Central Europe. *GeoJournal*, 49, č. 1, s. 7–16.
- SASSEN, S. (2007): Urban sociology in the 21st century. In: Bryant, C., Peck, D. (eds.): *21st century sociology: A reference handbook*. Thousand Oaks, SAGE Publications, s. 476–486.
- SCOTT, A. (2008): Resurgent metropolis: economy, society, and urbanization in an interconnected world. *International Journal of Urban and Regional Research*, 32, č. 3, s. 548–564.
- SÝKORA, L. (1999): Changes in the internal spatial structure of post-communist Prague. *GeoJournal*, 49, č. 1, s. 79–89.
- SÝKORA, L. (2001): Proměny prostorové struktury Prahy v kontextu postkomunistické transformace. In: Hampl, M.: *Regionální vývoj: specifika české transformace, evropská integrace a obecná teorie*. Praha, Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, s. 127–166.
- SÝKORA, L., KAMENICKÝ, J., HAUPTMANN, P. (2000): Changes in the spatial structure of Prague and Brno in the 1990s. *Acta Universitatis Carolinae Geographica*, 35, č. 1, s. 61–76.
- ŠPAČKOVÁ, P. (2011): *Sociální prostředí a lokální komunity: město, suburbium, venkov*. Dizertační práce. Praha, Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, 64 s.
- ŠPAČKOVÁ, P., OUŘEDNÍČEK, M., SUSOVÁ, K., (2012): Sociální prostředí, sociální kapitál a sociální klima v suburbii. In: Ouředníček, M., Temelová, J. (eds.): *Sociální proměny pražských čtvrtí*. Praha, Academia, s. 179–205.
- TEMELOVÁ, J. (2007): Flagship developments and the physical upgrading of post-socialist inner city: The Golden Angel project in Prague. *Geografiska Annaler*, 89B, č. 2, s. 169–181.
- TEMELOVÁ, J. (2009): Urban revitalization in central and inner parts of (post-socialist) cities: conditions and consequences. In: Ilmavirta, T. (ed.): *Regenerating Urban Core*. Helsinki, Helsinki University of Technology, Centre for Urban and Regional Studies, s. 12–25.
- TEMELOVÁ, J., NOVÁK, J. (2007): Z průmyslové čtvrti na moderní městské centrum: proměny ve fyzickém a funkčním prostředí centrálního Smíchova. *Geografie*, 112, č. 3, s. 315–333.
- TEMELOVÁ, J., NOVÁK, J. (2011): Daily street life in the inner city of Prague under transformation: The visual experience of socio-spatial differentiation and temporal rhythms. *Visual Studies*, 26, č. 3, s. 213–228.
- ZORBAUGH, H. (1926): The Natural Areas of the City. In: Burgess, E. (ed.): *The Urban Community*. Chicago, University of Chicago Press, s. 82–88.

OSTATNÍ ZDROJE

- ARCDATA PRAHA, s.r.o. (2013): ArcČR 500: Digitální geografická databáze, verze 3.1. [online]. ARCDATA PRAHA, s.r.o. [cit. 16. 03. 2014]. Dostupné z: <<http://www.arcdata.cz/produkty-a-sluzby/geograficka-data/arccr-500/>>.
- ČSÚ (2011): Sčítání lidu, domů a bytů 2011. Data za základní sídelní jednotky a statistické obvody. Praha, Český statistický úřad.
- ČÚZK (2016): Prohlížeč služba WMS – Ortofoto [online]. Český úřad zeměměřický a katastrální [cit. 27. 10. 2016]. Dostupné z: <<http://geoportal.cuzk.cz/geoprohlizec/?wmcid=2012>>.
- Viareality (2014): Viareality – realitní server [online]. [cit. 16. 03. 2014]. Dostupné z: <<http://www.viareality.cz/>>.

5 Cizinci a lokální sociální prostředí: případová studie Hůrka

IVANA PŘIDALOVÁ

5.1 Úvod

Otevření státních hranic po roce 1989 umožnilo pohyb obyvatel mezi Českem a zahraničím. Domácí obyvatelstvo tak po čtyřech desetiletích znovu začalo přicházet do osobního kontaktu s odlišností zprostředkovanou nejrozličnějšími formami prostorové mobility: výjezdovým i příjezdovým cestovním ruchem, stěhování Čechů přes hranice či imigrací cizinců do Česka. Díky zkušenosti s migrací a narůstající etnickou různorodostí společnosti, ale i prostřednictvím médií, se tematika cizinců v Česku dostává do centra zájmu širší veřejnosti. Mnohá místa v Česku, jež byla v druhé polovině 20. století charakteristická etnickou homogenitou, se přetvářejí v kosmopolitní prostory obývané lidmi z různých koutů světa. Jejich rozdílnost je pro domácí obyvatelstvo často zcela novým jevem, se kterým se postupně učí žít. Z aktuálních debat souvisejících s uprchlickou krizí vyplývá, že problematika života cizinců mezi majoritou rezonuje napříč českou společností bez ohledu na množství vlastních zkušeností se soužitím s nimi. Zatímco liberálně smýšlející obyvatelé považují rozmanitost společnosti za příležitost ke vzájemnému kulturnímu obohacení, většina veřejnosti označuje přítomnost cizinců v Česku za stále větší problém a část i za bezpečnostní hrozbu pro domácí společnost (CVVM, 2015, CVVM, 2016).

V odborných kruzích jsou nejrozličnější aspekty novodobé mezinárodní migrace v Česku podrobně studovaným tématem. Dosavadní výzkumy se zaměřovaly zpravidla na historii migrace v Česku, migrační politiky, život migrantů a jejich ekonomické aktivity nebo na otázku jejich integrace do široce pojaté majoritní společnosti (viz např. monografie Šišková, 2001, Drbohlav, 2008, Drbohlav a kol., 2010). Publikace sociálních geografů se věnují též prostorovým vzorcům rozmístění a vnitřní migrace osob s cizím státním občanstvím v Česku nebo v Praze (Drbohlav, 2011, Valenta, 2012, Janská a kol., 2014, Přidalová, Ouředníček, 2017 ad.). Cizineckými komunitami a jejich strategiemi adaptace na městské prostředí se v Česku zabýval Uherek (2003). Přestože ukazuje, že město je pro zahraniční migranty atraktivním místem k životu, nebyla dosud

Cizinci a lokální sociální prostředí: případová studie Hůrka

ve výzkumu věnována přílišná pozornost významu cizinců pro městské lokality, místní komunity a sousedství. Právě lokality s výraznou imigrací, nacházející se zpravidla ve městě, jsou přitom podle Burgessova (1925) konceptu sociální disorganizace potenciálním dějištěm sociálních problémů.

Hlavní destinací atraktivní pro zahraniční imigraci a imigranty v Česku představuje hlavní město Praha, kde se k 1. 1. 2016 koncentrovalo 36,7 % cizinců hlášených k pobytu v Česku (ŘSCP, 2016). Stejně jako v ostatních regionech Česka, také v Praze patří mezi nejpočetnější skupiny cizinců Ukrajinci (45 tisíc osob) a Slováci (25 tisíc), mezi početně nejvýznamnější cizinecké skupiny se zde řadí též Rusové a Vietnamci (20, resp. 11 tisíc osob; ČSÚ, 2014). Prostorové rozmístění cizinců na území hlavního města je nerovnoměrné, osoby s různým státním občanstvím a sociálně ekonomickým statutem se koncentrují v odlišných částech města (Valenta, 2012, Přidalová, 2013, Přidalová, Ouředníček, 2017). Vysoké počty přistěhovalých ze zahraničí stejně jako významnou koncentraci cizinců dnes vykazuje například pražský urbanistický obvod (UO) Nové Butovice-západ, kde bylo v populačním censu v roce 2011 zjištěno 35,2 % obyvatel s cizím státním občanstvím, z nichž největší část představovali občané Ruska a Ukrajiny. Cílem kapitoly je na příkladu tohoto území zhodnotit, jak mezinárodní migrace obyvatelstva působí na podobu lokálního sociálního prostředí v městské lokalitě s výrazným podílem cizinců. Předmětem zájmu je nejen změna sociální struktury obyvatelstva v území UO Nové Butovice-západ, ale i otázky týkající se proměny sociálního klimatu lokality. Zaměřili jsme se především na následující výzkumné otázky: Jaké jsou vztahy mezi obyvateli lokality s různým státním občanstvím? Participují imigranti na společenském životě lokality? Jak na růst etnické heterogenity obyvatelstva reagují místní aktéři a instituce? Vzhledem k tomu, že případová lokalita je typická poměrně dlouhodobou přítomností početné komunity Rusů, zajímáme se rovněž o specifickou roli ruských občanů v sousedství a budoucnost této menšiny na Hůrce.

Předkládaná kapitola je rozdělena do šesti částí. Nejprve jsou diskutovány teoretické přístupy umožňující pochopit podobu sociálního prostředí v lokalitách, kde dochází k imigraci a usazování cizinců. Další část je věnována metodice případové studie, jež byla založena na kombinaci využití statistických dat, strukturovaných rozhovorů s místními aktéry a dotazníkového šetření mezi majoritou i cizinci. Po zasazení tématu do širšího kontextu Prahy jsou představeny hlavní výsledky případové studie, rozdělené do tří okruhů seznamujících čtenáře se změnou sociální struktury obyvatelstva lokality, proměnou sociálního klimatu a rolí ruské menšiny v zájmovém území.

5.2 Město jako prostor střetávání s cizinci

Od začátku 21. století jsou sociální vědy terčem kritiky za *metodologický nacionalismus*. Podle A. Wimmera a N. Glick-Schillerové (2003) spočívá (i) v nekritickém přijetí předpokladu, že národní stát je přirozenou formou politické organizace, (ii) tomu odpovídajícímu metodickému uchopení národního státu jako vhodné jednotky analýzy a (iii) ve výzkumu sociálních procesů jako teritoriálně omezených. V urbánních a migračních studiích se metodologický nacionalismus projevuje primárním zaměřením na několik paradigmatických měst, spojováním globálních procesů pouze s globálními městy a *gateway cities* a přílišným důrazem na etnicitu migrantů, kolem které se mají utvářet jejich identity (Glick-Schillerová, Çağlar, 2008). Ve snaze překonat tato omezení, jež mohou vést k přehlédnutí důležitějších příčin zkoumaných jevů a procesů, bylo v poslední době formulováno několik alternativních přístupů snažících se o omezení přílišného důrazu na etnicitu v sociálním výzkumu. Fox a Jones (2013) pro tento účel navrhuji čtyři strategie: (i) zcela vynechat etnicitu z analýz, (ii) sledovat *intersekcionalitu*⁴² různých způsobů a struktur sociální organizace najednou, (iii) zabývat se podobou etnicity v každodenním životě a (iv) vycházet z přístupu specifického pro danou lokalitu, který induktivně vede výzkumníka ke zjištění, které sociální kategorie jsou pro zkoumané území důležité. K výzkumu migrace, který je zakotven v lokalitě vyzývají i další autoři, kteří kladou důraz na citlivost vůči různým měřítkovým úrovním prostoru a moci a na roli jednotlivce jako aktéra (Glick-Schillerová, Çağlar, 2008, Gilmartin, White, 2013).

Konfrontace odlišných skupin, kterou stěhování obyvatelstva nevyhnutelně přináší, je jádrem konceptu setkávání (*encounter*). Tento koncept je v současné době v sociálních vědách využíván pro studium vztahů mezi různými skupinami obyvatel, ať už jsou definovány na základě etnicity, věku či jiné rozdílnosti od většinové společnosti (Valentine, 2008, Leitner, 2011). Za prostor, ve kterém se střetávají různorodé sociální skupiny, je tradičně považováno městské prostředí: heterogenitu považoval za jeden z definičních znaků městského obyvatelstva již Wirth (1938). Young (1990 in Valentine 2008) charakterizuje život ve městě jako „soužití cizích lidí“ (*being together of strangers*). Podobně podle Massey (2005, s. 140) spočívá specifická městských lokalit v *thrown-togetherness*, tedy „nevyhnutelné výzvě vyjednávání tady a teď“, k níž dochází mezi prostředím

⁴² Proponenti *intersekcionality* chápou sociální identitu člověka jako výsledek kombinace etnické, genderové a třídní, ale i dalších (náboženské, věkové aj.) identit. Etnicita by proto podle nich měla být studována společně s ostatními strukturami dělícími společnost (Fox, Jones, 2013).

a lidmi, kteří se ocitli na stejném místě. Podle kontaktní hypotézy (Allport, 1954), jež byla do geografických prací převzata z psychologie, je vzájemný kontakt mezi skupinami obyvatelstva cestou k odstranění předsudků a jejich sociální integraci. Prostřednictvím kontaktu cizinců a majoritního obyvatelstva by mělo docházet k posouvání hranic vnímání „těch druhých“ a větší vzájemné otevřenosti. Jak však naznačují některé geografické výzkumy (např. Valentine, MacDonald, 2004), pouhá prostorová blízkost není pro dosažení tohoto cíle zárukou. Podle studie provedené v etnicky vysoce různorodé londýnské čtvrti Hackney je pro dosažení pozitivní percepce ze strany ostatních skupin obyvatelstva zásadní, aby se členové jiné skupiny „promíchávali“ s ostatními ve veřejném životě lokality a vyjadřovali zájem o kontakt s okolím. Za zvláště přínosnou je označována účast nových obyvatel – cizinců na místních ekonomických aktivitách (nákupy nikoli pouze v etnických prodejnách, ale ve všech maloobchodech), na aktivitách občanské společnosti, členství v zájmových asociacích, setkávání v institucích (např. multikulturních školách), ale i každodenní kontakt ve veřejném prostoru (Wessendorf, 2013). K podobnému závěru dospěla také studie Bittnerové (2006) zaměřená na postoje k cizincům mezi žáky základních škol v českých městech.

Burgessův koncept *sociální disorganizace prostředí* (1925) předpokládá, že imigranti zažívají v novém prostředí stres, který může vést až k psychickým problémům. To se projevuje i na životě míst, kde se nově přichází koncentrují. Vlivem disorganizace a následné reorganizace jsou lokality přetvářeny, a u těch s výrazným přílivem cizinců se předpokládá největší riziko sociálních problémů (Špačková a kol., 2012). V krajních případech zde podle Burgesse (1925) může docházet až k rozšíření chorob, k nepokojům, násilí či nárůstu kriminality. Autoři chicagské školy nicméně lokální sousedství spojovali s představou komunity založené na sociálních vztazích v dané lokalitě (Gregory, 2009). Oproti tomu dnešní sociální vědy zdůrazňují proměnlivost společnosti (např. Bauman, 2000, Castells, 2000) a posun od tradičně chápaných sociálních vazeb založených na prostorové blízkosti směrem ke vztahům, jež mohou díky existenci vyspělých komunikačních technologií fungovat i na velké vzdálenosti [viz např. diskuse o transformaci vztahu mezi komunitou a sousedstvím v Kotus, Hławka (2010) či Špačková (2011)]. Sociální vztahy jsou dnes často přeneseny do kyberprostoru a mohou dalece překračovat hranice sousedství (Kitchin, 1998, Kotus, Hławka, 2010). Ve výzkumu mezinárodní migrace je od konce 90. let zdůrazňován proces *transnacionalizace*, který spočívá ve vytváření prostorově rozptýlených komunit propojujících osoby žijící současně ve zdrojové a cílové zemi migrace (Castles, Miller, 2009). Členové transnacionálních komunit vedou životy na dvou místech – mluví dvěma jazyky, mají domov ve dvou zemích a opakovaně se zapojují do

aktivit, které vyžadují významnou časovou investici zúčastněných a překračují státní hranice. Transnacionální vztahy mají navíc velmi různorodý charakter – mohou zahrnovat rodinné, ekonomické, náboženské i politické vazby, které aktéři udržují (Basch et al., 1994 in King 2012). Související koncept *dynamického heterolokalismu* (Halfacree, 2012) pak přináší nový pohled na způsoby vnímání domova. S rozostřující se hranicí mezi trvalou migrací a cirkulací a nástupem transnacionálních vazeb lidí, kteří mají domovy na více místech, přestávají být rozlišitelné formy dočasné migrace od kontraurbanizace a cestovního ruchu, resp. druhého bydlení. Lidé, kteří navštěvují objekty druhého bydlení, je nemusí vnímat jako druhý domov, ale spíše jako součást domova lokalizovaného na více místech současně. Jednotlivé části domova se přitom vzájemně doplňují – každá z nich člověku umožňuje uspokojit jiné potřeby.

Proměňují se tedy nejen vztahy mezi původními členy lokálních sousedství či komunit, ale i možnosti zapojení do nich ze strany nově příchozích a jejich vztah k místu. Vzájemná interakce mezi členy sousedství a způsob jejich participace na životě místní komunity jsou přitom důležitým aspektem sociálního prostředí každé lokality. Proto se na jejich podobu v případové studii pražské Hůrky zaměřuje i předkládaný příspěvek.

5.3 Metodika

Jádrem konceptu *sociálního prostředí* (Ouředníček, 2002), z něhož vycházíme, je předpoklad, že obraz lokality není tvořen pouze statisticky postižitelnými („tvrdými“) veličinami, jakými jsou v sociální geografii obvykle počty a podíly osob např. podle věku či vzdělání, ale také hůře kvantifikovatelnými („měkkými“) charakteristikami. Sociální klima podle autorů konceptu vychází ze sociální struktury, je však ovlivněno také lokálními i celospolečenskými událostmi (Špačková a kol., 2012). V čase se sociální klima proměňuje, neboť se odvíjí nejen od charakteristik rezidentů, ale i od obyvatelstva v lokalitě pouze dočasně přítomného. Studium sociálního klimatu tak umožňuje pochopit, proč se mezi sebou území se statisticky podobnými atributy mohou zásadně lišit. Vzhledem k obtížnosti proniknutí do sociálního klimatu území se jako nejvhodnějším nástrojem poznání sociálního prostředí jeví výzkumná sonda ve formě případové studie. Ta díky kombinaci využitých metod umožňuje hlubší poznání vybrané lokality, institucí, aktérů a mechanismů majících vliv na organizaci městského prostoru. Pochopení fungování lokality a kauzálních závislostí zásadních pro danou lokalitu je klíčovým předpokladem pro hodnocení zkoumaného jevu (Ouředníček a kol., 2009).

Cizinci a lokální sociální prostředí: případová studie Hůrka

S ohledem na cíl předkládaného výzkumu – hodnocení role mezinárodní migrace v utváření lokálního sociálního prostředí – bylo pro případovou studii zvoleno území s významným podílem cizinců⁴³ na populaci, na který poukazují vlastní zkušenosti autorky i statistická data. Urbanistický obvod Nové Butovice–západ vykazuje vysokou intenzitu imigrace občanů Ruské federace i podíl Rusů stěhujících se do Prahy, zároveň se jedná o lokalitu s nadprůměrným zastoupením cizinců v obyvatelstvu (Přidalová, 2013). Kombinací výzkumných metod případové studie a nahlížení sociálního prostředí v lokalitě optikou různých typů aktérů se kapitola snaží o pochopení intersekcionality sociální organizace, což lze ve výzkumu zabývajícím se migranty ve městě považovat za potřebný odklon od metodologického nacionalismu (Fox, Jones, 2013).

Případová studie představená v následujících částech práce se opírá o analýzu statistických dat a zjištění získaná vlastním terénním šetřením provedeným v letech 2013–2015. Hlavními využitými datovými zdroji jsou registry migrace a Sčítání lidu, domů a bytů (SLDB). Databáze průběžné evidence stěhování obyvatelstva poskytuje údaje o počtu osob stěhujících se mezi urbanistickými obvody a přes hranice hlavního města Prahy od roku 1992 do současnosti a o jejich vybraných atributech (pohlaví, věk, rodinný stav, částečné státní občanství). Zde je nutno upozornit na skutečnost, že využitá databáze obsahuje pouze případy stěhování hlášené příslušným úřadům. Na jednu stranu tak podhodnocuje počty stěhování, na stranu druhou však může obsahovat i případy účelových stěhování, která byla realizována pouze fiktivně⁴⁴ (podrobněji viz Přidalová, 2013). Databáze výsledků SLDB 2001 a 2011 je rovněž dostupná za územní podrobnost urbanistických obvodů a umožňuje tak konfrontovat vývoj vybraných ukazatelů sociální struktury obyvatelstva s daty o stěhujících se osobách na stejném území.

Výzkum sociálního klimatu v lokalitě případové studie byl realizován pomocí několika dalších metod. Zejména se jednalo o dotazníkové šetření mezi obyvateli a uživateli lokality, jehož cílem bylo poznat především postoje obyvatel ke spoluobčanům cizích státních občanství, vztahy mezi obyvateli sousedství, v případě cizinců také vztah k lokalitě či potenciální rezidenční mobilitu. Pilotní fáze šetření se realizovala v listopadu 2014, hlavní výzkum probíhal v jarních a letních měsících roku 2015. Většina respondentů byla oslovena na Slunečním náměstí

⁴³ V souladu s českou statistikou považujeme za *cizince* osoby mající jiné než české státní občanství. Pojem (*i*)*migrant* je v textu kapitoly používán jako synonymum výrazu cizinec.

⁴⁴ Tyto případy se týkají spíše občanů Česka a ostatních zemí EU. Občané třetích zemí jsou povinni hlásit příslušným úřadům změnu pobytu, pobývají-li mimo místo registrovaného bydliště déle než 30 dní. Tato povinnost se však ne vždy dodržuje (Čermák, Janská, 2011). Určité rozdíly mezi reálným bydlištěm a úřední evidencí je tedy nutno předpokládat také u občanů třetích zemí, byť pravděpodobně v mnohem menším rozsahu než u občanů EU.

v blízkosti stanice metra a v přilehlých ulicích, kde s pomocí proškolených tazatelů vyplňovali dotazníky v českém jazyce. Celková míra odmítnutí ze strany potenciálních respondentů přesahovala 65 %, nejčastěji z důvodu nedostatku času, neznalosti prostředí a bez uvedení důvodu. Nízkou míru participace na výzkumu lze podle názoru autorky vysvětlit neochotou účastnit se dotazníkových šetření a priori či vyjadřovat své názory na nepříliš populární téma cizinců v české společnosti (viz CVVM, 2015, CVVM, 2016). Ze strany cizinců přispěla k nízké účasti na výzkumu především jazyková bariéra. Pro její odstranění byl dotazník po konzultaci s lektorkou češtiny pro cizince upraven do zjednodušené jazykové verze, a někteří respondenti – cizinci byli následně osloveni cíleně. Jednalo se jednak o účastníky (N=15) kurzů českého jazyka konaných v prostorách místního gymnázia, kteří byli s významem jednotlivých otázek v dotazníku seznámeni během lekce. Dále byli respondenti získáni skrze osobní síť známých; dotazník vyplnili samostatně (N=9) nebo při osobním setkání s tazatelkou (N=2). Celkově se dotazníkového šetření zúčastnilo 171 osob, z toho zhruba dvě třetiny tvořili občané Česka (tabulka 5.1). Demografický profil respondentů – Čechů a cizinců přibližně odpovídá charakteristikám občanů Česka a cizích zemí zachycených v Praze 13 v SLDB 2011.⁴⁵ Oproti rezidentům byly v dotazníkovém šetření častěji zastoupeny osoby se středoškolským vzděláním s maturitou (v případě českých občanů) a vysokoškoláci, v případě cizinců dále ženy a respondenti ve věku 46–64 let.

Tabulka 5.1: Sociodemografická struktura respondentů dotazníkového šetření na Hůrce

	Češi	Cizinci		Češi	Cizinci
N	118	53	Pohlaví		
Vzdělání			Ženy	51,7 %	56,6 %
ZŠ	6,8 %	3,8 %	Místo bydliště		
SŠ bez maturity	15,3 %	18,9 %	Hůrka	77,1 %	60,4 %
SŠ s maturitou	47,5 %	32,1 %	Jinde v Praze 13	16,1 %	13,2 %
VŠ	29,7 %	43,4 %	Jinde v Praze	4,2 %	13,2 %
Věk			Jiné a nezjištěno	2,5 %	13,2 %
15–26	20,3 %	13,2 %	Státní občanství		
27–45	33,1 %	47,2 %	Rusko	–	58,5 %
46–64	32,2 %	37,7 %	Ukrajina	–	30,2 %
65 a více	14,4 %	1,9 %	Jiné a nezjištěno	–	11,3 %

Zdroj: Terénní šetření 2013–2015

⁴⁵ Vzhledem ke snaze dotazníkového šetření zachytit přítomné spíše než pouze bydlící obyvatelstvo nebyla shodnost profilu respondentů s demografickými charakteristikami rezidentů Hůrky cílem

Cizinci a lokální sociální prostředí: případová studie Hůrka

Provedeno bylo také šetření mezi významnými místními aktéry (N=18), mezi které patřili zejména pracovníce městské části Praha 13, vzdělávacích institucí a zaměstnanci neziskových organizací zabývajících se integrací cizinců v lokalitě (tabulka 5.2). Řízené rozhovory s vybranými aktéry⁴⁶ probíhaly formou osobních schůzek od června 2013 do června 2015 v Praze, pouze dvě osoby byly dotazovány telefonicky či e-mailem. Rozhovory byly především nástrojem pro zjištění jinak nedostupných informací, nikoli podkladem pro kvalitativní analýzu. Nebylo tedy nutné je nahrávat a přepisovat; z každého rozhovoru však byl pořízen zápis. Cílem rozhovorů bylo (i) získat informace o počtu a charakteristikách cizinců žijících v lokalitě, (ii) zjistit, jak se z pohledu jednotlivých aktérů v lokálním prostředí projevuje přítomnost cizinců a (iii) jak je podle jejich znalostí a zkušeností reflektována v sousedství, a (iv) poznat přístup jednotlivých institucí k řešení výzev spojených s etnickou heterogenitou sousedství.

Tabulka 5.2: Přehled dotázaných místních aktérů

Instituce	Pozice	Počet aktérů
ÚMČ Praha 13	koordinátorka sociální prevence	1
ÚMČ Praha 13	referentka územního plánování	1
ÚMČ Praha 13	koordinátorka projektu	1
Realitní kancelář	realitní poradkyně	1
MŠ	ředitelka	1
ZŠ	zástupkyně ředitele	1
ZŠ	učitelka	5
DDM	lektorka	2
Nezisková organizace	vedoucí pobočky	2
Nezisková organizace	integrační pracovníce	1
Lékařská ordinace	lékařka	2

Zdroj: Terénní šetření 2013–2015

případové studie. Pro ilustrativní srovnání charakteristik účastníků dotazníkového šetření s bydlícím obyvatelstvem byly využity údaje za širší území městské části Prahy 13, odkud pocházela většina dotázaných.

⁴⁶ Z 18 uskutečněných rozhovorů pouze jeden proběhl s mužem. Disproporce mezi počtem rozhovorů se ženami a muži pramení podle názoru autorky především z převahy žen ve školství a sociální sféře, které byly v rámci výzkumu nejčastějšími profesními oblastmi oslovených osob. Dále byli se žádostí o schůzku kontaktováni aktéři, u nichž autorka předpokládala menší pravděpodobnost odmítnutí rozhovoru z důvodu zaneprázdněnosti. Proto nebyli oslovováni respondenti ve funkci ředitelů škol, mezi nimiž byli v době konání případové studie v lokalitě pouze muži. Z oslovených žen neodmítla žádost o rozhovor žádná, ve dvou případech se potenciální respondentku nepodařilo oslovit z důvodu neaktuálnosti dostupných kontaktních údajů.

Zájmové území případové studie, jež je v následujícím textu označováno jako Hůrka, bylo pro účely analýzy statistických dat definováno shodně s urbanistickým obvodem (UO) Nové Butovice-západ. V rámci terénního šetření byli pro snazší srozumitelnost respondenti dotazováni na informace týkající se nejen tohoto úzce vymezeného území, ale oblasti Hůrky tak, jak ji chápali oni sami.⁴⁷ Dotazníkové šetření zaměřené na sociální klima v lokalitě probíhalo na území zmíněného urbanistického obvodu, avšak dotazování byli respondenti bez ohledu na místo bydliště. Důvodem byl předpoklad, že většina osob pohybujících se v lokalitě je buď místními rezidenty, nebo součástí přítomného obyvatelstva – uživateli lokality, kteří se zde nevyskytují náhodně a mají o území, jeho obyvatelstvu a sociálních vztazích určité povědomí, a proto je možné je do šetření zahrnout. Oslovené osoby, které se v lokalitě pohybovaly pouze náhodně, účast v dotazníkovém šetření s ohledem na neznalost prostředí odmítaly.

5.4 Cizinci a sociální struktura obyvatelstva Prahy

Poprvé po několika desítkách let etnické homogenizace obyvatelstva se v poslední dekádě 20. století do Prahy znovu stěhují cizinci (Drbohlav, Sýkora, 1997, Drbohlav, 1999, Přidalová, Ouředníček, 2014). V rámci Česka je Praha nejvýznamnější destinací zahraniční migrace, ale i cestovního ruchu osob s cizí státní příslušností (Valenta, 2012, Dumbrovská, 2013). Zatímco na počátku 90. let byl podíl cizinců na obyvatelstvu Prahy zhruba 2 %, v roce 2015 dosahoval 13,6 % (ČSÚ, 1991, 2016a, 2016b). Ve stejném období docházelo i k nárůstu zahraničního cestovního ruchu v Praze: z 2,1 milionu příjezdů v roce 1996 na 4,7 mil. v roce 2013 (ČSÚ, 2015b).⁴⁸ Je pravděpodobné, že kromě zmíněných dvou forem mobility docházelo také k nárůstu počtu neregistrovaných krátkodobých pobytů cizinců v Česku, ať už z pracovních, studijních či jiných důvodů. Ke změně sociálního prostředí v Praze přispívají všechny zmíněné formy mobility cizinců, s nimiž domácí obyvatelstvo přichází do kontaktu v každodenním životě. Usídlování cizinců přispívá ke změně sociální struktury bydličního obyvatelstva, přítomnost cizinců – rezidentů i turistů – ovlivňuje vzorce chování společnosti a charakter sociálních vztahů. Vzhledem k obtížnosti hodnocení změny

⁴⁷ Konkrétní vymezení území Hůrky jednotlivými respondenty nebylo zjišťováno. Na základě provedených rozhovorů s místními aktéry však předpokládáme, že subjektivní vymezení lokality respondenty bude zahrnovat stejnojmennou stanici metra a přilehlou občanskou vybavenost sídliště, jež leží přímo v UO Nové Butovice-západ, a bude se tak s ním do značné míry překrývat.

⁴⁸ Od roku 2014 je využívána nová metodika statistiky cestovního ruchu, jež znemožňuje srovnání dat z období před rokem 2012 s aktuálními údaji. Po revizi novou metodikou byla návštěvnost Prahy v roce 2013 5,9 milionu, v roce 2015 přes 6,5 milionu hostů (ČSÚ, 2016c).

Cizinci a lokální sociální prostředí: případová studie Hůrka

sociálního klimatu za území celého města prezentuje tato část textu především strukturální odlišnosti přistěhovaých cizinců od bydlícího obyvatelstva. Srovnání je však limitováno absencí údajů nehlášených případů stěhování a podhodnoceností počtů osob vystěhovaých do zahraničí (Čermák, Janská, 2011). Z tohoto důvodu jsou analyzována pouze data o přistěhovaých, jež jsou zatížena menší chybovostí.

Za období 2003–2014, pro které je možné odlišit stěhující se osoby podle státního občanství, Praha získala stěhováním⁴⁹ cizích státních příslušníků celkem přes 157 tisíc cizinců, stěhováním občanů Česka naopak ztratila přes 29 tisíc obyvatel (ČSÚ, 2015a). Příspěvek cizinců ke změně sociální struktury obyvatelstva hlavního města je nezanedbatelný: na celkovém počtu přistěhovaých se podíleli téměř ze dvou třetin, tvořili však pouze kolem 40 % vystěhovaých. Ve srovnání s občany Česka přistěhovaými ve stejném období a s obyvatelstvem hlášeným k pobytu v Praze byli přistěhovaí cizinci výrazně častěji v produktivním věku (tabulka 5.3). O převážně pracovním charakteru migrace cizinců do Prahy dále vypovídá rovněž podstatně nižší podíl žen mezi přistěhovaými. Mezi cizinci v Praze lze nalézt jak manuálně pracující imigranty z méně vyspělých zemí, tak i profesionály zabývající se vysoce kvalifikovanými činnostmi, kteří zpravidla přicházejí ze zemí na západ od českých hranic (Valenta, 2006).

Tabulka 5.3: Vybrané ukazatele demografické struktury bydlícího obyvatelstva Prahy a přistěhovaých do Prahy

Ukazatel	Přistěhovaní (2003-2014)		Obyvatelstvo Prahy	
	Občané Česka	Cizinci	2001	2011
Počet osob	13 129	24 346	1 169 106	1 267 140
Průměrný věk	29,7	30,4	41	41,2
Podíl osob mladších 15 let	17,9 %	7,9 %	13,4 %	12,1 %
Podíl osob ve věku 15-64 let	78,2 %	91,4 %	70,4 %	71,7 %
Podíl osob starších 64 let	3,6 %	0,6 %	16,2 %	15,9 %
Podíl žen	54,3 %	41,6 %	52,6 %	51,7 %
Podíl svobodných	56,2 %	51,9 %	36,2 %	42,3 %
Podíl ženatých a vdaných	30,6 %	35,7 %	44,6 %	39,1 %

Poznámka: Počty přistěhovaých jsou průměrnými ročními hodnotami za období 2003-2014. Údaje o věkové struktuře přistěhovaých vypočteny pro období 2004-2014 z důvodu chybějících dat za rok 2003

Zdroj: ČSÚ 2001, 2011a, 2015a

⁴⁹ Saldo občanů Česka a cizích státních příslušníků je vypočteno jako rozdíl celkového počtu přistěhovaých a vystěhovaých přes hranice hlavního města Prahy v letech 2003–2014.

Cizinci přispívají k proměně struktury pražského obyvatelstva podle věku, pohlaví, rodinného stavu i profesního zařazení. Jejich přítomnost však přináší do města také odlišnou kulturu, životní styly či hodnoty. Jejich působením na stávající sociální prostředí se může proměňovat obraz lokalit i celého města. V případové studii se zaměříme na hlubší poznání vybraných sociálních struktur na Hůrce, ale i na roli přítomnosti cizinců v utváření lokálního sociálního klimatu. Předpokládáme, že díky masovému využívání komunikačních technologií v dnešní společnosti a snadnému cestování nalezneme u členů místních cizineckých komunit znaky transnacionalizace a dynamického heterolokálního, které mohou stavět místní obyvatelstvo a instituce před nové výzvy. Soustředění pozornosti na více míst a identifikace se všemi z nich, typické pro aktéry těchto jevů, jsou v rozporu s preferencí maximálního přizpůsobení migrantů české společnosti vyjadřovanou většinou respondentů šetření CVVM (CVVM, 2010). Sociální prostředí je kromě samotné podoby zapojení cizinců do místního společenství ovlivněno také vzájemnými vztahy mezi jeho členy vycházejícími z individuálních charakteristik osob i z atmosféry ve společnosti. Očekáváme, že postoje majority k cizincům a jejich důvody budou ovlivněny spíše vlastními zkušenostmi se soužitím s cizinci v sousedství než jejich mediálním obrazem.

5.5 Případová studie Hůrka

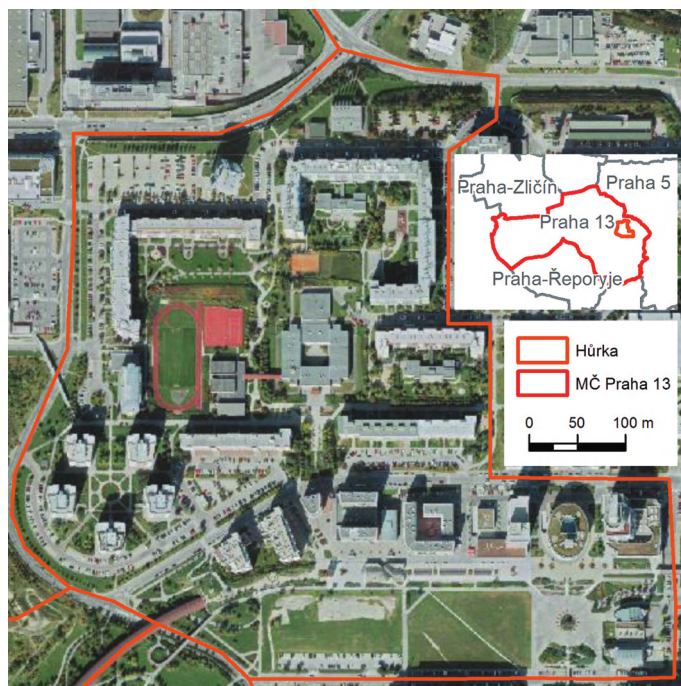
Hůrka (obrázek 5.1) je součástí katastrálního území Stodůlky na jihozápadě Prahy a sídlem úřadu městské části (MČ) Prahy 13, do níž administrativně spadá. Hůrka je poměrně novou sídelní lokalitou. První obytné budovy se zde objevují teprve v 90. letech 20. století v souvislosti s dokončováním výstavby sídlištního komplexu Jihozápadního Města. Ve stejné době je zde kromě panelového sídliště dostavěno pět tzv. „žlutých domů“, jež bývají označovány za centrum ruskojazyčné komunity na Hůrce (viz např. Volkovová, 2012), po roce 2000 je dokončeno několik dalších bytových domů především v blízkosti Slunečního náměstí – administrativního a obchodního centra lokality.

Díky stanici metra má Hůrka velmi dobrou dostupnost do centra města a prostřednictvím dálnice D5 a Pražského okruhu také na Letiště Václava Havla. V těsné blízkosti se nachází Centrální park vybavený dětskými a sportovními hřišti, nedaaleko leží chráněné přírodní území Prokopské a Dalejské údolí. Fyzické prostředí Hůrky je charakteristické zástavbou bytových domů s nadprůměrnou velikostí a kvalitou bytů (tabulka 5.4, obrázek 5.2). Ze skutečnosti, že na nová sídliště se v Česku v minulých dekádách obvykle stěhovala populace v mladším produktivním věku s malými dětmi nebo mladí lidé, jimž se děti narodily brzy po přestěhování

Cizinci a lokální sociální prostředí: případová studie Hůrka

Obrázek 5.1:
Vymezení
území případové
studie – letecký
snímek UO Nové
Butovice-západ
(Hůrka)

Zdroj:
ČSÚ 2011b;
IPR 2011

na sídlisťe, vyplývá korelace mezi stářím bytového fondu a věkem obyvatel (Musil, 1968, Musil a kol., 1985). Také Hůrka jako relativně mladá lokalita si i přes určité zvýšení průměrného věku mezi lety 2001 a 2011 dosud zachovává nižší průměrný věk než Praha jako celek. S poměrně mladou věkovou strukturou zřejmě souvisí také vyšší vzdělanost obyvatelstva lokality oproti pražskému průměru.

Patrně díky dobré dopravní dostupnosti, příjemnému prostředí a kvalitním nemovitostem je Hůrka již od 90. let 20. století atraktivním cílem mezinárodní migrace (Vodslon, 1998, Volkovová, 2012). Jednalo se tehdy o první lokalitu, kde bylo pro cizince možné získat byty do osobního vlastnictví⁵⁰, a postupně zde vznikla poměrně významná ruská komunita (Volkovová, 2012). Žijí zde i příslušníci dalších států: mezi lety 2003 a 2014 mělo přes 51 % přistěhovaných cizích státní občanství (ČSÚ, 2015a). Právě s ohledem na relativně dlouhodobou zkušenost s imigrací a usazováním cizinců byla Hůrka vybrána pro případovou studii role mezinárodní migrace v utváření sociálního prostředí v Česku.

⁵⁰ Vznik ruské komunity na Hůrce spojuje Volkovová (2012) se vstřícným postojem bytového družstva POKROK k prodeji bytů do osobního vlastnictví cizincům. Stěhování dalších Rusů do lokality vysvětluje dostupností bytů odpovídajících poměrně vysokým požadavkům ruských občanů a následováním určité zvyklosti zavedené dříve přistěhovanými krajany. Geografická poloha Hůrky podle jejího výzkumu v případě Rusů nehraje významnou roli.

Tabulka 5.4: Vybrané charakteristiky UO Nové Butovice-západ (Hůrka) a města Prahy

Ukazatel	Hůrka		Praha	
	2001	2011	2001	2011
Počet obyvatel	2 446	5 213	1 169 106	1 268 796
Podíl cizinců	23 %	38,8 %	3 %	14,8 %
Průměrný věk obyvatel	33	35	41	41
Podíl vysokoškolsky vzdělaných	38,5 %	36,2 %	19,2 %	26,4 %
Průměrná stáří budov	6	–	51	–
Průměrná velikost bytu (m ²)	75,1	–	66,7	–
Podíl bytů 1. kategorie	99	–	94	–

Poznámka: Údaje označené spojovníkem (–) nejsou k dispozici. Podíl vysokoškoláků vypočten jako podíl osob s VŠ vzděláním na obyvatelstvu se zjištěným vzděláním

Zdroj: ČSÚ 2001, 2011a

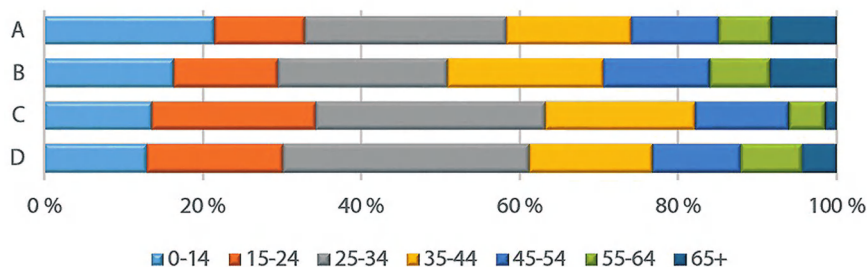
Obrázek 5.2:
Nová výstavba
na Hůrce,
v pozadí
panelové domy
z konce 90. let

*Foto:
Ivana Přidalová,
2013*

Sociální struktura obyvatelstva

Každé stěhování s sebou přináší změnu, a to nejen pro stěhující se osobu samotnou, ale i pro zdrojové a cílové místo migrace. Vedle změn in situ je migrace důležitou příčinou proměny lokální struktury obyvatelstva. Mezi lety 2001 a 2014 došlo na Hůrce k transformaci věkové struktury místního obyvatelstva (obrázek 5.3). Navzdory tomu, že se částečně jedná o změnu způsobenou obecným trendem stárnutí české populace, svou roli sehrála též imigrace cizinců,

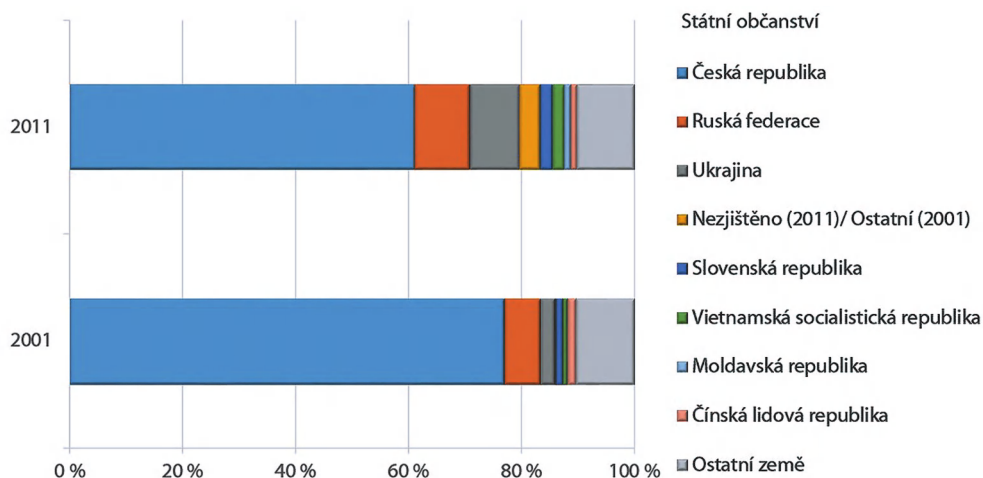
Cizinci a lokální sociální prostředí: případová studie Hůrka

Obrázek 5.3: Věková struktura bydlícího obyvatelstva a přistěhovalých na Hůrku, 2001–2014

Zdroj: ČSÚ 2001, 2011a, 2015a

Poznámka: A = Bydlící obyvatelstvo (2001), B = Bydlící obyvatelstvo (2011), C = Přistěhovalí cizinci (2003–2014), D = Přistěhovalí občané Česka (2003–2014)

Obrázek 5.4: Etnická struktura obyvatelstva Hůrky v letech 2001 a 2011
Zdroj: ČSÚ 2001, 2011a

jejichž věk se lišil od bydlícího obyvatelstva. Většina (85,5 %) cizinců přistěhovalých do zájmového území byla v produktivním věku, což odpovídá obecným trendům převážně pracovní imigrace do Česka. I přes nízký podíl přistěhovalých dětí s cizím státním občanstvím lze říci, že mezinárodní migrace přispěla ke zpomalení stárnutí populace: přes 80 % přistěhovalých cizinců bylo v reprodukčním věku, naopak v nejstarších věkových kategoriích (55–64 a 65 a více let) se na Hůrku přistěhoval podprůměrný podíl cizinců.

Významný dopad zahraniční imigrace je pochopitelně patrný i na proměně etnické struktury obyvatelstva Hůrky. Mezi lety 2001 a 2011 zde došlo ke značnému poklesu podílu českých občanů (zhruba o 15 procentních bodů). Zvýšil se naopak podíl cizinecké populace, zejména Ukrajinců a Rusů, do menší míry také Vietnamců a Moldavanů (obrázek 5.4).

Migrace ovlivňuje také vzdělanostní a ekonomickou strukturu území. Vzhledem k omezené dostupnosti statistických dat je zde však nutné vycházet především z dat dostupných za širší území městské části (ČSÚ, 2011a). Z těch vyplývá, že vzdělanostní struktura cizinců žijících v Praze 13 se liší podle státní příslušnosti. Podobně jako v celém hlavním městě, také na území městské části Prahy 13 je pro některé skupiny cizinců v Praze (Vietnamci, Číňané) charakteristický vyšší podíl osob s nižším vzděláním, zatímco vzdělanostní struktura jiných skupin – například Ukrajinců – se výrazně neliší od úrovně vzdělanosti Čechů. Mezi příslušníky některých skupin cizinců (Rusové, Slováci) lze v Praze i v MČ Praha 13 naopak sledovat obecně vyšší úroveň dosaženého vzdělání než u českých rezidentů těchto území. Hlavním rozdílem oproti Praze jako celku je nižší úroveň vzdělanosti Číňanů a vyšší vzdělanost Vietnamců⁵¹ a celkově příznivější vzdělanostní struktura cizinců v Praze 13. Ani ekonomická struktura cizinců žijících v městské části se výrazně neliší od celkové situace v Praze, kde občané Ukrajiny nejčastěji pracovali ve stavebnictví, v administrativních a podpůrných činnostech, Rusové v oblasti obchodu a nemovitostí, Slováci a Vietnamci v obchodě a Číňané v ubytovacích a stravovacích službách. Oslovení aktéři nedisponovali podrobnějšími statistikami o ekonomické aktivitě cizinců, z žité zkušenosti však odvozovali, že cizinci žijící na Hůrce se výše uvedeným charakteristikám nevymykají. Za pravděpodobné specifikum Hůrky v rámci Prahy lze považovat výraznější zaměstnanost rusky hovořících cizinců v podnicích orientovaných na etnickou klientelu, na niž poukazuje Volkovová (2012). Právě ty – spolu s častěji slychanými cizími jazyky ve veřejném prostoru – jsou přitom podle českých respondentů dotazníkového šetření hlavním poznávacím znamením proměny Hůrky v důsledku stěhování cizinců.

Sociální klima

Výzkumy realizované Centrem pro výzkum veřejného mínění (CVVM) již od 90. let 20. století dokládají, že obyvatelstvo Česka není vůči cizincům příliš přátelsky nakloněno (Burjanek, 2001). Za problém jsou však považováni zejména na celostátní úrovni, na úrovni lokální je k cizincům česká populace vstřícnější (CVVM, 2010, CVVM, 2014). Drbohlav a kol. (2010) na základě analýzy výsledků šetření CVVM došli k závěru, že postoje veřejnosti k cizincům jsou v Česku méně příznivé zejména tehdy, když osobní zkušenost s cizinci nahrazují sdělovací

⁵¹ Mezi nejpočetnějšími skupinami cizinců žijících v roce 2011 v Praze 13 (obrázek 4) měli občané Číny a Vietnamu nejmladší věkovou strukturu, což může mít vliv na jejich nejvyšší dosaženou úroveň vzdělání.

Cizinci a lokální sociální prostředí: případová studie Hůrka

prostředky, jež často přinášejí negativně zabarvené zprávy. Tato část kapitoly se proto snaží odhalit, jaké je sociální klima v lokalitě s nadprůměrným podílem cizinců na populaci, kde většina populace má s cizinci vlastní zkušenost.

Navzdory předpokladu, že s osobní zkušeností by měl být spojen pozitivní postoj k cizincům, výsledky výzkumu provedeného na Hůrce svědčí spíše o opačném. Rozhovory s lokálními aktéry stejně jako dotazníkové šetření naznačují, že postoj obyvatel a uživatelů zájmové lokality k cizincům je, i přes určité zlepšení v posledních letech⁵², spíše negativní. Dokládá to i poměrně vysoká míra odmítnutí účasti na dotazníkovém šetření ze strany potenciálních respondentů, z toho v několika případech explicitně z důvodu negativního vztahu k cizincům a neochoty se o tématu s výzkumníky bavit. Podle těch, kteří se na dotazníkovém šetření podíleli, představuje přítomnost cizinců pro místní obyvatele spíše přínos: podle 53,6 % z nich má pro lokální obyvatelstvo cizinecká populace pozitivní nebo spíše pozitivní význam. Kladné důvody pro svůj postoj k cizincům však formulovalo podstatně méně respondentů (11,9 %) než záporné (58,6 %). Respondenti jmenovali zejména morální a ekonomické přínosy: učení se toleranci a otevřenosti, zlepšení služeb, finanční atraktivitu nemovitostí v lokalitě nebo možnost prodeje bytů. Na straně negativního významu cizinců pro lokalitu se nejčastěji objevovaly obavy z cizinců a jejich velkého množství, ale i ekonomické důvody jako skupování bytů cizinci nebo zhoršení image lokality. Příčinu velmi nízkého podílu respondentů, kteří udali důvod pro pozitivní odpověď, je podle autorky možné hledat v efektu „*social desirability*“, kdy respondenti namísto pravdivé odpovědi uvádějí to, co podle nich odpovídá společenským normám (Bernard, Mikešová, 2014), a proto nebyli schopni upřesnit argument pro počáteční kladnou odpověď. Postoj k cizincům v sousedství byl diferencovaný podle věku respondentů dotazníkového šetření: do čím mladší věkové skupiny patřili, tím pozitivnější postoj vyjadřovali (s ubývajícím věkem respondentů zároveň rostl podíl přátel mezi cizinci).⁵³ Výjimkou je nejstarší věková skupina osob nad 65 let, která – častěji než osoby ve věku 46–64 let – deklarovala, že jejich postoj k cizincům v sousedství je pozitivní nebo spíše pozitivní. Lze předpokládat, že zatímco mladší generace již vyrůstala v etnicky se diferencující společnosti a heterogenitu sousedství vnímá jako normu, pro starší respondenty může příliv cizinců do sousedství představovat narušení statu quo. Druhým – a patrně silnějším – faktorem může být nejistota vyvolaná touto

⁵² Kolem roku 2010 se v Praze 13 zvedla vlna pobouření proti ruskojazyčným nápisům ve veřejném prostoru. V současné době již nejsou zaznamenávány výraznější tenze.

⁵³ Podle pedagogických pracovníků některých místních škol žáci různorodou etnickou skladbu tříd považují za samozřejmost, výjimkou podle některých se ani neprojevuje preference spolužáků „zajímavějšího“ cizího původu před dětmi z Česka.

změnou. Zejména ekonomicky aktivní osoby se mohou cítit ohroženy (ať už skutečnou nebo mediálně vytvořenou) konkurencí cizinců na trhu práce. To se však již přímo nedotýká nejstarší generace respondentů, což může být příčinou jejich příznivějšího postoje k sousedům-cizincům oproti dotázaným ve věku 46–64 let.

Cizinecká populace s sebou do cílové lokality imigrace přináší životní styly a hodnoty, které se mohou lišit od těch vyznávaných majoritou. Při realizaci pilotní fáze terénního šetření se ve výpovědích českých respondentů a části dotázaných místních aktérů opakovaly tři názory: za prvé, že cizinci žijící v lokalitě se zaměřují na maximální výdělek a návrat zpět do země původu, a proto nemají čas ani chuť se začlenit do majoritní společnosti. Druhým často zmiňovaným názorem bylo, že některé skupiny cizinců nejsou ochotny navazovat s majoritou kontakty ani v případě trvalého usazení v Česku a dostatku časových možností. Nakonec řada dotázaných zdůrazňovala specifčnost prostředí panelového sídliště, které podle nich není příznivé pro navazování sociálních vztahů. V dotazníkovém šetření proto bylo následně zjišťováno, do jaké míry jsou majoritní a cizinecká populace propojeny přátelskými vazbami a jak vzájemné kontakty souvisí se způsobem trávení volného času obyvatel Hůrky.

Tvrzení o nevhodnosti sídlištního prostředí pro navazování kontaktů není podle výsledků dotazníkového šetření zcela opodstatněné: nejčastěji se přátelské vazby⁵⁴ mezi Čechy a cizinci vytvářely právě v sousedském prostředí, ale také ve škole či v práci. Dále se jako relativně významné pro navazování kontaktů ukázaly přátelství a aktivity dětí, chození do kostela, venčení psů a seznámení přes společné kamarády. Intersekcionalita identit – založená nejen na etnicitě, ale i na příslušnosti k další sociální skupině (rodičů, věřících, pejskařů) – se tedy jeví jako podstatný předpoklad pro navazování kontaktů mezi obyvateli případové lokality. Kromě každodenního života v sousedství, kde vzniká většina přátelství mezi Čechy a cizinci, však z dotazníkového šetření vyplývá poměrně omezené množství dalších příležitostí pro vzájemný kontakt přímo v případové lokalitě. Aktivity, jež respondenti označili jako odehrávající se na Hůrce, byly zpravidla situovány do soukromí (pobyt doma, návštěvy přátel a známých). Veřejně přístupných aktivit (kulturní a společenské akce, návštěvy restaurací, chození do kostela, účast v kurzech apod.), kde by se mohli setkávat s cizími lidmi, se účastní spíše mimo území Prahy 13, což vytváří poměrně malý prostor pro navazování dalších sousedských vztahů. V Praze se většina událostí pro širokou veřejnost koná ve specifických částech města (koncertní a sportovní haly,

⁵⁴ Respondenti-Češi měli na Hůrce průměrně 80 % všech přátel (z toho všichni měli přátele mezi majoritou, 61 % i mezi cizinci), respondenti-cizinci uváděli, že zde žije asi 85 % jejich přátel. Definice přátel nebyla v dotazníku specifikována, pro zajištění srovnatelnosti chápání pojmu jednotlivými respondenty tak byl zjišťován podíl přátel podle místa bydliště namísto podle jejich absolutního počtu.

Cizinci a lokální sociální prostředí: případová studie Hůrka

sportoviště, restaurace a kavárny soustředěné spíše do centra a vnitřního města), zatímco nabídka podobného využití volného času v ostatních částech města je pravděpodobně chudší.

Následně jsme se proto zaměřili na poznání a lokalizaci volnočasových aktivit, které respondenti podnikají společně s cizinci či českými občany, a které mohou být potenciálními místy utváření či posilování kontaktů s přáteli.⁵⁵ I přes předpokládané omezené možnosti vzájemného kontaktu se Češi a cizinci oslovení během dotazníkového šetření na Hůrce ve volném čase setkávají (tabulka 5.5). Zhruba dvoutřetinový podíl osob, které se někdy setkávají s lidmi jiného občanství, podle našeho názoru poukazuje na poměrně vysokou promíšenost obyvatelstva v každodenním životě, kterou lze chápat jako protiklad separačních či segregačních tendencí. Mezi aktivitami, jež společně podnikají, dominují spíše individuálně organizované činnosti předpokládající předchozí vzájemnou známost zúčastněných (např. návštěvy) nebo takové, které mohou (ale nemusí) obnášet pouze letmý kontakt ve veřejném prostoru (procházky, sport). Naopak institucionalizované aktivity jako návštěvy zájmových kroužků, spolků či náboženských událostí, kde by docházelo ke vzniku kontaktů vázaných na společné zájmy, respondenti zmiňovali pouze výjimečně.

Tabulka 5.5: Nejčastější volnočasové aktivity, při nichž dochází k setkávání Čechů a cizinců

Typ respondentů	Setkávání s:	Osoby, které se setkávají			Nejčastější aktivity, při nichž se setkávají, podle lokalizace (v procentech)				
		Počet	Uvedeno	Podíl v %	Typ aktivity	Počet uvedení	Hůrka	Jinde v Praze 13	Jinde v Praze
Občané Česka	Cizinci	67	106	63	Sport	26	38	31	31
					Procházka	15	80	13	7
					Společenské akce	11	36	18	45
Cizinci	Krajané	49	52	94	Návštěva doma	43	44	26	30
					Restaurace	19	26	21	53
					Procházka	14	21	21	57
Cizinci	Občané Česka	37	52	71	Návštěva doma	13	23	23	54
					Restaurace	10	20	30	50
					Procházka	10	30	10	60
Cizinci	Cizinci jiného občanství	25	53	47	Návštěva doma	8	25	25	50
					Sport	5	20	40	40
					Procházka	4	0	25	75

Poznámka: *Krajané* je označení pro cizince pocházející ze stejné země původu. Aktivita *Procházka* zahrnuje také venčení psa a výlety. Aktivita *Restaurace* dále zahrnuje návštěvy hospod, kaváren či cukráren

Zdroj: Terénní šetření 2013–2015

⁵⁵ Z tohoto důvodu se nerozlišovalo mezi cíleným a náhodným setkáváním při volnočasových aktivitách.

Nedílnou součástí sociálního klimatu lokality je též způsob participace obyvatel na lokálním sociálním a politickém životě.⁵⁶ Angažovanost migrantů v místním veřejném dění lze interpretovat jako zájem o lokalitu, který zároveň posiluje pocit přináležitosti k místu bydliště (Kalandides, Vaiou, 2012). Rozhovory s lokálními aktéry naznačují, že cizinci se dosud do života širšího sousedství Hůrky výrazněji nezapojili: osloveným aktérům nebylo známo působení rodičů ve školských sdruženích, aktivní organizace volnočasových aktivit ze strany cizinců ani větší zájem o politické prosazování zájmů menšin. Přestože aktivní participace cizinců na veřejném životě lokality byla dosud spíše výjimkou, na veřejném dění se účastnili alespoň pasivně: zapojovali se do činnosti zájmových sdružení (45 % oslovených cizinců se podílelo na aktivitách církevních obcí) a 25 % se účastnilo společenských akcí konaných na Hůrce. Aleksynska (2011) ukazuje, že míra občanské participace imigrantů v evropských zemích včetně Česka roste s délkou pobytu v zemi, ale různou rychlostí pro jednotlivé skupiny cizinců. Je tedy možné předpokládat, že i na Hůrce se bude zapojení cizinců do místního veřejného dění postupně rozšiřovat.

Na rostoucí podíl cizinců na lokální populaci reagují nejen ostatní obyvatelé sousedství, ale i pracovníci místních institucí, kteří se musejí vyrovnat s jazykovou bariérou či kulturními odlišnostmi některých cizinců. Od roku 2010 jsou úřadem městské části Praha 13 realizovány tzv. projekty obcí (dříve emergentní projekty), v rámci kterých je podporována výuka češtiny pro cizince a další vzdělávání pedagogů, jsou pořádány kulturní akce a volnočasové aktivity navštěvované cizinci i majoritou atd. Oslovení pracovníci neziskových organizací považují spolupráci s úředníky městské části za příkladnou a přispívající k úspěchu organizovaných aktivit. Na nedalekém sídlišti Lužiny byla vzhledem ke vzrůstajícímu počtu cizinců v městské části zřízena pobočka Integračního centra Praha⁵⁷ – příspěvkové organizace, jež se zaměřuje na zapojení migrantů do české společnosti, snížení tenzí mezi cizinci a majoritou a další cíle související s úspěšným začleněním cizinců mezi ostatní členy společnosti. Příliv cizinců pociťují i místní školy a další vzdělávací instituce. Za příklad dobrého řešení nové etnické heterogenity mezi žáky bývá oslovenými aktéry označována ZŠ Mezi Školami, která s dětmi-cizinci pracuje již od 90. let (Vodsloň, 1998), a jejímž receptem na úspěch je stejný přístup ke všem žákům bez ohledu na národnost nebo zemi

⁵⁶ Česká legislativa neumožňuje cizincům – s výjimkou občanů zemí EU ve volbách do Evropského parlamentu a v komunálních volbách – aktivně se účastnit politického života v lokalitě (Drbohlav a kol., 2010, Machová, 2013). Případová studie proto zjišťovala alespoň existenci neformálních způsobů politické angažovanosti cizinců.

⁵⁷ Do gesce pobočky ICP v Praze 13 spadají i klienti přicházející z jiných částí města, zejména z Prahy 5 a 6. Nejčastějšími klienty pobočky jsou Ukrajinci a Rusové.

původu.⁵⁸ Díky němu děti nepovažují odlišnosti za nic neobyklého, ale naopak za zcela normální součást života.

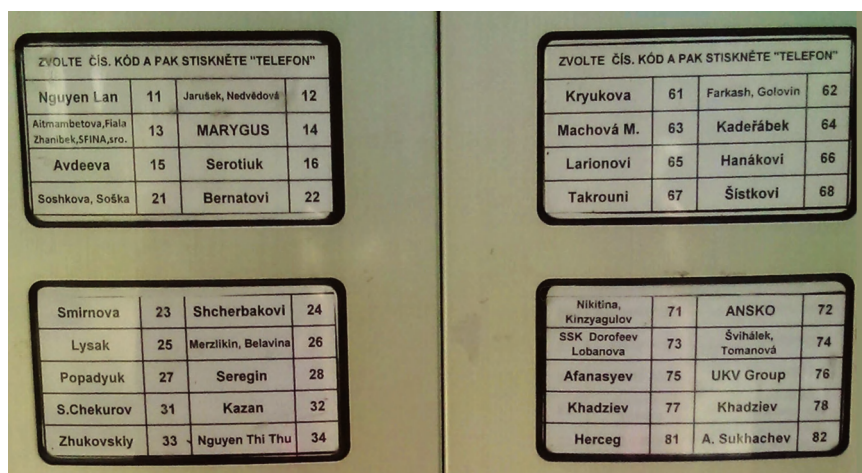
Rusové na Hůrce

Specifičností pražské Hůrky je ruský hovořící obyvatelstvo a zejména občané Ruské federace, jejichž přítomnost lze proto považovat za významný faktor utvářející sociální prostředí lokality. Historie imigrace na Hůrku sahá již do 90. let 20. století, kdy například na zdejší ZŠ Mezi Školami převažovali cizinci přistěhovaní ze států bývalého Sovětského svazu a Jugoslávie a Asiaté (Vodsoň, 1998). V následujících letech byl zaznamenán další příliv zahraničních migrantů. Nejvýraznější skupinou se postupně stali právě Rusové, kteří v roce 2011 představovali 27 %, dále pak Ukrajinci, tvořící zhruba 25 % cizinecké populace (tj. Rusové 10 % a Ukrajinci 9 % všech obyvatel Hůrky; ČSÚ, 2011a). Pro vnějšího pozorovatele může být vzhledem ke vzájemné kulturní i jazykové blízkosti odlišení občanů Ruské federace a Ukrajiny obtížné. Většina místních obyvatel kontaktovaných v průběhu terénního šetření nicméně deklarovala, že je schopna mezi Rusy a Ukrajinci rozlišovat.⁵⁹ Počáteční příčinou koncentrace Rusů do území byla dostupnost kvalitního bydlení atraktivního pro ruské klienty; následně docházelo k budování etnické infrastruktury (ruské prodejny potravin, kadeřnické a kosmetické salony apod.) na sídlišti okolo stanice metra Hůrka, jež dnes ruský mluvícím cizincům usnadňuje život v Praze a na niž se váže další migrace Rusů (Volkovová, 2012).

Rusové v Česku se vymykají představě o cizincích motivovaných ekonomickými důvody, jež jsou mezi imigranty do Česka obvykle dominantní (Drbohlav a kol., 1999, Drbohlav, 2011). Výjimkou zřejmě nejsou ani občané Ruské federace žijící na Hůrce, jež je podle Volkovové (2012) mezi Rusy považována za poměrně prestižní lokalitu. Podle některých místních obyvatel i aktérů a v médiích jsou místní Rusové charakterizováni spíše vyšším ekonomickým statusem (viz např. Jareš, 2006). Tento pohled problematizuje druhá část oslovených místních aktérů a také Svobodová (2002), podle níž se na Hůrce usazují jak movití, tak i ekonomicky slabší Rusové; Volkovová (2012) považuje za jádro místní ruské komunity střední třídu. Ve fyzickém prostředí je vliv Rusů na proměnu lokality patrný na první pohled. Prodejny potravin a služeb v okolí stanice metra Hůrka putají

⁵⁸ Oslovení pedagogičtí pracovníci se shodují na tom, že opačný přístup (věnují-li se ve vzdělávání více dětem cizinců než ostatním) je obvykle poměrně těžko snášen majoritou.

⁵⁹ V případě části dotazníkového šetření zaměřené na cizince bylo za směrodatné považováno státní občanství respondenta, u části věnované majoritě bylo určení, koho považují za Rusy, ponecháno na respondentech.

Obrázek 5.5: Domovní zvonky na Hůrce

Foto: Andrea Fuchsová, 2015

pozornost kolemjdoucích nápisy v cyrilici. Podle některých oslovených aktérů je dokladem přítomnosti Rusů množství satelitních přijímačů na domech v lokalitě, potvrzuje ji také podrobnější pohled na domovní zvonky zejména u „žlutých domů“ a u novějších bytových domů okolo Slunečního náměstí (obrázek 5). Terénní šetření rovněž dokládá frekventovanost mluvené ruštiny ve veřejném prostoru a odlišného vzezření a způsobů vystupování některých osob pohybujících se v lokalitě.⁶⁰ Podle informací poskytnutých místními aktéry se díky Rusům proměňuje i sociální struktura obyvatelstva, která se promítá do časoprostorového využívání lokality. Zejména se jedná o skutečnost, že – není-li to z finančních důvodů nevyhnutelné – řada ruských žen zůstává v domácnosti a věnuje se péči o děti a domácnost. Tyto ženy pak zůstávají v lokalitě i během dne, kdy nastává odliv obyvatelstva ze sídliště za prací mimo Hůrku. Podle oslovených pracovníků neziskových organizací se některé z nich ve volném čase snaží o začlenění do majoritní společnosti, ale účastní se i aktivit krajských sdružení.

Sociálně demografické charakteristiky respondentů dotazníkového šetření se státním občanstvím Ruské federace⁶¹ se výrazněji neliší od údajů o Rusech bydlících v Praze 13 zjištěných při SLDB 2011. Zhruba dvě třetiny respondentů, kteří v současné době bydlí na Hůrce, se sem přistěhovaly z jiného místa v Praze,

⁶⁰ Čeští respondenti dotazníkového šetření považovali za poznávací rysy místních Rusů jejich způsob jednání, který mnohdy označovali za povýšený, a jejich hlučnost.

⁶¹ Jednalo se o 31 osob, z toho bylo 55 % žen a 46 % vysokoškolsky vzdělaných.

Cizinci a lokální sociální prostředí: případová studie Hůrka

18 % ze zahraničí a 13 % z ostatních obcí Česka. Nejčastěji uváděnými příčinami stěhování právě na Hůrku byly rodina a známí žijící v tomto území, příznivé ceny bydlení a dobrá pověst lokality. Prestiž Hůrky pro ruské obyvatelstvo potvrzují také oslovení místní aktéři včetně makléřky zde působící realitní kanceláře i výzkum Volkovové (2012). Stěhování Rusů blíže k přátelům, známým a rodině napomáhá k vytvoření dostatečné klientské základny, jež může být příčinou úspěchu místních ruských podniků, které následně představují další důvod pro volbu Hůrky jako cílové lokality stěhování dalších Rusů (viz též Volkovová, 2012).

Vzhledem k rozšíření projevů dynamického heterolokalismu dokumentovanému zahraničními výzkumy (viz např. Halfacree, 2012) jsme v dotazníkovém šetření zjišťovali také informace o bytové situaci a případné multiplicitě domovů. Vycházeli jsme z předpokladu, že Rusy žijící na Hůrce je možné považovat spíše za střední či vyšší sociálně-ekonomickou třídu, jež by mohla disponovat schopnostmi i finančními možnostmi pohybovat se mezi několika místy bydliště. Necelých 55 % ruských respondentů dotazníkového šetření bydlelo ve vlastním bytě, necelá třetina vlastnila ještě další byt v Česku nebo v zahraničí (v Rusku, Maďarsku či Španělsku). Oproti respondentům z Ukrajiny, mezi kterými vlastnilo byt jinde v Česku nebo na Ukrajině 40 % osob, Rusové navštěvovali tyto byty častěji a na delší dobu. Podle některých oslovených místních aktérů na Hůrce však existuje též řada bytů, které vlastní ruští občané či právnické osoby, a které jsou využívány jen po část roku při příležitosti obchodních cest, dovolených a návštěv. Jejich majitele, obyvatele či návštěvníky se však terénním šetřením nepodařilo šířeji podchytit. Mezi Rusy na Hůrce tak byly zjištěny pouze náznaky dynamického heterolokalismu. Poznání rozsahu tohoto fenoménu však zůstává námětem pro další studii.

Početně významnější skupinou Rusů na Hůrce jsou však podle případové studie lidé vyznačující se určitou stabilitou a u kterých je možné se domnívat, že zde našli svůj nový domov. Evidence stěhování v letech 2012–2014 v případě Rusů poukazuje na migraci celých rodin: společně ze stejné adresy mimo Hůrku se na stejnou adresu v rámci tohoto území Rusové stěhovali častěji než například Ukrajinci (zhruba 45 % přistěhovalých Rusů a 30 % Ukrajinců; ČSÚ, 2015c). To dále podporuje předpoklad rodinného charakteru ruské migrace do Česka identifikovaný dřívějšími studiemi (např. Drbohlav a kol., 1999). O relativní rezidenční stabilitě Rusů na Hůrce vypovídají rovněž výsledky dotazníkového šetření, kde 95 % ruských respondentů bydlících na Hůrce uvedlo, že nemá v úmyslu se odtud v příštích dvou letech vystěhovat (mezi Ukrajinci jich bylo 75 %). Větší orientaci Rusů na život v Česku pak naznačují odpovědi všech respondentů bez rozdílu místa bydliště, kde oproti 33 % Ukrajinců, kteří se v příštích dvou letech plánují přestěhovat, má tento záměr pouze 10 % dotázaných

Rusů. Nízký počet respondentů uvádějících úmysl se přestěhovat neumožňuje analyzovat důvody tohoto rozhodnutí. Vzhledem k etablovanosti Hůrky jako jednoho z ruských center v současné Praze a k prestiži, s níž je mezi Rusy spojována, očekáváme spíše pokračování trendu stěhování ruských občanů do této lokality a blízkého okolí. Ty nabízejí nejen zázemí krajanské komunity, ale i pracovní příležitosti pro pouze rusky hovořící cizince (Volkovová, 2012).

Předpoklad stability ruské komunity na Hůrce jsme se v dotazníkovém šetření dále pokusili ověřit pomocí analýzy prostorového rozmístění přátel respondentů. Rusové v něm skutečně deklarovali nadprůměrné podíly přátel žijících v Česku (tabulka 5.6), naopak vysoký podíl přátel v zahraničí u respondentů-Ukrajinců by mohl být (s vědomím značného zjednodušení významu konceptu) považován za náznak transnacionalizace.⁶² Výsledky dotazníkového šetření potvrzují rovněž vliv stěhování Rusů do blízkosti svých krajanů: občané Ruska žijící na Hůrce méně než 5 let zde měli podstatně vyšší podíl přátel než Ukrajinci (Rusové 23,7 %, Ukrajinci 1 %). Ponecháme-li stranou hodnocení sporadické případy respondentů pobývajících v Česku déle než 15 let, lze říci, že s přibývajícím dobou pobytu v lokalitě se podíl přátel respondentů žijících na Hůrce i v celém Česku u obou skupin zvyšoval. To je v souladu se zjištěním Bernarda a Mikešové (2014), kteří v případě Ukrajinců v Česku považují za rozhodující faktor sociokulturní integrace do majoritní společnosti právě délku pobytu. V případě Rusů na Hůrce však zůstává otázkou, nakolik budou nově příchozí využívat kontaktů s krajanskou komunitou a do jaké míry budou sociální vztahy navazovat s majoritní populací.

Tabulka 5.6: Podíl přátel respondentů vybraných státních občanství podle místa bydliště (v %)

Státní občanství	N	Hůrka	Jiné místo v Praze 13	Jiné místo v Praze	Jiné místo v Česku	Zahraníčí
Rusko	31	31,5 %	10,6 %	25,2 %	10,4 %	22,3 %
Ukrajina	16	25,4 %	12 %	20 %	5,3 %	37,3 %
Cizinci celkem	53	29,8 %	10,1 %	23,5 %	8,2 %	28,4 %

Zdroj: Terénní šetření 2013–2015

Od ostatních cizinců se Rusové na Hůrce odlišují rovněž svou relativně nízkou popularitou u majoritní populace (tabulka 5.7). Nejčastěji uváděnou příčinou negativního postoje k cizincům byl strach z nich a jejich množství, jejich nevhodné chování, přivozování problémů a nepořádku, v případě Rusů navíc historické důvody. Možný důvod negativního postoje, vyplývající z důrazu na aroganci a přezíravost ze strany Rusů ve výpovědích českých respondentů, lze

Cizinci a lokální sociální prostředí: případová studie Hůrka

spatřovat i v určité méněcennosti pocíťované některými ekonomicky slabšími respondenty z řad majority vůči movitým Rusům, kteří své bohatství dávají na odív. Vlastní negativní zkušenosti s cizinci v sousedství měla nicméně pouze necelá třetina respondentů (pouze o několik procentních bodů nižší podíl respondentů deklaroval také problematickou zkušenost se soužitím s českými sousedy). Z postojů k cizincům žijícím v sousedství bydliště tak vyplývá, že ani v případě Hůrky, kde jsou cizinci součástí lokálního obyvatelstva a kde se s nimi majorita setkává v každodenním životě, nedošlo k odbourání předsudků vůči nim. Nepřátelský postoj k Rusům respondenti nejčastěji zdůvodňovali historickými křivdami, a i postoj k ostatním cizincům byl častěji formulován na základě absence vzájemného kontaktu, tedy na strachu z neznámého než na vlastních negativních zkušenostech. Diferenciace postojů dotázaných příslušníků majority k Rusům podle místa bydliště respondentů odpovídá předpokladům kontaktní hypotézy: obyvatelé částí Prahy s vyšším podílem Rusů (MČ Praha 13 a zejména Hůrka), k nim mají příznivější postoj než všichni respondenti bez ohledu na místo bydliště. Vzhledem k nízkému počtu respondentů z jiných částí Prahy však lze uvedené pravidelnosti považovat pouze za ilustrativní. Podobně jako ve výsledcích šetření CVVM (CVVM, 2014) se jako spolehlivější faktor postoje k cizincům ukázaly vlastní kontakty s přáteli: pozitivněji cizince hodnotili lidé, kteří mají mezi nimi přátele; přesto byli ostatní cizinci vnímáni celkově příznivěji než Rusové.

Tabulka 5.7: Postoj respondentů-Čechů k Rusům a ostatním cizincům v sousedství podle místa bydliště

Deklarovaný vztah	Hůrka		Praha 13		Všichni respondenti	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%
K Rusům:						
Pozitivní	41	51	50	51	52	49,1
Negativní	40	49	48	49	54	51
Celkem	81	100	98	100	106	100
K ostatním cizincům:						
Pozitivní	63	71	78	72	85	73,3
Negativní	26	29	30	28	31	27
Celkem	89	100	108	100	116	100

Poznámka: Celkové součty odpovědí týkajících se vztahu k Rusům a ostatním cizincům uvedené ve sloupcích nejsou shodné mezi sebou a s údaji v tabulce 5.1 z důvodu nezodpovězení otázek některými respondenty

Zdroj: Terénní šetření 2013–2015

5.6 Závěr

Hůrka je v současnosti jednou z etnicky nejpestřejších lokalit v Praze. Představuje cíl stěhování cizinců již zhruba 20 let, zejména od počátku 21. století však dochází k intenzivnímu přírůstku cizinecké populace následovanému reakcemi místních na změny v lokalitě. Vzhledem k tomu, že podobný vývoj lze sledovat či očekávat i na dalších místech, bylo snahou kapitoly zhodnotit vliv mezinárodní migrace na podobu lokálního sociálního prostředí v případové studii lokality, kde je podíl cizinců na populaci významný již dnes.

Případová studie popsala vliv mezinárodní migrace na proměnu sociální struktury obyvatelstva i místního sociálního klimatu, kde jsme se zaměřili především na otázky vzájemných vztahů mezi obyvateli. Ve snaze o překonání metodologického nacionalismu byl kladen důraz na intersekcionalitu sociálních identit a induktivní postup při hledání struktur, jež jsou pro danou lokalitu relevantní. Přesto se však etnicita ukázala jako stěžejní kategorie, se kterou se dotazovaní zpravidla identifikovali a vůči které se vymezovali. V problematice soužití cizinců a majority se dnes na Hůrce angažují nejen neziskové organizace a školy, ale i zástupci úřadu městské části Prahy 13, jejichž přístup je oslovenými aktéry považován za příkladný. Dříve časté negativní reakce na přítomnost cizinců, především Rusů, se podle místních aktérů podařilo částečně odstranit. Případová studie nezaznamenala žádné z očekávaných extrémních dopadů sociální disorganizace a reorganizace prostředí na lokalitu. Výsledky terénního šetření přesto naznačují, že proměna sociálního prostředí způsobená imigrací cizinců může negativně ovlivňovat sociální klima lokality, zejména v podobě nepříliš přátelských vztahů vůči přistěhovalým cizincům. I přes existenci kontaktů a přátelských vazeb mezi obyvateli Hůrky pocházejících z různých zemí je prostor pro zlepšování vzájemných vztahů stále značný. Postoje majority k cizincům zůstávají navzdory nízkému podílu vlastních negativních zkušeností s cizinci ovlivňovány spíše strachem z neznámého. Potvrzují se tak zjištění jiných výzkumů vlivu migrace na městské lokality (např. Wessendorf, 2013), že pouhá prostorová blízkost různých skupin v městské lokalitě není zárukou vzájemného pochopení potřebného pro kvalitní sousedské prostředí. Podobně jako v londýnském případě popsaném Wessendorffem (2013) může vlažný vztah majority k cizincům v sousedství pramenit z pocitu jejich nezájmu o místní dění. Vzhledem k tomu, že případová studie na Hůrce nezaznamenala tendence k separaci či segregaci skupin obyvatel, očekáváme, že s přibývajícími každodenními kontakty se bude postoj ostatních rezidentů k cizincům zlepšovat. Díky intersekcionalitě identit některých obyvatel lokality například již dnes dochází k navazování přátelských vztahů v prostředí zájmových skupin. V neposlední řadě je

možné naději pro zlepšení vzájemných vztahů spatřovat v mladé generaci, která je díky kosmopolitnímu prostředí zdejších vzdělávacích institucí vybavena pro přijetí skutečnosti, že místní sousedství se stalo etnicky heterogenním.

S ohledem na početnou ruskojazyčnou menšinu žijící na Hůrce byla podrobněji analyzována role zde žijících Rusů, pro něž Hůrka představuje jedno z hlavních center této cizinecké komunity v Praze (Volkovová, 2012). I přes poměrně dlouhou tradici osídlení lokality ruskými občany a jejich větší orientaci na trvalější usazení než v případě zde žijících Ukrajinců byli ruští obyvatelé Hůrky majoritou vnímání negativněji než ostatní cizinci. Také v případě Rusů se ukázalo, že postoj majority je utvářen skrze generalizované předpoklady a křivdy spíše než na základě vlastních negativních zkušeností s nimi. V souvislosti s ruskými občany na Hůrce byla diskutována otázka dynamické heterolokalizace – prostorového rozmístění součástí domova do různých území, z nichž každá vyhovuje jiným potřebám člověka, a budoucnosti ruské menšiny na Hůrce. Přestože se rozsah zmíněného fenoménu mezi Rusy na Hůrce nepodařilo dostatečně prozkoumat, vzhledem k již vybudovanému zázemí orientovanému na ruskou klientelu je pravděpodobné, že si lokalita svou pozici centra udrží jak pro příležitostné návštěvníky, pro něž je Praha pouze jedním z mnoha domovů, tak i pro ty, kteří se zde rozhodli usadit natrvalo.

Mezinárodní migrace se stává realitou nejen v Praze, ale i v dalších městských, suburbánních i venkovských lokalitách. Kapitola umožňuje nahlédnout na proměnu místního sociálního prostředí v území, které lze již dnes považovat za kosmopolitní. Zprostředkováním informací o vlivu imigrace cizinců do vybrané městské lokality, o souvisejících problémech a i možných způsobech jejich řešení se snaží inspirovat aktéry dalších lokalit, jež jsou nebo budou s výzvou mezinárodní migrace také konfrontovány. Vzhledem k obecně rostoucí mobilitě obyvatelstva je možné předpokládat další příliv cizinecké populace, který před tuto výzvu zřejmě postaví řadu míst. Aktuální společenský vývoj směřuje spíše ke zhoršujícímu se postoji Čechů k cizincům. Tím spíše bude potřebné přistupovat k rostoucí heterogenitě obyvatelstva s vědomím nemalého významu změn, které může mezinárodní migrace do lokálního prostředí přinést, a věnovat jim náležitou pozornost.

Poděkování

Za pomoc s realizací dotazníkového šetření autorka děkuje studentům předmětu *Terénní cvičení v sociální geografii* realizovaného v akademickém roce 2014/2015 na katedře sociální geografie a regionálního rozvoje PřF UK v Praze – Lucii Bezděkové, Pavlu Frydrychovi, Andree Fuchsové a Ivaně Suttrové.

LITERATURA

- ALEKSYNSKA, M. (2011): Civic Participation of Immigrants in Europe: Assimilation, Origin, and Destination Country Effects. *European Journal of Political Economy*, 27, č. 3, s. 566–85.
- ALLPORT, G. W. (1954): *The Nature of Prejudice*. Cambridge, Addison-Wesley, 537 s.
- BAUMAN, Z. (2000): *Liquid Modernity*. Cambridge, Polity Press, 228 s.
- BERNARD, J., MIKEŠOVÁ, R. (2014): Sociální integrace imigrantů na rozhraní mezi dočasnou migrací a trvalým usazením. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 50, č. 4, s. 521–545.
- BITTNEROVÁ, D. (2006): Multikulturní zkušenost v postojích českých žáků základních škol. In: Bittnerová, D., Moravcová, M. (eds.): *Etnické komunity v české společnosti*. Praha, ERMAT, s. 340–373.
- BURGESS, E. W. (1925): The Growth of the City. In: Park, R. E., Burgess, E. W., McKenzie, R. D. (eds.): *The City: Suggestions of Investigation of Human Behavior in the Urban Environment*. Chicago, University of Chicago Press, s. 47–62.
- BURJANEK, A. (2001): Xenofobie po česku – Jak si stojíme mezi Evropany? *Sociální studia*, 6, s. 73–89.
- CASTELLS, M. (2000): *The Rise of The Network Society. The Information Age: Economy, Society and Culture*, 1. díl., Oxford, Blackwell, 594 s.
- CASTLES, S., MILLER, M. J. (2009): *The Age of Migration. International Population Movements in the Modern World*. 4. vydání. Basingstoke, Palgrave Macmillan, 369 s.
- ČERMÁK, Z., JANSKÁ, E. (2011): Rozmístění a migrace cizinců jako součást sociálně-geografické diferenciacie Česka. *Geografie*, 116, č. 4, s. 422–439.
- DRBOHLAV, D. (1999): *Imigranti v České republice (s důrazem na ukrajinské pracovníky a „západní“ firmy operující v Praze)*. Research Support Scheme, 356 s.
- DRBOHLAV, D. ed. (2008): *Nelegální ekonomické aktivity migrantů (Česko v evropském kontextu)*. Praha, Karolinum, 312 s.
- DRBOHLAV, D. (2011): Imigrace a integrace cizinců v Česku: Několik zastavení na cestě země v její migrační proměně z Davida na téměř Goliáše. *Geografie*, 116, č. 4, s. 401–421.
- DRBOHLAV, D., LUPTÁK, M., JANSKÁ, E., BOHUSLAVOVÁ, J. (1999): *Ruská komunita v České republice (Výsledky dotazníkového šetření)* [online]. Výzkumná zpráva pro Ministerstvo vnitra ČR, 12 s [cit. 11. 6. 2012]. Dostupné z: <<http://www.cizinci.cz/clanek.php?lg=1&id=129>>.
- DRBOHLAV, D., MEDOVÁ, L., ČERMÁK, Z., JANSKÁ, E., ČERMÁKOVÁ, D., DZÚROVÁ, D. (2010): *Migrace a (i)migranti v Česku. Kdo jsme, odkud přicházíme, kam jdeme?* Praha, Sociologické nakladatelství (SLON), 207 s.
- DRBOHLAV, D., SÝKORA, L. (1997): Gateway cities in the process of regional integration in Central and Eastern Europe: the case of Prague. In: *Migration, Free Trade and Regional Integration in Central and Eastern Europe*. Wien, Verlag Österreich, s. 215–237.
- DUMBROVSKÁ, V. (2013): *Vývoj postavení Prahy – destinace cestovního ruchu ve středoevropském prostoru*. Diplomová práce. Praha, Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, 131 s.
- FOX, J. E., JONES, D. (2013): Migration, everyday life and the ethnicity bias. *Ethnicities*, 13, č. 4, s. 385–400.
- GILMARTIN, M., WHITE, A. (2013): Conclusion: the place of migration. In: Gilmartin, M., White, A. (eds.): *Migrations. Ireland in a global world*. Manchester, New York, Manchester University Press, s. 228–240.

Cizinci a lokální sociální prostředí: případová studie Hůrka

- GLICK SCHILLER, N., ÇAĞLAR, A. (2008): Migrant incorporation and city scale: Towards a theory of locality in migration studies. *Willy Brandt Series of Working Papers in International Migration and Ethnic Relations* 2/07, 35 s.
- GREGORY, D. (2009): Community. In: Gregory D., Johnston, R., Pratt, G., Watts, M., Whatmore, S. (eds.): *The Dictionary of Human Geography*. Oxford, Wiley-Blackwell, s. 103–104.
- HALFACREE, K. (2012): Heterolocal Identities? Counter-Urbanisation, Second Homes, and Rural Consumption in the Era of Mobilities. *Population, Space and Place*, 18, č. 2, s. 209–224.
- JANSKÁ, E. (2015): Transnacionalismus a pracovní migranti: typologie remitujících Ukrajinců v Česku, resp. v Praze. In: Drbohlav, D. (ed.): *Ukrajinská pracovní migrace v Česku. Migrace – remittance – (rozvoj)*. Praha, Karolinum, s. 123–136.
- JANSKÁ, E., ČERMÁK, Z., WRIGHT, R. (2014): New Immigrant Destinations in a New Country of Immigration: Settlement Patterns of Non-natives in the Czech Republic. *Population, Space and Place*, 20, č. 8, s. 680–693.
- KALANDIDES, A., VAIIOU, D. (2012): 'Ethnic' Neighbourhoods? Practices of Belonging and Claims to the City. *European Urban and Regional Studies*, 19, č. 3, s. 254–66.
- KING, R. (2012): Geography and Migration Studies: Retrospect and Prospect. *Population, Space and Place*, 18, č. 2, s. 134–153.
- KITCHIN, R. (1998): *Cyberspace: the world in the wires*. Chichester, New York, John Wiley, 228 s.
- KOTUS, J., HŁAWKA, B. (2010): Urban neighbourhood communities organised on-line – A new form of self-organisation in the Polish city? *Cities*, 27, č. 4, s. 204–214.
- LEITNER, H. (2011): Spaces of Encounters: Immigration, Race, Class, and the Politics of Belonging in Small-Town America. *Annals of the Association of American Geographers*, 102, č. 4, s. 828–846.
- MACHOVÁ, Z. (2013): *Volební právo cizinců v komunálních volbách České republiky a jeho využití*. Praha, Karolinum, 152 s.
- MASSEY, D. (2005): *For Space*. London, Sage Publications, 222 s.
- MUSIL, J. (1968): The Development of Prague's Ecological Structure. In: Pahl, R. E. (ed.): *Readings in Urban Sociology*. Oxford, Pergamon Press, s. 232–259.
- MUSIL, J. a kol. (1985): *Lidé a sídliště*. Praha, Svoboda, 334 s.
- OUŘEDNÍČEK, M. (2002): *Urbanizační procesy obyvatelstva v Pražském městském regionu*. Disertační práce. Praha, Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje.
- OUŘEDNÍČEK, M., NOVÁK, J., TEMELOVÁ, J., PULDOVÁ, P. (2009): Metody geografického výzkumu města. In: Ferenčuhová, S., Hledíková, M., Galčanová, L., Vacková, B. (eds.): *Město: Proměnlivá ne/samozřejmost*. Brno, Pavel Mervart/Masarykova universita, s. 93–128.
- PŘÍDALOVÁ, I. (2013): *Rezidenční mobilita obyvatel Prahy se zaměřením na etnické menšiny*. Diplomová práce. Praha, Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, 139 s.
- PŘÍDALOVÁ, I., OUŘEDNÍČEK, M. (2014): Proměna národnostní struktury Prahy mezi lety 1921 a 2011. *Geografické rozhledy*, 23, č. 4, s. 24–25.
- PŘÍDALOVÁ, I., OUŘEDNÍČEK, M. (2017): Role zahraniční migrace v měnící se sociálně-prostorové diferenciaci Prahy. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 53, č. x, s. xx–xx.
- SVOBODOVÁ, K. (2002): Здесь домов můj. *Тýден*, 9, č. 11, s. 30–33.
- ŠÍŠKOVÁ, T. (ed.), (2001): *Menšiny a migranti v České republice*. Praha, Portál, 188 s.
- ŠPAČKOVÁ, P. (2011): *Sociální prostředí a lokální komunity: Město, suburbium, venkov*. Dizertační práce. Praha, Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, 64 s.

- ŠPAČKOVÁ, P., OUŘEDNÍČEK, M., SUSOVÁ, K. (2012): Sociální prostředí, sociální kapitál a sociální klima v suburbii. In: Ouředníček, M., Temelová, J. (eds.): *Sociální proměny pražských čtvrtí*. Praha, Academia, s. 179–205.
- UHEREK, Z. (2003): Cizinecké komunity a městský prostor v České republice. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 39, č. 2, s. 193–216.
- VALENTA, O. (2006): *Prostorové rozmístění imigrantů v České republice se zvláštním zřetelem na Prahu*. Diplomová práce. Praha, Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, 119 s.
- VALENTA, O. (2012): Cizinci v Praze: prostorová koncentrace Slováků, Ukrajinců a Vietnamců. In: Ouředníček, M., Temelová, J. (eds.): *Sociální proměny pražských čtvrtí*. Praha, Academia, s. 92–115.
- VALENTINE, G. (2008): Living with difference: reflections on geographies of encounter. *Progress in Human Geography*, 32, č. 3, s. 323–337.
- VALENTINE, G., MACDONALD, I. (2004): *Understanding prejudice* [online]. Citizenship 21, London [cit. 23. 4. 2015]. Dostupné z: <https://www.stonewall.org.uk/documents/pdf_cover_content.pdf>.
- VODSLOŇ, P. (1998): Zkušenosti s cizinci v základních školách. Praha a národnosti. In: *Sborník referátů a diskusních příspěvků ze semináře o národnostních menšinách na území hl. m. Prahy 19. 3. 1998*. Praha, Odbor školství, mládeže a tělovýchovy Magistrátu hl. m. Prahy, s. 118–120.
- VOLKOVÁ, N. (2012): Motivace rozmístění ruské cizinecké komunity v Praze: dvě oblíbené lokality. In: Bittnerová, D., Moravcová, M. (eds.): *Diverzita etnických menšin. Prostorová dislokace a kultura bydlení*. Praha, Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, s. 167–186.
- WESSENDORF, S. (2013): Commonplace diversity and the 'ethos of mixing': perceptions of difference in a London neighbourhood. *Identities: Global Studies in Culture and Power*, 20, č. 4, 407–422.
- WIMMER, A., GLICK SCHILLER, N. (2003): Methodological Nationalism, the Social Sciences, and the Study of Migration: An Essay in Historical Epistemology. *International Migration Review*, 37, č. 3, s. 576–610.
- WIRTH, L. (1938): Urbanism As A Way Of Life. *American Journal of Sociology*, 44, č. 1, s. 1–24.

OSTATNÍ ZDROJE

- CVVM (2010): Postoje české veřejnosti k cizincům. Tisková zpráva [online]. Centrum pro výzkum veřejného mínění, Sociologický ústav Akademie věd ČR, Praha, 5 s. [cit. 7. 9. 2015]. Dostupné z: <http://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c1/a3750/f3/101026s_ov100406.pdf>.
- CVVM (2014): Názory občanů na přínos cizinců pro ČR. Tisková zpráva [online]. Centrum pro výzkum veřejného mínění, Sociologický ústav Akademie věd ČR, Praha, 6 s. [cit. 7. 9. 2015]. Dostupné z: <http://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c1/a7214/f3/ov140416.pdf>.
- CVVM (2015): Postoje veřejnosti k cizincům a k důvodům jejich přijímání v ČR. Tisková zpráva [online]. Centrum pro výzkum veřejného mínění, Sociologický ústav Akademie věd ČR, Praha, 12 s. [cit. 22. 3. 2016]. Dostupné z: <http://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c1/a7445/f3/ov151113.pdf>.

Cizinci a lokální sociální prostředí: případová studie Hůrka

- CVVM (2016): Bezpečnostní rizika pro Českou republiku. Tisková zpráva [online]. Centrum pro výzkum veřejného mínění, Sociologický ústav Akademie věd ČR, Praha, 12 s. [cit. 22. 3. 2016]. Dostupné z: <http://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c1/a7483/f3/ov160111.pdf>.
- ČSÚ (1991): Databáze výsledků Sčítání lidu, domů a bytů 1991. Interní databáze. Český statistický úřad, Praha.
- ČSÚ (2001): Databáze výsledků Sčítání lidu, domů a bytů 2001 v podrobnosti urbanistických obvodů Prahy. Interní databáze. Český statistický úřad, Praha.
- ČSÚ (2011a): Databáze výsledků Sčítání lidu, domů a bytů 2011 v podrobnosti urbanistických obvodů Prahy. Interní databáze. Český statistický úřad, Praha.
- ČSÚ (2011b): Registr sčítacích obvodů a budov. Shapefile vymezení území ke dni 26. 3. 2011. Český statistický úřad, Praha.
- ČSÚ (2014): Cizinci v České republice 2014 [online]. Český statistický úřad [cit. 11. 8. 2015]. Dostupné z: <<https://www.czso.cz/documents/10180/20556725/29002714.pdf/2c818bc3-ce36-48b1-b3ff-054c441124bb?version=1.0>>.
- ČSÚ (2015a): Databáze migrace. Individuální anonymizovaná data o změnách trvalého bydliště na úrovni urbanistických obvodů Prahy v letech 1992–2014. Český statistický úřad, Praha.
- ČSÚ (2015b): Cestovní ruch: Hosté v ubytovacích zařízeních v Praze podle zemí 2000–2013. [online]. Český statistický úřad [cit. 4. 9. 2015]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/cru_cr>.
- ČSÚ (2015c): Databáze migrace. Individuální anonymizovaná data o změnách trvalého bydliště na úrovni urbanistických obvodů Prahy v letech 2012–2014. Český statistický úřad, Praha.
- ČSÚ (2016a): Cizinci: Cizinci podle kraje, okresu a typu pobytu – k 31. 12. 2015. Předběžné údaje [online]. Český statistický úřad [cit. 22. 3. 2016]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/11292/27914491/1512_c01t12.pdf/8768f0cf-15bd-4d04-97fc-fd4f1938de-aa?version=1.0>.
- ČSÚ (2016b): Pohyb obyvatelstva v hl. m. Praze v roce 2015. Předběžné údaje [online]. Český statistický úřad [cit. 29. 3. 2016]. Dostupné z: <<https://www.czso.cz/csu/xa/pohyb-obyvatelstva-v-hl-m-praze-v-roce-2015>>.
- ČSÚ (2016c): Návštěvnost v hromadných ubytovacích zařízeních v krajích (NUTS III) [online]. Český statistický úřad [cit. 29. 3. 2016]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/cru_cr>.
- IPR (2011): Ortofotomapa Prahy [online]. Institut plánování a rozvoje hlavního města Prahy [cit. 29. 4. 2015]. Dostupné z: <<http://wgp.urm.cz/ArcGIS/services>>.
- JAREŠ, J. (2006): Rusové v Čechách: jsme tu doma [online]. Aktuálně.cz [cit. 10. 7. 2013]. Dostupné z: <<http://aktualne.centrum.cz/clanek.phtml?id=93502>>.
- ŘSCP (2016): Informativní počet cizinců v obcích a v městských částech k 1. 1. 2016 [online]. Ředitelství služby cizinecké policie ČR [cit. 5. 4. 2016]. Dostupné z: <<http://www.mvcr.cz/clanek/statistiky-pocty-obyvatel-v-obcich.aspx>>.
- Terénní šetření vztahu mezinárodní migrace a sociálního prostředí v lokalitě Hůrka realizované v letech 2013–2015. Dotazníkové šetření a řízené rozhovory.

6 Proměny lokalizace práce v pražském městském regionu

PETER SVOBODA

6.1 Úvod

Od 80. let 20. století prošlo Česko turbulentním obdobím proměn společenské i ekonomické reality. Pozdní fázi socialismu vystřídala dekáda celospolečenské a ekonomické transformace z centrálně řízené ekonomiky do prostředí ekonomiky tržní. Těmto vývojovým fázím do značné míry odpovídá vývoj a proměna jak struktury a lokalizace pracovních příležitostí v Praze, tak i postavení Prahy a jejího městského regionu v sídelní struktuře Česka. V období socialismu bylo vůdčí postavení Prahy a jejího městského regionu ve velikostní diferenciaci (hierarchizaci) českého sídelního systému značně potlačováno ve prospěch růstu ekonomických aktivit a pracovní funkce ve středně velkých městech (Hampl, 2005). Veřejné investice byly alokovány na základě systému střediskové sídelní soustavy. Následné rozvolnění centrálního řízení ekonomiky i území v 90. letech 20. století vedlo k relativně rychlému nárůstu ekonomické dominance Pražského městského regionu, která se odrazila mj. v koncentraci pracovních příležitostí v hlavním městě. V rámci proměn sociálně-ekonomického prostředí uvnitř města v transformačním období se pak územím s nejvýznamnějším podílem pracovních příležitostí přirozeně stalo širší městské centrum. Některé studie však již na přelomu tisíciletí upozorňovaly, že i díky rychlé komercializaci městského centra v průběhu 90. let jsou kapacity pro růst a koncentraci pracovních příležitostí v centru již značně vyčerpány (Sýkora, 2001).

Následné procesy, které se odehrávají v transformujícím se městě, v relativně nových podmínkách flexibilních, postindustriálních globálních produkčních vztahů, jež ovlivňují lokalizaci práce, pak přetvářejí tradiční pojetí městského centra jako dominantního areálu koncentrace pracovních příležitostí (Svoboda, Ouředníček, 2015). Tuto úlohu částečně přebírají okrajová území městského regionu a je tedy v tomto smyslu oprávněné hovořit o dekoncentraci práce či vzestupu komerční suburbanizace (Sýkora, Ouředníček, 2007). Popsaná situace je dobře známá z poválečného vývoje městských aglomerací západní Evropy a USA (Garreau, 1991, Lang, 2003).

Proměny lokalizace práce v pražském městském regionu

Dalším z důsledků celospolečenských proměn polistopadového vývoje je vzrůstající trend časové a prostorové flexibility práce (Svoboda, Ouředníček, 2015). Tyto formy práce reprezentované mimo jiné vznikem nových druhů profesí a dekoncentrací řady nových pracovních příležitostí, mají vliv na charakter rutinní pracovní dojížděky uvnitř městského regionu. Taktéž způsobují změny v tradičním chápání lokalizace pracovních míst, pracovní doby, vztahů mezi bydlištěm a pracovištěm, i koexistence pracovního a osobního života lidí žijících ve městech i v jejich zázemí. Právě dualita jádro – zázemí se ve výzkumech zabývajících se koncentrací nových pracovních příležitostí, tj. monocentrickým vs. polycentrickým vývojem pracovní funkce sídel (Dijst, Vázquez, 2007, Sýkora, Ouředníček, 2007, Mulíček, Sýkora, 2009, Mulíček, Sýkora, 2012) a rozvíjející se časovou a prostorovou neukotveností práce, stávají jednou z primárních otázek studia lokalizace práce v metropolitních regionech (Svoboda, Nemeškal, 2014, Svoboda, Ouředníček, 2015).

6.2 Teoretický rámec proměn lokalizace práce v metropolitních regionech

Potřebu studia lokalizace práce uvnitř měst i metropolitních oblastí, jakožto dílčí součásti urbánního rozvoje, zachycovaly již studie chicagské školy urbánní sociologie. Studium rozvoje urbánního prostředí v pojetí mozaiky komunit s vlastními funkcí, kulturními, sociálními a ekonomickými parametry, které společně vytvářejí komplexní celek městského prostředí, pak inspirovalo celou řadu urbánních teorií a modelů měst (Park, 1952). Předně to byla myšlenka expanze čtvrtí a funkcí ve městě, které se skrze proces invaze a sukcese rozpínaly z existujících center do nově urbanizovaných lokalit na okraji měst (McKenzie, 1925). Na základě této úvahy Burgess (1925) zformuloval model koncentrických zón, v jehož centru se nachází městské jádro, které plní funkci hlavního komerčního, obchodního a pracovního centra města. Jádro je podle Burgessova modelu obklopeno dalšími zónami, které plní dominantně výrobní či rezidenční funkce. Analogicky pak vznikaly další modely zachycující rozvoj a formování měst, jako sektorový model (Hoyt, 1939), polycentrický model (Harris, Ullman, 1945) a losangeleskou školou vytvořený model „keno kapitalismus“ (Dear, Flusty, 1998), který představoval významnou paradigmatickou proměnu uvažování o vzájemných vazbách jednotlivých funkcí ve městě. Tato změna spočívala v myšlence, že městské centrum v globalizované ekonomice dále není jediným centrem komerčních aktivit, které vede ekonomický rozvoj celého města, případně metropolitního areálu. Autoři tvrdí, že dominantní hnací silou komerčního rozvoje je

vzájemná interakce lokalit ve městě s globálním ekonomickým prostředím, takže k prudkému rozvoji komerčních aktivit v lokalitách dochází vesměs nahodile, respektive tehdy, když lokalita plní očekávání globálních aktérů.

I domácí autoři (Sýkora, Ouředníček, 2007) upozorňovali na obdobnou situaci v případě rozmachu komerční suburbanizace logistických a maloobchodních provozoven, ke kterému došlo v polovině 90. let díky přílivu zahraničních investic. V posledních dekadách se urbánní studie zaměřené na pozorování rozvoje komerčních funkcí ve městě soustřeďují především na suburbánní zóny metropolitních oblastí zejména proto, že suburbia již dále nejsou lokalitami, které by byly plně závislé na ekonomických funkcích centra města a dochází v nich k prudkému rozvoji nejen rezidenčních, ale zejména komerčních funkcí. Joel Garreau (1991) v této souvislosti hovoří o tzv. „*edge cities*“ neboli městech na okraji metropolitních oblastí, která začínají koncentrovat komerční funkce. Robert Lang (2003) tvrdí, že metropolitní oblasti se postupnou decentralizací komerčních aktivit z jádra do zázemí stávají spíše „*edgeless cities*“, tedy nekonečnými městy, kde se zóny s vysokou koncentrací pracovních funkcí mohou tvořit i ve velice širokém zázemí metropolitního regionu. Gardner a Marley (2013) v této souvislosti hovoří o tzv. „*job sprawl*“ neboli prostorové difúzi komerčních funkcí napříč metropolitním regionem.

Za účelem evidence lokalit koncentrujících nové komerční funkce v metropolitních regionech se etablovaly dvě výzkumné techniky. Jednak jsou to poměrně abstraktní statistické modely koncentrace (Gardner, Marley, 2013) a pak široce užívané přístupy konstrukce klastrů pracovních příležitostí, které jsou vymezeny na základě hustoty pracovních míst (Giuliano, Small, 1991, Small, Song, 1994, Bogart, Ferry, 1999, Anderson, Bogart, 2001, Boschmann, Kwan, 2010, Gardner, Marley, 2013). Ačkoli jednotliví autoři modifikují své přístupy podle individuálních podmínek lokalit, na které soustřeďují své studie, klastry pracovních příležitostí v těchto studiích alespoň v obecné rovině vždy vycházejí z absolutního počtu pracovních příležitostí vztaheného k rozloze. Jedná se tedy o konstrukci územní hustoty pracovních míst. Podobný přístup byl s ohledem na srovnatelnost s dřívějšími studiemi využit i v této kapitole.

V neposlední řadě se v následujícím textu věnujeme nejenom faktorům, které působí na decentralizaci pracovní funkce z centra města do jeho zázemí, ale i delokalizaci práce, kterou lze definovat jako „vymizení práce z prostoru“. Základním teoretickým předpokladem pro tento fenomén je přítomnost tzv. flexibilních pracovních pozic (viz Svoboda, Ouředníček, 2015), tedy práce, která není prostorově, časově, či funkčně ukotvená a do jisté míry může narušovat tradiční pojetí vztahů mezi bydlištěm a pracovištěm. Významnou roli při tvorbě pracovních pozic, které mnohdy nelze explicitně v prostoru lokalizovat sehrává zejména technologický pokrok v oblasti informačních a komunikačních

technologií (Svoboda, 2015) a v nemalé míře i institucionální podmínky pracovního trhu (Svoboda, Ouředníček, 2015). Flexibilní formy práce tak tvoří významný podíl vazeb a vztahů mezi regiony.

Meziregionální vztahy však v souvislosti s nezvyklou složitostí vlivů globalizačních tendencí již dále nelze vnímat pouze lineárně. Na tyto skutečnosti upozorňují autoři losangeleské školy (Dear, Flusty, 1998) v podobě výše zmíněného konceptu „keno kapitalismu“. Významnou roli při prostorovém uspořádání funkcí měst sehrávají faktory s původem mimo lokalitu a vztah lokální – globální interakce. V případě studií českých metropolitních areálů Svoboda a Ouředníček (2015) upozorňují, že zatímco v období industrializace docházelo k přímějším a lokálnějším prostorovým vazbám a rozhodnutím, pro období postindustriální jsou příznačné jisté formy „neukotvenosti“, a to ve trojím smyslu:

- i) Jednak neukotvenosti strategických a organizačních rozhodnutí aktérů mimo lokalitu, na které poukázala již Doreen Masseyová (1995), se zdůrazněním vlastnických vztahů objektů komerční suburbanizace typu big box. Právě tyto jsou v období rychlých hospodářských změn náchylné k zastavení tvorby nových pracovních příležitostí, případně i jejich poklesu, čímž krátkodobě přispívají k růstu nezaměstnanosti.
- ii) Dále neukotvenosti ve smyslu stability produkčního systému, který je vlivem vnějších tlaků trhu vystaven potřebě adaptabilně reagovat v časovém, prostorovém i funkčním pojetí. Tato skutečnost se v metropolitních areálech projevuje v podobě decentralizace práce a formováním např. *edge cities* (Garreau, 1991). Zejména v dlouhodobém horizontu zvyšujících se ekonomických tlaků na jednotkovou cenu (půdy, pronájmu) v lukrativních areálech městského centra pak působí centrifugální síly na ekonomické aktivity s nižší přidanou hodnotou, které nedokážou obstát v konkurenci o lokalizaci ve městě. Konkurenční boj o lokalitu pak vede jak k decentralizaci některých ekonomických činností do prostorů s nižšími náklady na vstupy (zázemí měst), tak i k vnitřní reorganizaci práce, která podporuje tvorbu práce „odnikud“, tedy práce prostorově neukotvené/delokalizované, u které jsou náklady na lokalizaci minimální až nulové.
- iii) Ve třetím pojetí pak můžeme hovořit zejména o prostorové (mnohdy i časové a funkční) neukotvenosti právě těchto individuálních aktérů, kteří svou činností a každodenní zkušeností reprodukuji sociální i fyzický prostor, což je patrné zejména v oblastech nejintenzivnějších koncentrací lidských aktivit, tedy v metropolitních regionech (blíže viz Svoboda, Ouředníček, 2015). V této souvislosti je nutno zmínit metodickou inovaci, kterou ve SLDB 2011 přinesl Český statistický úřad v podobě kategorie vyjíždějících za prací „bez stálého místa pracoviště“, které se blíže věnujeme v závěrečné části textu.

Tato kapitola si klade za cíl zhodnotit vývoj a proměny lokalizace práce a její odvětvové struktury se zaměřením na vývojové tendence prostorových aspektů práce v Pražském městském regionu v časovém období 1980–2011. Metodicky využívá analýzu dat o pracovní dojíždce ze Sčítání lidu, domů a bytů ve čtyřech časových horizontech podchycujících změny charakteru organizace práce a jejich dopadů na strukturu a vývoj prostorového uspořádání vztahů mezi bydlištěm a pracovištěm v Pražském městském regionu. Speciální pozornost je věnovaná hodnocení koncentrace pracovních příležitostí v městském centru Prahy a v suburbánní zóně. Do studie jsou zahrnuty i analýzy pracovních klastrů a flexibilní (prostorově neukotvené) práce. Po úvodní části textu a představení metodického rámce se další části kapitoly zaměřují na vývojové hledisko koncentrace pracovních příležitostí v Pražském městském regionu (PMR), analýze vztahu mezi lokalizací práce zejména v městském centru a zázemí. V neposlední řadě se pak kapitola věnuje rozdílným formám komerční suburbanizace a jejímu vztahu k prostorově neukotveným zaměstnáním.

6.3 Data a metodika

Kapitola je založena na statistické analýze dat o počtu pracovních příležitostí, nezaměstnanosti, ekonomické aktivitě obyvatelstva a pracovní dojíždce a vyjíždce ze čtyř posledních Sčítání lidu, domů a bytů (SLDB), které proběhly na našem území v letech 1980, 1991, 2001 a 2011. Prostorová i společenská distribuce počtu pracovních příležitostí patří mezi dlouhodobě sledované charakteristiky ekonomiky. V Česku se tento indikátor používá v různých modifikacích reflektujících proměny ekonomické reality již od 60. let 20. století (blíže viz Svoboda, Přidalová, Ouředníček, 2014). Později se vyvinuly i jiné přístupy k měření pracovní atraktivitu místa, jako například tzv. obsazená pracovní místa. V porevolučním období došlo k zpřesnění a rozšíření sledování dojíždčkových proudů za prací na jednotkové úrovni u všech obcí. Tím se umožnilo detailní sledování prostorových diferenciací koncentrace pracovních příležitostí v územním detailu obcí a počínaje SLDB 2011 i uvnitř obcí na úrovni základních sídelních jednotek (ZSJ). Díky dlouhodobému statistickému sledování jednotlivých proudů pracovní dojíždě je možné srovnání vývoje počtu i územní koncentrace pracovních příležitostí v zájmové oblasti PMR v delším časovém horizontu.

Metodika empirické části práce je založena na sledování vývoje jak absolutního, tak i relativního počtu pracovních příležitostí (PPP). Relativizace PPP je vztažena jednak k počtu ekonomicky aktivních obyvatel bydlících v daném území (PPP/EA) a dále pak k rozloze samotného území (PPP/km²). Počet pracovních

Proměny lokalizace práce v pražském městském regionu

příležitostí je definován jako funkce počtu ekonomicky aktivních obyvatel (EA^m), počtu nezaměstnaných obyvatel podle SLDB (NEZ^{sldb}), meziobecní pracovní vyjížďky z tzv. bilanční statistiky (VYJ^b) a dojížďky z tzv. proudové statistiky (DOJ^p), podle vztahu:

$$PPP = EA^m - NEZ^{sldb} - VYJ^b + DOJ^p$$

Indikátor EA byl metodicky upraven tak, aby bylo umožněno jeho meziroční srovnání (EA^m). V jednotlivých letech sčítání lidu totiž zahrnoval odlišné skupiny obyvatelstva. Podle metodiky ČSÚ (2013) byly v jednotlivých letech rozdílně přiřazeny zejména následující skupiny: matky na mateřské dovolené, další mateřské a rodičovské dovolené, příslušníci ozbrojených sil a pracující studenti. Údaje o počtu nezaměstnaných obyvatel, vzhledem k jejich vázanosti na ostatní indikátory z téhož zdroje, byly převzaty ze SLDB (NEZ^{sldb}). Pro výpočet salda pracovní dojížďky byla použita data (i) vyjížďky z bilanční databáze (VYJ^b) a (ii) dojížďky z proudové databáze (DOJ^p), které se vzájemně liší počtem osob, které neuvedly, kam za práci dojíždějí. Je tak zabezpečeno věrohodnější zjištění územních rozrůznění hodnot PPP v otevřeném regionálním systému.

Jedním z nedostatků zvolené metodiky je pak poměrně vysoké procento lidí, kteří při SLDB 2011 nevyplnili sčítací formulář, neodpověděli na otázky o dojížďce, nebo neuvedli, kam za práci dojíždějí. Pavel Čtrnáct (2013) v této souvislosti uvádí, že na celostátní úrovni v posledním SLDB může chybět až 35 % dojížďkových vztahů, což významně ovlivňuje možnost explanace závěrů plynoucích z těchto dat. U 99 tis. osob (5,8 %) nebyla zjištěna cílová obec vyjížďky a dalších 13,5 % (cca 233 tis. osob) vyjíždějících za práci zastává prostorově flexibilní práce a uvádí, že vyjíždí do práce bez stálého místa pracoviště. Takto vysoký podíl nezjištěných údajů je nutné brát v potaz při interpretaci výsledků výzkumů založených na pracovní dojížďce ze SLDB 2011. Zásadní metodickou odlišností omezující srovnání mezi roky je pak i zpracování dat ze SLDB 2011 za obvykle bydlící a nikoli za trvale bydlící obyvatelstvo, jak tomu bylo v předešlých SLDB (1980, 1991 a 2001). Procentuální podíl obyvatel, kteří neuvedli, kam za práci dojíždí, rozdíl trvalého a obvykle bydlícího obyvatelstva a podíl obyvatel, kteří vyjíždějí do práce bez stálého místa pracoviště, jsou k dispozici na obrázku 6.5. Tato mapa alespoň částečně poukazuje na problematiku oblastí, u kterých může snížená validita dat plynoucí ze SLDB 2011 významným způsobem ovlivnit interpretaci závěrů. Některé studie zabývající se touto problematikou ve svém metodickém rámci marginalizují, případně zcela opomíjejí prostorové rozmístění jevů, které má vliv na validitu dat. Argumentují přitom, že tyto jevy (např. demografická struktura a její vliv na EA, regionální rozdíly

v míře neodevzdaných formulářů SLDB, počty EA studentů a učňů, jež se koncentrují především ve městech, rozdíly mezi obvyklým a trvale bydlícím obyvatelstvem aj.) jsou rovnoměrně prostorově rozmístěné (viz např. Hampl, Marada, 2015). Rozeznání oblastí, kde došlo k nejvýraznějšímu pokřivení výsledků plynoucích z metodiky výpočtu PPP, je přitom zcela klíčové.

V další části se text věnuje studiu prostorových koncentrací práce v PMR prostřednictvím analýzy klastrů pracovních příležitostí. Podobně jako v jiných studiích zabývajících se touto tematikou (např. Anderson, Bogart, 2001, Boschmann, Kwan, 2010, Gardner, Marley, 2013) byly pracovní klastry vymezeny na základě dat směrové dojížděky do práce. Tato data vycházejí z tzv. dojížděkových proudů, kterými se rozumí souhrn osob, které vyjíždějí z jednoho místa bydliště do stejného místa pracoviště. Ve výsledcích Sčítání lidu z roku 2011 byla tato data poprvé publikována nejenom za úroveň obcí, ale i řádovostně nižší úroveň základních sídelních jednotek (ZSJ, resp. ve městech urbanistických obvodů – UO), které poskytují vhodný analytický podklad po klastrování pracovních příležitostí. Data o počtu pracovních příležitostí vycházející z proudové dojížděky do zaměstnání jsou pak relativizována rozlohou dané ZSJ, čímž vzniká indikátor hustoty pracovních příležitostí. Daná základní sídelní jednotka, ve které hustota pracovních příležitostí překračuje stanovenou hodnotu pro minoritní, respektive majoritní klastr, je pak spojována se sousedícími ZSJ, které splňují stejné kritérium. Tak vzniká jednoznačně definovaný územní klastr zvýšené koncentrace pracovních příležitostí složený z jedné či více prostorově propojených ZSJ. Z důvodu rozlišení některých základních typů koncentrace pracovních míst, byly v rámci této studie vymezeny čtyři typy klastrů na základě hodnoty územní koncentrace (počtu pracovních míst na km²). Majoritní klastry (1. a 2. řádu) představují území s výrazně dominující koncentrací pracovních funkcí, které jsou typické pro centrální oblasti měst. Minoritní klastry (1. a 2. řádu) pak reflektují potřebu zachytit prostorově rozsáhlejší celky, které mají nižší jednotkovou hustotu (např. průmyslové a logistické areály), a přesto představují centrum pracovních příležitostí v regionu. Samotné číselné vyjádření potřebné hustoty pro zařazení do jednotlivých typů klastrů pak souhrnně uvádí tabulka 6.2.

Jedním z primárních metodických úkolů při zpracovávání výzkumu lokalizace práce v Pražském městském regionu (PMR) je pochopitelně i vymezení tohoto regionu. V předchozích výzkumech byl PMR vymezován různými způsoby podle potřeb daných studií, přičemž nejčastěji se vyskytující aspekty vymezení jsou ekologické, ekonomické, sociální či statistické (Ouředníček a kol., 2014). Ve starších výzkumech se preferoval zejména ekologický aspekt vymezení, který zohledňuje především v minulosti snadno dostupná data o populační velikosti a hustotě zalidnění (Korčák, 1966). Od 70. let 20. století se při vymezování

Proměny lokalizace práce v pražském městském regionu

nejčastěji zohledňují ekonomické aspekty, tedy vymezení metropolitních areálů na základě pracovní dojížděky a koncentrace pracovních příležitostí (Hampl, 2005, Mulíček, Sýkora, 2009, Hampl, Marada, 2015). Zohlednění tohoto aspektu umožnilo především rozšíření populačních statistik o zjišťování pracovní dojížděky v 60. a 70. letech 20. století (Svoboda, Přidalová, Ouředníček, 2014). Při zohlednění sociálních aspektů se metropolitní areál vymezuje na základě odlišného životního stylu a trávení volného času, ovšem tento způsob je vzhledem k náročnosti získávání dat o životním stylu obyvatel poměrně málo využívaný (Ouředníček a kol., 2014). Pragmatickým způsobem, jak lze PMR vymezit s ohledem na dostupnost dat, je pak vymezení statistické, které respektuje průběh administrativních hranic (obcí, ORP, okresů). V této studii bylo zvoleno vymezení Pražského městského regionu na základě hranic tří okresů (Hlavní město Praha, Praha-východ a Praha-západ), a to zejména ve snaze zachovat alespoň částečnou srovnatelnost výsledků s dřívějšími studiemi, které se problematikou lokalizace práce, či komerční suburbanizace zabývaly a využívaly toto vymezení (Sýkora, 2001, Sýkora, Ouředníček, 2007 aj.). Pro srovnatelnost výsledků z posledního censu, je vymezení okresů i z dřívějších let přepočteno do územního srovnání k roku 2011. Ze stejného důvodu zachování srovnatelnosti s dřívějšími studiemi bylo použito i vymezení čtyř vnitroměstských zón v Praze (historické jádro, vnitřní město, vnější město a vnitřní suburbánní zóna), které byly převzaty z dřívějších prací, a proto na metodiku jejich vymezení pouze stručně odkazujeme (viz Ouředníček a kol., 2012).

6.4 Komerencializace městského centra a komerční suburbanizace

Mezi nejvýznamnější urbánní procesy charakteristické pro porevoluční vývoj Prahy patří komerencializace městského centra a zejména pak rezidenční a komerční suburbanizace (Sýkora, 2001, Ouředníček, 2003, Sýkora, Ouředníček, 2007, Musil, Müller, 2008). Obě složky suburbanizace zachycují nejen změnu prostorového rozmístění obyvatel a ekonomických aktivit, ale i změnu fyzického, funkčního a sociálního prostředí města a jeho zázemí. Suburbanizace se vždy vyvíjela ve velmi úzké souvislosti s prací a pracovním procesem a to v dvojím smyslu. Jednak je rezidenční suburbanizace značně selektivní proces a týká se především skupin obyvatelstva s vyšším sociálním statutem, na který má druh práce a s ní související výše příjmu zcela zásadní vliv (Ouředníček, 2003, Sýkora, Ouředníček, 2007). Dále se pak v souvislosti s transformací české ekonomiky do tržního prostředí na počátku 90. let 20. století uvolnily podmínky

pro vznik a rozvoj komerčních aktivit i v zázemí města, které nabízí relativně vysoký počet pracovních příležitostí (Sýkora, 2001). Obě tyto složky (rezidenční a komerční) suburbanizace pak významným způsobem proměňují vztah města a jeho zázemí v jejich pracovně-rezidenčních funkcích, proměňují sociální strukturu obyvatel i strukturu pracovních příležitostí v jednotlivých lokalitách. V neposlední řadě skrze dojížděku do práce a za službami ovlivňují dopravní situaci v rámci celého metropolitního regionu Urbánková, Ouředníček, 2006, Novák, 2011).

Vztah mezi pracovním procesem a suburbanizačními tendencemi v kontextu třicetiletého vývoje lokalizace práce v Pražském městském regionu však nelze vnímat pouze lineárně a to zejména s přihlédnutím na nezvyklou složitost sociálně ekonomických vztahů v prostoru a jejich vývoj. Česko i Praha prošly od konce 80. let 20. století významnými změnami společenské, ekonomické i politické organizace a jejich prostorových souvislostí. Podle Hampla, Dostála a Drbohlava (2007) je nutné v tomto kontextu rozlišovat dva souběžné procesy transformace, a to jednak transformaci postsocialistickou – v jistém smyslu krátkodobou, nápravovou – a pak transformaci dlouhodobějšího charakteru směřující k integračním a globalizačním procesům. Tato forma transformace podle autorů vede k výrazné složitosti geografického uspořádání v Česku. Dosavadní výzkumy věnující se problematice (de)koncentrace pracovních příležitostí v Pražském městském regionu (Sýkora, Ouředníček, 2007, Mulíček, Sýkora, 2009, Mulíček, Sýkora, 2012, Sýkora, 2001 aj.) poukazují zejména na nutnost vnímat širší souvislosti mezi převládajícím areálem koncentrace pracovních funkcí v rámci městského regionu a příslušnou vývojovou fází ekonomiky. Tyto fáze jsou alespoň stručně představeny v následujících částech textu.

Vývojové fáze (de)koncentračních tendencí pracovní funkce

V 80. letech 20. století byla pro centrální části Prahy typická zaostalost rozvoje obchodních ploch, značně převládala rezidenční funkce, a kromě lokalizace institucí centrální státní správy byla charakteristická i přítomnost výrobních závodů. Lokalizace závodů v širším městském centru byla dána preferencí výroby za socialismu, která mimo jiné znamenala i prodloužení industriální fáze vývoje ekonomiky (Hampl, 2005). Relativní stabilita prostorového uspořádání jednotlivých městských funkcí byla dána mnoha faktory, mezi které patří centrální řízení a plánování preferující prvky nivelizace, centrálně řízený rozhodovací proces o alokaci zdrojů, veřejné vlastnictví výrobní i spotřební infrastruktury, unifikace cen, neexistence trhu s nemovitostmi, relativní homogenita příjmů ve společnosti aj. Za socialistického uspořádání byly centrální části Prahy

Proměny lokalizace práce v pražském městském regionu

ve srovnání s centrálními částmi měst západní Evropy a USA z hlediska komerčního využití značně poddimenzovány, rozvojové impulzy se koncentrovaly zejména do industriálních čtvrtí a výstavby sídlišť (Musil, 2002a, Ouředníček, 2003, Temelová a kol., 2011). Obdobně i v případě vývoje ekonomických aktivit v obcích v zázemí Prahy ve srovnání s obcemi v zázemí západoevropských a amerických měst nelze hovořit o pólech, či osách ekonomického rozvoje (podél dopravních koridorů) známých z konceptů tzv. *edge cities* (Garreau, 1991), či dříve z modelu sektorové struktury města (Hoyt, 1939). Naopak některé obce v širším zázemí Prahy za socialismu v mnoha případech vykazovaly prvky periferality a obdobně jako mnoho dalších regionů na pomezí krajských hranic byly považovány spíše za vnitřní periferie (Musil, 1977, Musil, 2002b, Musil, Müller, 2008).

Porevoluční vývoj v relativně krátkém čase vytvořil jednak předpoklady pro zapojení české ekonomiky do globálního ekonomického systému a zejména pak redefinoval prostorovou dělbu práce a z ní vyplývající funkční zaměření jednotlivých regionů na národní i mezinárodní úrovni. Prostorem s významnou koncentrací komerčních a rozhodovacích funkcí v rámci státu se tak přirozeně stal metropolitní areál hlavního města a v rámci něj pak městské centrum. Tento vývoj byl podmíněn několika razantními systémovými transformacemi z centrálně řízené do tržní ekonomiky. Primárně to byly procesy privatizace a restituce, které po 40 letech socialistického uspořádání a veřejného vlastnictví ve své podstatě představovaly poměrně neobvyklou situaci prvotní akumulace soukromého kapitálu. Dále to byla decentralizace moci v institucionálním i ekonomickém smyslu a v neposlední řadě pak liberalizace cen, a nájmu. Tyto zásadní systémové změny umožnily kromě tvorby soukromého vlastnictví a přílivu zahraničních investic i volnou tvorbu cen, která reflektovala pravidla soutěže tržního hospodářství (Eskinas, 1995, Reiner, Strong, 1995, Sýkora, 2001). V relativně krátkém čase se dopady těchto reforem odrazily v prostorovém uspořádání ekonomických aktivit v Praze a rychlém rozšíření maloobchodních provozoven v městském centru v první polovině 90. let. Sýkora (2001) v této souvislosti uvádí, že restitucemi bylo v městském centru navráceno přes 70 % nemovitostí a na 2 500 maloobchodních provozoven. Vytvoření volného trhu s nemovitostmi pak umožnilo volnou soutěž o lokalizaci v rámci městského prostoru, což vyústilo v rychlou diferenciaci cen nemovitostí a nájemného za komerční prostory, které byly v městském centru z hlediska výnosů atraktivnější než prostory rezidenční. Důsledkem tohoto vývoje byl úbytek obyvatel městského centra a koncentrace ekonomických aktivit a pracovních příležitostí (Sýkora, 2001, Sýkora, Ouředníček, 2007).

Zejména pak v druhé polovině 90. let 20. století se v Praze a jejím zázemí projeví dopady liberalizace zahraničního obchodu, a to především v přílivu

přímých zahraničních investic a příchodu množství silných developerů v širokém portfoliu ekonomických odvětví jako finančnictví, logistika, doprava, obchod, poradenství, výstavba nemovitostí aj. (Sýkora, Ouředníček, 2007). V souvislosti s jejich příchodem se i přes rekonstrukci stávajících a výstavbu nových komerčních prostor ve stavebních prolukách začaly zvyšovat nároky na výnosy jednotkové plochy v městském centru. Vlivem tohoto tlaku se začaly decentralizovat méně výnosné provozovny, aktivity i celá odvětví (skladování, výroba, logistická a distribuční centra aj.) do okrajových zón metropolitního regionu s nižšími cenami pozemků a nájmu. V sídelním systému souběžně vznikají jednak nové regionální hierarchie v důsledku soustředování nových prvků ekonomiky do vybraných metropolitních areálů a zároveň postupuje decentralizace uvnitř těchto prosperujících regionů. Peter Daniels (1991) tento vývoj souhrnně označuje jako „koncentrovanou decentralizaci“. Na obdobný vývoj v Pražském městském regionu (viz tabulka 6.1) poukazuje dlouhodobá koncentrace pracovních míst do PMR s nárůstem podílu na Česku z 14,9 % v roce 1980 na 18,2 % v roce 2011. Zároveň dochází k decentralizaci pracovní funkce uvnitř městského regionu z centra do zázemí. Zatímco v Praze bylo počátkem 80. let 20. století koncentrováno 92,6 % pracovních míst PMR, v roce 2011 tento podíl představoval již pouze 86,8 %. Ekvivalentně pak rostl podíl pracovních míst v obcích pražského zázemí. Porevoluční vývoj lokalizace pracovních příležitostí tedy dlouhodobě směřuje k jejich koncentraci do městských aglomerací a v jejich rámci pak zejména do suburbánních oblastí, což jednoznačně dokládá proces komerční suburbanizace. Na tento dlouhodobý vývoj poukazují i dřívější studie zabývající se tématem vztahu mezi prostorovou redistribucí ekonomiky a obyvatelstva v Česku (Hampl, 2005, Hampl, Müller, 2011, Hampl, Marada, 2015).

Na přelomu tisíciletí se zónou s nejprogresivnějším vývojem koncentrace pracovních příležitostí stalo těsné zázemí Prahy (viz obrázek 6.2), které téměř zdvojnásobilo počet obsazených pracovních míst (viz tabulka 6.1). Na této dynamické transformaci se nejvýrazněji podílely především kapitálově silné zahraniční společnosti se zcela jednoznačnými lokalizačními preferencemi skladovacích, dopravních, distribučních a obchodních aktivit s vysokými nároky na zábor ploch a přímou dopravní dostupnost města. Dostupnost ve vnější suburbánní zóně představuje především páteřní silniční infrastruktura dálnic, rychlostních silnic a zejména jejich křižovatek a sjezdů (Průhonice - Čestlice, Modletice, Rudná, Radonice, Ruzyně aj.). Ve vnitřní suburbánní zóně (v rámci administrativních hranic města) se pak významným lokalizačním faktorem (především obchodních provozoven, hypermarketů atp.) stává bezprostřední návaznost na stanice metra v okrajových částech Prahy (Zličín, Černý Most, Chodov aj.).

Proměny lokalizace práce v pražském městském regionu

Tabulka 6.1: Podíl pracovních příležitostí v Pražském městském regionu podle ekonomických odvětví

	Pracovní příležitosti	Podíl na Česku		Pracovní příležitosti	Podíl na PMR	A,B	C,D, E	F	G	I	M, N	H,J,K, L,O	
	(abs.)	(%)	na km²	na EAO	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	
1980*													
Praha město	746 544	13,8	1 508	1,2	92,6	–	–	–	–	–	–	–	
Vnější suburbánní zóna	59 370	1,1	48	0,6	7,4	–	–	–	–	–	–	–	
PMA celkem	805 914	14,9	467	1,1	100	–	–	–	–	–	–	–	
1991													
Praha město	724 904	13,6	1 461	1,1	91,6	1,5	18,7	11	13	8,1	15,3	24,2	
Vnější suburbánní zóna	66 242	1,2	50	0,7	8,4	1,5	2,6	0,6	0,8	0,4	0,8	1,9	
PMA celkem	791 146	14,9	432	1,1	100	3,0	21,2	11,6	13,7	8,5	16,1	26	
2001													
Praha město	734 724	15,5	1 481	1,2	90,8	0,5	11,2	8,4	11,3	8,8	10,4	40,3	
Vnější suburbánní zóna	76 947	1,6	58	0,8	9,2	0,3	2,3	0,9	1,5	0,7	0,7	2,7	
PMA celkem	811 671	17,1	443	1,1	100	0,8	13,5	9,3	12,8	9,4	11,1	43,1	
2011													
Praha město	724 404	15,8	1 460	1,1	86,8	0,3	7,9	5	9,7	5	10,7	48,2	
v tom:	Historické jádro	65 085	1,4	8 165	3,1	7,8	0	0,3	0,2	0,6	0,2	1,2	5,3
	Vnitřní město	320 921	7	2 846	1,2	38,4	0,1	3,3	2,1	3,7	1,9	5,1	22,3
	Vnější město	226 013	4,9	1 846	0,8	27,1	0,1	2,8	1,7	3,5	1,9	3,1	13,9
	Vnitřní suburbánní zóna	73 907	1,6	292	0,9	8,9	0,1	1,1	0,7	1,3	0,5	0,9	4,2
	Neuveдено	38 478	0,8	–	–	4,6	0	0,4	0,3	0,5	0,4	0,4	2,5
Vnější suburbánní zóna	110 442	2,4	83	0,8	13,2	0,2	2,4	1	2	1,2	1,1	5,3	
PMA celkem	834 846	18,2	456	1,1	100	0,6	10,3	6	11,7	6,2	11,8	53,5	

Poznámka: * – rok 1980 slouží pouze pro orientační srovnání, vzhledem k neexistenci nezaměstnanosti a jinému administrativnímu vymezení hranic okresů Praha-východ a Praha-západ. Odvětví podle klasifikace CZ-NACE Rev 1.1: A, B – zemědělství, lesnictví, rybolov; C, D, E – průmysl celkem; F – stavebnictví; G – velkoobchod a maloobchod; H – ubytování, stravování a pohostinství; I – doprava a skladování; J – peněžnictví a pojištnictví; K – nemovitostní, profesní, vědecké a technické činnosti a administrativní a podpůrné činnosti; L – veřejná správa a obrana, povinné sociální zabezpečení; M – vzdělávání; N – zdravotní a sociální péče; O – ostatní a nezjištěno.

Zdroj: ČSÚ 1980, 1991, 2001, 2011

V tomto období dochází k silné koncentraci pracovních příležitostí v suburbánních oblastech především v důsledku výstavby tzv. „big boxů“ neboli velkoplošných provozoven, nákupních center, hypermarketů, dopravních a logistických terminálů atp. Ačkoli se výstavba těchto plošně rozsáhlých objektů týkala vnitřní i vnější suburbánní zóny, u jednotlivých typů služeb, které tyto objekty

nabízejí, můžeme nalézt odlišnosti. Ve vnitřní suburbánní zóně se koncentrovaly pracovní příležitosti především v odvětvích obslužné sféry (obchodní centra, hypermarkety), které jsou navázány na přítomnost spotřebitelů a snadnou dopravní dostupnost. Ve vnější suburbánní zóně PMR se nacházejí zejména logistické areály, dopravní terminály a distribuční centra (viz tabulka 6.1), pro které byly atraktivní hlavně pozemky bezprostředně napojené na dálniční síť. Intenzitu tohoto typu komerční suburbanizace, typickou pro největší regionální centra, významným způsobem stimuluje i výhodná poloha Prahy v národním systému. Naopak pro centra nižších řádů (např. okresní města) je typická suburbanizace komerční, obzvláště výstavba provozoven obslužné sféry, předně maloobchodu (Svoboda, Ouředníček, 2015).

Vývoj pracovních příležitostí v historickém jádru města se po přelomu tisíciletí značně stabilizoval. Ačkoliv si historické jádro Prahy udržuje bezprecedentně nejvyšší podíl pracovních příležitostí na jednotkovou plochu i ekonomicky aktivní obyvatele (viz tabulka 6.1), intenzita růstu pracovních příležitostí je po bouřlivé komercializaci z 90. let již zcela minimální. V městském centru v současnosti dochází pouze k příležitostnému zahušťování ekonomických aktivit výstavbou solitérních projektů ve vybraných lokalitách a stavebních prolukách (např. obchodní centra Palladium na náměstí Republiky, Quadrio na Národní třídě). Jedním z dalších způsobů zahušťování komerčních aktivit v centru města je pak i nepatrný rozvoj komerčních ploch v již stávající zástavbě. Ani v jednom případě se však nejedná o bouřlivý rozvoj komerčních aktivit obdobný tomu z 90. let a to zejména proto, že potenciál historického jádra je pro koncentraci dalších ekonomických aktivit a tím i pracovních míst již značně vyčerpaný. V neposlední řadě je ovlivněn i ochranou kulturního dědictví historického jádra Prahy, které je zařazeno na seznam UNESCO, což výrazně limituje možnosti plošné výstavby administrativních a obchodních komplexů.

Po roce 2000 dochází k rozvoji komerčních aktivit zejména v navazujícím prostoru vnitřního města, které ovšem představuje velice heterogenní území. Předně se rozvíjejí některé lokality vnitřního města, jež bezprostředně hraničí s historickým jádrem Prahy. Dochází tedy k expanzi ekonomických aktivit z jádra do přilehlé zóny vnějšího města. V Praze je tento proces patrný na proměně sociálního i fyzického prostředí lokalit v Karlíně, Smíchově, či Holešovicích (blíže viz např. Ilík, Ouředníček, 2007, Temelová, 2007, Temelová, Novák, 2007) a v některých dalších v minulosti industriálních lokalitách. Sýkora (2001) v souvislosti s transformací fyzického i sociálního prostředí těchto lokalit hovoří o jejich gentifikaci. Dalším procesem, který se odehrává jak ve vnitřním, tak i vnějším městě je tvorba polycentrického vzorce menších administrativně-obchodních center, kde se koncentrují pracovní příležitosti. Expanzi komerční funkce historického

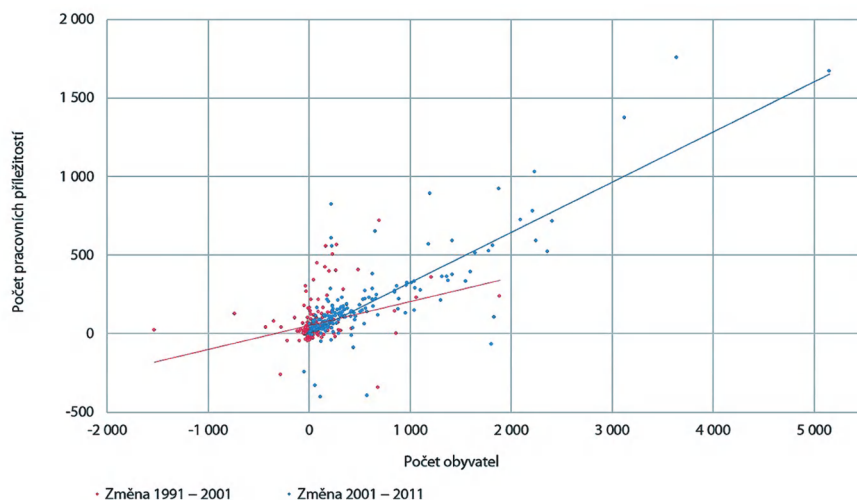
centra ve formě několika sekundárních center obchodní a obslužné sféry zachycovaly rozvojové dokumenty Prahy již koncem 90. let (Územní plán hlavního města Prahy, 1999, Strategický plán hlavního města Prahy, 2000). V současnosti můžeme vidět tato sekundární centra v několika lokalitách: Pankrác, Budějovická, Brumlovka, Vysočany, Anděl, Chodov, Nové Butovice aj. Ve většině případů se jedná o obchodní prostory a administrativní budovy v bezprostřední blízkosti stanic metra, které představují osy koncentrovaného rozvoje ekonomických funkcí i pracovních příležitostí v městském prostoru Prahy. V některých případech tato centra doplňují výstavbu nových rezidenčních areálů (např. park Baarová u BBC centra na Brumlovce).

6.5 Dvojí tvář soudobé komerční suburbanizace

Ve vnějším suburbánním prostoru Prahy po roce 2000 dochází k výrazné proměně zón koncentrujících ekonomické aktivity, jak z hlediska hustoty (viz obrázek 6.2), tak z hlediska intenzity (viz obrázek 6.3). Zatímco hustota (pracovní příležitosti na km²), která tradičně dosahuje mnohem vyšších hodnot variability, blíže vypovídá o morfologii daného území a jeho proměnách v čase, koncentrace sociálně-prostorová (intenzita pracovní příležitosti na ekonomicky aktivní obyvatelstvo) více zohledňuje vzájemný vztah mezi komerční a rezidenční suburbanizací. V obou případech však dochází k nárůstu koncentrace pracovních příležitostí v obcích v širším zázemí města. Zatímco v 90. letech 20. století byl intenzivní nárůst pracovních příležitostí typický pro obce v nejužším zázemí Prahy a v rámci nich pak obcí, jejichž územím procházela (nebo se plánovala výstavba) hlavních tahů silniční sítě, po roce 2000 dochází k růstu pracovních příležitostí v obcích, které mnohdy nemají tuto lokalizační výhodu a nacházejí se dále od centra regionu i hlavních silničních koridorů. Přitom zkušenosti ze studia vývojových procesů městských aglomerací v západních zemích (Hoyt, 1939, Garreau, 1991, Lang, 2003, Gardner, Marlay, 2013) zdůrazňují, že ekonomické aktivity mají selektivní tendenci koncentrovat se v bezprostředním okolí hlavních dopravních koridorů, jak tomu bylo i PMR v druhé polovině 90. let a na přelomu tisíciletí. Naproti tomu po roce 2000 dochází k nejintenzivnějším nárůstům pracovních míst v obcích, které zaznamenaly výrazný populační růst (viz obrázek 6.1). Obdobnou proměnou prochází i odvětvová struktura pracovních příležitostí v zázemí Prahy. Zatímco se v 90. letech významný podíl nových pracovních příležitostí v suburbánních lokalitách PMR tvořil v sektorech dopravy a logistiky, velkoobchodu, či stavebnictví, v letech 2001–2011 tvorbu nových pracovních míst dominují odvětví komunálních služeb, ubytování

Obrázek 6.1:

Vývoj
závislosti
lokalizace
pracovních
příležitostí na
koncentraci
populace
v Pražském
městském
regionu
v letech
1991–2001
a 2001–2011

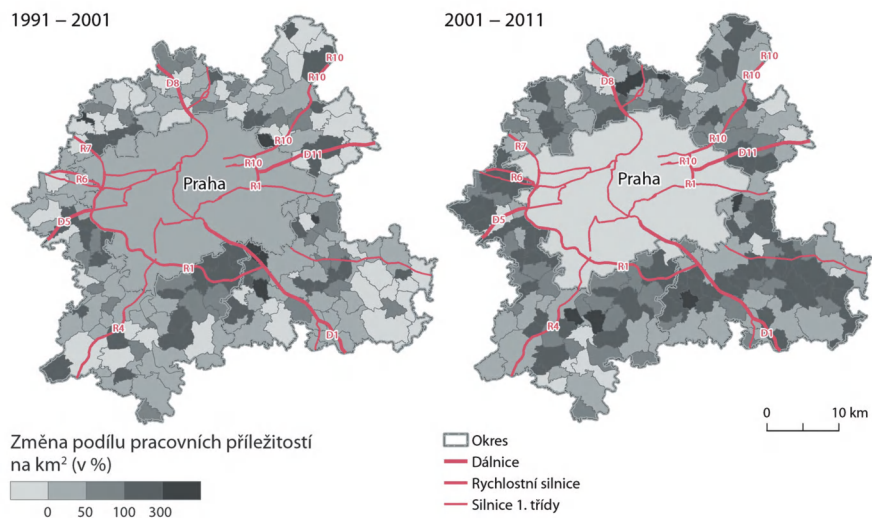

Zdroj:
ČSÚ 1991,
2001, 2011

Poznámka: Za obce v zázemí Prahy bez hlavního města; $n = 189$; $r^{(91-01)} = 0,32$; $r^{(01-11)} = 0,79$.

Obrázek 6.2:

Vývoj územní
koncentrace
pracovních
příležitostí
v Pražském
městském
regionu
v letech
1991–2001
a 2001–2011

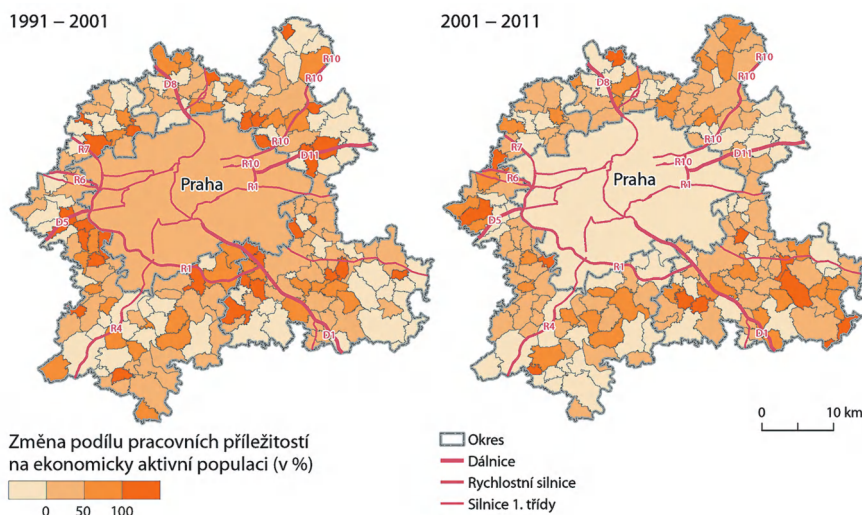

Zdroj:
ČSÚ 1991,
2001, 2011

Poznámka: Stav silniční sítě k roku 2011; územní vymezení a data jsou přepočtena do stavu k roku 2011

a pohostinství, peněžnictví, administrativní činnosti, vzdělávání, zdravotní a sociální péče. K tomuto vývoji dochází zejména v obcích, které znásobily počet svých obyvatel. Lze hovořit o nárůstu pracovních příležitostí indukovaném právě rezidenční suburbanizací.

Proměny lokalizace práce v pražském městském regionu

Poznámka: Stav silniční sítě k roku 2011; územní vymezení a data jsou přepočtena do stavu k roku 2011

Obrázek 6.3:
Vývoj koncentrace pracovních příležitostí vztahené k ekonomicky aktivní populaci v Pražském městském regionu v letech 1991–2001 a 2001–2011

Zdroj:
ČSÚ 1991,
2001, 2011

Pro řadu populačně rostoucích obcí je typická tvorba pracovních příležitostí v odvětvích maloobchodních, sociálních a komunálních služeb privátního i veřejného sektoru, které v původním rozsahu nemohly nasýtit zvyšující se poptávku novousedlíků. Nárůst obslužné role obcí pražského zázemí, integrující se komunitní život v nich a nárůst služeb denní potřeby pak vytváří pracovní místa a zintenzivňuje funkci mikroregionálního sub-centra některých obcí v PMR. Nejedná se tedy o integrující ani dezintegroující proces, nýbrž o tvorbu sub-center na řádově nižší úrovni, která vypovídá o postupném integrování obyvatel do komunity obce a deklaruje potřebu překonávání náhledů na pražská suburbia, jako prostory ryze rezidenční, sloužící pouze na přespání a které jsou zcela bez působení komunitních procesů (podobně i Špačková, Ouředníček, 2012). Z hlediska morfologie tyto nové pracovní pozice vytvářejí mnohem více roztroušený vzorec komerční suburbanizace, než tomu bylo v předešlé dekádě, kdy se nové pracovní pozice koncentrovaly do několika málo průmyslových a nákupních parků s množstvím plošně rozsáhlých skladových a obchodních budov. Tato dvojí tvář komerční suburbanizace a zejména její vývojové fáze naznačují zralejší fázi vývoje suburbanálních oblastí, kdy dochází k integraci nových obyvatel v suburbium a rozvoji komunitního života, který mimo jiné generuje i pracovní příležitosti. Z hlediska lokalizace se „big box“ suburbanizace koncentruje v těsném zázemí Prahy s radiálními výstupky podél dálnic a rychlostních silnic a naproti tomu roztroušený vzorec indukované suburbanizace je dominantní v obcích v širším zázemí PMR.

Na tuto situaci nepřímo upozorňují i některé soudobé studie (Ouředníček a kol., 2014, Novák, Nemeškal, 2014), které se staly součástí analytické dokumentace Integrované strategie pro ITI Pražské metropolitní oblasti (IPR, 2015). Autoři těchto studií na základě zbytkových lokalizačních dat mobilních operátorů přicházejí k závěru, že obce s významným podílem obyvatel, kteří stráví denně v Praze pět a více hodin, tvoří pouze nejtěsnější zónu zázemí Prahy. Ta do značné míry odpovídá zóně komerční suburbanizace typu big box. Naproti tomu obce v širším zázemí nejsou podle výsledků plynoucích z lokalizačních dat mobilních operátorů tolik časově spřízněné s Prahou jakožto centrem regionu a obyvatelé většiny těchto obcí stráví v Praze denně v průměru pouze od 2 do 5 hodin. Větší množství (nejen pracovního) času tráví v místě bydliště, což poukazuje na dvě zásadní proměny v prostorové organizace práce v PMR. Jednak dochází k rozvoji roztroušeného vzorce indukované komerční suburbanizace ve vzdálenějších obcích, které nabízejí větší množství pracovních příležitostí v samotném místě bydliště. Zároveň dochází k nárůstu flexibilních pracovních pozic, tedy práce, která není prostorově a časově (případně i funkčně) ukotvená a do jisté míry může narušovat pravidelnosti dojížděkových vztahů v regionu (blíže viz Svoboda, Ouředníček, 2015).

6.6 Klastry pracovních příležitostí v Pražském městském regionu

Pro lepší porozumění současným prostorovým vzorcům lokalizace práce v PMR byla použita metoda tzv. pracovních klastrů. V Pražském městském regionu bylo vymezeno 552 majoritních klastrů přesahujících koncentraci 500 pracovních příležitostí na km² (viz tabulka 6.2). V rámci nich pak 277 klastrů 1. řádu představuje lokality s jednoznačně dominujícím podílem komerčních funkcí, které jsou koncentrovány především v historickém jádru a přilehlé zóně vnitřního města. Historické jádro Prahy zabírá ve srovnání s ostatními městskými zónami násobně nižší rozlohu a koncentruje nejvyšší podíl pracovních příležitostí přesahující 8 165 pracovních míst na km², tedy téměř trojnásobek koncentrace ve vnitřním městě a pětinašobek koncentrace ve vnějším městě (viz tabulka 6.1). Ve srovnání s vnější subúrbánní zónou je koncentrace pracovních míst v historickém centru Prahy téměř 900 násobná. Ačkoli historické jádro bezesporu plní funkci administrativního a obchodního centra, je nutné zmínit, že se zde téměř nevyskytují minoritní pracovní klastry, které indikují potenciál pro další rozvoj a koncentraci komerčních funkcí. Tuto roli přebírá zóna vnitřního města a částečně i vnějšího města (která zabírá rozsáhlé prostory panelových sídlišť). Na

Proměny lokalizace práce v pražském městském regionu

rozdíl od vnitřního města je ve vnějším městě patrný polycentrický vzorec prostorově separovaných sekundárních center rozvoje, která jsou zpravidla obklopena klastry pracovních příležitostí nižších řádů. Ačkoli zóna vnějšího města stále představuje zdrojovou oblast pracovní dojížděky (počet pracovních míst na ekonomicky aktivní obyvatele < 1) lze v této městské zóně v budoucnu očekávat další rozvoj pracovní funkce.

Tabulka 6.2: Klastry pracovních příležitostí v Pražském městském regionu v roce 2011

Zóny Pražského městského areálu	Majoritní klastry				Minoritní klastry			
	1. řádu (> 2 501)		2. řádu (2 500 – 501)		1. řádu (500 – 101)		2. řádu (100 – 50)	
	Klastry	Pracovní místa	Klastry	Pracovní místa	Klastry	Pracovní místa	Klastry	Pracovní místa
Historické jádro	20	64 438	2	225	3	388	2	25
Vnitřní město	148	262 918	79	53 950	34	3 204	11	525
Vnější město	104	168 650	75	49 523	35	7 227	9	379
Vnitřní suburbánní zóna	3	3 254	85	63 302	42	5 456	11	860
Vnější suburbánní zóna	2	2 170	34	19 715	107	46 138	86	16 457
Celkem	277	501 430	275	186 715	221	62 413	119	18 246

Poznámka: n=1404 základních sídelních jednotek

Zdroj: ČSÚ 2011

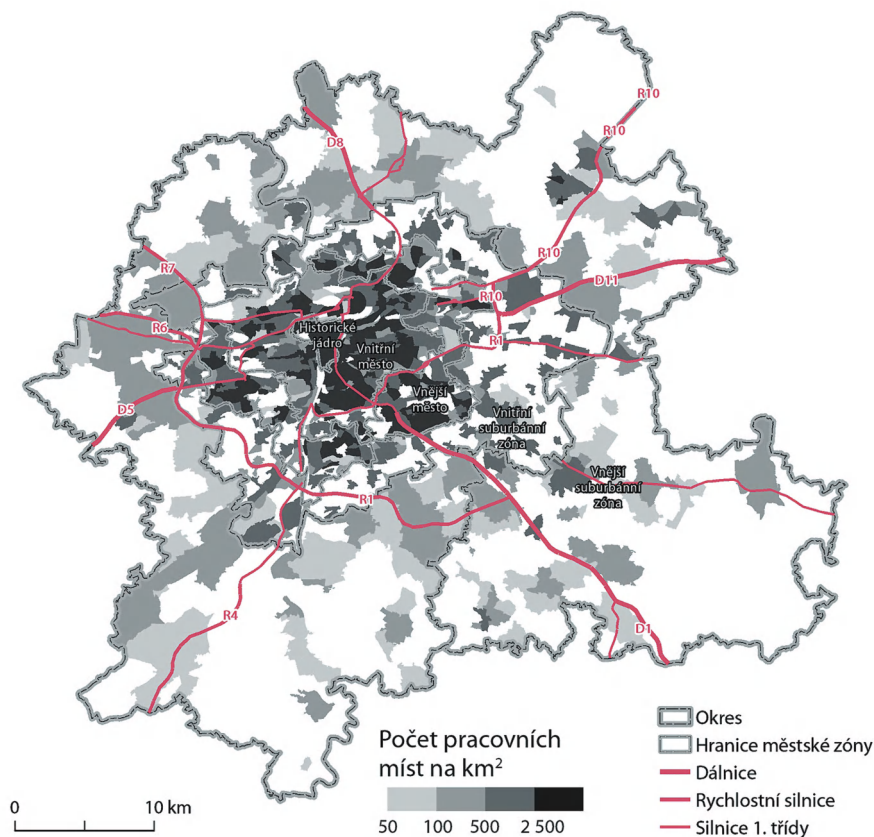
Ve vnější i vnitřní suburbánní zóně je výskyt majoritních klastrů 1. řádu podle očekávání zcela minimální. Ve vnitřní suburbánní zóně (lokalizované uvnitř administrativních hranic Prahy) se však vyskytuje 85 lokalit představujících majoritní klastry 2. řádu a to zejména podél koncových stanic metra a v centrech některých v minulosti samostatných obcí, které se později připojily k Praze. Naopak ve vnější suburbánní zóně (okresy Praha-východ a Praha-západ) se vyskytuje nejvyšší podíl minoritních klastrů, které představují plošně rozsáhlá centra práce ovšem s výrazně nižší hustotou. Patrná je tendence zahušťování a prolínání těchto klastrů v dnes již téměř souvislý prstenec kolem hlavního města (viz obrázek 6.4). U stávajících pracovních klastrů sehrává roli jednak lokalizační faktor blízkosti podél stávající i plánované silniční sítě (např. plánovaná výstavba severní a východní části pražského obchvatu). V neposlední řadě se pracovní klastry tvoří i v lokalitách center přilehlých městeček (Říčany, Kamenice, Brandýs nad Labem - Stará Boleslav, Úvaly, Roztoky, Rudná aj.). V samotné hustotě pracovních míst však mezi prstencem kolem Prahy s převahou „big boxů“ a centrálními lokalitami obcí není patrný rozdíl. To je zapříčiněno pozdější fází koncentrace pracovních míst v centrech obcí, ke které dochází až v letech 2001–2011, kdy se dotváří roztroušený vzorec indukované komerční

suburbanizace. Předpokladem možného budoucího vývoje je intenzivnější koncentrace pracovních míst v centrálních částech sídel v zázemí města, které si vytvářejí a integrují své mikroregiony.

Dále lze předvídat pokračování rozvoje „big box“ komerční suburbanizace v nejtěsnějším zázemí Prahy, která ovšem v nejbližší dekádě pravděpodobně nebude dosahovat intenzitu tvorby nových pracovních příležitostí obdobnou té z let 1995–2008. Důvodů k těmto odhadům je kromě zkušenosti vývoje ze západních metropolí (viz např. Gardner, Marlay, 2013) několik. Je to především rozdílnost transformačního a post-transformačního období, která proměnou ekonomického rámce směrem ke globalizované tržní ekonomice vytvořila vhodné prostředí pro přilákání množství zahraničních investic do maloobchodních a logistických areálů již v polovině 90. let 20. století (Sýkora, Ouředníček, 2007). Vlastnická struktura těchto investic, které vytvářejí pracovní příležitosti v „big box“ areálech je výrazně ovlivněna především zahraničními vlastníky a jejich investičními záměry, i limitacemi vývoje světové ekonomiky a náchylnosti ke krizím v jednotlivých odvětvích. Z toho vyplývá, že v době hospodářské krize (obdobné krizi z let 2008–2011) se příliv zahraničních investic a tím i tvorba pracovních míst v oblastech „big box“ suburbanizace značně omezuje. Naproti tomu integrující se život novousedlíků v oblastech, které znásobily počet svých obyvatel, si i přes hospodářskou krizi dokázal vytvořit pracovní místa v odvětvích obslužné sféry, především komunálních a sociálních služeb.

Otázkou pro tvorbu strategických dokumentů rozvoje Pražského městského regionu v oblasti trhu práce (např. IPR, 2015 aj.) je pak nalezení vhodné míry podpory pro přímé zahraniční investice na straně jedné a podpory rozvoje komunitního života rezidentů v suburbánních obcích na straně druhé. V neposlední řadě pak v současnosti vyvstává výzva zkvalitňování nabízených pracovních míst. To se týká postupného přechodu od tvorby pracovních míst s nižší přidanou hodnotou, jako jsou logistické areály, směrem k pracím v oblastech s vyšší hodnotou, kterými jsou vědeckotechnické parky, inovační centra, či podpora tvorby projektů velké vědeckotechnické infrastruktury (např. region klastru STAR čítající laserová centra ELI Beamlines a HiLASE v Dolních Břežanech, BIOCEV ve Vestci, atp.). V této souvislosti je nutné zmínit i potřebu funkční a odvětvové diverzifikace pracovních míst, a to s ohledem na jejich kvalitu a přidanou hodnotu. Zejména proto, že diverzifikace pracovních míst má schopnosti sanovat ekonomické turbulence plynoucí z globálního propojení trhů a minimalizuje negativní dopady na území. V neposlední řadě je pak potřeba zohlednit i hierarchickou strukturu šíření inovací směrem od hlavních center k centřům nižšího řádu, při které PMR jakožto metropolitní areál hlavního města sehrává zásadní roli. Na ní poukazuje v čase se vyvíjející difúze jak komerční

Proměny lokalizace práce v pražském městském regionu

Poznámka: Klastry byly vymezeny na základě dat proudové dojížděky SLDB za základní sídelní jednotky. Městské zóny byly vymezeny podle Ouředníčka a kol. (2012)

Obrázek 6.4:
Klastry
pracovních
příležitostí
v Pražském
městském
regionu
v roce 2011

Zdroj:
ČSÚ 2011

suburbanizace, tak i tvorby pracovních míst zejména v oblasti maloobchodu a obslužné sféry v obcích v zázemí města, ke které došlo v polistopadovém vývoji.

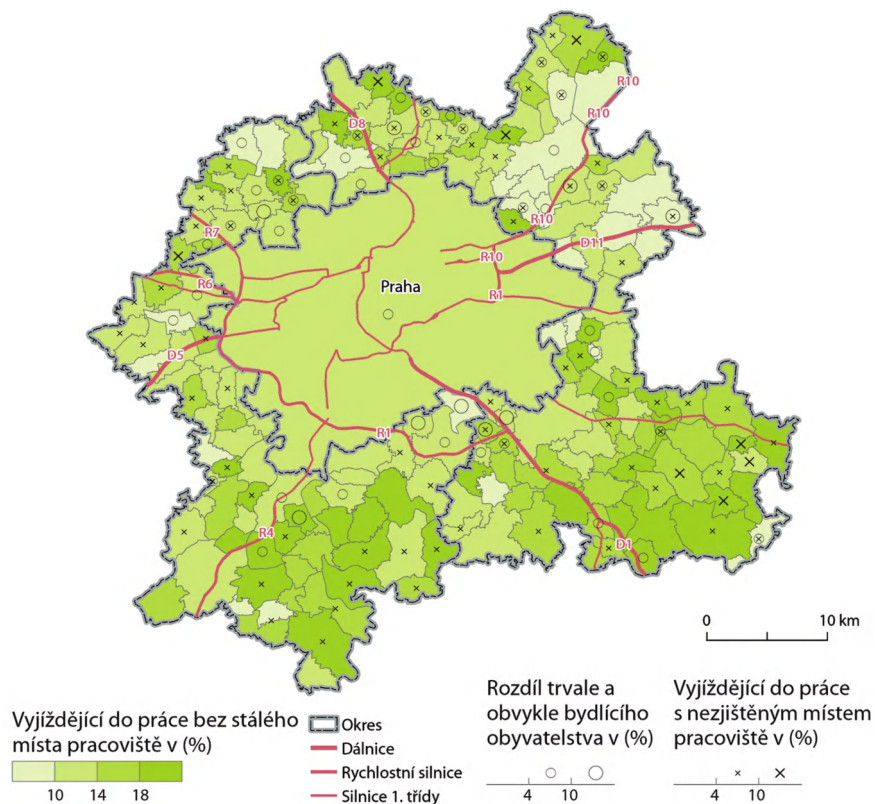
6.7 Prostorová flexibilita práce a komerční suburbanizace

Tato část textu se věnuje nárůstu tzv. flexibilních pracovních pozic, tedy práce, která není prostorově a časově (případně i funkčně) ukotvená a do jisté míry může narušovat pravidelnosti dojížděkových vztahů v regionu. Přestože tyto pracovní pozice mnohdy nelze explicitně v prostoru lokalizovat, flexibilní práce

Obrázek 6.5:

Prostorově
neukotvené
pracovní
příležitosti
v Pražském
městském
regionu
v roce 2011

Zdroj:
ČSÚ 2011

tvoří významný podíl nejen pracovního trhu, ale i sociálně-prostorových vazeb a vztahů mezi regiony vymezených na základě dojížděky za prací. Tuto formu práce vykázalo na celostátní úrovni téměř 13,5 % obyvatel vyjíždějících za prací mimo obec. V případě PMR pak přes 46 tis. obyvatel, což představuje 14,8 % vyjíždějících za prací. Obdobně jako v případě celostátní úrovně i v detailu Pražského městského regionu lze pozorovat zvýšený podíl prostorově neukotvených zaměstnání především v periferních oblastech (viz obrázek 6.5).

Z hlediska prostorové diferenciacce se nejvýznamnější oblasti koncentrace prostorově neukotvených pozic nacházejí na jihu a jihovýchodě PMR. Ačkoli množství obcí v těchto oblastech dosahuje extrémních hodnot podílu lidí, kteří vyjždí do práce bez stálého místa pracoviště (viz tabulka 6.3), nutno zmínit, že tyto extrémní procentuální hodnoty jsou do značné míry dané nízkým absolutním základem. Naopak obce s významným rozdílem obvykle bydlícího a trvale bydlícího obyvatelstva se nacházejí zejména v severní části regionu. Tento indikátor alespoň částečně poukazuje na oblasti, u kterých může snížená validita dat plynoucí z SLDB 2011 významným způsobem přispět k dezinterpretaci

Proměny lokalizace práce v pražském městském regionu

Tabulka 6.3: Příklady obcí Pražského městského regionu s extrémními hodnotami vybraných indikátorů pracovní vyjížďky v roce 2011

Vyjíždějící do práce bez stálého místa pracoviště		Vyjíždějící do práce s nezjištěným místem pracoviště		Rozdíl trvale a obvykle bydlícího obyvatelstva	
Obec	(%)	Obec	(%)	Obec	(%)
Prusice	50	Prusice	16,7	Mochov	18,6
Polerady	39,5	Veliká Ves	16,7	Zápy	18
Pohoří	38,9	Černé Voděradky	16,7	Trnová	15,8
Kaliště	30,3	Oplany	14,3	Průhonice	12,7
Trnová	29,8	Polerady	13,2	Nupaky	11,8
Oplany	28,6	Sudovo Hlavno	13	Dobřejšovice	11,5
Dobročovice	28,3	Nučice	12	Bašť	10,7
Okrouhlo	24,7	Dobrovíz	10,5	Statenice	10,2
Vodochody	24,3	Stříbrná Skalice	9,4	Vestec	10
Oleška	24,1	Číčovice	8,9	Klíčany	9,7
Výžerky	24	Konětopy	8,8	Horoměřice	9,2
Radonice	23,8	Svrkyně	8,6	Modletice	9,1
Vyžlovka	23,5	Kamenný Přívoz	8,4	Herink	8,9
Kostelní Hlavno	23,3	Doubek	8,3	Kostelní Hlavno	8,7

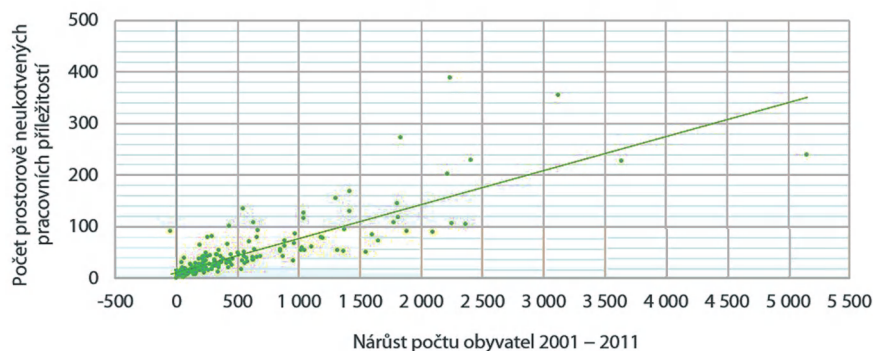
Zdroj: ČSÚ 2011

závěrů. Kromě zmíněného, může rozdíl trvale a obvykle bydlícího obyvatelstva alespoň nepřímou poukazovat na oblasti, kde dochází ke koncentraci obyvatel, kteří se nehlásí k trvalému pobytu v dané obci, což nese celou řadu nesnází pro místní samosprávy v oblasti příjmů, kapacit škol, predikcí vývoje či volební problematiky aj. Třetím z indikátorů, který je nutno brát v potaz při interpretaci závěrů založených na pracovní dojíždce ze SLDB 2011, je podíl vyjíždějících do práce s nezjištěným místem pracoviště, který však nevykazuje výrazný prostorový vzorec.

Na celostátní úrovni v případě prostorové flexibility práce jakožto důsledku jak vnější ekonomické determinace, tak i vnitřní potřeby aktérů-zaměstnanců sladovat pracovní a osobní život tedy lze pozorovat spíše determinanční povahu flexibilní práce. Jde tedy o pojetí flexibility práce, u níž převládá vnější ekonomický tlak nad vůli aktérů (viz např. Peck, 2001, Standing, 2009, Standing, 2014), kteří se tomuto tlaku spíše adaptačně přizpůsobují (např. práce na směny). V případě městského regionu hlavního města je však situace poněkud složitější. Jednak proto, že alespoň v obecné rovině metropolitní areál hlavního města

Obrázek 6.6:

Závislost
prostorově
neukotvených
pracovních
příležitostí
a koncentrace
populace
v letech
2001–2011

Zdroj:
ČSÚ 2001,
2011

Poznámka: Za obce v zázemí Prahy bez hlavního města; $n = 189$; $r^{(01-11)} = 0,81$

představuje vstupní bránu mnoha inovací do národního systému a zejména proto, že prostorově neukotvené práce vykazují podle místa bydliště obyvatel jistou pravidelnost. Obdobně jako v případě celostátní úrovně i v PMR se zvýšený podíl prostorově neukotvených prací vyskytuje (podle místa obvyklého bydliště) u obyvatel v periferních obcích v širším zázemí Prahy (viz obrázek 6.5). Zde ovšem populaci (zejména novou) tvoří příjmově i profesně dobře situované obyvatelstvo. Lze tedy předpokládat, že na úrovni městského regionu bude dominovat spíše pozitivní pojetí flexibility práce, tedy organizace práce, která je umožňující a nikoli determinující (např. práce z domova, sladování osobního a profesního života aj.). Tyto závěry sice nelze bez bližšího kvalitativního výzkumu jednoznačně podpořit, přesto je v PMR patrné, že nejvýraznější podíly prostorově neukotvených pracovních pozic vykazuje obyvatelstvo, které bydlí v obcích, jež znásobily počet svých obyvatel (viz obrázek 6.6), což zvýšilo podíl dobře situovaných novousedlíků. Dále je pro tyto obce typický roztroušený vzorec komerční suburbanizace, který evokuje pozdější fázi vývoje pracovních trhů, a který způsobuje změny v tradičním chápání lokalizace pracovních míst, pracovní doby, vztahů mezi bydlištěm a pracovištěm, i koexistence pracovního a osobního života obyvatel.

6.8 Závěr

Cílem kapitoly bylo představit hodnocení vývoje a proměn lokalizace práce a její odvětvové struktury se zaměřením na vývojové tendence prostorových aspektů práce v Pražském městském regionu v dlouhodobém časovém horizontu. Ačkoli zde nemohou být představeny všechny faktory, které měly v průběhu třiceti let vliv na proměny lokalizace práce v Praze a obcích v jejím zázemí, předložený

text podchytil alespoň ty nejdůležitější vlivy a procesy lokalizace práce v Pražském městském regionu.

Předně byly představeny vývojové fáze proměn lokalizace práce v časových horizontech reflektujících pozdní fázi socialismu, transformační dekádu a období post-transformační. Procesy, jejich příčiny i následky se v těchto fázích významným způsobem odlišovaly. Zatímco v socialistickém uspořádání byla ekonomická role Pražského městského regionu (i přes jeho velikostní dominanci) značně potlačována (Hampl, 2005), v období bezprostředně po sametové revoluci došlo k reorganizaci prostorové distribuce ekonomických aktivit do stavu reflektujícího pravidla volného trhu a vztahu mezi nabídkou a poptávkou. Přirozeně tak akcelerovaly koncentrační tendence ekonomických aktivit do hlavního města a v rámci něj pak do městského centra. Alespoň pro krátké časové období pak můžeme hovořit jednak o koncentraci a zároveň i centralizaci ekonomických aktivit do PMR (Sýkora, 2001). Následný rozvoj konkurenčního prostředí (ve smyslu boje o lokalizaci ve městě) pak společně s transformací širšího ekonomického rámce (mj. liberalizace zahraničního obchodu) akceleroval odstředivé síly, tedy disperzi ekonomických aktivit nejen v rámci Prahy ale i jejího zázemí.

Od konce 90. let můžeme hovořit o decentralizaci práce (z centra do zázemí) a tedy o komerční suburbanizaci. Tento vývoj, který můžeme přičítat širokému spektru příčin (mj. vývoji trhu s nemovitostmi, růstu ekonomického blahobytu domácí populace aj.), pak vedl k poměrně rychlé prostorové redistribuci práce ve smyslu koncentrované decentralizace, kdy se ekonomické aktivity koncentrovaly do PMR a v rámci něj pak decentralizovaly z centra do zázemí. Tento proces známý ze zkušeností západních zemí (viz např. Daniels, 1991) má již dlouhodobou tendenci. V následném post-transformačním období se více než koncentrace/dekoncentrace a centralizace/decentralizace objevovaly procesy proměňující vnitřní strukturu a to ve trojím pojetí. Předně se jednalo o strukturu prostorového uspořádání ve smyslu polycentrického vzorce redistribuce pracovních příležitostí v Praze do dnes již výrazných sub-center lokalizovaných v blízkosti stanic metra. Dále se pak proměnila odvětvová struktura pracovních příležitostí. Nikoli však v pojetí dřívější deindustrializace respektive tercierizace ekonomiky, ale ve smyslu proměn dominantních odvětví v rámci služeb, a to jak v městském centru, tak i v pražském zázemí.

Ve vnitřní suburbaní zóně (v rámci administrativních hranic Prahy) se pak lokalizují některá nákupní centra s velice zřetelnou preferencí orientovanou na dopravní dostupnost zákazníků – na stanicích metra na straně jedné a z dálniční sítě na straně druhé. Pro zónu vnějšího města je pak typický rozvoj dílčích sub-center pracovní funkce bezprostředně vázaný na hlavní dopravní křižovatky,

zpravidla opět stanice metra, s předpokladem dalšího rozvoje v okolí plánované výstavby linky metra D v jihovýchodní části města. Obdobný proces je patrný i ve vnitřním městě, ovšem zde je signifikantnější vliv rozrůstání komerční funkce historického jádra do přilehlých oblastí vnitřního města. Dále je nutno zmínit dlouhodobý pokles podílu historického jádra na tvorbě pracovních příležitostí v Pražském městském regionu.

V neposlední řadě pak došlo k proměně struktury vlastnictví při tvorbě nových pracovních příležitostí, kdy vzrůstající životní úroveň nových obyvatel v obcích pražského zázemí vytvořila prostředí pro tvorbu nových pracovních míst na základě domácí spotřeby a nikoli prostřednictvím přímých zahraničních investic. Tato nová pracovní místa vytvářejí mnohem více roztroušený vzorec indukované komerční suburbanizace, než tomu bylo v předešlé dekádě, ve které pracovní místa v pražském zázemí vytvářely především přímé zahraniční investice kapitálově silných developerů a kdy se nové pracovní pozice koncentrovaly do několika málo průmyslových a nákupních parků s množstvím plošně rozsáhlých logistických a obchodních budov (big box). Tato dvojí tvář komerční suburbanizace naznačuje pozdější fázi vývoje suburbánních oblastí, kdy integrace nových obyvatel v suburbii a rozvoj komunitního života generuje nové pracovní příležitosti v obslužné sféře veřejného i soukromého sektoru. Z hlediska lokalizace se „big box“ suburbanizace koncentruje v těsném zázemí Prahy s radiálními výstupky podél dálnic a rychlostních silnic. Významným lokalizačním faktorem pro tento typ komerční suburbanizace je i blízkost letiště, při kterém v posledním období dochází k intenzivnímu růstu pracovních příležitostí, příkladem čehož je bezpochyby i výstavba logistického centra Amazonu s odhadem vytvoření cca pěti tisíc pracovních míst. Roztroušený vzorec indukované komerční suburbanizace je naproti tomu dominantní v obcích v širším zázemí PMR. Tuto situaci pak podporuje zjištění, že nejvýraznější podíly prostorově neukotvených pracovních pozic vykazuje obyvatelstvo bydlící právě v těchto obcích. Tento fakt i díky jejich perifernímu postavení naznačuje pozdější fázi vývoje pracovních trhů v těchto lokalitách, který způsobuje změny v tradičním chápání lokalizace pracovních míst.

Z hlediska predikce budoucího vývoje pracovních příležitostí v suburbánních lokalitách Prahy je nutné alespoň zmínit institucionální rámec působení politik rozvoje konkurenceschopnosti a inovací. Právě institucionální podpora v oblasti výzkumu a vývoje má v posledních letech zcela zásadní vliv na budoucí rozvoj pracovních příležitostí v suburbánních lokalitách Prahy. Prostřednictvím nastavení dotačního rámce Evropské unie v programovém období 2007–2013, kdy Praha nemohla čerpat z evropských programů, došlo k výrazné suburbanizaci kvartérních funkcí do několika málo lokalit pražského zázemí

(Řež, Buštěhrad, klastr STAR na ose Břežany, Vestec, Hodkovice-Zlatníky), kam se přesunuly, nebo vystavěly na zelené louce značné vědecko-výzkumné kapacity. Ačkoli v nich v současnosti zatím nedošlo k plnému zprovoznění ani k obsazení pracovních míst, vzhledem k rozsahu výzkumných kapacit a předpokládanému spuštění kumulativních efektů se lze domnívat, že v těchto lokalitách dojde v blízké budoucnosti k výraznému růstu kvartérních pracovních pozic s vysokou přidanou hodnotou. V neposlední řadě je nutno zmínit, že na sebe tyto výzkumné kapacity již v současnosti nabalují další aktivity jak soukromých subjektů (např. výstavba inkubátoru Innocrystal ve Vestci), tak i aktérů jednotlivých oblastí regionálního, ekonomického i urbánního rozvoje (místní akční skupiny, klastry, centra technologických transferů, či nedávno založené Střeďočekské inovační centrum), což výrazným způsobem transformuje rozložení pracovních míst v těchto lokalitách. Vzhledem k tomu, že se jedná o poměrně nový fenomén, bude plné vyhodnocení případné kvarterizace pracovních příležitostí (jakožto další pravděpodobné vývojové fáze komerční suburbanizace) možné až s odstupem času.

LITERATURA

- ANDERSON, N. B., BOGART, W. T. (2001): The structure of sprawl: Identifying and characterizing employment centers in polycentric metropolitan areas. *American Journal of Economics and Sociology*, 60, č. 1, s. 147–169.
- BOGART, W. T., FERRY, W. C. (1999): Employment centers in greater Cleveland: Evidence of evolution in a formerly monocentric city. *Urban Studies*, 36, č. 12, s. 2099–2110.
- BOSCHMANN, E. E., KWAN, M. P. (2010): Metropolitan area job accessibility and the working poor: Exploring local spatial variations of geographic context. *Urban Geography*, 31, č. 4, s. 498–522.
- BURGESS, E. W. (1925): The growth of the city: An introduction to a research project. In: Park, R. E., Burgess, E. W., McKenzie, R. D. (eds): *The City*. Chicago, University of Chicago Press, s. 47–62.
- ČSÚ (2013): *Ekonomická aktivita*. Praha, Český statistický úřad, online: <https://www.czso.cz/documents/10180/20562067/170218-14.pdf/36438332-d6ad-4085-ac8b-5b59bcd6b6c3?version=1.0> [staženo 25. 8. 2015].
- ČTRNÁCT, P. (2013): Vyjíždka a dojíždka obyvatel. In: *Atlas sčítání 2011*. Praha, Český statistický úřad, s. 21–25.
- DEAR, M., FLUSTY, S. (1998): Postmodern urbanism. *Annals of the Association of American Geographers*, 88, č. 1, s. 50–72.
- DANIELS, W. P. (1991): Technology, Internationalisation of Services and Metropolitan Areas. In: Brochie, J., Batty, M., Hall, P. (eds): *Cities in the 21st Century: New Technologies and Spatial Systems*. Melbourne, Longman Cheshire, s. 215–233.
- DIJST, M., VÁSQUEZ, C. (2007): Employment deconcentration in European metropolitan areas: a comprehensive comparison and policy implications. In: Razin, E., Dijst, M., Vázquez, C. (eds): *Employment deconcentration in European metropolitan areas*. Dordrecht, Springer, s. 265–291.

- ESKINASI, M. (1995) Changing housing policy and its consequences: the Prague case. *Housing Studies*, 10, č. 4, s. 533–548.
- GARDNER, T., MARLAY, M. (2013): Whither the jobs: identifying concentration of employment in metropolitan areas. *Urban Geography*, 34, č. 6, s. 795–814.
- GARREAU, J. (1991): *Edge city: life on the new frontier*. New York, Doubleday, 548 s.
- GIULIANO, G., SMALL, K. (1991): Subcenters in the Los Angeles region. *Regional Science and Urban Economics*, 21, č. 2, s. 163–182.
- HAMPL, M. (2005): *Geografická organizace společnosti v České republice. Transformační procesy a jejich obecný kontext*. Praha, Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, 147 s.
- HAMPL, M., DOSTÁL, P., DRBOHLAV, D. (2007): Social and cultural geography in the Czech Republic: under pressures of globalization and post-totalitarian transformation. *Social and Cultural Geography*, 8, č. 3, s. 475–493.
- HAMPL, M., MARADA, M. (2015): Sociogeografická regionalizace Česka. *Geografie*, 120, č. 3, s. 397–421.
- HAMPL, M., MÜLLER, J. (2011): Společenská transformace a regionální diferenciacie Česka: příklad vývoje rozmístění pracovních míst a obyvatelstva. *Geografie*, 116, č. 3, s. 211–230.
- HARRIS, C. D., ULLMAN, E. L. (1945): The nature of cities. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 242, č. 1, s. 7–17.
- HOYT, H. (1939): *The structure and growth of residential neighborhoods in american cities*. Washington D. C., Federal housing administration, 204 s.
- ILÍK, J., OUŘEDNÍČEK, M. (2007): Karlín a jeho proměny v souvislostech postsocialistické transformace Prahy. *Geografie*, 112, č. 3, s. 292–314.
- IPR (2015): *Integrovaná strategie pro ITI Pražské metropolitní oblasti*. Praha, Praha, Institut plánování a rozvoje hlavního města Prahy, online: [https:// http://www.iprpraha.cz/clanek/309/regionalni-spoluprace](https://http://www.iprpraha.cz/clanek/309/regionalni-spoluprace) [staženo 4. 9. 2015].
- KORČÁK, J. (1966): Vymezení oblastí maximálního zalidnění. *Acta Universitatis Carolinae - Geographica*, 1, č. 1, s. 65–72.
- LANG, R. E. (2003): *Edgeless cities, exploring the elusive metropolis*. Washington D. C., Brookings Institution Press, 154 s.
- MASSEY, D. (1995): *Spatial Divisions of Labor: Social Structures and the Geography of Production*. 2nd ed. London, Macmillan, 393 s.
- McKENZIE, R. D. (1925): The ecological approach to the study of the human community. In: Park, R. E., Burgess, E. W., McKenzie, R. D. (eds): *The City*. Chicago, University of Chicago Press, s. 63–79.
- MULÍČEK, O., SÝKORA, L. (2009): Micro-regional nature of functional urban areas (FUAs): lessons from the analysis of Czech urban and regional system. *Urban Research and Practice*, 2, č. 3, s. 287–307.
- MULÍČEK, O., SÝKORA, L. (2012): Urbanizace a suburbanizace v Česku na počátku 21. století. *Urbanismus a územní rozvoj*, 15, č. 5, s. 27–38.
- MUSIL, J. (1977): Urbanizace v socialistických zemích. *Sociologický časopis*, 14, č. 4, s. 419–423.
- MUSIL, J. (2002a): Co je urbanizace?. In: Horská, P., Maur, E., Musil, J.: *Zrod velkoměsta: Urbanizace Českých zemí a Evropa*. Praha, Paseka, s. 7–53.
- MUSIL, J. (2002b): Urbanizace Českých zemí a socialismus. In: Horská, P., Maur, E., Musil, J.: *Zrod velkoměsta: Urbanizace Českých zemí a Evropa*. Praha, Paseka, s. 237–297.

Proměny lokalizace práce v pražském městském regionu

- MUSIL, J., MÜLLER, J. (2008): Vnitřní periferie v České republice jako mechanismus sociální exkluze. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 44, č. 2, s. 321–348.
- NOVÁK, J. (2011): Územní diferenciacie intenzity automobilové dopravy: současný stav a vývojové tendence. *Geografické rozhledy*, 20, č. 3, s. 8–9.
- NOVÁK, J., NEMEŠKAL, J. (2014): *Průměrný denní čas strávený v Praze 2014*. Specializovaná mapa. Praha, Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy v Praze, online: [https:// http:// www.atlasobyvatelstva.cz](https://http://www.atlasobyvatelstva.cz) [staženo 15. 9. 2015].
- OUŘEDNÍČEK, M. (2003): Suburbanizace Prahy. *Sociologický časopis*, 39, č. 2, s. 235–253.
- OUŘEDNÍČEK, M., POSPÍŠILOVÁ, L., ŠPAČKOVÁ, P., TEMELOVÁ, J., NOVÁK, J. (2012): Prostorová typologie a zonace Prahy. In: Ouředníček, M., Temelová, J. (eds.): *Sociální proměny pražských čtvrtí*. Academia, Praha, s. 268–297.
- OUŘEDNÍČEK, M., NEMEŠKAL, J., HAMPL, M., ŠPAČKOVÁ, P., NOVÁK, J. (2014): *Vymezení funkčního území pražské metropolitní oblasti pro potřeby uplatnění integrovaných teritoriálních investic*. Praha, Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, 95 s.
- PARK, R. (1952): *Human Communities: The City and Human Ecology*. New York, Free Press.
- PECK, J. (2001): *Workfare states*. New York, Guilford Press, 414 s.
- REINER, T. A., STRONG, A. L. (1995) Formation of land and housing markets in the Czech Republic. *Journal of the American Planning Association*, 61, č. 2, s. 200–209.
- SMALL, K. A., SONG, S. (1994): Population and employment densities: Structure and change. *Journal of Urban Economics*, 36, č. 3, s. 292–313.
- STANDING, G. (1999): *Global Labour Flexibility: Seeking Distributive Justice*. London, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 441 s.
- STANDING, G. (2014): *The Precariat: The New Dangerous Class*. London, New York, Bloomsbury, 336 s.
- SVOBODA, P. (2015): Newsletter a web ČGS: alternativní zdroje dat pro výzkum časové a prostorové flexibility práce českých geografů. *Informace ČGS*, 34, č. 2, s. 17–37.
- SVOBODA, P., NEMEŠKAL, J. (2014): Nezaměstnanost v Praze. Specializovaná mapa. Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy v Praze, online: [https:// http:// www.atlasobyvatelstva.cz](https://http://www.atlasobyvatelstva.cz) [staženo 15. 9. 2015].
- SVOBODA, P., OUŘEDNÍČEK, M. (2015): Flexibilita a lokalizace práce: přehled konceptuálních náhledů a jejich relevance pro výzkum metropolitních regionů v Česku. *Ekonomický časopis*, 63, č. 5, s. 465–485.
- SVOBODA, P., PŘIDALOVÁ, I., OUŘEDNÍČEK, M. (2014): Ukazatele ekonomické struktury a mobility obyvatelstva ve sčítáních lidu. *Historická geografie*, 40, č. 2, s. 285–306.
- SÝKORA, L. (2001): Proměny prostorové struktury Prahy v kontextu postkomunistické transformace. In: Hampl, M.: *Regionální vývoj: specifika české transformace, evropská integrace a obecná teorie*. Praha, Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, s. 127–166.
- SÝKORA, L., OUŘEDNÍČEK, M. (2007): Sprawling Post-communist Metropolis: Commercial and Residential Suburbanization in Prague and Brno, the Czech Republic. In: Razin, E., Dijst, M., Vázquez, C. (eds): *Employment Deconcentration in European Metropolitan Areas*. Dordrecht, Springer, s. 209–233.
- ŠPAČKOVÁ, P., OUŘEDNÍČEK, M. (2012): Spinning the Web: New Social Contacts of Prague's Suburbanites. *Cities*, 29, č. 5, s. 341–349.
- TEMELOVÁ, J. (2007): Flagship developments and the physical upgrading of post-socialist inner city: The Golden Angel project in Prague. *Geografiska Annaler*, 89B, č. 2, s. 169–181.

- TEMELOVÁ, J., NOVÁK, J. (2007): Z průmyslové čtvrti na moderní městské centrum: proměny ve fyzickém a funkčním prostředí centrálního Smíchova. *Geografie*, 112, č. 3, s. 315–333.
- TEMELOVÁ, J., NOVÁK, J., OUŘEDNÍČEK, M., PULDOVÁ, P. (2011): Housing Estates after Socialism: Various Trajectories and Inner Differentiation. *Urban Studies*, 48, č. 9, s. 1811–1834.
- URBÁNKOVÁ, J., OUŘEDNÍČEK, M. (2006): Vliv suburbanizace na dopravu v Pražském městském regionu. In: Ouředníček, M. (ed.): *Sociální geografie Pražského městského regionu*. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, s. 79–95.

OSTATNÍ ZDROJE

- ČSÚ (1980): Sčítání domů, lidu a bytů k 1. 11. 1980, elektronická databáze dat, Praha, Český statistický úřad.
- ČSÚ (1991): Sčítání domů, lidu a bytů k 3. 3. 1991, elektronická databáze dat, Praha, Český statistický úřad.
- ČSÚ (2001): Sčítání domů, lidu a bytů k 1. 3. 2001, elektronická databáze dat, Praha, Český statistický úřad.
- ČSÚ (2011): Sčítání domů, lidu a bytů k 26. 3. 2011, elektronická databáze dat, Praha, Český statistický úřad.

7 Nové (de)koncentrace komerčních aktivit v pražském městském regionu

PETR KOLOUŠEK, PETER SVOBODA

7.1 Úvod

Komerční suburbanizace je proces, který v posledních dvou dekadách bezesporu silně ovlivnil a nadále ovlivňuje fyzickou i sociální strukturu sídel v zázemí českých měst. Přestože některé soudobé studie (Ouředníček, Bičík, Vágner, 2007, Ptáček, Szczyrba, 2007, Sýkora, Ouředníček, 2007, Chuman, Romportl, 2008, 2011, Sýkora, Mulíček, 2014) uvádějí, že koncentrace komerčních aktivit může mít na fyzickou podobu krajiny v blízkosti měst vyšší vliv než koncentrace funkcí rezidenčních, publikací a studií zabývajících se komerční suburbanizací nalezneme výrazně méně než těch, které sledují rezidenční rozvoj a změny sociálního prostředí zázemí měst. Jedním z možných důvodů je nedostatečná datová základna pro studium tohoto procesu. V Česku neexistuje podrobná evidence podnikatelských aktivit na území jednotlivých obcí a chybí rovněž centrální databáze obsahující údaje o nerezidenční výstavbě. Pokud chceme důkladně zkoumat ekonomické aktivity v suburbánních lokalitách, je potřebné zmapovat především dvě základní roviny procesu ekonomické decentralizace – rovinu sociálně-ekonomickou a rovinu prostоровou (územní).

Sociálně-ekonomickou rovinu disperze pracovních funkcí v obcích v zázemí pražského městského regionu detailně rozebírá jiná kapitola této knihy (Svoboda, 2017), na kterou na několika místech textu odkazujeme. Rovinou prostоровou (územní) se blíže zabývá následující text, který si klade za cíl prozkoumat vývoj komerční výstavby a s ní spojené využití ploch pro ekonomické aktivity v zázemí Prahy ve dvou řádovostních úrovních. První z nich nabízí náhled na celkové využití ploch v Pražském městském regionu a jeho vývojové tendence, v druhé se blíže díváme na vývoj komerční výstavby ve třech vybraných obcích v zázemí Prahy. Tato kapitola se taktéž snaží kriticky zhodnotit dosavadní datové řady a statistické přístupy k hodnocení využití ploch.

Příčiny komerční suburbanizace zcela jistě leží v nastavení celého politicko-ekonomického systému, ale za přímé původce výstavby ve formě „urban sprawl“ lze označit nevhodné konání místních samospráv a silný zájem ze strany soukromých investorů a developerů. Tato výstavba se extenzivně rozpiná do krajiny, čehož důsledkem je nárůst nákladů na pořízení a správu infrastruktury, navyšování intenzity dopravy a celkové snížení kvality života v dotčených lokalitách (Jackson, 2002). Rozvolněnost příměstské zástavby a nárůst počtu uživatelů území (obyvatel, pracovníků či návštěvníků) je příčinou růstu výdajů na technickou, dopravní i sociální infrastrukturu. Obce či vyšší územní celky jsou proto zatíženy zvýšením výdajů, které však nejsou dostatečně vynahrazeny daňovými příjmy (Ouředníček, Temelová, 2008, Temelová a kol., 2012). V Česku se však ve srovnání s rozvinutými západními státy s takovou formou rozvoje předměstí setkáme v menším měřítku (Ouředníček a kol., 2008, Ouředníček a kol., 2013, Ouředníček, Temelová, 2012). I za předpokladu, že průběh procesu nabude umírněnější formy (zejména ve smyslu kompaktnosti výstavby), řada negativních vlivů na okolí zůstane. V podmínkách Česka je nejčastějším problémem změna způsobu využití ploch v zázemí měst, výrazně zde ubývá především zemědělská půda, případně plochy určené k rekreaci. Kvůli tlaku ze strany soukromých subjektů podléhají výstavbě v současnosti i pozemky s nejvyšší kvalitou půdy (Bičík, Kupková, 2006, Havel, Chuman, 2011). Otázka rozvoje „brownfields vs. greenfields“ prochází dlouhodobou diskuzí, kdy z pohledu udržitelnosti je zcela jistě považována za výhodnější revitalizace již existující zástavby, v praxi je ale běžná varianta výstavby na zelené louce, přičemž důvody jsou majoritně ekonomické (Sýkora, 2003).

Mimo výše zmíněné, objektivně hodnotitelné efekty se komerční rozvoj propisuje do tváře příměstské krajiny, přičemž nová výstavba nepochybně výrazným způsobem ovlivňuje ráz sídel a okolní krajiny. Zde velice záleží na přístupu jednotlivých obcí k řešení otázky budoucí podoby jejich území (zejména prostřednictvím územně plánovacích nástrojů) a lze nalézt příklady dobré praxe (Dolní Břežany, Úvaly u Prahy, Průhonice), i praxe horší (Zvole u Prahy, Modletice, Čestlice). Obtížná je také koordinace stavebního rozvoje na regionální úrovni, protože závaznou dokumentací je z pohledu územního rozvoje předně územní plán⁶³, který se zpracovává jen pro jednotlivé obce a jeho pořízení navíc v současnosti není přímou zákonnou povinností. V případě pražského metropolitního

⁶³ Pro koordinaci záměrů nadmístního významu – především dopravní a technickou infrastrukturu – slouží tzv. zásady územního rozvoje, které jsou pro územní plány závazným podkladem. Rozvoj v konkrétních rozvojových lokalitách může být dále řízen tzv. regulačními plány, ve kterých jsou stanoveny podrobnější podmínky rozvoje, ale svým obsahem nesmí být v rozporu s územním plánem (Česko, zákon 183/2006 Sb.).

Nové (de)koncentrace komerčních aktivit v pražském městském regionu

areálu hraje také roli rozdělení aglomerace do území dvou samosprávných krajů, které mají často protichůdné motivy jak přistupovat k rozvoji na svém území (Sýkora, 2003).

Kapitola se po úvodním vstupu do problematiky komerční suburbanizace, jejího vývoje, následnému vysvětlení metodického rámce a přiblížení použitých dat, věnuje výzkumu decentralizace komerčních aktivit do obcí v zázemí Prahy především z územního hlediska – využití ploch pro komerční výstavbu. Kombinace analýz na různých měřítkových úrovních poodhaluje odpovědi na základní otázky studia komerční suburbanizace: (i) Jaký je celkový rozsah změn využití území v důsledku procesu komerční suburbanizace? (ii) Jaký je charakter, podoba a morfologie důsledků procesu a co je typické pro různé lokality? (iii) Kde pravděpodobně dojde k další komerční výstavbě? (iv) Jak se změnil počet a charakter pracovních příležitostí v těchto lokalitách?

7.2 Vývoj komerční suburbanizace v Česku

Intenzivní rozvoj komerčních aktivit v obcích v zázemí největších měst probíhá v Česku od poloviny 90. let 20. století (Sýkora, Ouředníček, 2007) a je přirozenou součástí transformačních procesů ekonomického i sídelního systému (Hampl, 2005). Transformace osídlení je na rozdíl od transformace politické a ekonomické (v úzkém pojetí již dokončených) procesem, který stále probíhá (Ouředníček, Temelová, 2008, Sýkora, Bouzarovski, 2012). Nutno zde zmínit, že proměny struktury sídelního systému jsou procesem dlouhodobým, vyznačujícím se vysokou setrvačností změn, které mohou přetrvávat i po několika desítkách let (Sýkora, 2003). Z toho plyne i dlouhodobý charakter samotné transformace. V prostředí Česka navíc můžeme hovořit o obecné shodě v otázce zvýšení dynamiky vývoje ekonomických aktivit v oblastech s vysokou hustotou zalidnění – tedy ve městech a jejich zázemí.

Alespoň obecně lze v případě Česka říci, že dochází k procesu „koncentrované decentralizace“ (Daniels, 1991), kdy se ekonomické aktivity po předešlém období nivelizační politiky v období socialismu začínají koncentrovat do větších městských regionů, ve kterých se ale rozšiřují do stále větší vzdálenosti od metropolitního jádra. Tento proces je přitom fenoménem v Česku relativně novým. Objevuje se v souvislosti s přechodem do post-industriální fáze vývoje měst, kterou mimo jiné charakterizuje prostorová expanze městských systémů a pokračující integrace jejich jednotlivých elementů (Hampl, 2005). I přes zpoždění decentralizačních procesů oproti státům v západní Evropě a USA, kde se rezidenční i komerční formy suburbanizace začaly ve velkém rozsahu projevovat

již po druhé světové válce, lze v charakteru změn spatřit jisté podobnosti, především hovoříme-li o intenzitě rozvoje, špatné koordinaci změn zejména v jejich počátečním období, z toho plynoucích problémů v dopravě aj. Na druhou stranu lze usuzovat, že komerční suburbanizace v Česku má i svoje specifické projevy a důsledky, které jsou odlišné od dřívějšího vývoje zejména v USA a jiných vyspělých státech. Především je nutno zmínit, že základ našeho sídelního systému vznikl již ve středověku a v průběhu 20. století již v pražském metropolitním areálu de-facto nevzniklo žádné nové sídlo⁶⁴, ať už s převahou komerční nebo residenční funkce.

Proces komerční suburbanizace můžeme registrovat až v období po roce 1989 (resp. od poloviny 90. let 20. století), protože od 2. světové války se zázemí měst v Česku prakticky nikterak nerozvíjelo. Výjimkou byla pouze některá sídla, do kterých směřovaly značné investice (Sýkora, Ouředníček, 2007). Důvodem stagnace či dokonce úpadku příměstských lokalit v poválečném vývoji bylo bezpochyby zavedení centrálně řízené ekonomiky a silná tendence k řízení rozvoje území „shora“, tedy například prosazování střediskové soustavy osídlení (Ouředníček a kol., 2008). Suburbanizace ekonomických činností se proto objevila až výrazně později, s přechodem na tržní hospodářství. Lze však říci, že ostrý přechod k novému politicko-ekonomickému uspořádání vedl k vysoké počáteční intenzitě změn. Prostorový vzorec rozmísťování nových ekonomických aktivit byl v Česku srovnatelný s vyspělým světem. Projevil se především význam dopravní polohy, která je pro množství komerčních aktivit stěžejní. Tato charakteristika procesu komerční suburbanizace je ovšem platná stále (Chuman, Romportl, 2011), a lze předpokládat, že komerční suburbanizace bude i nadále koncentrovaná podél hlavních koridorů dopravní infrastruktury.

Skladba ekonomických aktivit, které můžeme v porevolučním období v suburbanní zóně identifikovat, je pro středoevropský prostor obvyklá, daná předně výhodnou transitní polohou. Nejčastěji se jedná o obchod a skladování, méně také o průmysl, který nicméně není běžný v Pražském městském regionu (Sýkora, Ouředníček, 2007). Typickými dominantami soudobých suburbií jsou právě rozsáhlé obchodně-skladovací komplexy, jejichž výstavba v zázemí měst je v souladu se situací v dalších státech středoevropského postsocialistického prostoru (Dijst, Vázquez, 2007). Vznik provozů tohoto typu úzce souvisí s polohou v dopravní síti. Prostorová náročnost takových aktivit je, vzhledem k vysokým cenám pozemků v centrech měst, hlavním důvodem pro jejich lokalizaci v zázemí (Sýkora, Ouředníček, 2007). Své místo si v příměstské zóně stále častěji

⁶⁴ Nové obce vznikaly a zanikaly de-iure, ovšem na základě slučování nebo rozlučování existujících obcí, nikoli však vznikem zcela nového sídelního celku.

Nové (de)koncentrace komerčních aktivit v pražském městském regionu

získávají i funkce zaměřené na trávení volného času, příkladem za všechny může být komplex vodního světa v Čestlicích u Prahy, popřípadě řada nově vzniklých golfových hřišť.

Očekává se, že v budoucnu se do suburbánní zóny měst budou ve větší míře lokalizovat i kancelářské komplexy a obecně služby s vyšší přidanou hodnotou (Ptáček, Szczyrba, 2007). Evidence tohoto trendu je již patrná (Koloušek, 2013). Této situaci napovídá i lokalizace zařízení vědecké, znalostní a inovační infrastruktury (např. klastr STAR na ose Dolní Břežany – Vestec – Hodkovice, Středočeské inovační centrum, ELI Beamlines, HiLase v Dolních Břežanech, BIOCEV ve Vestci, InnoCrystal v Hodkovicích aj.). Lze ovšem předpokládat, že tento typ rozvoje povede k nižším nárokům na zábor ploch.

Ptáček a Szczyrba (2007) předpokládají, že dekoncentrační proces povede k rozvoji druhotných jader v zázemí měst. Základ k jejich utváření byl dle autorů postupně pokládán již od poloviny 90. let 20. století, kdy se ekonomické aktivity začaly koncentrovat do určitých lokalit. Polycentrické uspořádání sídelního systému je obvyklé v rozvinutých západních státech, kde se lze setkat s velice rozvinutými sídly označovanými například pojmem „edge cities“ (Garreau, 1991, Nemeškal, 2017), přestože v Česku (Pražském městském regionu) je prozatím typičtější uspořádání definovatelné pojmem „edge-of-city“, který vypovídá o kratší vzdálenosti těchto koncentrací k metropolitnímu jádru (Sýkora, Ouředníček, 2007). Sýkora a kol. (2009) předpokládají, že trend směřující k polycentrickému sídelnímu systému povede k vyváženějšímu a udržitelnějšímu rozvoji suburbánní zóny.

Přestože vzniku nových jader v zázemí Prahy prozatím nenasvědčují některá empirická zjištění zdůrazňující koncentraci ekonomiky především do jádra regionu (Čermák a kol., 2009), v dalším vývoji se podle nejnovějších zjištění tento trend patrně obrátí a dochází k decentralizaci komerčních aktivit do zázemí metropolitních areálů, či přímo k jejich delokalizaci (Svoboda, Ouředníček, 2015). S nižší intenzitou roste i centrální město, a lze proto hovořit o určité formě koncentrované decentralizace (Daniels, 1991).

7.3 Data a metodika

Kapitola využívá k analýze komerční suburbánní výstavby dvě řádovostní úrovně studia – (i) regionální, na úrovni Pražského městského regionu a (ii) lokální, zaměřující se na lokality tří vybraných obcí v zázemí Prahy.

Analýza komerční suburbanizace na regionální úrovni využívá databáze prostorových dat Corine Land Cover (CLC), kterou v Česku zveřejňuje Agentura

životního prostředí (CENIA, 2016). Tato databáze obsahuje klasifikaci krajinného pokryvu v průřezových letech (1990, 2000, 2006 a 2012), přičemž datový podklad je dostupný pro celé území Česka. Databáze vzniká na základě automatizované klasifikace družicových snímků doplněné ruční revizí dat. Rozlišení snímkování je relativně nízké (500 m), databáze proto nezachycuje plošně méně rozsáhlé objekty a areály. Jedná se ovšem o konzistentní a celoevropsky srovnatelný datový podklad. V databázi jsou prostřednictvím dálkového průzkumu země stanoveny kategorie využití ploch v poměrně detailním členění. Do této analýzy byly vybrány kategorie, které jsou považovány za směrodatné pro zjištění změn zapříčiněných procesem komerční suburbanizace, a to s ohledem na jejich užití v dřívějších studiích zabývajících se využitím ploch pro komerční výstavbu v metropolitních oblastech (viz např. Chuman, Romportl, 2008, 2011).

Ke klasifikaci komerčně využívaných ploch byly zvoleny kategorie zachycující: (i) *Průmyslové a obchodní areály*, (ii) *Silniční a železniční síť s okolím a letiště* a (iii) *Sportovní a rekreační areály*. Jelikož jde o měřítkově poměrně hrubá data, nelze předpokládat, že s jejich pomocí budou zachyceny všechny změny využití ploch v rámci procesu komerční suburbanizace. Pro zachycení oblastí největších koncentrací komerční výstavby je ovšem databáze CLC dostačující, čemuž odpovídá i její četné využití (Bičík, Kupková, 2006, Chuman, Romportl, 2008, 2011, Bičík a kol., 2015). Na základě těchto dat je tak vhodné hodnotit zejména celkové plošné dopady procesu a diferenciaci dopadů změn v rámci regionu. Díky tomu, že data vznikají průběžně ve zvolených průřezových letech (které rámcově odpovídají letům sčítání lidu, domů a bytů), je možné výstavbu rozfázovat a hodnotit ji v jednotlivých obdobích. To umožňuje vytvoření sady schémat znázorňujících rozvoj komerční výstavby v jednotlivých obdobích, identifikování hlavních lokalit komerční výstavby a také určení celkových plošných dopadů procesu.

Pro důkladné postižení změn, zejména na lokální úrovni, je vzhledem k povaze dat potřeba připojit studii ověřující výstavbu přímo v dotčených územích. Dalším krokem v analýze je proto volba lokalit pro podrobnější výzkum. Jejich výběr je založen na šesti kritériích rozdělených na dva oddíly – ukazatele komerčního rozvoje (A) a předpoklady pro analýzu (B), které přehledně shrnuje tabulka 7.1. Obec může být zařazena do analýzy, pouze pokud splní všechny předpoklady pro analýzu (kritéria B) a:

- (i) bude splněno kritérium A1 – v CLC je pro obec registrována změnová plocha na kategorii „Průmyslové a obchodní areály“. Není třeba splnit kritéria A2 a A3;
- (ii) budou současně splněna kritéria A2 a A3, tj. v obci vzrostl počet pracovních příležitostí mezi lety 1991 a 2011 více než 2,5 krát a probíhá nebo je připravována výstavba plošně význačnějšího komerčního objektu (cca 0,1 ha a více). Není třeba splnit kritérium A1.

Nové (de)koncentrace komerčních aktivit v pražském městském regionu

Dvě varianty pro výběr obcí do analýzy na lokální úrovni jsou stanoveny pro případ, kdyby databáze CLC opomíjela komerční výstavbu roztroušenou, plošně méně rozsáhlou, nebo by došlo k chybné klasifikaci komerčních ploch. Rovněž kvůli možné nepřesnosti databáze CLC je zařazeno kritérium B3 – pokud by v obci byla identifikována změnová plocha s komerční výstavbou chybně, nízký počet pracovních příležitostí by napomohl takový nedostatek odhalit. Kritéria B1 a B2 jsou stanovena proto, aby samotnou analýzu na úrovni obcí bylo možné technicky provést. S ohledem na dopravní polohu v rámci regionu, širší územní vztahy či celkový vývoj urbanistické koncepce obcí v poslední době a s využitím statistických dat ze SLDB (ČSÚ 1991, 2001, 2011) byly z výběru určeny obce reprezentující tři dominantní typy komerčního rozvoje: velkoplošný, kompaktní a jejich kombinace – v tomto případě tedy obce Nupaky, Dolní Břežany a Vestec.

Tabulka 7.1: Kritéria výběru obcí do mikroregionální analýzy

Kritérium	Podmínka	Poznámka
A1	Změnová plocha dle CLC (1.2.1)	Databáze CLC registruje v obci změnovou plochu na kategorii „Průmyslové a obchodní areály“. V obci proto proběhl komerční rozvoj (plochy v ostatních sledovaných kategoriích by stejný předpoklad nevyvolaly).
A2	Nárůst počtu PP $\geq 2,5$ krát	V obci významně narostl počet pracovních příležitostí (alespoň 2,5krát - stanoveno na základě prvotního průzkumu dat) mezi lety 1991 a 2001, což značí rozvoj ekonomických aktivit v ní.
A3	Výstavba	V obci aktuálně probíhá výstavba plošně rozsáhlejšího (cca 0,1 ha a více) komerčního objektu nebo je výstavba v pokročilé fázi příprav.
B1	Platný územní plán	Obec disponuje platným územním plánem vzniklým v roce 2006 a později. ÚP je třeba pro rozlišení zástavby v obci a určení dalšího směřování vývoje.
B2	ZABAGED (DKM)	Pro obec je k dispozici ZABAGED (v lepším případě DKM). Na základě těchto datových podkladů (vektorové vrstvy objektů) může být provedena analýza na lokální úrovni.
B3	PP > 200 (2011)	Počet pracovních příležitostí v obci byl v roce 2011 vyšší než 200. Tímto předpokladem se vyloučí obce s nízkým významem pracovní funkce.

Poznámka: ZABAGED – Základní báze geografických dat; DKM – Digitální katastrální mapa; PP – Pracovní příležitosti; CLC – Corine Land Cover

V následujícím kroku proběhl terénní průzkum ve třech zvolených obcích ve snaze co nejpřesněji zachytit způsob využití jednotlivých objektů a k nim náležících ploch (tedy tzv. funkčních celků). Nejprve bylo nutné identifikovat

objekty vzniklé v procesu komerční suburbanizace a poté k těmto objektům doplnit zjišťované atributy funkčního využití uvedené v tabulce 7.2. Identifikace komerční výstavby proběhla s využitím Základní báze geografických dat (ZABAGED, viz ČÚZK, 2016), a v případě neúplnosti či nejasnosti byly jako doplňkové zdroje užity Digitální katastrální mapy (DKM), územní plány a záběry leteckého snímkování včetně historických snímkování z let 1989 a 2003 dostupné z Geoportálu hlavního města Prahy (viz Praha, 2016).

Tabulka 7.2: Funkční využití objektů

Funkční využití	Zahrnuté aktivity
Obchod	Veškeré velkoobchodní a maloobchodní objekty (supermarkety, autosalony, autobazary, prodej nábytku, stavebnin atd.)
Logistika	Sklady, doprava, logistické a distribuční objekty
Průmysl	Průmyslová výroba, produkce zboží
Zemědělství	Zemědělská výroba, chov zvířat atd.
Občanská vybavenost	Soukromá i veřejná (školy, školky, zdravotnictví, úřady, pojišťovnictví, bankovníctví, ubytování, pohostinství atd.)
Kancelářské prostory	Objekty s prostory výlučně pro tuto funkci
Rekreace	Objekty určené k rekreaci, sportu a trávení volného času
Věda a výzkum	Vědecké, výzkumné a vývojové objekty, vysoké školství
Ostatní	Ostatní, nedostavěno či neurčeno

Na základě tohoto podkladu proběhlo terénní šetření zaměřené na hodnocení důsledků výstavby ve stanovených obdobích, pro jednotlivé funkce i celkově a byla hodnocena podoba a parametry nově vzniklé komerční zástavby, její morfologie i urbánní ráz sídel. Následně byla analýza doplněna o hodnocení vývoje, významu a struktury pracovní funkce v obcích na základě vývoje počtu pracovních příležitostí, vzdělanostní struktury a proudů dojížděky do zvolených obcí.

7.4 Komerční využití ploch v zázemí pražského městského regionu

Vzhledem k územní i funkční diferenciaci Pražského městského regionu je pro analýzu využití ploch vhodné rozlišení periferních částí na vnitřní a vnější suburbaní zónu. S ohledem na dřívější studie (Ouředníček a kol., 2012) i předchozí kapitolu, která nabízí analytický rámec pro zhodnocení sociálně ekonomického vývoje PMR prostřednictvím zmapování vývoje pracovních příležitostí

Nové (de)koncentrace komerčních aktivit v pražském městském regionu

(Svoboda, 2017), je zde využito totožného vymezení vnitřní a vnější suburbánní zóny i vzhledem k možnosti srovnání výsledků. Podle databáze CLC se celkový rozsah ploch využitých pro nerezidenční (komerční) účely ve vnitřní i vnější suburbánní zóně mezi lety 1990 a 2012 zvýšil o 1,3 procentní body (tj. o 20,58 km²). Největší podíl na celé změně měly *průmyslové a obchodní plochy* (14 km² – 0,9 % rozlohy sledovaného území), do kterých jsou řazeny rovněž veškeré logistické areály a další zástavba nerezidenčního charakteru. Rozvoj dopravní infrastruktury se v celku promítl méně, přesto je plocha změněná výstavbou silniční a železniční infrastruktury a letišť vyčíslena na 3,45 km² (0,21 %). Navíc v této ploše nejsou započteny dopravní stavby liniového charakteru, tedy samotné silnice, popř. železnice ale pouze plošné stavby typu velkých dopravních křižovatek. Rovněž letiště se v tomto čísle promítla jen zcela marginálně, letiště Praha-Ruzyně není podle užití metodiky zahrnuto v suburbánní zóně a rozvoj ostatních letišť proběhl ve velmi omezeném rozsahu. Poslední kategorií krajinného pokryvu, která se započítává do projevů komerční suburbanizace, jsou sportovní a rekreační areály se změnou plošného rozsahu 3,18 km² (0,20 % rozlohy celého území). Významným způsobem k tomuto růstu přispěla zejména výstavba golfových hřišť, kterých vznikla v zázemí Prahy v posledních dvaceti letech celá řada, a s ohledem na jejich plošnou náročnost jsou téměř výhradní příčinou rozsahu změn v kategorii sportovního a rekreačního využití ploch (Chuman, Romportl, 2011).

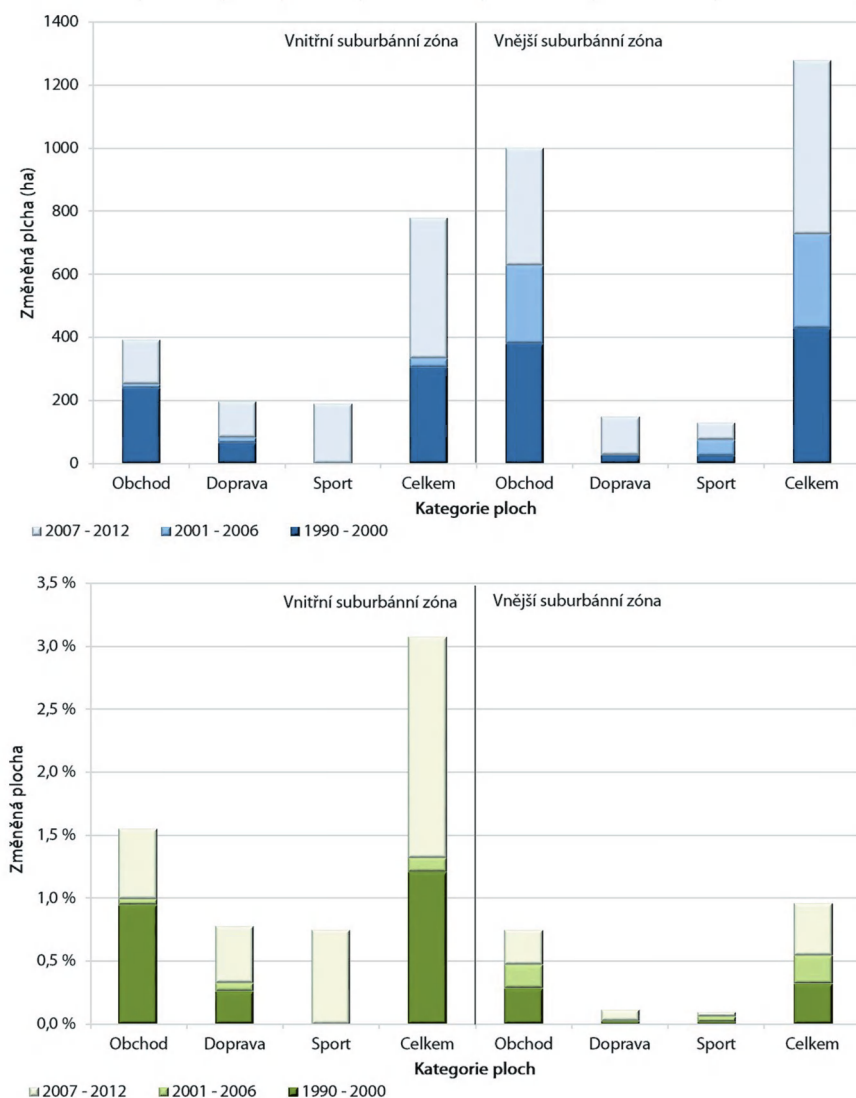
Objem výstavby v kategorii *průmyslových a obchodních areálů* (v absolutních hodnotách) je podle očekávání vyšší ve vnější suburbánní zóně, která má více než pětinasobnou výměru oproti vnitřní suburbánní zóně. Poměr změněných ploch ve vnitřní a vnější suburbánní zóně je ovšem 1:1,64 z čehož vyplývá, že intenzita procesu (objem výstavby k rozloze území) byla výrazně vyšší v její vnitřní části. Tato situace odpovídá předpokladu zvýšených nároků na využití území uvnitř administrativních hranic Prahy zapříčiněných mimo jiné vyšší cenovou hladinou pozemků. V rámci sledovaného období ve vnitřní suburbánní zóně přibýlo celkem 3,1 % zastavěného území využitého jako průmyslové a obchodní areály (obrázek 7.1). V případě vnější suburbánní zóny (okresy Praha-západ a Praha-východ) dosáhla změna pouze necelého procenta. Zjevná je tedy zvyšující se intenzita výstavby směrem k jádru městského areálu, což může indikovat mechanismus, kdy vyšší ceny pozemků snižují riziko rozvolněného záboru ploch. Tuto hypotézu nicméně nelze v práci uspokojivě potvrdit.

Komerční suburbanizace je výrazně selektivním procesem a její velkoplošné projevy pozorujeme především v blízkosti dopravních uzlů a podél významných dopravních koridorů (Chuman, Romportl, 2011). Zábor ploch užitých pro komerční účely se nejintenzivněji projevuje právě v lokalitách přiléhajících

Obrázek 7.1:

Změna
využití ploch
komerční
výstavbou
v Pražském
městském
regionu mezi
lety 1990
a 2012

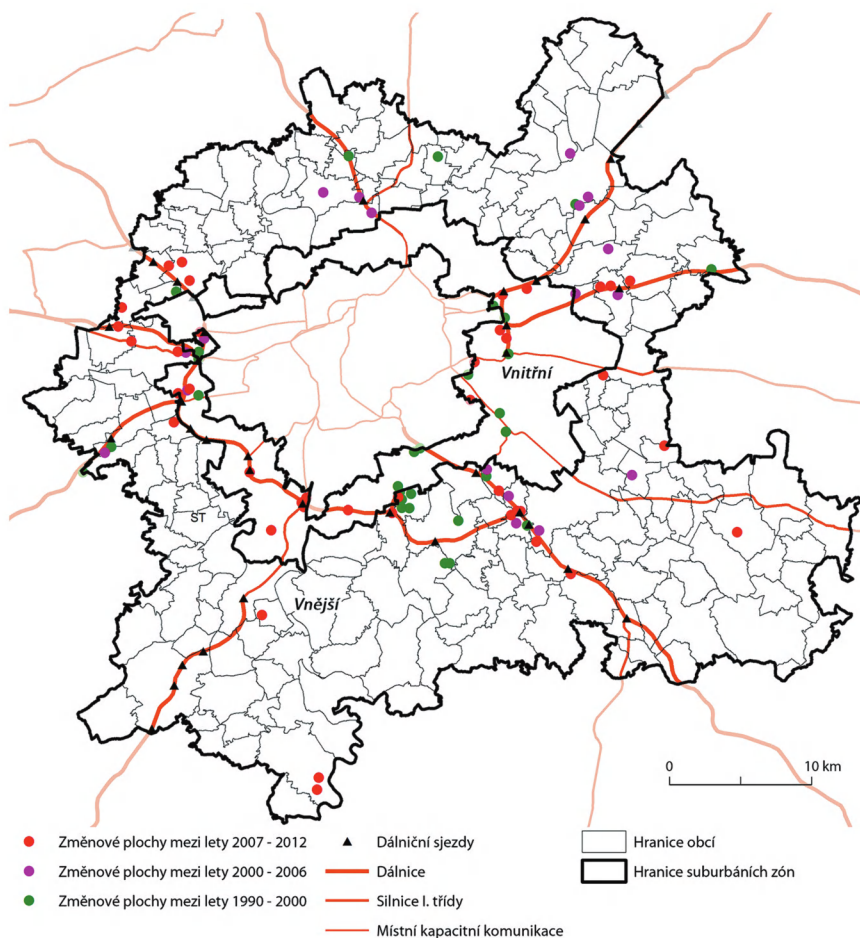
Zdroj:
CENIA 2016

Poznámka: kategorie ploch převzaté z databáze CLC – obchodní a průmyslové areály (Obchod), silniční a železniční infrastruktura, letiště (Doprava), Sportovní a rekreační areály (Sport)

k dopravním tepnám (obrázek 7.2). Koncentraci velkoplošné komerční výstavby lze nalézt především v blízkosti dálnice D1 (v Modleticích, Čestlicích, Nupakách, Vestci aj.). Intenzivní rozvoj proběhl rovněž v blízkosti dálnice D8 na severu (Klíčany, Klecany), dálnic D5, D6 a D7 na západě (Rudná, Jeneč, Kněžves) a dálnici D11 na východě (Jirny, Zeleneč). Obce s nejvyšší intenzitou rozvoje komerčních ploch se zpravidla nacházejí v blízkosti dálničních sjezdů (obrázek 7.2). Jen

Nové (de)koncentrace komerčních aktivit v pražském městském regionu

Obrázek 7.2:
Lokalizace
velkoplošné
komerční
výstavby
v Pražském
městském
regionu mezi
lety 1990
a 2012

Zdroj:
ARCDATA
2015;
CENIA 2016;
ŘSD 2016

ojediněle vznik nerezidenčních ploch proběhl v obcích bez přímého napojení na velkokapacitní dopravní síť (Slapy, Borek). Uvnitř administrativních hranic Prahy (vnitřní suburbaní zóna) je situace obdobná. Největší koncentrace rozvojových ploch, které zahrnujeme do procesu komerční suburbanizace, nalezneme při hlavních dopravních cestách a jejich křiženích. Významnou roli zde sehrává i napojení na páteř hromadné dopravy – metro, což je patrné zejména v oblasti koncových stanic (Zličín, Černý Most) s výrazně obslužně pracovní funkcí.

V celém souboru sledovaných obcí v PMR se v období mezi lety 1990 až 2012 vyskytuje několik extrémních případů, ve kterých měl proces komerční suburbanizace zcela zásadní vliv na podobu jejich krajinného pokryvu. Jedná se zejména o obce Modletice (34 % výměry obce změněno na plochy komerčního

využití), Čestlice (21 %), Nupaky (16 %) a Vestec (15 %). Patrná je taktéž značná fázovost vývoje a transformace ploch v celém městském regionu.

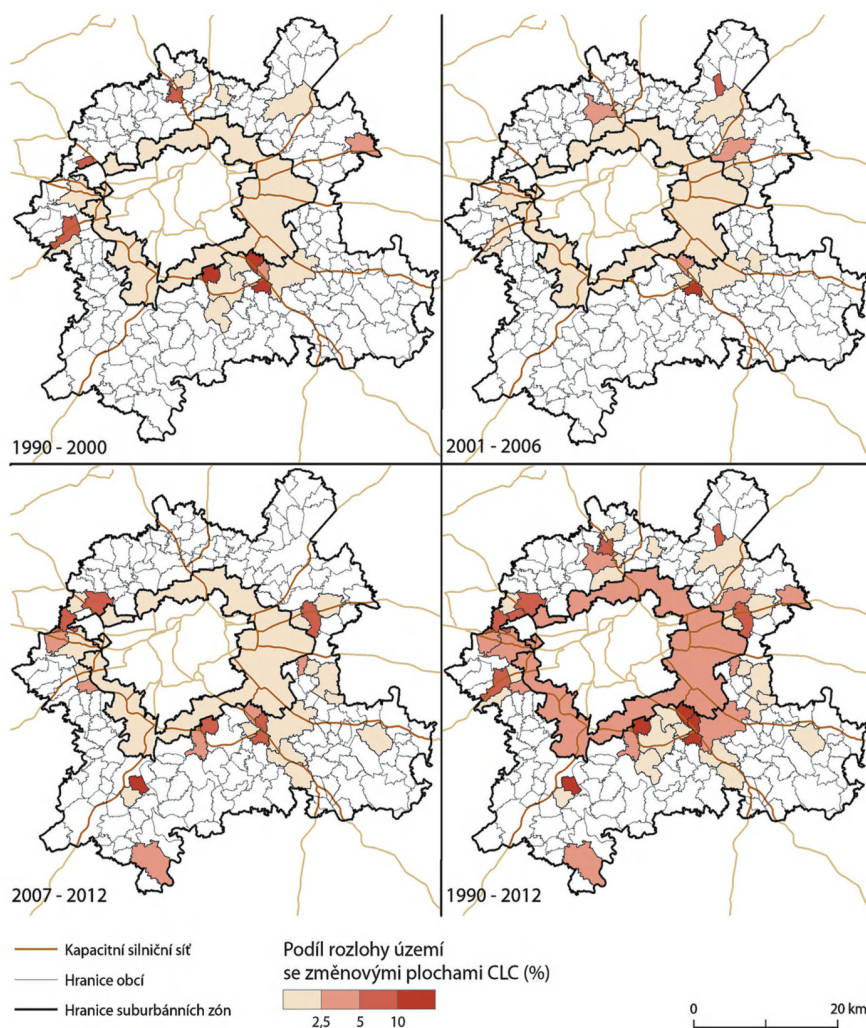
V prvním období (90. léta) je typickým znakem rozvoj v obcích v bezprostředním zázemí administrativních hranic Prahy a také v samotné vnitřní sub-urbánní zóně (obrázek 7.3). Rozsah změn byl poměrně vysoký, a to zejména vzhledem k faktu, že výstavba majoritně probíhala až od poloviny desetiletí (Sýkora, Ouředníček, 2007). Kromě lokalit kolem dálnice D1 se výstavba koncentrovala západním směrem od hlavního města (v blízkosti dálnic D5, D6 a D7) a v několika oddělených lokalitách. Jednalo se především o obchodně-průmyslové plochy, které představovaly 84,5 % plochy veškeré výstavby, zejména pak obchodní areály a logistická centra.

V druhém období (2001–2006) byl objem výstavby znatelně nižší, dokonce méně než poloviční v porovnání s obdobím prvním (obrázek 7.1). V této fázi se výstavba logistických a obchodních areálů výrazně zpomalila, patrně i v reakci na prvotní „boom“ a taktéž obtížnou ekonomickou situaci typickou nižším ekonomickým růstem a vyšší nezaměstnaností (Svoboda, Nemeškal, 2015). I v tomto období se nejvýrazněji rozvíjel jihovýchod PMR, avšak nově se proces komerční výstavby ve velkém měřítku projevil i severně (Klecany, Zdiby – dálnice D8) a východně od Prahy (Zeleneč, Jirny, Zápý – dálnice D10 a D11). Značně poklesl objem komerční výstavby v rámci administrativních hranic Prahy, a to téměř na desetinu. Celkově opět převládala výstavba obchodně-průmyslových areálů (80 % výměry změnových ploch).

Také v posledním sledovaném období (2007–2012) se komerční rozvoj odehrál zejména v blízkosti dálnice D1, kromě toho se významně rozvíjely i obce přiléhající k dálnicím D5, D6 a D7, a to výrazněji než kdy předtím. Stavělo se dále v obcích ve východní části městského regionu, i když v mírně pozměněné skladbě oproti předchozímu období (obrázek 7.2). Objem i intenzita výstavby byly ve vnitřní i vnější suburbánní zóně nejvyšší ze všech sledovaných období. V součtu se rozvoj komerčních ploch téměř rovnal sumě obou předchozích fází. To se může jevit jako poměrně překvapivé zjištění vzhledem k faktu, že v pozdějších fázích sledovaného období byl rozvoj ovlivněn probíhající ekonomickou krizí, která výrazně limitovala investiční projekty. I přesto se postupně dokončovaly investiční projekty výstavby započaté v předešlém období a útlum nastal až v pozdějších fázích, což zřejmě dokládá i pokles podílu ploch pro průmyslové a obchodní účely na celkové výměře nové výstavby. Ve třetí fázi se naopak projevila masová výstavba golfových hřišť, které zaznamenaly 25 % výměry všech změnových ploch v PMR.

Zjištění, i při relativně nízkém rozlišení dat CLC (čtvercový rastr odpovídající ploše se stranou nad 500 m), rámcově vypovídají o celkovém rozložení velkoplošných komerčních aktivit a jeho vývoji. Podle databáze CLC však došlo ke

Nové (de)koncentrace komerčních aktivit v pražském městském regionu

Poznámka: Silniční síť k roku 2016, slouží pouze pro ilustraci

Obrázek 7.3: Nárůst podílu komerčních ploch na rozloze obcí v Pražském městském regionu mezi lety 1990 a 2012

Zdroj:
ARCDATA
2015;
CENIA 2016;
ŘSD 2016

změnám krajinného pokryvu ve třech sledovaných kategoriích pouze u 46 obcí (ze 189 v okresech Praha-západ a Praha-východ). Proces velkoplošné komerční suburbanizace typu „big box“ je podle výstupů z databáze CLC v rámci regionu výrazně diferencován. Ovšem prostorově roztroušená či plošně méně náročná výstavba komerčních objektů metodice CLC pravděpodobně uniká. Ta se navíc podle Kolouška (2013) rozvinula v podstatně více obcích pražského městského areálu. Pro zjištění vývoje, rozsahu i morfologie plošně roztroušené zástavby je proto nutné doplnit výzkum o lokální úroveň.

7.5 Případová studie: Nupaky, Vestec, Dolní Břežany

V obcích vybraných do této části analýzy je proces komerční suburbanizace zkoumán blíže, a náplní této kapitoly je proto postižení charakteristik procesu v předchozích částech analýzy zanedbaných. V souladu s metodickou částí práce byl využit postup s cílem identifikovat jednotlivé komerční objekty a k nim následně přiřadit jejich funkční využití (tabulka 7.2). Na základě takto zpracované databáze byl zhodnocen nejen plošný rozsah procesu, ale i morfologie a podoba zástavby. Ze statistických údajů je následně zhodnocena struktura pracovních příležitostí a na závěr z dostupných podkladů nastíněn pravděpodobný budoucí vývoj komerčních funkcí ve vybraných obcích.

Charakteristika území

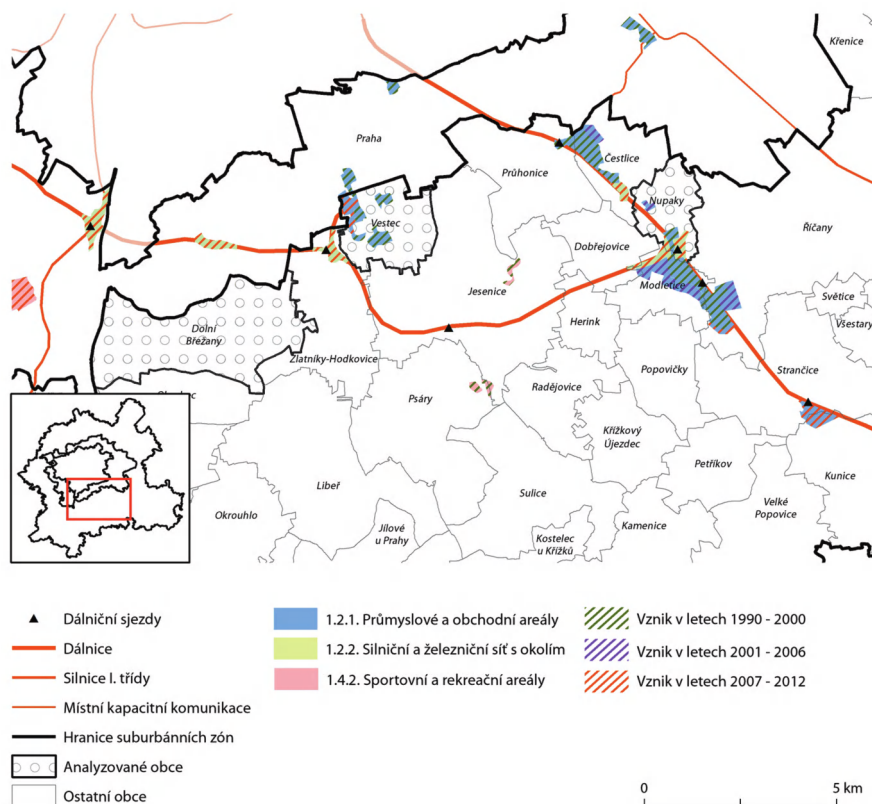
Ačkoli by stanoveným kritériím pro výběr obcí do analýzy na mikroregionální úrovni vyhovělo více obcí v PMR, snahou bylo pro případové studie volit obce reprezentující různé typy rozvoje, u kterých je předpoklad odlišností ve vývoji i v důsledcích procesu komerční suburbanizace. Zvoleny tak byly tři obce – Dolní Břežany, Nupaky a Vestec (tabulka 7.3), které splnily požadovaná kritéria (tabulka 7.1). Všechny zvolené obce se nacházejí na jihu PMR (viz obrázek 7.4), který představuje nejaktivnější území z pohledu komerčního rozvoje ve všech třech fázích dosavadního vývoje (viz kapitola 7.3). Právě potenciál tohoto území pro subúrbánní rozvoj (včetně evidence již realizované výstavby) vedl ke splnění stanovených podmínek a volbě těchto obcí pro analýzu. Autoři studie navíc disponují konkrétní znalostí místních poměrů ve vybraných obcích, což je pro detailní analýzu nesporná výhoda.

Tabulka 7.3: Obce vybrané do případové studie a kritéria jejich výběru

Kritérium	Podmínka	Vestec	Nupaky	Dolní Břežany
A1	Změnová plocha dle CLC (Průmyslové a obchodní areály)	ano	ano	ne
A2	Nárůst počtu pracovních příležitostí $\geq 2,5$ krát	ano	ano	ano
A3	Proběhlá výstavba	ano	ne	ano
B1	Platný územní plán	ano	ano	ano
B2	ZABAGED (DKM)	ano	ano	ano
B3	Pracovních příležitostí > 200 (2011)	ano	ano	ano

Zdroj: vlastní hodnocení na základě dat: ČSÚ 1991, 2001, 2011; Obec Dolní Břežany 2013; Obec Nupaky 2013; Obec Vestec 2013; CENIA 2016

Nové (de)koncentrace komerčních aktivit v pražském městském regionu

Obrázek 7.4: Rozvojové plochy komerční výstavby v jižní části Pražského městského regionu mezi lety 1990 a 2012

Zdroj: ARCDATA 2015; CENIA 2016; ŘSD 2016

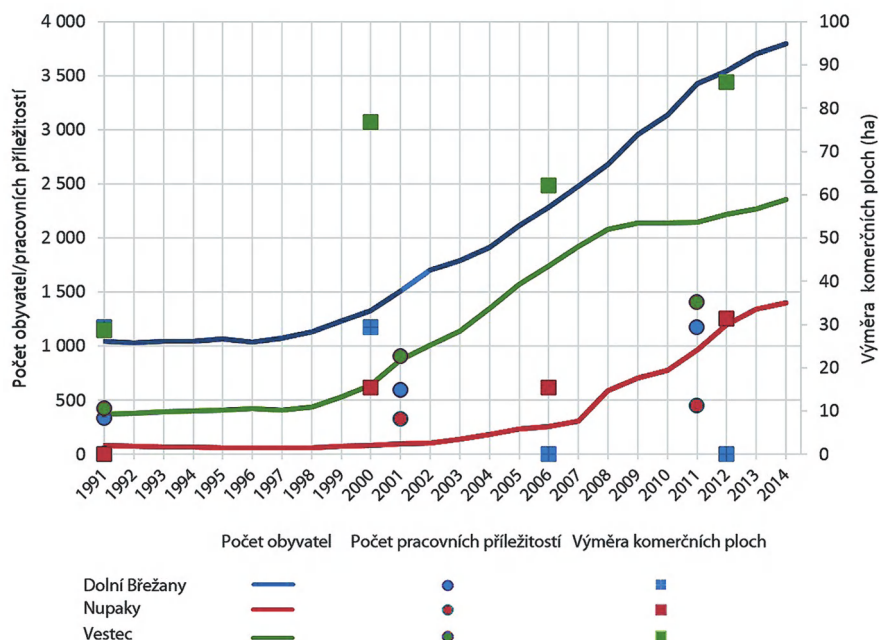
Z hlediska lokalizace a dopravní dostupnosti lze říci, že ačkoli všechny tři obce přímo hraničí s Prahou, jejich poloha, především dopravní, se liší (obrázek 7.4). Nupaky jsou ze sledovaných obcí nejlépe napojeny na silniční síť, čemuž napomohlo i dokončení místní infrastruktury spojující komerční zónu s dálnicí. Podobně výhodnou polohu (po dokončení pražského okruhu v roce 2010) má i Vestec. Přímou jí prochází pokračování pražské ulice Vídeňská (silnice II. třídy). Obec je zároveň transitem do dalších rezidenčních lokalit v zázemí Prahy, především Jesenice a Jilového u Prahy, a nově díky napojení na pražský okruh i do širšího okolí. I Dolní Břežany jsou vystaveny intenzivní dopravní zátěži, ale chybí zde přímé napojení na vysokokapacitní komunikaci (nejbližší exit na pražský okruh je na žádost místních obyvatel po referendu uzavřen).

V Dolních Břežanech dochází od konce 90. let 20. století k vysokému nárůstu počtu obyvatel i pracovních příležitostí (obrázek 7.5). Přestože již z leteckých snímků je zřejmé, že na území obce nenalezneme prostorově náročné komerční aktivity, lze očekávat přítomnost jiných komerčních funkcí, lépe začleněných

Obrázek 7.5:

Vývoj počtu
obyvatel,
pracovních
příležitostí
a výměry
komerčních
ploch

Zdroj:
ČSÚ 1991,
2001, 2011,
2016;
CENIA 2016

do celkové koncepce rozvoje. Databáze CLC neregistruje na území obce žádnou lokalitu určenou k obchodním, průmyslovým či dopravním účelům, což však indikuje pouze nepřítomnost komerčních ploch o dostatečně velké rozloze. V obci se v současnosti rozvíjí několik vědecko-výzkumných areálů společně s podpůrnými funkcemi, což je jednou z prvních známek decentralizace pokročilých kvartérních funkcí do zázemí Prahy, i když je nutné dodat, že lokalizační faktory jsou v tomto případě nejednoznačné a lze se domnívat, že úzce souvisí s dotační politikou EU, kdy mimo administrativní hranice Prahy je dotováno širší spektrum aktivit a spoluúčast investorů je zřejmě nižší.

V Nupakách lze v období 1991 až 2011 zaznamenat vysoký relativní nárůst počtu obyvatel a především pracovních příležitostí (obrázek 7.5). Obec je dobře dopravně napojena na silniční koridor dálnic D1 včetně sjezdu a v budoucnu zde bude pokračovat výstavba pražského okruhu. Z dřívějších výzkumů vyplývá, že v obci se koncentrují i lépe kvalifikované pracovní příležitosti (Koloušek, 2013) a zároveň se zde přetransformovalo na komerční areály 16 % výměry obce, což ji řadí na přední místa ve vývoji velkoplošné komerční výstavby v PMR (viz obrázek 7.4).

Vestec už v roce 1991 charakterizoval nadprůměrný význam pracovní funkce (pracovních příležitostí zde bylo více než obyvatel), který se postupným vývojem dále zvyšoval. Výstavba komerčních objektů zde akcelerovala již v první

Nové (de)koncentrace komerčních aktivit v pražském městském regionu

polovině transformačního období (obrázek 7.5), a změny v zástavbě lze pozorovat i nadále. Podle databáze CLC se podíl ploch využitých pro komerční účely mezi lety 1990 a 2012 přibližně ztrojnásobil. V současnosti v obci probíhá rozvoj vědecko-výzkumného areálu a lze zde v budoucnu očekávat nárůst počtu vysoce kvalifikované pracovní síly a doplňkové infrastruktury.

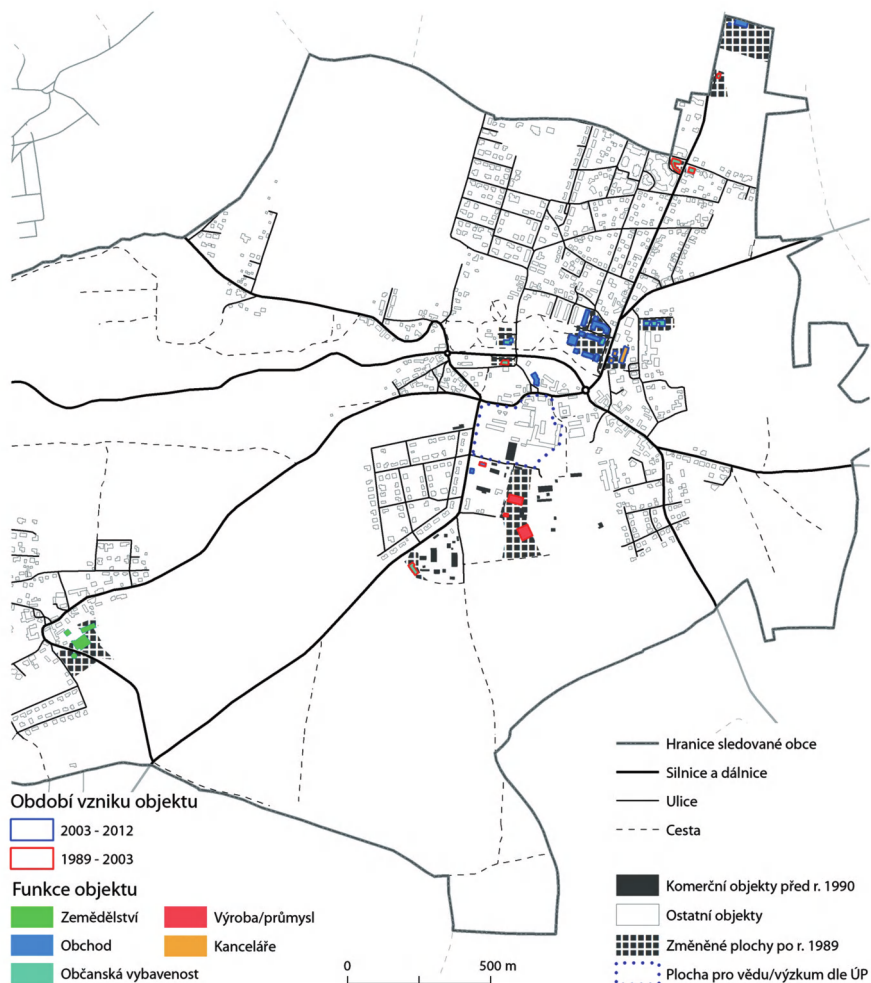
Identifikace objektů a ploch komerční zástavby

V prvotní fázi šetření byly na individuální bázi identifikovány objekty a funkční celky (souhrn budov a pozemků k nim náležejících), které lze řadit do procesu komerční suburbanizace (prostřednictvím databáze ZABAGED a doplňkově DKM). Objektům byly následně doplněny detailní atributy o období výstavby a o funkci, kterou plní, a to prostřednictvím leteckých snímků, územních plánů dotčených obcí a především informací zjištěných terénním výzkumem, který verifikoval správnost zařazení ploch i individuálních objektů do funkční kategorie (tabulka 7.2). Výsledkem je geodatabáze obsahující prostorová data o struktuře komerčních objektů v dotčených obcích podle funkčního využití a období výstavby, která zachycuje kvalitativní i kvantitativní diferenciaci komerční výstavby v řešených územích.

Z geodatabáze vyplývá, že v Dolních Břežanech se prozatím nenachází žádná nově vzniklá zóna vyhrazená čistě pro komerční účely. V průběhu porevolučního období byla pouze rozšířena stávající zóna s výrobními funkcemi (obrázek 7.6). Náznak nově vznikajícího prostoru, do kterého se komerční aktivity začínají především po roce 2012 lokalizovat, lze nalézt v severovýchodním cípu správního území obce při hranicích s Prahou. Z celkových více než 1 600 stavebních objektů v obci (k roku 2012) slouží pouze 33 objektů vzniklých po roce 1989 k nerezidenčním účelům, což je s ohledem na počet postavených nebo zrekonstruovaných rodinných domů po roce 1990, kterých je celkem 494 (ČSÚ, 2011), nízké číslo. Nové komerční budovy však plní více funkcí (obchodní, výrobní, obslužnou, rezidenční) a byly zde vystavěny i kancelářské prostory (lokality Pivovarského domu), což je v rámci suburbanizačních procesů v Česku stále spíše ojedinělý jev. V obci zcela chybí budovy zaměřené na sklady a logistiku, nacházejí se zde zpravidla multifunkční budovy kombinující obchodní a administrativní funkce v parteru s funkcemi rezidenčními ve vyšších patrech budov. V Dolních Břežanech byla realizována výstavba vědecko-výzkumných areálů špičkových vědeckých pracovišť ELI Beamlines a HiLase a doplňkové infrastruktury včetně výstavby kancelářských prostor pro aktéry regionálního rozvoje jako Středočeské inovační centrum či klastr STAR. Z důvodu zachování konzistence výzkumu však nejsou objekty a plochy dokončené po roce 2013 zahrnuty.

Obrázek 7.6:
Komerční
výstavba
v obci Dolní
Břežany

Zdroj:
Vlastní
hodnocení na
základě dat:
Obec Dolní
Břežany 2013;
CENIA 2016;
ČÚZK 2016

Z kvantitativního hlediska lze říci, že Dolní Břežany mají relativně nízké komerční využití ploch (pouze 0,14 % rozlohy obce a 1,05 % změněných ploch). Částečně je to dáno velkou rozlohou katastru obce a dále méně výhodnou dopravní polohou. Nemalou roli ovšem sehrává nastavení politiky samosprávy, která preferuje kompaktní územní rozvoj obce (Obec Dolní Břežany, 2013), z čehož vyplývají i omezení pro výstavbu plošně náročných komerčních aktivit opřené o územně plánovací dokumentaci obce. Relativní výměra komerčních objektů vzniklých po roce 1989 na výměře všech objektů zde byla v porovnání s ostatními obcemi studie velmi nízká – 5,1 %. Dopady komercializace na zástavbu v obci jsou tedy v porovnání se dvěma dalšími obcemi zanedbatelné.

Nové (de)koncentrace komerčních aktivit v pražském městském regionu

Obrázek 7.7:
Komerční
výstavba
v obci
Nupaky

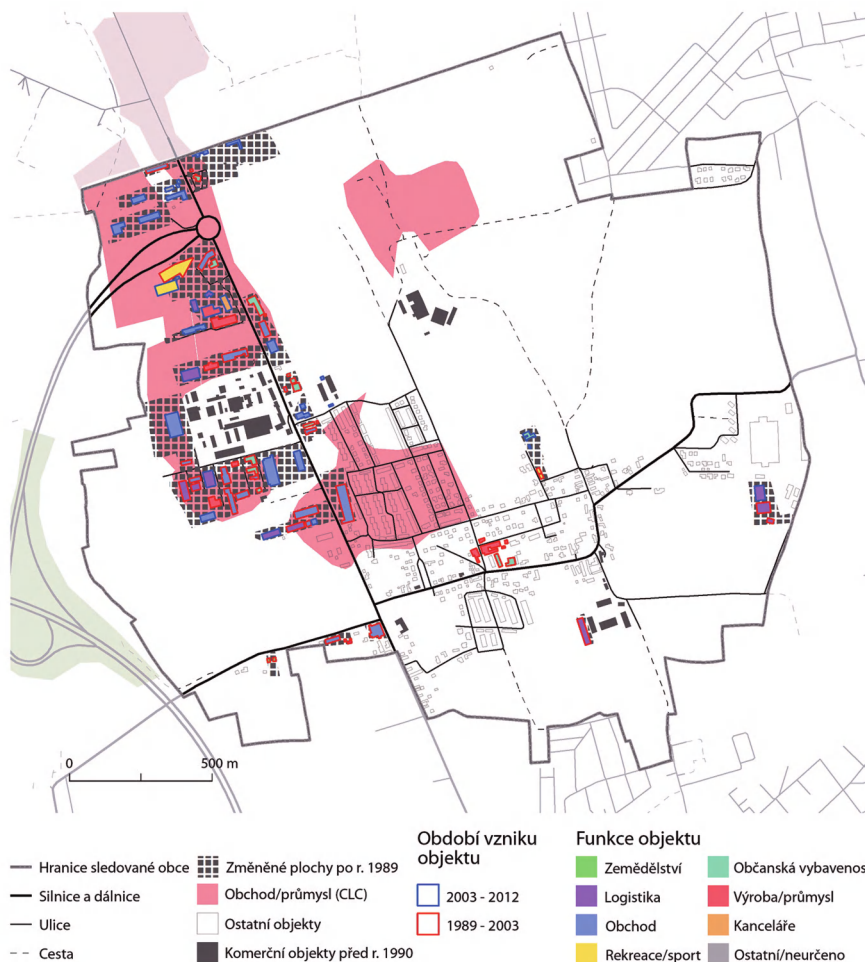
Zdroj:
Vlastní
hodnocení na
základě dat:
ČÚZK 2016;
CENIA 2016;
Obec Nupaky
2013

Charakter výstavby je navíc odlišný, několik objektů zařazených do analýzy plní většinou rezidenční funkci doplněnou o funkci komerční (pobočku zde má například i Česká spořitelna), což je v případě suburbánních obcí fenomén, který se objevil až v posledních letech. Lze předpokládat, že drobné provozy v partech budov reflektují zjištění o rozmachu pracovních míst indukovaných rezidenční suburbanizací.

Na území Nupak se před rokem 1989 nenacházela žádná významná komerční aktivita vyjma několika objektů se zemědělskou funkcí. Téměř veškerý komerční rozvoj tak probíhal především v první polovině transformačního období. Naprostá většina nových komerčních objektů v obci plní obchodní (zpravidla velkoobchodní) či skladovací funkci. Část nových objektů vznikla v rámci rozšíření zemědělského družstva ve východní části obce (obrázek 7.7). V obci se nachází celkem 240 objektů (k roku 2012) a v 10 % se jedná o komerční objekty

Obrázek 7.8:
Komerční
výstavba
v obci Vestec

Zdroj:
Vlastní
hodnocení na
základě dat:
Obec Vestec
2013;
CENIA 2016;
ČÚZK 2016

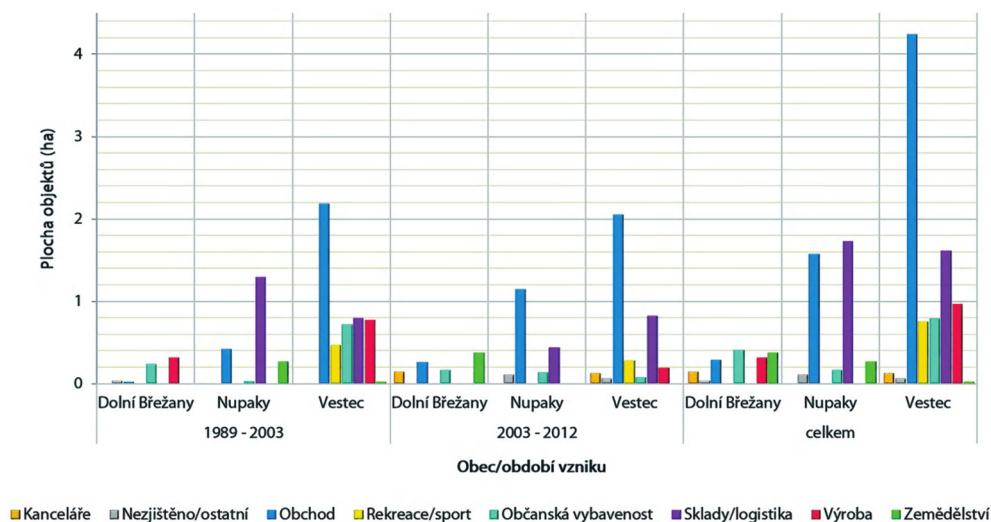
postavené v transformačním období. Řada z nich jsou velkoplošné logistické a obchodní budovy (Plastoplan, Hagleitner, Škoda Auto Opat, Jub a další) zahrnuté v poměrně rozsáhlých komerčních areálech, což indikuje i vysoký zábor plochy na objekt. Komerční objekty tak celkem zabírají 1,2 % rozlohy správního území obce. To současně představuje 4,96% podíl na plochách obce, které změnilly své využití. Relativní plocha komerčních objektů postavených po roce 1989 k ploše všech objektů v obci je v případě Nupak ze sledovaného souboru tří obcí nejvyšší (42,1 %), což značí vysokou intenzitu výstavby v rámci decentralizačního procesu. V území je patrný důsledek suburbanizace typu „big box“. Podle navrženého využití území v územním plánu obce lze velmi pravděpodobně očekávat další výstavbu podobné funkce i morfologie.

Nové (de)koncentrace komerčních aktivit v pražském městském regionu

Vestec již před rokem 1989 vykazoval poměrně rušnou komerční aktivitu. Provoz zde měla a stále má společnost SAFINA specializující se na nakládání s cennými kovy, v obci se nacházely i další méně rozsáhle komerční plochy. Po roce 1989 se zprvu odloučený areál SAFINY rozšiřoval o další firmy. Ve Vestci byly budovány i objekty pro sport a trávení volného času – Sporthotel (obrázek 7.8). Celkem 1,81 % rozlohy území zabíraly v roce 2012 komerční objekty s datem vzniku po roce 1989, změnové plochy dokonce 7,66 % (tabulka 7.4). V roce 2012 tvořily komerční objekty téměř 29 % plochy všech budov v obci. Funkční diverzifikace komerční zástavby byla ze všech sledovaných obcí nejvyšší a v současnosti v obci nalezneme všechny funkce, které užitá kategorizace rozlišuje. Nejvíce objektů se zaměřuje na obchod (např. jeden z prvních „hypermarketů“ – Julius Meinl, dnes Albert), dále pak na skladování a výrobu. Z celkem 555 objektů stojících na území obce (k roku 2012) jich 85 vzniklo po roce 1989 a plní různorodé komerční funkce. Jedná se o největší podíl v rámci zkoumaného souboru obcí (15 %). Obdobně jako v případě Dolních Břežan i ve Vestci byl v posledních letech vybudován vědecko-výzkumný areál (BIOCEV) jako jedno z center vědecké excelence. V budoucnu lze tedy očekávat nárůst počtu pracovních příležitostí i v pokročilejších kvartérních odvětvích výzkumu a vývoje.

Ze srovnání analýzy sekundárních dat (s použitím databáze CLC) a terénního průzkumu (viz obrázky 7.6, 7.7, 7.8) vyplývá, že ačkoli lze v dílčích případech nalézt neshody databázových údajů o využití ploch, rámcově vymezení změnových ploch v databázi odpovídá realitě. V obci Dolní Břežany nebyly vzhledem k roztroušenosti a malému plošnému rozsahu komerční zástavby tzv. změnové plochy zaznamenány. V případě obce Nupaky je rozdíl mezi skutečnou výměrou změněných ploch a údaji z databáze CLC velmi nízký (4,96/5,02 % – viz tabulka 7.4). I u obce Vestec se záznamy z databáze CLC neshodují zcela exaktně s reálným stavem v území (obrázek 7.8). Do obchodních a průmyslových ploch byly vlivem generalizace začleněny i části nezměněných ploch nebo některé oblasti okrajů rezidenční výstavby. Tyto nepřesnosti jsou však dané způsobem pořizování dat, a s ohledem na celoevropské měřítko databáze CLC jsou pro zachycení vývoje komerční zástavby v suburbánních lokalitách přijatelné.

Struktura funkčního využití komerčních objektů zjištěných terénním šetřením se i díky zamýšlenému výběru různých typů obcí dosti liší (obrázek 7.9). Kancelářská funkce je ve sledovaných obcích velmi málo zastoupena (celkem 0,26 ha) a vznikala téměř výhradně až po roce 2003. Decentralizace tohoto typu funkcí se tedy rozvíjí až v pozdější fázi přechodu do post-industriálního vývojového stádia sídelních funkcí. Na tu to souvislost však upozorňovaly už dřívější studie (Ptáček, Szczyrba, 2007). Ze sledovaných obcí se kancelářské objekty nenacházejí pouze v Nupakách (respektive jsou rozmělněny v převažujícím

Obrázek 7.9: Plochy komerčních objektů podle jejich funkce a období vzniku

Zdroj: Vlastní hodnocení na základě dat: ČÚZK 2016

Tabulka 7.4: Plošné dopady komerční suburbanizace podle CLC a vlastního průzkumu území

	Dolní Břežany		Nupaky		Vestec	
	ha ¹	% ²	ha ¹	% ²	ha ¹	% ²
1 Rozloha obce	1064,2	–	318,1	–	472,1	–
2 Výměra všech objektů v obci k roku 20123	30,25	2,84	9,1	2,86	29,71	6,29
3 Výměra komerčních objektů postavených po roce 19893	1,54	0,14	3,83	1,2	8,54	1,81
4 Relativní výměra komerčních objektů postavených po roce 1989 na objektech celkem ³	–	5,09	–	42,09	–	28,7
5 Výměra změnovaných ploch dle terénního šetření ⁴	11,13	1,05	15,78	4,96	36,17	7,66
6 Výměra změnovaných ploch dle databáze CLC (v kategorii obchod a průmysl)	0	0	15,96	5,02	72,05	15,3

Poznámky: ¹ absolutní výměra v hektarech; ² podíl ukazatele na rozloze obce (kromě podílu komerčních objektů na objektech celkem v řádce 4); ³ výměra objektů spočtena na základě půdorysné plochy stojících budov evidovaných v databázi ZABAGED; ⁴ změněnou plochou je funkční celek budov a souvisejících pozemků (tj. včetně zeleně, komunikací, parkovišť atp.) zjištěných terénním šetřením

Zdroj: Vlastní hodnocení na základě dat: ARCDATA 2015; CENIA 2016; ČÚZK 2016 a terénního průzkumu

Nové (de)koncentrace komerčních aktivit v pražském městském regionu

funkčním využití objektů). Obchodní funkce je zastoupena ve všech třech obcích, přičemž ve Vestci má největší rozsah (4,24 ha). V Nupakách se více projevila výstavba skladových objektů (1,57 ha obchodní a 1,72 ha skladovací funkce), což odpovídá předpokladům příznivé dopravní polohy podél dálnice D1 pro tento typ komerční výstavby. Další funkce jsou zde zastoupeny výrazně méně a funkční diferenciací je ze sledovaných obcí nejnižší. V Dolních Břežanech je význam obchodu srovnatelný s dalšími funkcemi (služby, výroba, zemědělství) přičemž jednotlivé funkční typy ploch zabírají srovnatelných 0,3 – 0,4 ha. Z vývojového hlediska byla výstavba v obcích intenzivnější v prvním sledovaném období (1989–2003), nicméně rozdíl oproti období po roce 2003 je relativně nízký a nelze jednoznačně rozlišit fázovost vývoje. Spíše než zásadní změny v časových intervalech lze pozorovat kontinuální soustředění vývoje obcí pro zvolený mono/polyfunkční typ výstavby. Obecně lze říci, že velkoplošná komerční suburbanizace má na obce tím větší dopad, čím větší je ochota samospráv na svém území obchodní a skladovací funkce rozvíjet. Ačkoli lze v této souvislosti diskutovat převážně ekonomické zájmy, je nepochybně nutné zohlednit i splnění podmínek pro lokalizaci takových aktivit z pozice investičních záměrů a tedy zejména dopravní polohu a přístupnost.

Charakter a morfologie komerční zástavby

V dosavadních částech kapitoly byla pozornost soustředěná především na kvantitativní rozměr vývoje komerčních ploch. Následující text doplňuje tato zjištění o kvalitativní stránku, a snaží se zodpovědět následující otázky. Do jaké míry byly komerční budovy kompaktně zasazeny do již zastavěného území obcí? Jaké byly vlivy v jednotlivých obdobích výstavby na provázanost či oddělenost rezidenční a komerční složky zástavby? A jaký vliv měla komerční výstavba na celkový charakter a urbanismus sídel?

I z pohledu morfologie a podoby zástavby nalezneme mezi sledovanými obcemi markantní rozdíly. Komerční suburbanizace v Dolních Břežanech má patrně nejmírnější důsledky jak z pohledu kvantity, tak i morfologie, polyfunkčnosti a celkového urbanistického rázu. Nové komerční objekty plní především obslužnou funkci a jsou dobře začleněny do celkové kompozice obce. V obci nalezneme tři hlavní lokality rozvoje. První je součástí smíšené zástavby v centru sídla Dolní Břežany. Parter nových bytových domů je zde vyčleněn pro obchody a služby (obrázek 7.10). Byly ale zbudovány i objekty výhradně pro komerční účely (kanceláře, restaurace) a nedaleko i nová školka (základní škola byla rekonstruována). Druhá lokalita se nachází v jižní části sídla a pro dané účely se využívala již před transformačním obdobím. Dále se rozšiřovala a nalezneme

Obrázek 7.10: Komerční suburbanizace v obci Dolní Břežany: funkčně smíšené centrum
Foto: Petr Koloušek, 2013

v ní objekty cementárny a další výrobní aktivity. Areál je poměrně zastaralý, objekty v něm jsou spíše reminiscencemi z komunistického období a v krátkodobém horizontu je obtížné předpokládat, že se tento stav změní. S areálem přímo sousedí lokalita vědecko-výzkumného areálu, která jej navíc zčásti fyzicky odděluje od zbytku sídla. Třetí lokalitou je zemědělský komplex v sídle Lhota, určený především pro chov koní. Zbylá komerční zástavba (hotel, pumpa, restaurace atd.) je roztroušena v různých částech obce. Obec má v celkovém pohledu dobře řešené umístění jednotlivých složek zástavby. Potenciálně rušivé aktivity jsou umístěny mimo rezidenční části a je patrná snaha je ještě více izolovat. Naopak služby a maloobchod jsou rozmístěny i v rezidenčních částech a v případě nové výstavby zpravidla v parterech budov, což podporuje pohyb rezidentů v těchto částech veřejného prostoru, i v částech navazujících. Veřejná infrastruktura (dopravní a technická infrastruktura, veřejná prostranství a občanská vybavenost) se evidentně i nadále rozvíjí, což pozitivně působí na rezidenční atraktivitu a celkovou úroveň prostředí sídla (čemuž odpovídá významný a neustávající nárůst počtu obyvatel obce patrný z obrázku 7.5).

Zbylé dvě obce výběru se charakterem komerční výstavby od Dolních Břežan značně liší, navzájem jsou si ovšem nepochybně podobné. Decentralizace komerčních aktivit formovala Nupaky již od počátku transformačního období a pokračuje dodnes. V obci nalezneme tři rozvojové lokality. První, původně

Nové (de)koncentrace komerčních aktivit v pražském městském regionu

Obrázek 7.11: Komerční suburbanizace v obci Nupaky: komerční zóna
Foto: Petr Koloušek, 2013

zemědělský areál v blízkosti centra obce, se dále rozšiřoval a je stále v provozu. Druhou lokalitou je obchodní zóna Nupaky vytvářející se podél dálnice D1 (obrázek 7.11). Zóna není výrazně oddělena od rezidenční zástavby. Jedná se nicméně o relativně kompaktní zástavbu obsahující plošně středně rozsáhlé objekty (maximálně 0,42 ha – Škoda Auto Opat), a proto o této lokalitě již nelze hovořit jako o typické „sídelní kaši“ typické pro počátek transformačního období. Částečně plní izolační funkci a v rezidenčních částech obce i díky ní není hluk z blízké dálnice nikterak výrazný. Třetí lokalitou, zahrnující plošně nejnáročnější objekty v obci (0,55 ha), je logistické centrum při sjezdu z dálnice k benzinové pumpě na jihu území. Zóna byla vystavěna na konci 90. let 20. století a představuje z pohledu své morfologie klasickou formu „big box“ komerční suburbanizace. Na druhou stranu se využití objektu snaží i o jistou polyfunkčnost a mimo skladových a odbavovacích ploch zahrnuje i kancelářské prostory a restauraci.

Objem výstavby ve Vestci je ze sledované trojice obcí největší a již na hranicích jeho správního území je tento fakt jasně patrný. Výstavba v tomto prostoru pokračuje i za hranicemi obce a vytváří se tak téměř souvislý pás komerční zástavby táhnoucí se od křižovatky Vídeňské a Kunratické spojky v Praze, přes celé katastrální území obce Vestec, až do intravilánu sousední obce Jesenice. I ve Vestci lze vyčlenit několik zón s komerční výstavbou, která ani zde není od rezidenční zástavby výrazně oddělena. Nejvýznamnější lokalita přiléhá po obou stranách k ulici Vídeňská, podél téměř celé její délky, a pokračuje i dále přes hranici s Prahou. Jejím základem byl areál firmy SAFINA, který zde stál již před rokem 1989 a na něhož se postupně „nabaloval“ další rozvoj nerezidenčních aktivit. Objekty v této zóně jsou plošně průměrné (do 0,5 ha) a svým charakterem odpovídají běžné komerční výstavbě poslední doby (obrázek 7.12). Zpravidla

Obrázek 7.12: Komerční suburbanizace v obci Vestec: skladový a obchodní objekt
Foto: Petr Koloušek, 2013

se jedná o obchodní objekty s přidruženou skladovou funkcí, či jen skladové objekty. Blíže k centru obce se nachází jeden z prvních hypermarketů postavených v Česku – Albert (dříve Julius Meinl). Značná část firem lokalizovaná na severu (částečně i jihu) obce se zabývá prodejem a servisem automobilů či stavebninami. Rozšiřování a zahušťování zóny pokračuje nepřetržitě, nachází se zde řada objektů, které nejsou zachyceny ani na nejnovějších leteckých snímcích. V současnosti v západní části obce leží čerstvě zprovozněné centrum vědecké excellence BIOCEV, ovšem vzhledem k tomu, že v roce 2012 na něm práce nebyly zahájeny, se v analýze nepromítlo. Další lokalitou s komerční výstavbou je výrobní areál společnosti JIVA přímo v centru obce. V obci se dále nachází několik starších průmyslových a zemědělských areálů a dalších objektů roztroušených uvnitř i vně intravilánu obce. Při celkovém pohledu na rozvoj v obci lze říci, že zástavba původně vznikala formou sprawlu. Následný vývoj nicméně vedl spíše ke zkompaktnění zástavby, která se navíc koncentruje podél hlavní dopravní osy obce a částečně tak odděluje rezidenční zástavbu od intenzivní dopravy.

7.6 Diskuse výsledků terénního šetření

Dolním Břežanům se nejvýraznější negativní dopady komerční suburbanizace vyhnuly (tabulka 7.5). Nepozorujeme zde rozvoj formou „sídelní kaše“ (urban sprawl), rozsáhlé komerční areály generující intenzivní dopravu ani extenzivní

Nové (de)koncentrace komerčních aktivit v pražském městském regionu

zábor zemědělské půdy výstavbou velkoplošných skladových a velkoobchodních objektů. Tento předpoklad vyplývající již z analýzy dat CLC se potvrdil i s využitím dat z terénního šetření. Obec se tak významně liší od ostatních dvou, nikoli však jen měřítkem a objemem výstavby komerčních objektů, ale i utvářením dříve venkovského sídla a jeho současnou morfologií. Slovo „dříve“ v předchozí větě má bezpochyby svůj význam, protože Dolní Břežany jsou jakýmsi novým typem sídla. Disperze městských funkcí (typická pro suburbanizační proces) v něm dospěla na velmi vysokou úroveň, a v sídle proto nalezneme nově vzniklý hodnotný veřejný prostor sestávající z centrálního náměstí s funkčně smíšenými vícepatrovými budovami, což je především městský typ zástavby (obrázek 7.10). Komerční aktivity, které v sídle nalezneme, také nejsou v suburbánní zóně, zejména vnější, dosud běžné. Míněna je tím zejména kancelářská funkce, služby, včetně těch vyšších (např. bankovníctví), maloobchod a také vědecko-výzkumné zařízení. Proces komerční suburbanizace značně ovlivňuje ráz sídel, což pochopitelně platí i v Dolních Břežanech. V jejich případě se však potvrzuje, že se jedná o případ dobré praxe, která poukazuje na cílenou a intenzivní snahu klíčových aktérů územního rozvoje a samosprávy o kompaktní vývoj, který vedl k přílivu investic a příchodu významných ekonomických subjektů. Současně s tím lze konstatovat, že odpovídajícím způsobem nastavená regulace územního rozvoje efektivně vyloučila nevhodné aktivity s hlubokými negativními dopady na obytnou zástavbu a životní prostředí (přestože určitou míru těchto dopadů nevyhnutelně nalezneme). V tomto případě lze vyjádřit přesvědčení, že současný stav fyzického prostředí v obci, vzhledem k radikálním socioekonomickým změnám probíhajícím v posledních dvaceti letech, je možné označit za velmi dobrý a obec tak může sloužit jako příklad ostatním.

Decentralizace komerčních aktivit formovala Nupaky již od počátku transformačního období a pokračuje dodnes. Původně velmi drobné sídlo s přibližně stovkou obyvatel se postupem času mnohonásobně rozrostlo a v současnosti k němu mimo rodinných domů náleží i řada domů bytových. V jádru výzkumu je nicméně komerční rozvoj a ten má v Nupakách typizovaný charakter. Komerční zástavba je typu „big box“ a je koncentrovaná v několika zónách podél dálnice D1 (obrázek 7.11). Jedná se o typickou ukázkou běžné nerezidenční výstavby v zázemí českých měst, která je z mnoha pohledů kritizovaná pro vysokou míru negativních územních i společenských dopadů. Sídlo téměř zcela ztratilo svůj původní ráz, který podlehl rapidním socioekonomickým změnám. Pozitivně pro něj vyznívá pouze fakt, že „barikáda“ velkých komerčních staveb eliminuje hluk z blízkého dálničního tahu a generovaná doprava je vedena mimo jádro sídla. Obec dále charakterizuje nízká míra základní občanské vybavenosti, a obyvatelstvo je tak závislé na okolních obslužných centrech a automobilové dopravě.

Tabulka 7.5: Specifika komerční suburbanizace ve sledovaných obcích

	Dolní Břežany	Nupaky	Vestec
Objem výstavby	nízký absolutně i relativně	středně vysoký absolutně, vysoký relativně	vysoký absolutně i relativně
Období výstavby	především po r. 2000	celé transformační období	především do r. 2000, nadále s nižší intenzitou
Velikost a typ budov	menší, funkčně smíšené budovy; zemědělské a výrobní haly	středně velké halové objekty, do 0,5 ha a 15 m výšky	různé, především středně velké halové objekty, do 0,5 ha a 15 m výšky
Urban sprawl	neproběhl	zpočátku období	především zpočátku a méně dodnes
Funkce (dle vlastní klasifikace)	obchod, služby, výroba, zemědělství, kanceláře	skladování, obchod, zemědělství, služby	obchod, skladování, služby, rekreace, výroba
Obory	maloobchody, služby, stavebnictví	různé	automobily, stavebnictví, potravinářství
Urbanismus	velmi dobrý	nedostatečně oddělené od rezidenční zástavby	nedostatečně oddělené od rezidenční zástavby
Dopravní náročnost	nízká	vysoká	velmi vysoká

Zdroj: Policejní prezidium 2014

I zde je na místě diskuze nad otázkou, co k uvedenému stavu vedlo. Stejně jako v případě Dolních Břežan lze předpokládat významnou roli místní samosprávy, která v tomto případě pravděpodobně nepreferovala dlouhodobou udržitelnost rozvoje. S ohledem na možnosti, které nabízí prostá lokalizace v zázemí Prahy s hlavním dálničním napojením, to není praxe nikterak ojedinělá. V současnosti v obci probíhá výstavba komerčních objektů, pro které územní plán vymezuje dostatek volných ploch. Vývoj v obci ve své podstatě míří směrem, který byl stanoven již v polovině 90. let.

Obdobná situace je do jisté míry typická i v obci Vestec. Ta však zároveň představuje jisté specifikum suburbanizace zóny, a to především proto, že pracovní funkce zde měla velký význam ještě před odstartováním transformačního procesu. Důvodem byl již za socialismu fungující výrobní areál (SAFINA), ke kterému se po roce 1990 začaly postupně přidávat další ekonomické subjekty. Extenzivní územní rozvoj zprvu připomínal urban sprawl, ale postupně se zástavba zahušťovala a v současnosti se v obci rozprostírá v podstatě podél celé délky hlavní

Nové (de)koncentrace komerčních aktivit v pražském městském regionu

dopravní tepny – ulice Vídeňská. Pokračuje však i za hranice obce a to v obou směrech. Charakter výstavby velmi připomíná situaci v Nupakách, tj. „big-box“ zástavbu (obrázek 13). Takto koncipovaný rozvoj generuje značné množství nákladní i osobní dopravy, která enormně zatěžuje zejména navazující obytnou zástavbu. To je nejvýznamnější negativní efekt komerční suburbanizace v obci. Komerční zástavba podél hlavní silnice se skládá převážně z obchodních objektů s přidruženou skladovou funkcí. I ve Vestci se staví téměř nepřetržitě, v nedávné době zde vzniklo vědeckovýzkumné centrum, podobně jako v Dolních Břežanech. Územní plán dovoluje umístění řady dalších nerezidenčních objektů. Přestože dynamika rozvoje mírně poklesla, v krátkodobém horizontu se podoba sídla doazajista neustálí, naopak lze předpokládat dynamický rozvoj funkčně diferencovaného využití území.

7.7 Závěr

Pro současný geografický výzkum sídelního systému metropolitních oblastí z pohledu studia změn využití ploch pro komerční účely lze abstrahovat především dva aspekty: (i) přechod od kvantitativních ke kvalitativním formám využití ploch a (ii) celkový charakter a morfologii urbanismu v lokalitách dotčených procesem komerční suburbanizace. V obecném pohledu je na nerezidenčním rozvoji pražského metropolitního areálu patrných několik charakteristických znaků. Především je to celkový rozsah změnových ploch, který dosahuje více než 20 km² (což je výměra téměř shodná s výměrou území města Nymburk). Je proto zřejmé, že vliv komerční stránky procesu suburbanizace je v dotčených lokalitách významný. Z hlediska dopadů se nejedná o ideální směr vývoje, jelikož při komerční výstavbě jde často o budování poměrně nestabilních aktivit, které reagují na aktuální tržní podmínky, a velmi rychle proto může dojít ke vzniku novodobých brownfields. Hlavní negativum lze spatřit zejména v environmentálních aspektech, mj. v dopadu na půdní fond, především kvalitní ornou půdu. Extenzivní formy územního rozvoje s sebou nesou i významné dopady nejen na územní ale i sociální složku prostředí.

Ačkoli z této studie zřetelně vyplývá, že se v zázemí Prahy v porevolučním vývoji naplno projevily dopady procesu komerční suburbanizace, doposud nebyly vytvořeny a aplikovány nástroje koncepce rozvoje, které by reflektovaly tento specifický vývoj vyžadující meziregionální i mezioborovou spolupráci při tvorbě i implikaci znalostí chytrého environmentálního řízení metropolitních regionů. Nedostatek či nedostupnost kvalifikovaných znalostí v oblasti správy společenského i přírodního prostředí pro samosprávu v dotčených lokalitách

pak vede k celé řadě přírodně i společensky podmíněných problémů. Patří mezi ně např. nízká efektivita využívání přírodních i společenských zdrojů, duplicita a nikoli synergie v oblasti urbánního rozvoje, zvýšené nároky na zábor ploch zejména v suburbánních lokalitách (tzv. urban sprawl), kapacitně nedostačující infrastruktura v komunálních a sociálních službách, dopravě, vzdělávání, výstavbě, nedostatky v oblasti řízení veřejného života, který reflektuje zásadní demografické změny, či neefektivní management rozvojových území. V případě Pražského městského regionu pak významnou roli sehrává i administrativní rozdělení do dvou krajů s často odlišnými zájmy a politickou reprezentací.

Výsledky tohoto výzkumu jasně prokazují, že výstavba se koncentruje kolem významných dopravních cest a jejich uzlů a směrem k jádru metropolitního areálu její intenzita roste. V poslední době nicméně nacházíme doklady komerční suburbanizace ve větší míře také ve vzrůstající vzdálenosti od vnitřního města. Lze tedy diskutovat rozšíření prostorově roztroušených forem komerční suburbanizace a růst obslužné funkce, jež by naplnila kvantitativně i kvalitativně se rozrůstající potřeby obyvatel suburbánních obcí. Tento fenomén je patrný jak ve zvyšování počtu pracovních příležitostí v okrajově ležících obcích, tak i v kvalitativní změně využití ploch pro komerční rozvoj, který v posledních letech inklinuje k polyfunkčnosti využití těchto území. Mírně oproti předpokladům potom hovoří fakt, že v období po roce 2006 je intenzita výstavby komerčních objektů nejvyšší od počátku transformačního období. Zájem o umísťování provozů firem mimo Prahu je přetrvávajícím jevem, na který je potřeba brát zřetel, a to zejména s ohledem na dlouhodobé pozitivní i negativní dopady, které tento vývoj může iniciovat zejména na lokální úrovni.

V bližším pohledu na vybrané obce ve vnější suburbánní zóně je zřejmé, že při záboru ploch pro komerční účely se nemění pouze kvantitativní stránka procesu, nýbrž i jeho kvalitativní znaky. Složení výstavby z pohledu funkcí se posouvá od dříve velmi dominantních monofunkčních skladových a obchodních areálů k funkčně diferencovaným plochám a nově také vědeckovýzkumným centrům. Ve dvou sledovaných obcích se takové plochy nacházejí, avšak v regionálním měřítku jde stále spíše o výjimku. Můžeme také pouze spekulovat, jestli bude i po uplynutí subvencí jejich provoz nadále udržitelný, a zda se nejedná spíše o jedinečný důsledek rozdělení Prahy a Středočeského kraje do protipólů z hlediska možnosti čerpání zdrojů z operačních programů Evropské unie, na které Praha na rozdíl od Středních Čech díky své ekonomické síle nedosáhla.

V řádovostně nižším měřítku je pak patrné, že vývoj komerční funkce území se v analyzovaných obcích značně liší, všechny tři vybrané obce představují kvalitativně odlišný typ vývoje komerční složky suburbanizace. Dolní Břežany mají

Nové (de)koncentrace komerčních aktivit v pražském městském regionu

potenciál stát se symbolem zvládnutí suburbanizačních změn; i přes jejich rapidní průběh si zachovaly přívětivý ráz a zjevně se orientují především na kvalitu života obyvatel obce. Vývoj ve Vestci a Nupakách se vzájemně více podobá, zřejmé jsou typické znaky tzv. „big box“ výstavby, se všemi jejími důsledky (nárůstem dopravy, extenzivním zábořem půdy, narušením rázu sídel atd.).

V neposlední řadě je s ohledem na potřebu budoucího studia využití ploch pro komerční výstavbu v Pražském městském regionu potřeba reflektovat i zvolenou metodiku a zejména datovou základnu analýzy. Vhodnost vybrané metody výzkumu lze s ohledem na výsledky potvrdit, ačkoliv jistá omezení lze vidět v absenci detailnějších datových podkladů. Databáze CLC je vhodná pro analýzy větších územních celků a na lokální úrovni vyplývají na povrch její systémové nedostatky, které plynou z procesu zpracování dat získaných dálkovým průzkumem země. Autoři studie se domnívají, že budoucnost monitorování výstavby leží především v digitalizaci katastru evidujícího většinu údajů potřebných ke studiu tohoto fenoménu, která ovšem dosud nebyla dokončena.

LITERATURA

- BIČÍK, I., HIMIYAMA, Y., FERANEC, J., KUPKOVÁ, L. (eds.) (2015): *Land Use/Cover Changes in Selected Regions in the World – Volume XI*. IGU Commission on LUCC. Praha, Asahikawa, Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, Hokkaido University of Education, 70 s.
- BIČÍK, I., KUPKOVÁ, L. (2006): Vývoj využití ploch v Pražském městském regionu. In: Ouředníček, M. (ed.): *Sociální geografie Pražského městského regionu*. Praha, Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, s. 42–63.
- ČERMÁK, Z., HAMPL, M., MÜLLER, J. (2009): Současné tendence vývoje obyvatelstva metropolitních areálů v Česku: dochází k významnému obratu? *Geografie*, 114, č. 1, s. 37–51.
- DANIELS, W. P. (1991): Technology, Internationalisation of Services and Metropolitan Areas. In: Brochie, J., Batty, M., Hall, P. (eds.): *Cities in the 21st Century: New Technologies and Spatial Systems*. Melbourne, Longman Cheshire, s. 215–233.
- DIJST, M., VÁZQUEZ, C. (2007): Employment deconcentration in European metropolitan areas: a comprehensive comparison and policy implications. In: Razin, E., Dijst, M., Vázquez, C. (eds.): *Employment Deconcentration in European Metropolitan Areas: Market Forces versus Planning Regulations*. Dordrecht, Springer, s. 265–291.
- GARREAU, J. (1991): *Edge City: Life on The New Frontier*. New York, Doubleday/Anchor Books.
- HAMPL, M. (2005): *Geografická organizace společnosti v České republice: Transformační procesy a jejich obecný kontext*. Praha, Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, 147 s.
- HAVEL, P., CHUMAN, T. (2011): *Zábor půd komerční výstavbou podél dálnice D1* [online]. [cit. 02. 07. 2013]. Dostupné z: <http://suburbanizace.cz/analyzy/Havel_P_Chuman_T_2011_Zabor_pud_komerzni_vystavbou_podel_dalnice_D1_16_6_2011.pdf>.
- CHUMAN, T., ROMPORTL, D. (2008): Spatial pattern of suburbanization in the Czech Republic. In: Dreslerova J. (ed.): *Venkovská krajina 2008*. Sborník z 6. ročníku mezinárodní mezioborové konference konané 23.–25. května v Hostětíně. Bílé Karpaty, s. 33–37.

- CHUMAN, T., ROMPORTL, D. (2011): Komerční suburbanizace. In: Ouředníček, M., Temelová, J., Pospíšilová, L. (eds.): *Atlas sociálně prostorové diferenciace České republiky*. Praha, Nakladatelství Karolinum, s. 123–127.
- JACKSON, J. (2002): Urban sprawl. *Urbanismus a územní rozvoj*, 5, č. 6, s. 21–28.
- KOLOUŠEK, P. (2013): *Možnosti monitoringu a hodnocení procesu komerční suburbanizace na příkladu suburbánní zóny Prahy*. Diplomová práce. Praha, Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, 104 s.
- NEMEŠKAL, J. (2017): Komerční suburbanizace v okolí pražského letiště Ruzyně. In: Ouředníček, M., Jíchová, J. (eds.): *Sociální prostředí Prahy: město na prahu 21. století*. Praha, Academia, s. X-Y.
- OUŘEDNÍČEK, M., BIČÍK, I., VÁGNER, J. (2007): Suburbanizace v zázemí Prahy. *Životné prostredie*, 41, č. 6, s. 303–306.
- OUŘEDNÍČEK, M., POSPÍŠILOVÁ, L., ŠPAČKOVÁ, P., TEMELOVÁ, J., NOVÁK, J. (2012): Prostorová typologie a zonace Prahy. In: Ouředníček, M., Temelová, J. (eds.): *Sociální proměny pražských čtvrtí*. Praha, Academia, s. 268–297.
- OUŘEDNÍČEK, M., ŠPAČKOVÁ, P., NOVÁK, J. eds. (2013): *Sub Urbs: Krajina, sídla a lidé*. Praha, Academia.
- OUŘEDNÍČEK, M., TEMELOVÁ, J. (2008): Současná česká suburbanizace a její důsledky. *Veřejná správa*, 11, č. 4, s. 1–4.
- OUŘEDNÍČEK, M., TEMELOVÁ, J. (eds.) (2012): *Sociální proměny pražských čtvrtí*. Praha, Academia, 302 s.
- OUŘEDNÍČEK, M., TEMELOVÁ, J., MACEŠKOVÁ, M., NOVÁK, J., PULDOVÁ, P., ROMPORTL, D., CHUMAN, T., ZELENDOVÁ, S., KUNCOVÁ, I. (2008): *Suburbanizace.cz*. Praha, Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje a Urbánní a regionální laboratoř, 96 s.
- PTÁČEK, P., SZCZYRBA, Z. (2007): Current suburbanisation trends in the Czech Republic and spatial transformation of retail. *Revija za geografijo*, 1, č. 2, s. 55–65.
- SÝKORA, L. (2003): Suburbanizace a její společenské důsledky. *Sociologický časopis*, 39, č. 2, s. 55–71.
- SÝKORA, L., BOUZAROVSKI, S. (2012): Multiple transformations: conceptualising post-communist urban transition. *Urban Studies*, 49, č. 1, s. 41–58.
- SÝKORA, L., MULÍČEK, O. (2014): Prague: Urban Growth and Regional Sprawl. In: Stanilov, K., Sýkora, L. (eds.): *Confronting Suburbanization: Urban Decentralization in Postsocialist Central and Eastern Europe*. Wiley Blackwell, Maiden, s. 133–162.
- SÝKORA, L., MULÍČEK, O., MAIER, K. (2009): City regions and polycentric territorial development: concepts and practice. *Urban Research & Practice*, 2, č. 3, s. 233–239.
- SÝKORA, L., OUŘEDNÍČEK, M. (2007): Sprawling post-communist metropolis: commercial and residential suburbanisation in Prague and Brno, the Czech Republic. In: Razin, E., Dijst, M., Vázquez, C. (eds.): *Employment Deconcentration in European Metropolitan Areas: Market Forces versus Planning Regulations*. Dordrecht, Springer, s. 209–233.
- SVOBODA, P., NEMEŠKAL, J. (2015): *Nezaměstnanost v Česku*. Specializovaná mapa. Praha, Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje.
- SVOBODA, P., OUŘEDNÍČEK, M. (2015): Flexibilita a lokalizace práce: přehled konceptuálních náhledů a jejich relevance pro výzkum metropolitních regionů v Česku. *Ekonomický časopis*, 63, č. 5, s. 465–485.

Nové (de)koncentrace komerčních aktivit v pražském městském regionu

- SVOBODA, P. (2017): Proměny lokalizace práce v pražském metropolitním regionu 1980–2011. In: Ouředníček, M., Jichová, J. (eds.): *Sociální prostředí Prahy: město na prahu 21. století*. Praha, Academia, s. X-Y
- TEMELOVÁ, J., POSPÍŠILOVÁ, L., OUŘEDNÍČEK, M. (eds.) (2012): *Nové sociálně prostorové nerovnosti, lokální rozvoj a kvalita života*. Plzeň, Aleš Čeněk, 203 s.

OSTATNÍ ZDROJE

- ARCDATA (2015): ArcČR500, elektronická databáze prostorových dat [online]. ARCDATA – Praha, Praha [cit. 28. 01. 2016]. Dostupné z: <<https://www.arcdata.cz/produkty/geograficka-data/arccr-500>>.
- CENIA (2016): Corine Land Cover 1990, 2000, 2006, 2012, elektronická databáze [online]. CENIA, Praha [cit. 28. 01. 2016]. Dostupné z: <<http://www1.cenia.cz/www/projekty-cenia/corine>>.
- ČESKO. Zákon č. 183 ze dne 14. března 2006 o územním plánování a stavebním řádu (stavební zákon). In: Sbírka zákonů České republiky. 2006, částka 63, s. 2226-2364. Dostupný také z: http://www.mmr.cz/getmedia/3cb17b67-6bed-4141-b52d-e40de4ee267e/17_12_12_pracovni-UZ-SZ.pdf[cit. 2016 – 04 – 20].
- ČSÚ (1991): Databáze výsledků Sčítání lidu, domů a bytů 1991. Interní databáze. Český statistický úřad, Praha.
- ČSÚ (2001): Databáze výsledků Sčítání lidu, domů a bytů 2001. Interní databáze. Český statistický úřad, Praha.
- ČSÚ (2011): Databáze výsledků Sčítání lidu, domů a bytů 2011. Interní databáze. Český statistický úřad, Praha.
- ČSÚ (2016): Databáze demografických údajů za obce České republiky [online]. Český statistický úřad, Praha [cit. 01. 10. 2016]. Dostupné z: <<https://www.czso.cz/csu/czso/databaze-demografickych-udaju-za-obce-cr>>.
- ČÚZK (2016): ZABAGED: Základní báze geografických dat, elektronická databáze [online]. Český úřad zeměměřičský a katastrální, Praha [cit. 28. 01. 2016]. Dostupné z: <<http://geoportal.cuzk.cz/>>.
- OBEC DOLNÍ BŘEŽANY (2013): Územní plán obce Dolní Břežany [online]. [cit. 10. 06. 2013]. Dostupné z: <http://dolnibrezany.cz/obecniurad/uzemniplan/b2_hlavni.pdf/>.
- OBEC NUPAKY (2013): Územní plán obce Nupaky [online]. [cit. 10. 06. 2013] Dostupné z: <<http://nupaky.info/uzemniplan/zmena1/nakres.pdf>>.
- OBEC VESTEC (2013): Územní plán obce Vestec [online]. [cit. 10. 06. 2013] Dostupné z: <http://www.vestec.cz/ke_stazeni/uzemni_plan/1_FUNKCNI_VYUZITI_UZEMI.pdf>.
- PRAHA (2016): Geoportál hlavního města Prahy [online]. Hlavní město Praha, Praha [cit. 22. 02. 2016]. Dostupné z: <http://mpp.praha.eu/ArcGIS/Services/MAP/Ortofotomapa_archiv>.
- ŘSD (2016): Mapový server: Vrstvy silniční sítě [online]. Praha. Ředitelství silnic a dálnic České republiky [cit. 10. 01. 2016]. Dostupné z: <http://geoportal.jsdi.cz/ArcGIS/services/geoportal_rsd_wms1/MapServer/WMServer?>.

8 Komerční suburbanizace v okolí pražského letiště Ruzyně

JIŘÍ NEMEŠKAL

8.1 Úvod

Městské prostředí tvoří dynamický systém, který se neustále vyvíjí. To platí i na příkladu Prahy, která podobně jako jiné postsocialistické metropole, prošla politickou, ekonomickou a sociální transformací. Na suburbánní lokality měla tato proměna zásadní vliv. Ačkoli bývá pojem suburbanizace nejčastěji spojován s její rezidenční formou, neméně důležitá je i její nerezidenční složka, neboť je tvořena plošně rozsáhlými objekty, které se výrazným způsobem podílejí na vytváření rázu příměstské krajiny. Důležitá je i interakce nových komerčních funkcí s rezidenční formou suburbanizace, infrastrukturou a vlastním městem.

Komerční suburbanizace přináší pro blízké a vzdálenější okolí pozitiva i negativa. Za stěžejní problém je označován záporný vliv na životní prostředí a krajinu obecně (např. Sýkora, 2003, Ouředníček a kol., 2008). Extenzivní výstavba přináší plošně rozsáhlé zábory kvalitní zemědělské půdy (Cílek, Baše, 2005). Další negativa jsou spojena s fungováním samotných staveb. Kromě změny odtokových poměrů srážkových vod z nově zpevněných ploch, představují areály často nadměrné dopravní zatížení kapacitně nevyhovujících komunikací. Naopak klady mohou spočívat v rozvoji obcí nebo v tvorbě nových pracovních příležitostí. Představují ale tato pozitiva adekvátní přínos nebo kompenzaci? Není počet nově vytvořených pracovních míst v lokalitách marginální? Je jejich kvalifikační struktura atraktivní pro obyvatele Prahy nebo rozvíjejících se suburbíí?

Z těchto důvodů je vhodné zabývat se komerčními aktivitami v metropolitním regionu a nerezidenční (komerční) suburbanizací. Vzhledem k tomu, že na rozvoj suburbánních obcí působí mnoho rozličných vlivů a různých aktérů, je složité zajistit udržitelný rozvoj celého metropolitního regionu. K řešení konkrétních problémů suburbánních obcí je možné využít teoretické koncepty vzniklé na základě pozorování opakujících se jevů. Jedním z těchto konceptů je *edge city*. Ačkoli tento koncept vychází z amerického městského prostředí, často je posuzována jeho vhodnost pro evropská města.

Komerční suburbanizace v okolí pražského letiště Ruzyně

Jako modelové území pro detailnější výzkum komerční suburbanizace byla vybrána lokalita v okolí Letiště Václava Havla v Ruzyni rozkládající se při severozápadním okraji Prahy. Ačkoli Praha představuje významný subjekt usměřující jeho vývoj, díky významu dynamicky se rozvíjejícího letiště vznikají v oblasti na rozdíl od jiných lokalit v sousedství českých dálnic předpoklady pro relativně ucelený a provázaný nod komerčních aktivit. Výhodu představuje vzájemná blízkost jádrové oblasti terminálů letiště a poměrně rozsáhlých rozvojových ploch v okolních obcích, což umožňuje optimální rozložení a spolupráci ekonomických subjektů. Firmy mohou zároveň využívat jak atraktivního umístění na terminálech tak i rozsáhlých logistických parků v zázemí. Druhý rozměr autonomie spočívá ve významu z hlediska nabízených pracovních příležitostí pro obyvatele obcí z blízkého i vzdálenějšího okolí. Tím vzniká alternativa pracovní dojížděky pro obyvatele nedalekých oblastí dříve průmyslového Kladenska a regionů severozápadních Čech.

Cílem kapitoly je vyhodnotit využitelnost konceptu *edge city* v prostředí střední Evropy na případu konkrétního území v severozápadním zázemí Prahy. V rámci tohoto konceptu se práce zamýšlí (i) nad významem nových nodů komerční suburbanizace v zázemí metropole, (ii) stupněm jejich autonomie, kompaktností dané lokality, (iii) nebo funkčním složením ekonomických aktivit a s tím související strukturou nabízených pracovních příležitostí. V kapitole věnující se pracovní dojížděce se práce zaměřuje na (iv) analýzu struktury dojíždějících a (v) funkční provázanosti dané lokality s jejím residenčním okolím.

8.2 Teoretické přístupy ve zkoumání komerční suburbanizace s důrazem na koncept *edge city*

Vývoj amerických a později i evropských měst ve druhé polovině dvacátého století znamenal přeskupování některých komerčních aktivit z centra do zázemí a vytvoření nových prostorových vzorců v jejich lokalizaci. Příčiny tohoto procesu vidí Pacione (2001) na straně nabídky i poptávky. Zásadní změnou jsou procesy decentralizace a suburbanizace, které vedly k přesunu velkého počtu obyvatel do zázemí měst. Tento stav vede k identifikaci nových prostorových forem vytvořených v zázemí velkých měst, považovaných za tradiční centra služeb, pracovních míst a obchodu.

Prvním projevem komerční suburbanizace v Severní Americe a západní Evropě bylo budování rozsáhlých nákupních parků a center, lokalizovaných na okraji metropolí v místech křížení významných komunikací. Shodné projevy rané fáze komerční suburbanizace je možné pozorovat i v českém kontextu

v 90. letech 20. století (Sýkora, Ouředníček, 2007). Časově dostupnější variantu nákupních parků pro obyvatele suburbii zase poskytují „výplňová nákupní centra“ vyplňující poptávku v prostoru mezi nákupními parky, která definoval Berry (1971). Další čtyři typy lokalit rozdělené podle funkčního zaměření vymezují Preston a Griffin (1966) v rámci hledání klastrů mimo zónu. Od 80. let 20. století se pak objevují přístupy, které mají za základní myšlenku polycentričnost a vznik reálné konkurence ke stávajícímu jádru. Ačkoli můžeme nalézt desítky různých termínů, většina konceptů vychází ze stejných principů a nalezené formy sub-urbánních jader jsou téměř totožné. Příkladem může být galaktická metropole (Lewis, 1983), technourb (Fishman, 1987), edge city (Garreau, 1991), stealth city (Knox, 1992) nebo exopole (Soja, 1992). Boomburbs (Lang, LeFurgy, 2007) se odlišuje od ostatních pouze svým rychlým rozvojem. Jiný typ představuje technopole, pro kterou je typická vysoká koncentrace high-tech průmyslu, výzkumu a vývoje (Castells, Hall, 1994) nebo airport city (Kunzmann, 1996), které přesahuje samotné letiště a představuje koncentraci leteckých i neleteckých služeb.

Jedním z výše uvedených postmoderních typů koncentrací komerčních aktivit v rámci metropolitních areálů je edge city. Koncept je spjat se jménem amerického autora Joela Garreaux, který na základě zkoumání amerických městských regionů vymezil kritéria pro jeho určování. Bontje a Burdack (2005) v návaznosti na Garreauxa (1991) edge cities je charakterizují jako „polyfunkční koncentrace kanceláří, maloobchodu, obslužné sféry a rezidenční zástavby, které byly nedávno formované v dostatečné vzdálenosti od historického centra“ (Bontje, Burdack, 2005, s. 317). Koncept edge city je nejčastěji spojován se suburbanizací v Severní Americe (např. Garreau, 1991, Sudjic, 1993, Henderson, Mitra, 1996, Lang, 2003, Phelps, 2012), avšak bylo vypracováno několik studií, které se snaží hledat podobné městské struktury v Evropě nebo Asii (např. Keil, Ronneberger, 1994, Dick, Rimmer, 1998, Phelps, McNeill, Parsons, 2002, Bontje, Burdack, 2005). Zájem geografů o studium a využití tohoto konceptu potvrzuje vypracování různých typologií edge cities podle převládající ekonomické aktivity, impulsu pro vznik nebo morfologické struktury (Romanos, Chifos, Fenner, 1989, Leinberger, 1988, Garreau, 1991).

Lang (2003) rozlišuje tři vývojová stadia edge cities: formování, rozpínání a rezistence. Základním předpokladem pro stádium formování edge city je výskyt křížení dálničních tahů a jiných důležitých komunikací v sub-urbánní zóně města (Garreau, 1991, Dear, Flusty, 1998, Scheer, Petkov, 1998, Lang, 2003). Hlavními výhodami městského zázemí jsou ve srovnání s centrem města nízké ceny pozemků, malá hustota zástavby, která umožňuje plošnou expanzi společnosti a příznivá dopravní dostupnost pro zaměstnance i dodavatele. Počáteční fáze výstavby probíhá u dálničních výjezdů a silničních přívaděčů a má liniový

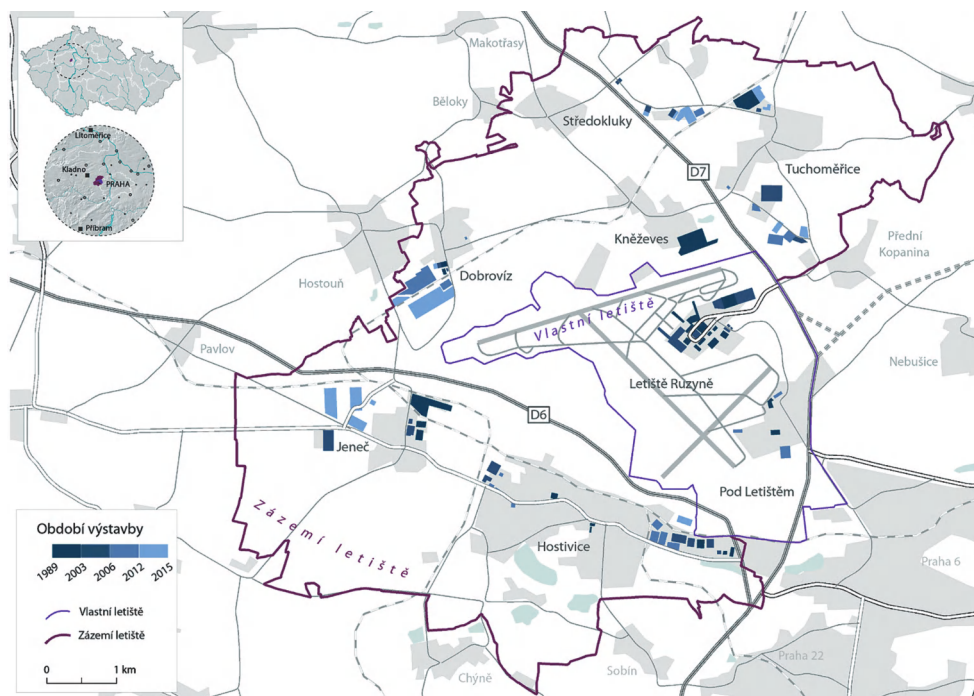
charakter. To také způsobuje závislost na individuální automobilové dopravě a absenci veřejného prostoru.

Ve stádiu rozpínání edge city dochází ke kontinuálnímu rozrůstání zastavěné oblasti, avšak stále je zachována nízká hustota zástavby. V lokalitě se rozvíjí vnitřní soběstačnost, kancelářské budovy se staví i na dříve neatraktivních pozemcích a v okolí vznikají bytové domy pro lidi zaměstnané v edge city. Skutečnost, že dochází ke stěhování lidí za prací, vede ke změnám v sociální struktuře v rezidenčních lokalitách (Garreau, 1995, Phelps, 2012). Zvyšování počtu pracovníků vede k problémům s přetížeností dopravní infrastruktury. Oblast začíná být vnímána jako kompaktní území vymezující se funkčně a fyzicky vůči svému okolí.

Třetí stádium životního cyklu edge cities se projevuje konfliktem komerční a rezidenční suburbanizace. Edge city je limitováno ve svém růstu nedostatkem volného prostoru a negativním postojem místních samospráv reprezentujících obyvatele sousedních rezidenčních oblastí. Růst oblasti přechází z extenzivní formy na intenzivní. To se projevuje nahrazováním původních nízkých budov vícepatrovými domy s větší užitkovou plochou, zahuštěním zástavby a všeobecným růstem cen pozemků. Přetížená silniční doprava je impulzem pro zavedení městské nebo příměstské železnice nebo metra. Oblast ztrácí výhody, které vedly k jejímu vzniku, a stává se jádrem v polycentrické struktuře městského regionu (Lang, 2003).

Takovýto pohled na lokality edge city se jeví jako ideální zobecnění současného trendu ve vývoji komerčních aktivit v zázemí metropolí. Zkušenosti z mnoha provedených výzkumů ale poukazují na četné nedostatky či spíše odlišnosti mezi jednotlivými lokalitami, což vedlo k různým úpravám tohoto konceptu. Za hlavní nesoulad je považován jiný styl evropské a americké suburbanizace, která je mimo jiné způsobena rozdílným zapojením místních samospráv (Phelps, McNeill, Parsons, 2002). Další nesourodost je daná obecně odlišným historickým vývojem amerických a evropských měst a metropolitních areálů a s tím související sítí sídel (Ronneberger, 1997). Na problém v souvislosti s tímto konceptem, který by se mohl týkat i zázemí Prahy, poukazují ve své studii Brake a kol. (1997). Docházejí k závěru, že velkou část komerční suburbanizace tvoří pouze monofunkční areály. Svou morfologickou strukturou sice mohou připomínat edge city, avšak zdaleka nedosáhnou na jeho význam v metropolitním území. Někteří autoři navíc vůbec existenci edge city nevnímají jako stěžejní prvek nových komerčních aktivit v zázemí měst, jelikož zastávají názor, že nerezidenční výstavba se realizuje převážně rozptýleně. K nejvýznamnějším zastáncům tohoto názoru patří v rámci konceptu edgeless city⁶⁵ Lang (2003).

⁶⁵ Edgeless cities mají funkci města, ale nemají jeho tradiční formu, jelikož jsou tvořena izolovanými budovami nebo malými klasy v zázemí metropolitního regionu. Ačkoli Lang (2003) nepopírá existenci edge cities, brání se přeceňování jejich významu.

Obrázek 8.1: Období výstavby nových komerčních objektů v lokalitě

Zdroj: mapy.cz, 2013; ArcČR, 2013; vlastní zpracování

Hlavním přínosem edge cities je snaha předcházet negativnímu jevu urban sprawl a zároveň vytvářet nový ekonomický nód⁶⁶ v metropolitním areálu. Na základě studia konceptu edge city je možné sledovat podobnosti mezi koncentracemi komerčních aktivit. Za pomoci identifikace stupně vývoje oblasti je možné pokusit se předcházet problémům, které se v rozvinutých edge cities vyskytly. Mohlo by se jednat např. o oblasti efektivní rozložení dopravní a technické infrastruktury, využití (veřejného) prostoru nebo symbiózu soukromého a veřejného zájmu, skrze výzvy komunitního a metropolitního plánování. Výhodou představuje fakt, že koncept byl přenesen z výzkumu severoamerického města do studií metropolí západní i střední Evropy nebo východní Asie. Proto lze edge city vnímat nejen jako empiricky definovaný koncept, ale i jako určitou platformu pro diskusi o rozvíjejících se komerčních aktivitách v zázemí metropolí vyspělého světa.

⁶⁶ Jako nod je v práci označována relativně významná a uzavřená lokalita se zřejmou odlišností v počtu pracovních míst oproti svému okolí. Více viz např. Shearmur a Motte (2009).

8.3 Metodika a výběr lokality

Na základě dřívějšího výzkumu v diplomové práci (Nemeškal, 2013) byla provedena analýza zázemí Prahy z hlediska výskytu nodů nové nerezidenční výstavby. Bylo určeno několik lokalit s poměrně kompaktní soudobou komerční zástavbou. Většina měla liniový charakter, který vycházel z přítomnosti jedné dálnice nebo jiné významné komunikace. Specifickým případem bylo území na severozápadním okraji Prahy, které vytyčovaly hned dvě dálnice a zároveň se zde nachází další významný objekt dopravní infrastruktury s nadnárodním významem – pražské letiště v Ruzyni⁶⁷. Dalším předpokladem pro rozvoj nerezidenční suburbanizace v oblasti je i zhoršené životní prostředí v důsledku letecké dopravy a blízkost starého průmyslového regionu. To vede k nižšímu zájmu o tuto lokalitu z hlediska rezidenční suburbanizace. Jedním z řešení, jak zajistit určitý rozvoj obce, je právě komerční suburbanizace.

Zkoumanou oblast tvoří vlastní letiště, reprezentované pražskými urbanistickými obvody Ruzyně-letiště, Ruzyně-pod letištěm a území obcí v zázemí letiště – Hostivice, Jeneč, Dobrovíz, Středokluky, Kněžves a Tuchoměřice, tedy obce s výraznou komerční suburbanizací (obrázek 8.1).

Zkoumání takto definovaného území ale naráží na několik problémů. Prvním je fyzická bariéra mezi jádrem letiště a zázemím letiště, kterou tvoří vlastní technické plochy letiště. Druhým nedostatkem je dostupnost vhodných dat, která omezuje úplné srovnání těchto dvou částí. Tyto dvě skutečnosti vysvětlují, proč je území zkoumáno nejdříve rozděleně a až následně je srovnáváno.

Základní datový zdroj kapitoly tvoří Sčítání obyvatel, domů a bytů z let 1991, 2001 a 2011, které pokrývá oblasti pracovní dojíždky a její struktury. Pro potřeby srovnání přítomného obyvatelstva jsou využita i polohová data mobilních operátorů. Kapitola dále kombinuje údaje z Registru ekonomických subjektů, leteckých snímků, výročních zpráv a webových stránek institucí a firem a vlastní pozorování. Údaje jsou většinou platné k roku 2013, v některých případech byla provedena aktualizace v roce 2016.

8.4 Ruzyně jako edge city

Koncentrace administrativních a prodejních prostor v oblasti Ruzyně a poloha vůči centru Prahy představuje určitou podobnost s konceptem edge city rozvinutým

⁶⁷ Oficiálním názvem je od roku 2012 „Letiště Václava Havla Praha“, avšak v práci je pro zjednodušení používáno všeobecně vžitě označení „letiště Ruzyně“.

Joelem Garreaum v knize *Edge City: Life on the New Frontier*. Při snaze definovat oblast Ruzyně jako něco, co připomíná edge city, lze postupovat dvojitým způsobem. První představuje exaktní srovnání numerických hodnot a podmínek, které definoval Garreau (1991) na základě studia amerických měst. Druhou možností s využitím příkladů z literatury, která se tímto konceptem v souvislosti se zkoumáním komerční suburbanizace zabývala, je podívat se na edge city jako na určitý fenomén nebo nový prvek v klasické struktuře rozmístění koncentrací pracovních příležitostí v metropolitním území.

Srovnání charakteristik edge cities

Garreau (1991) uvádí několik kvalitativních a kvantitativních charakteristik, podle kterých edge city má:

- 1) alespoň 465 000 m² kancelářských prostor
- 2) alespoň 56 000 m² maloobchodních prostor
- 3) je denně centrem dojížděky, tj. má více pracovních příležitostí než stálých obyvatel
- 4) plní smíšenou funkci – pracovní, obslužnou, trávení volného času
- 5) nebylo v posledních 30 letech městem nebo urbanizovaným prostorem

Podle takto formulovaných kritérií lze poměrně jednoznačně rozhodnout, zda se oblast mezi edge cities zařazuje, nebo ne. Problém představuje fakt, že tato teorie byla induktivně podložena na základě hodnot z amerických edge cities. Autor v definici nezmiňuje velikost jádrového města, tj. města, kterému edge city konkuruje, ani ekonomickou vyspělost centra nebo státu. Na druhou stranu ovšem popisuje edge city jako progresivní formu suburbanizace, zaměřenou na „vyšší“ služby, informační technologie a vědu a výzkum. Nabízela by se tedy možnost vztáhnout minimální rozlohy kancelářských a obchodních prostor k velikosti a vyspělosti města. Bez nich tak minimální práh udává spíše obecnou velikost, kdy jednotka začíná být ekonomicky a politicky autonomní. Garreau také nedefinuje obsazenost prostor, tj. určitý počet zaměstnanců vztahovaný k ploše.

Odhad rozloh maloobchodních a kancelářských ploch (body 1 a 2) zkoumané lokality letiště Ruzyně zobrazuje tabulka 1. Zatímco v případě prodejních ploch je kritérium splněno již v lokalitě vlastního letiště, kancelářské prostory v celé lokalitě najdeme jen přibližně v třetinovém rozsahu potřebném pro edge city. Převážná část kancelářských prostor se vyskytuje ve formě tzv. back office, které jsou vytvořeny v rámci variability objektů sloužících jako distribučních centra společností. To platí jak pro velké logistické parky, tak pro polyfunkční areály stavěné pro koncové uživatele. Významným objektem s rozsáhlými kan-

Komerční suburbanizace v okolí pražského letiště Ruzyně

celářskými plochami je také Národní integrované středisko řízení letového provozu (ŘLP) v Jenci. Problém představují další charakteristiky.

Tabulka 8.1: Vybrané charakteristiky v zájmovém území v roce 2011

	Maloobchodní plochy (v tis. m ² 2013)	Kancelářské plochy (v tis. m ² 2013)	Počet pracovních příležitostí (odhad 2013)	Počet obyvatel (SLDB 2011)	Počet pracovních příležitostí (SLDB 2011)	Rozloha (km ²)
Vlastní letiště-sever	15	51	10 094	231	5 983	11,6
Vlastní letiště-jih	45	20				
Zázemí letiště	9	74	8 000	13 899	4675	44,7
Celkem	69	145	18 094	14 064	10 658	56,3
<i>Minimum pro Edge City</i>	<i>56</i>	<i>465</i>	<i>více zaměstnanců než obyvatel</i>			<i>---</i>

Poznámka: Oproti roku 2016 nedošlo v lokalitě vlastního letiště ke stavební aktivitě, která by výraznějším způsobem měnila uvedené charakteristiky. V zázemí letiště došlo naopak k výstavbě poměrně velkého počtu nových logistických hal (obrázek 8.1), čímž se zvýšila rozloha kancelářských ploch přibližně o desetinu a počet pracovních příležitostí o čtvrtinu. Odhad kancelářských a maloobchodních ploch vycházel z analýzy ortofotomap v kombinaci s metodikou výpočtu podle realitních společností (CBRE, 2012).

Zdroj: ČSÚ 2011, Nemeškal 2013

Oblast vlastního letiště je takřka bez stálého obyvatelstva a v jeho zázemí žije přibližně 14 tisíc obyvatel (bod 3). Pro potřeby srovnání počtu obyvatel a počtu pracovních příležitostí je možné postupovat dvěma způsoby. Počet pracovních příležitostí můžeme vypočítat na základě dat určujících pracovní dojížděku a zaměstnané ekonomicky aktivní obyvatelstvo v obci. Touto cestou získáme hodnotu 10 658. Toto číslo ovšem nelze považovat za reálné (viz dále), a skutečný počet pracovních příležitostí v lokalitě bude mnohem vyšší. Druhou možností je odhad na základě kombinace průměrného počtu zaměstnanců podle rozsahu komerčních ploch a sekundárních zdrojů. Tímto způsobem dostáváme hodnotu přibližně o osm tisíc pracovních míst vyšší. Celkově je ale možné předpokládat, že je lokalita centrem pracovní dojížděky s aktivním saldem.

Z výše uvedených statistik vyplývá, že oblast poskytuje polyfunkční, tj. minimálně pracovně-obslužné využití (bod 4). Naopak oblast zábavy a volného času lze zmínit pouze v souvislosti s výskytem nákupního centra v lokalitě, jelikož se nakupování samo o sobě stalo v určité míře rekreační aktivitou (Spilková, 2012). Poslední kritérium (bod 5) hodnotí stáří, resp. změnu ve využití oblasti. Ačkoli výstavba jak v severní tak v jižní oblasti probíhala již dříve než před třiceti lety, zásadní rozvoj nastal až od 90. let. V případě zázemí se taktéž jedná již o výstavbu v dlouhodobě obývané krajině, avšak samotné nové komerční areály jsou často vystavěny na zemědělské půdě mimo infrastrukturu původní zástavby.

Celkově tedy nelze přesvědčivě tuto lokalitu označit za edge city a podobně jako řada jiných autorů, kteří se snažili koncept použít na zdánlivě obdobný evropský příklad, narážíme na základní rozdíly v americké a evropské struktuře současných měst a metropolitních areálech.

Srovnání edge city s navazujícími koncepty

Druhou možností při posuzování lokality z hlediska konceptu edge city je zaměření na vzájemné podobnosti. První analogii může představovat samotná geneze edge city. Romanos, Chifos a Fenner (1989) rozlišují v zásadě tři možnosti vzniku edge city. Na jejich klasifikaci navazuje Garreau (1991), který tyto typy pojmenovává *Uptowns*, *Boomers* a *Greenfields*. *Uptowns*, jsou místa „vznikající růstem nebo obnovením starších suburbánních center, s původním osídlením“ (Scheer, Petkov, 1998, s. 299). *Boomers* jsou založeny na silném centrálním subjektu. Rohr-Zänker (1996) tvrdí, že většina těchto měst v Severní Americe vzniká v okolí nákupního střediska nebo kancelářského parku, kdy se okolní objekty dostávají neplánovaně. Rozšíření tohoto tvrzení i na mezinárodní letiště (Romanos, Chifos, Fenner, 1989) pak přináší určitou podobnost s Ruzyní, kde by základní impuls znamenala letecká infrastruktura. Odlišnost ale představuje další neplánované rozrůstání oblasti, které je v případě Ruzyně korigováno nejen nástroji územního plánování, ale i majoritním vlastníkem pozemků v oblasti. Pokud by se jednalo o soukromý subjekt, hlavním kritériem pro rozvoj oblasti by byl zisk. Většinovým akcionářem je státem vlastněná společnost, a proto by se do rozvoje volných ploch u letiště měl promítnout i veřejný zájem. Tím se blíží definici třetího typu edge cities, *greenfields*, které jsou strategicky plánovány v nových lokalitách.

Ačkoli je na edge city nahlíženo jako na nerezidenční suburbánní prvek, vytváří ve svém okolí pro zaměstnance novou rezidenční zástavbu (Garreau, 1991 a 1995; Scheer, Petkov, 1998, Bontje, Burdack, 2005). Na první pohled tato souvislost není patrná, ale analýza zdrojových oblastí pracovní dojížděky by mohla určit, zda tato lokalita představuje pro své okolí žádaný zdroj pracovních příležitostí.

S otázkou provázanosti rezidenční a komerční složky v lokalitě souvisí i další fáze ve vývoji edge city, která představuje formování místních samospráv s důrazem na uplatňování jejich politické moci (Bontje, Burdack, 2005) nebo paralelní růst komerční a rezidenční suburbanizace, který vede k otázkám udržitelnosti tohoto konceptu (Stern, Marsh, 1997). V okolí pražského letiště operuje v oblasti životního prostředí mnoho sdružení nebo místních samospráv, ale ve většině případů se jedná o kritiku spojenou s leteckým provozem a nikoli s rozvojem dalších komerčních aktivit. Pokud by pražské letiště představovalo

obdobu edge city, pak by se nacházelo spíše v jeho první, tj. růstové fázi, kterou Lang (2003) definuje jako formování edge city.

Podobnosti lze najít i na základě fyzické struktury těchto oblastí. Sheer a Petkov (1998) vymezují několik typů edge cities podle přetvoření sítě komunikací v lokalitě. Celkovému srovnání, a tedy možnosti přiřadit vlastní letiště k některému z nich, brání rozsah zkoumaných lokalit a časový horizont pozorování proměn, se kterým autoři pracují. Pro lepší srovnání je možné opět využít připojení zázemí letiště, ale problém představuje jeho poměrně krátká doba rozvoje. Navzdory tomu, k některým charakteristickým rysům, které jsou spojeny se vznikem a růstem edge city, již došlo. Základem je proměna venkovské struktury silnic na městskou. To představuje zvýšení hustoty komunikací v krajině a překreslení původního vzorce silnic. V minulosti nejvytíženější cesty jsou nahrazeny paralelními dálnicemi nebo rychlostními komunikacemi. To lze dokumentovat na případu obou dálnic D6 a D7.

Naopak ve větším měřítku jsou morfologické rysy shluků budov obdobné. Za nejvýznamnější lze označit scelování původně malých zemědělských parcel do velkých, individuální řešení obslužnosti budov, která se projevuje samostatnou přístupovou cestou, výstavbou vlastních parkovišť nebo oplocení. Ačkoli budovy svým půdorysem reagují na tvar komunikací, jsou od nich vzdálené, čímž podle Hinshawa (1994) posilují efekt prostorové rozvolněnosti, který spočívá v nedostatečném využití prostoru u nových komerčních objektů. Jeho výsledkem je špatná pěší dostupnost a absence veřejného prostoru.

Důležitým znakem edge city je pozice v rámci hierarchie komerčních aktivit v metropolitním areálu, resp. jeho vztah vůči centru města. Garreau (1991) a Henderson a Mitra (1996) označují tyto oblasti za rovnocenné k centru města, resp. za jeho konkurenty. Tato konkurence se projevuje nejen v počtu zaměstnanců a komerčních ploch, ale i ve výskytu progresivních oborů, ředitelství společností a celkové polyfunkčnosti.

Jiný pohled přináší Bontje a Burdack (2005), kteří evropská edge cities označují za city edge. Odlišnosti představuje více zásahů ze strany státu a regionální plánování. Zásadním rozdílem je to, že nedošlo k decentralizaci funkcí centra, ale k restrukturalizaci aktivit v celém regionu, přičemž „funkční diferenciace mezi jádrem a periferií zůstává signifikantní“ (Bontje, Burdack, 2005, s. 320). V zázemí tak mohlo dojít k plošnému rozšíření aktivit, jako high-tech průmysl, kanceláře, věda a výzkum a vzdělání. Spouštěcí mechanismus pro rozvoj pak často představuje jeden velký státní či soukromý projekt, který vedl k dalšímu rozvoji v oblasti.

Literatura tedy nabízí mnoho cest, kterými lze nalézt shodné rysy současných edge cities a jejich různě nazvaných ekvivalentů. Jako nejdůležitější, i s odkazem na původní definici, se jeví zkoumání vnitřní provázanosti lokality.

Zároveň je často diskutováno o soupeření či funkčním doplňování primárního jádra města. Tyto dva aspekty se odrážejí v dojížděkových vztazích a vytváření relativně kompaktních dojížděkových regionů v rámci metropolitního území.

8.5 Nová komerční výstavba na severozápadním okraji Prahy

První část případové studie se věnuje analýze struktury nových komerčních aktivit v oblasti zázemí letiště a vlastního letiště. V případě zázemí letiště je snahou určit příčiny vzniku a ekonomickou strukturu nově vytvořených komerčních aktivit a jejich návaznost a podmíněnost výskytu v blízkosti letiště. Sledování skladby podnikatelských subjektů v lokalitě vlastního letiště má ukázat, zda osobní přeprava, tedy základní činnost letiště, představuje jedinou funkci, nacházející se v oblasti terminálů. To by mohlo posunout komparaci s konceptem edge city z prosté roviny porovnávání kvantifikovaných ukazatelů k obecnějšímu posuzování lokality jako konkurenta městským nodům zaměstnanosti či do jisté míry autonomního celku v metropolitním území Prahy. Neméně významnou součástí je i snaha o nalezení vnitřní integrity celého zájmového území skrze propojení komerčních aktivit vlastního letiště a jeho zázemí.

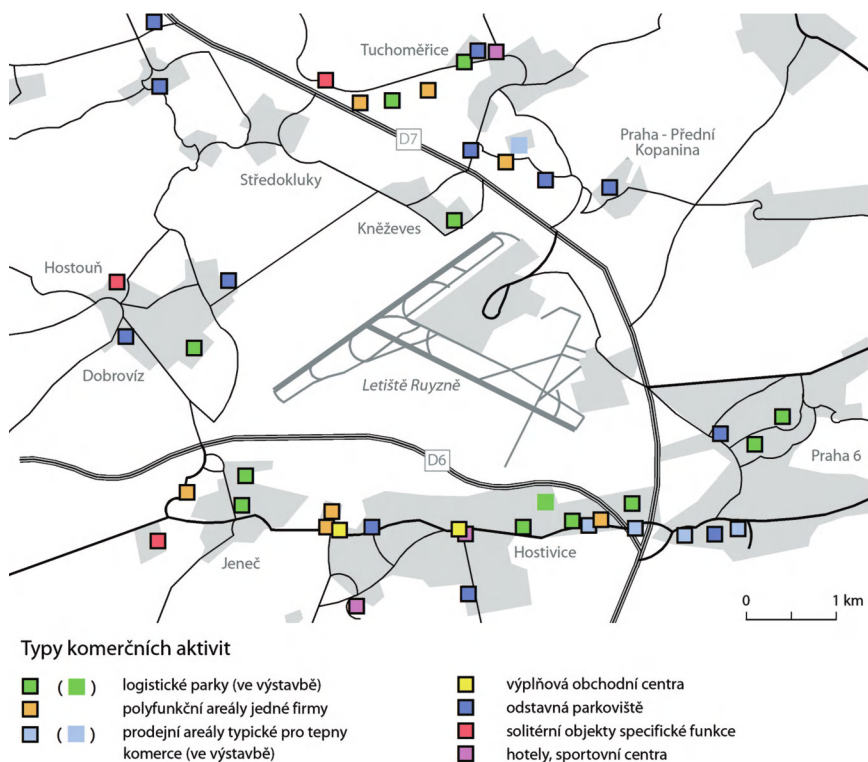
Komerční suburbanizace v zázemí letiště

Komerční suburbanizace v okolí Prahy se obecně vyznačuje vysokým podílem skladovacích prostor (Sýkora, Ouředníček, 2007, Ouředníček, Temelová, 2009). Toto platí i v případě lokalit severozápadně od Prahy. Převážná část výstavby se koncentruje okolo hlavních silničních tahů, jako jsou dálnice D6 a D7 a ulice Československé armády (tzv. „staré karlovarské“). Plošně největší projekty komerční výstavby posledních dvaceti let jsou na území obcí Hostivice, Dobrovíz, Kněževy, Tuchoměřice, Jeneč a Středokluky. Celkově lze vyčlenit sedm nově vzniklých typů komerčních aktivit vyznačených na obrázku 8.2.

Největší zastoupení v zázemí pražského letiště mají skladovací a logistické objekty. Rozsáhlé logistické parky se nacházejí v blízkosti hlavních silničních tahů D6 a D7 a to konkrétně v obcích Hostivice, Kněževy a Dobrovíz. Nájemci jsou jak zahraniční firmy, které v logistických areálech mají svoje distribuční sklady, tak speditérské a logistické společnosti.

Na základě analýzy oborové působnosti nájemníků logistických areálů nelze konstatovat, že by se tyto společnosti zaměřovaly na podobné ekonomické odvětví. Jsou zde zastoupeny firmy distribuující farmaceutické produkty (Martek

Komerční suburbanizace v okolí pražského letiště Ruzyně

Obrázek 8.2: Komerční aktivity v okolí letiště Ruzyně vytvořené v letech 1989–2013

Zdroj: mapy.cz, 2013; ArcČR, 2013; vlastní zpracování

Medical v Kněževsi), potravinové doplňky (USN v Hostivici), autodíly (Autobenex v Hostivici), elektrosoučástky (GM Electronic v Dobrovízi) nebo stavební materiály (Keramont, BEK, Amteko v Hostivici). Ačkoli se v těchto komplexech nacházejí i kancelářské plochy, ve většině případů se jedná pouze o distribuční pobočky bez zásadní řídicí funkce ve firemní hierarchii. Menší logistické a skladovací objekty si často nechávají firmy postavit na zakázku. Ve většině případů zde je skladovací funkce areálu doplněna o školící centra nebo je sem přeneseno sídlo obchodního zastoupení společnosti, čímž dochází ke zvýšení přidané hodnoty ekonomické aktivity. Výsledkem je proces decentralizace tzv. *back office*, kterou v souvislosti s menšími středočeskými městy identifikuje i Sýkora (2007). Jako příklad lze uvést budovy společností Servind nebo Hörmann nacházející se v komerční zóně Tuchoměřic nebo areál společnosti Office Deppot v Jenči. Často jsou tyto budovy výsledkem rozšíření podnikatelských aktivit společností a nejedná se o novou firmu, která by tímto způsobem vstoupila na český trh.

Druhým typem nájemců těchto areálů jsou logistické a speditérské firmy. Celkem jich je ve sledovaných objektech více než třicet. Většina z nich nabízí kombinovanou přepravu, a proto pro ně blízkost velkého letiště hraje klíčovou roli. Tyto firmy jsou nájemníky ve velkých logistických centrech a jen výjimečně si staví vlastní haly, jako např. společnost Gebrüder Weiss v Jenči. Jedná se ale o specifický příklad, neboť v tomto případě haly nezahrnují jen distribuční sklad. Společnost do tohoto objektu přesunula i sídlo českého obchodního zastoupení a většinu administrativy. Zajímavé je, že původní sídlo a kanceláře se nacházely v logistickém areálu v Rudné u Prahy, vzdáleného přibližně 20 km. Příčinou nové výstavby je posílení pozice společnosti v České republice. Důvodem výstavby v Jenči je její výhodná poloha u ruzyňského letiště a dobrá dopravní dostupnost z hlavních dopravních tahů Prahy (Gebrüder Weiss, 2012).

V souvislosti s rezidenční výstavbou na okraji Prahy a v suburbii začaly vznikat i velké maloobchodní komplexy, které byly lokalizovány v blízkosti důležitých silničních komunikací. Tomu odpovídá i soubor budov, který leží u křížení Pražského okruhu (D0) a dálnice D6. Obchody se zaměřují např. na prodej nábytku, sportovního vybavení nebo motocyklů. Nejedná se tedy o základní služby každodenního využívání a lze předpokládat, že budou sloužit i lidem ze vzdálenějších míst resp. budou využívány na mezoregionální úrovni, kterou vymezují Hampl, Gardavský a Kühnl (1987). Podobný charakter služeb se vyskytuje v komerční zóně na východním okraji města Hostivice, ale i ve směru do centra Prahy, což dává koncentraci aktivit liniový charakter. Berry (1971) tento shluk obchodů definuje jako „tepny komerce“ (*urban arterial commercial developments*), které představují jeden ze stupňů hierarchie obchodních center ve městě.

Reakcí na vzrůstající poptávku nově příchozích obyvatel vznikají v obcích v zázemí Prahy nové obchody a služby, které Pacione (2001) označuje jako výplňová nákupní centra, jelikož „vyplňují“ poptávku obyvatel mezi velkými nákupními středisky. Vzhledem k tomu, že obce v zázemí letiště většinou nemají vysoké přírůstky obyvatel a jsou v blízkosti velkých nákupních center na okraji Prahy, můžeme tento typ komerční aktivity pozorovat jen v populačně větší Hostivici, kde byly postaveny dvě diskontní prodejny a jeden supermarket. Oba druhy areálů se ovšem rozvinuly v důsledku rezidenční výstavby a význam letiště pro jejich vznik nebo existenci je zanedbatelný.

Dalším typem komerčních aktivit v okolí jsou odstavná parkoviště. Na rozdíl od předešlých logistických areálů závisí jejich existence či rozvoj na úspěšnosti letiště, neboť slouží pouze cestujícím v letecké dopravě. V tomto případě nejde pouze o vlastní pronájem parkovacího stání, ale také o řadu navazujících služeb, typu zabezpečení a ostraha, servis vozidel nebo přeprava vozidla z terminálu

Komerční suburbanizace v okolí pražského letiště Ruzyně

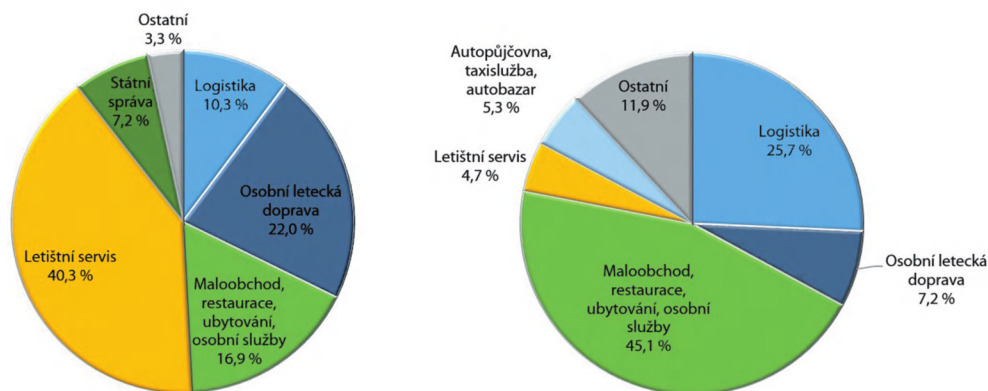
letiště na parkoviště. Tento druh aktivit je hojně zastoupen ve sledovaném území, ale i mimo něj (obrázek 8.2). Celkově se v zázemí letiště v roce 2016 nacházelo více než 3 000 parkovacích míst určených pro klienty letiště (Parkování u českých letišť, 2016). Rozvoj tohoto typu doplňkových služeb může zvýšit atraktivitu letiště pro cestující, kteří dojíždějí z větší dálky a tím zvětšit jeho regionální působnost. Přínosem pro okolí je vytvoření pracovních míst, možnost rozvoje podnikání pro místní obyvatele s minimálními počátečními náklady nebo minimálním využitím brownfieldů. Negativních faktorů, které jsou spojeny hlavně s velkokapacitními parkovišti, je více. Kromě záboru ploch, spojeného s environmentálním zatížením lokalit, dochází i k nárůstu osobní dopravy.

Specifickým případem komerčního objektu je Řízení leteckého provozu postavené v roce 2007 v Jenči. Faktory, kvůli kterým byla vybrána lokalita v Jenči, byly tři – dostatek volných ploch, dobrá dostupnost na hlavní letiště a již existující záložní radiokomunikační ústředna (ŘLP, 2013). Zaměření podniku je materiálově nenáročné a tudíž má jen minimální vliv na navýšení nákladní dopravy v oblasti. Další odlišností od ostatních komerčních aktivit je její navázání na veřejný sektor a i relativní stálost a dlouhodobost investice.

Druhý solitérní objekt se nachází na území obce Středokluky a byl postaven v roce 2010. Jedná se o datové a technologické centrum telekomunikační společnosti Vodafone. Ve své podstatě se jedná také o „skladovací areál“, kde skladovanou komoditou není materiál, ale data. Stává se tím součástí nových progresivních odvětví, ve kterých jsou podle Hendersona a Mitry (1996) produkty informačního a ne řemeslného charakteru. Datové centrum má celostátní význam v oblasti telekomunikací, ale z hlediska zaměstnanosti nepředstavuje pro své okolí velký přínos.

Ekonomické subjekty na vlastním letišti

Oblast vlastního letiště představuje poměrně specifickou lokalitu, která se rozvíjí již od založení starého ruzyňského letiště ve 30. letech 20. století. Přesto výrazná část současné zástavby proběhla v souvislosti s celkovou rozvojovou strategií až na přelomu 21. století. Jelikož většina komerčních aktivit na terminálu letiště se odvíjí právě od osobní letecké přepravy, jejich rozvoj závisí na nárůstu nebo stagnaci počtu odbavených pasažérů. Od roku 2000 došlo k více než zdvojnásobení počtu cestujících na současných 12 milionů (Prague Airport, 2015). Při takovém rozvoji bylo samozřejmou reakcí vlastníka letiště zavedení nových služeb v oblasti terminálu. Tomu odpovídá i struktura podnikatelských subjektů působících v zájmové oblasti (obrázek 8.3).

Obrázek 8.3: Struktura firem na vlastním letišti v roce 2012

Zdroj: RES 2013, vlastní výpočet

Skladba společností odpovídá smíšenému letišti, tedy osobnímu i nákladnímu. Nejvíce firem se orientuje na maloobchod, provozování stravovacích a ubytovacích zařízení a na další osobní služby, dále pak na logistiku a služby související s individuální dopravou. Významný podíl subjektů v oblasti maloobchodu má OC Šestka. Ačkoli jeho významným lokalizačním faktorem bylo letiště a jeho cestující (Hladík, 2012), neméně důležitým bylo také křížení rychlostních komunikací, které jako jednu z potenciálních oblastí vzniku suburbánních komerčních aktivit definuje např. Berry (1971). Sýkora a Ouředníček (2007) vidí v lokalizaci nákupních center na okraji kompaktního města dlouhodobou strategii investorů, kteří předpokládají rozšiřování města i suburbii, čímž obchodní centrum získá pozici uvnitř zastavěných rezidenčních ploch.

V kategorii „ostatní“ se většinou objevují také související obory jako např. cestovní agentury, banky a pojišťovny, realitní společnosti nebo poradenství v celních službách. Struktura zaměstnanosti (obrázek 8.3b) se výrazně liší od struktury četnosti společností. Největší podíl zaujímají firmy zaměřující se na letištní servis a vlastní leteckí dopravci. Naopak v logistických firmách je pouze 10 % z celkového počtu zaměstnanců. Je to dáno tím, že 15 největších firem zaměstnává okolo 720 zaměstnanců, tj. 18 % největších firem zaměstnává více než 71 % ze všech pracovníků logistiky. Podobnost v případě letecké dopravy je způsobena převážně tím, že pražské letiště je domovským hubem Českých aerolinií a jejich dceřiných subjektů. Segment věnující se maloobchodu pak reflektuje menší pobočky firem hlavně v oblasti terminálů. Státní instituce (např. policie, celní úřad apod.) jsou opět navázány na dopravu na mezinárodním letišti. Z tohoto pohledu se až na několik výjimek nejedná

Komerční suburbanizace v okolí pražského letiště Ruzyně

o nějaké nové druhy komerčních aktivit, které by bezprostředně nenavazovaly na leteckou dopravu.

Na základě rozboru struktury firem nebylo prokázáno, že by se v blízkosti terminálu letiště významně rozvíjely i neletecké aktivity. Zaměření pouze na leteckou dopravu a činnosti s ní související ale nemusí znamenat snížení atraktivity lokality. Společnosti je možné hodnotit také podle jejich pozice ve firemní hierarchii. Celkem v oblasti vlastního letiště působí více než 300 firem. V 67 % se jedná o pobočky firem, ve 22 % o sídlo zastoupení firmy a v 11 % o sídlo celé společnosti (RES, 2013). Většina odvětví přispívá k vytváření obslužné funkce na letišti, a proto jsou zastoupena ve formě poboček. Jinak je tomu v sektoru logistiky, kde sídla společností či zastoupení tvoří více než 70 % (Nemeškal, 2013). Zdánlivě tak letiště pro tento obor představuje lepší prostředí než centrum a velké administrativní areály v Praze.

Význam sídel logistických společností na pražském letišti zvyšuje i to, že předmětem jejich podnikání není pouze přeprava letecká. Příčina, proč se tyto firmy sdružují na letišti, může být vysvětlena působením podobných aglomeračních výhod, jako v měřítku regionů, tj. blízkost subjektů, využívání specifické infrastruktury a dodavatelů. V oblasti osobní letecké dopravy sice převažují sídla zastoupení firem, avšak většinou se jedná o méně významné aerolinky. Celkově je podíl sídel společností nebo zastoupení poměrně vysoký. Jako zásadní impuls se jeví výstavba nákladního terminálu v severovýchodní části oblasti, jelikož přivedla do prostoru ruzyňského letiště podstatnou část ředitelství společností nebo obchodního zastoupení. Celkový třetinový podíl subjektů na vyšší úrovni ve firemní hierarchii je s ohledem na obslužný letištní charakter vysoký.

Propojení letiště a jeho zázemí skrze komerční aktivity

V zázemí letiště bylo vyčleněno sedm druhů nových komerčních aktivit. Jediný typ aktivit, který je zcela navázán na letiště, jsou odstavná parkoviště pro cestující. Blízkost mezinárodního letiště může být přínosná i pro místní hotely, avšak tento druh komerčních aktivit se v oblasti kvůli značné konkurenci centra Prahy příliš nerozvinul. Služby nákladního terminálu letiště využívají i společnosti působící v blízkých logistických parcích. Pro firmy, které mají ve vlastních polyfunkčních objektech i kancelářské prostory se sídlem obchodního zastoupení v Česku, je významná i osobní letecká doprava.

Sektor logistiky lze tedy chápat jako prvek propojení vlastního letiště s jeho zázemím. Trend kombinované dopravy v současné logistice vyžaduje větší kapacity komerčních ploch, než jaké je schopen nabídnout nákladní terminál. Přesah těchto aktivit pak vede ke vzájemnému propojení s okolními skladovacími

a průmyslovými areály v suburbii. Propojení existuje jak u sídel, tak u poboček společností na letišti. Sídla společností, která mají svoje zastoupení na terminálu, se většinou lokalizují do velkých měst, ale v několika případech se nacházejí i v malých obcích v zázemí Prahy (Dobrovíz, Jeneč, Rudná u Prahy) nebo v obcích s dálničním napojením (Ejovice, Rudná u Prahy). Tato ředitelství se nacházejí v nových logistických areálech a jsou často spojena se sklady a distribučními centry. Společnosti sídlící na terminálu většinou nemají další pobočky jinde v Česku. Zatímco velmi malé firmy soustřeďují svoje zastoupení pouze na terminál, větší firmy mají v okolí skladovací a administrativní areály. V případě sídel a poboček společností na terminálu a v jeho okolí se jedná o oboustranný proces, avšak s malou intenzitou.

8.6 Pracovní dojížd'ka ve sledované lokalitě

Koncept edge city, tak jak ho definoval Garreau (1991), nelze vždy využít pro zkoumání obdobných lokalit v evropském nebo postsocialistickém kontextu. V mnoha publikacích, věnujících se aplikaci tohoto konceptu v Evropě, jsou definována doplňující kritéria, případně je u edge city popsán nový jev, který způsobuje. Zmíněna je například podmíněnost a souvislost s rezidenční funkcí (Garreau, 1991 a 1995; Scheer, Petkov, 1998, Bontje, Burdack, 2005). Společným rysem je blízká lokalizace rezidenčních lokalit, které slouží jako zdrojové oblasti pracovní dojížd'ky do edge city. Ačkoli se ve většině případů jedná až o pozdní fázi vývojového cyklu edge city (Lang, 2003), je pravděpodobné, že určitá vazba na již existující nedaleké rezidenční lokality bude existovat i v předcházejících stádiích.

V případě sledované lokality na severozápadním okraji Prahy je možné tyto aspekty sledovat pomocí analýzy proudů pracovní dojížd'ky. Následující část odpovídá na otázky, jak se odlišují zdrojové oblasti dojížd'ky letiště a jeho zázemí, jak velkou váhu má z tohoto pohledu blízkost Prahy a zda dochází k významným změnám ve vývoji dojížd'kových vztahů v oblasti. Kromě absolutních počtů dojíždějících je dále analyzována jejich struktura podle dosaženého vzdělání. Vzdělanostní struktura v určitém ohledu přibližuje i strukturu pracovních pozic v lokalitě a je tedy možné ji využít k zodpovězení otázek týkajících se propojenosti rezidenčních subúbií a nodů komerční suburbanizace. Vzhledem k dostupnosti dat je analýza struktury dojíždějících provedena pouze pro zázemí letiště. Při zkoumání dat týkajících se pracovní vyjížd'ky je nutné přihlédnout k jejich (ne)úplnosti. Zatímco v letech 1991 a 2001 tvořil podíl nezjištěných směrů dojížd'ky 0,5 % resp. 10 %, v roce 2011 to již bylo přes 30 % (Nemeškal,

Ouředníček, 2015). Z tohoto důvodu nelze absolutní čísla zjištěná z cenzu považovat za úplná a je nutné zohlednit tuto skutečnost při interpretaci jevu.

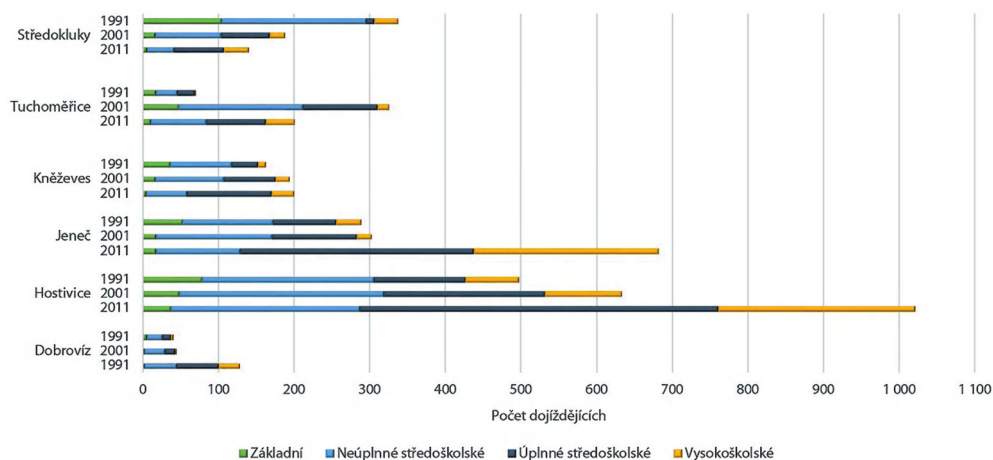
Pracovní dojížd'ka do zázemí letiště

Obecným trendem ve sledovaných obcích zázemí letiště je nárůst počtu dojíždějících za práci (obrázek 8.4). V některých obcích (Hostivice, Jeneč, Dobrovíz) díky rozsáhlé komerční výstavbě dochází ke zdvojnásobení počtu dojíždějících mezi lety 2001 a 2011. V případě Kněževsi je situace odlišná. V obci se nachází jeden z prvních logistických areálů postavených v zázemí Prahy v 90. letech. Nárůst počtu dojíždějících tedy nastal již v období 1991–2001. V průběhu dalšího období (2001–2011) došlo spíše ke kvalitativní proměně nabízených pozic – je možné sledovat razantní snížení počtu dojíždějících v odvětvích průmyslu, stavebnictví a zemědělství (ze 139 na 60) a naopak prudký nárůst v odvětvích obchodu, dopravy a logistiky (z 15 na 104). Opačný trend, než u většiny obcí nastal v obci Středokluky, kde dochází ke konstantnímu poklesu počtu dojíždějících, a to hlavně v odvětvích zemědělství, průmyslu a stavebnictví (ČSÚ, 2001, 2011). V této obci ještě není plně kompenzováno snižování počtu původních pracovních míst pozicemi, které by vytvořila nová komerční výstavba, jelikož její rozsáhlejší realizace probíhá až v současných letech.

Nelineární vývoj proběhl v obci Tuchoměřice (obrázek 8.4). To může být způsobeno neúplnými daty o dojížděci, což lze dokumentovat s využitím údajů největšího zaměstnavatele v obci, logistické firmy FM česká s.r.o, která od roku 1996 kontinuálně rozšiřuje svou působnost v obci. Firma měla v roce 2011 v Tuchoměřicích 270 zaměstnanců (FM Logistics, 2016), avšak podle směrových dat o pracovní dojížděci je v obci v daném segmentu pouze 147 pracovních pozic. Z tohoto pohledu je možné usuzovat, že i v ostatních obcích může být počet dojíždějících podhodnocen.

Základním ukazatelem struktury dojíždějících je jejich členění podle nejvyššího dosaženého vzdělání. Tento ukazatel reflektuje změnu nabízených pracovních pozic v obci v průběhu posledních dvaceti let. Při srovnání struktury dojíždějících podle vzdělání za jednotlivé obce (obrázek 8.4) jsou patrné určité rozdíly mezi jednotlivými obcemi v lokalitě. Zde se projevuje restrukturalizace pracovních pozic v obci, kdy dochází ke zvyšování vzdělanostní struktury dojíždějících současně se zvyšováním jejich celkového počtu.

Při bližší analýze struktury podle vzdělání je patrný výrazný vliv ŘLP v Jenči, které zde sídlí od roku 2001. Stabilně zaměstnává přibližně 900 zaměstnanců (ŘLP, 2016), a to převážně s vyšším vzděláním (maturita a výše). Naopak pokles

Obrázek 8.4: Vzdělanostní struktura dojíždějících podle obcí v roce 1991, 2001 a 2011

Zdroj: ČSÚ 1991–2011

podílů dojíždějících bez maturity ve Středoklukách je možné dokumentovat poklesem zaměstnanosti v zemědělství a stavebnictví, které představovalo hlavní odvětví zaměstnanosti v obci v 90. letech (ČSÚ, 1991–2011).

Otázku ale může vyvolávat tvrzení, že se celková vzdělanost obyvatelstva Česka v posledních letech zvyšuje a tudíž se v případě zázemí letiště nemusí jednat o vliv nové komerční výstavby, nýbrž jen o známku celospolečenského jevu. V případě dojíždějících ve sledované lokalitě je trend zvyšování vzdělanosti ještě silnější než u obyvatel Prahy a Středočeského kraje, avšak díky lokálním specifickým se nárůst vzdělanosti neprojevuje postupně během tří sledovaných časových řezů. Patrný je vliv výstavby nových logistických parků, distribučních areálů a kancelářských budov po roce 2001. Zároveň se jedná o oblast se zvyšující se intenzitou rezidenční suburbanizace, která opět může generovat pracovní místa v terciéru.

Při srovnání vzdělanostní struktury dojíždějících mezi lety 1991 až 2011 za celé zázemí letiště je zřejmé, že nová komerční výstavba do oblasti přináší pracovní pozice s vyšší požadovanou kvalifikací, než tomu bylo předtím. Zatímco počet dojíždějících bez maturity klesl o jednu třetinu, počty středoškoláků a vysokoškoláků se shodně zvýšily na čtyřnásobek. Z toho lze usuzovat, že v logistických a distribučních centrech nejsou jen pozice pro málo kvalifikovanou pracovní sílu. Tento progresivní posun, který charakterizuje přerod původní ekonomické struktury, byl zaznamenán i v případě vývoje lokalit označovaných za edge city.

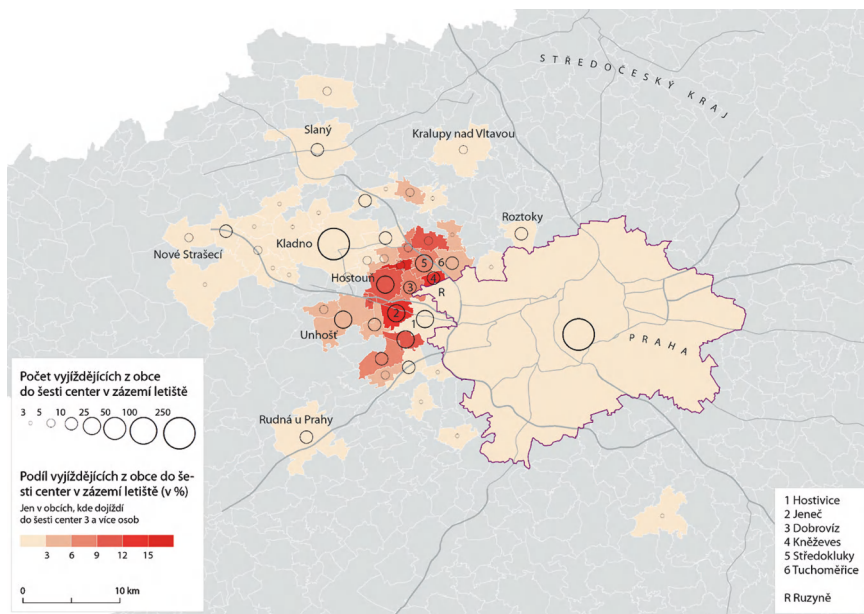
Zdrojové oblasti pracovní dojížděky v lokalitě zázemí letiště

Dojížděkový areál zmíněných šesti center v zázemí letiště (Dobrovíz, Jeneč, Hostivice, Kněžves, Tuchoměřice a Středokluky) v roce 2011 tvoří především okolní obce středních Čech a Praha. Z celkových 2 372 dojíždějících osob je 66,8 % ze Středočeského kraje, 26,6 % z Prahy a jen 6,6 % z jiných míst Česka, přičemž se většinou jedná o obce Ústeckého kraje (ČSÚ, 2011). Souvislý dojížděkový region zázemí letiště má poměrně pravidelný eliptický tvar, který je v okolí Prahy vytyčen obcemi u dálnic D6 a D7 a významnými pražskými komunikacemi východo-západního směru, které se napojují na městský okruh na západním okraji Prahy. Na západě tento kompaktní region uzavírá Kladno. Mimoto existuje i určitá dojížděka z izolovaných větších obcí a měst, jako např. Slaný, Kralupy nad Vltavou nebo Nové Strašecí. V případě Prahy patří mezi nejvýznamnější zdrojové oblasti vyjížděky katastry s velkými sídlišti jako např. Stodůlky, Řepy, ale i Liboc a Vokovice.

Relativní význam zázemí letiště pro zaměstnanost v obcích je možné dokumentovat podílem vyjíždějících za prací do obcí v zázemí letiště, který je zobrazen na obrázcích 8.5 a 8.6. Nabídka pracovních příležitostí v šesti obcích zázemí letiště se jeví jako atraktivní, avšak ne stěžejní pro okolí obce. Vzhledem k tomu, že se většina těchto obcí nachází v těsné blízkosti Prahy, která je silným centrem dojížděky (142 617 dojíždějících v roce 2011), nelze očekávat, že tento nod komerční suburbanizace bude na sebe vázat většinu pracovní dojížděky svého okolí. I přesto ale v některých blízkých obcích pojme kolem 10 % z celkové pracovní vyjížděky. V případě Prahy umožnila data z roku 2011 podrobnější územní členění (obrázek 8.6). V této studii je srovnáván podíl dojíždějících do zázemí letiště z pražských katastrů na celkovém počtu vyjíždějících mimo Prahu. Ukazuje se, že tato oblast je pro obyvatele ze západní části metropole poměrně atraktivní ve srovnání s nabízenými pracovními pozicemi jinde mimo Prahu.

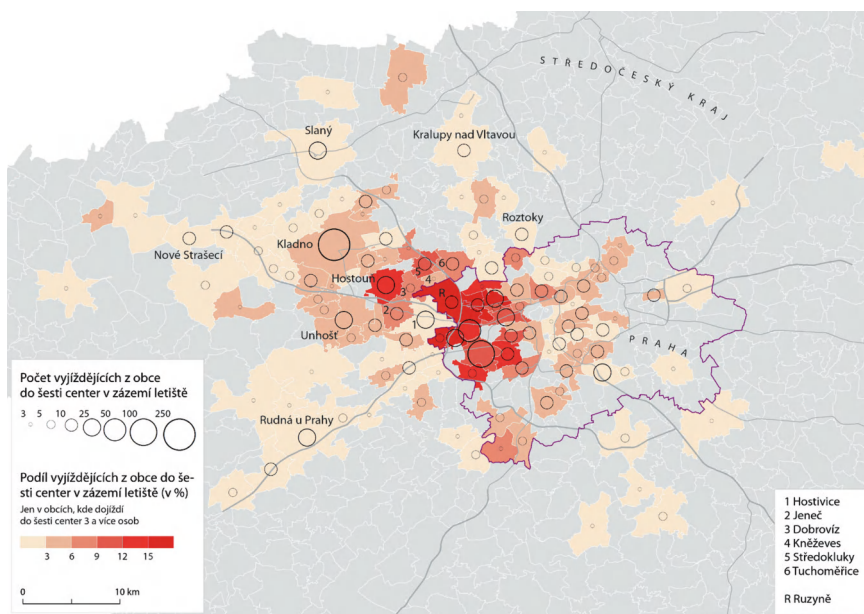
Dojížděkový areál z roku 2001 (obrázek 8.5), který je formován převážně na základě původních komerčních aktivit v oblasti, zasahuje do mnohem menší vzdálenosti než v současnosti a omezuje se na jednu až dvě obce ve vzdálenosti od zázemí letiště. Druhý rozdíl představuje Praha. Zatímco v roce 2001 dojíždělo z Prahy pouze 1,7 % z celkové mimopražské vyjížděky, v roce 2011 to bylo už 3,7 %. Zajímavým rozdílem je, že v roce 2001 probíhala poměrně intenzivní pracovní dojížděka mezi sledovanými šesti centry. Naopak v roce 2011 došlo k výraznému zeslabení těchto proudů.

Příčinou může být jednak zvýšení celkové dojížděky do Prahy, ale i obdobná struktura nových pracovních příležitostí ve všech obcích. To by mohlo vést k určité stagnaci lokální mimoobecní vyjížděky. Naopak v Hostivici, největší obci

Obrázek 8.5: Dojížděkový areál šesti center v zázemí letiště v roce 2001

Zdroj: ČSÚ 2001; ArcČR 2013; vlastní zpracování

Obrázek 8.6: Dojížděkový areál šesti center v zázemí letiště v roce 2011

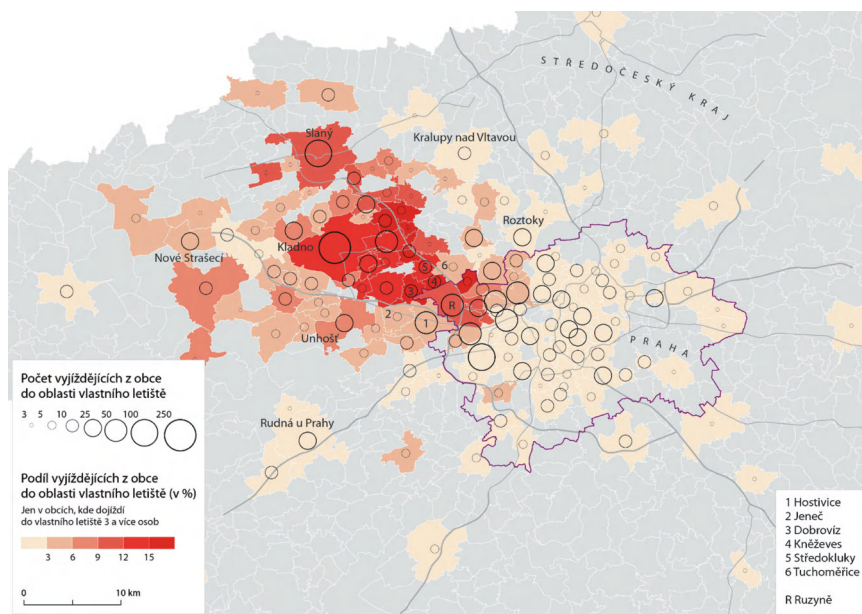
Zdroj: ČSÚ 2011; ArcČR 2013; vlastní zpracování

Komerční suburbanizace v okolí pražského letiště Ruzyně

v lokalitě, nejsou pracovní příležitosti vytvořeny pouze nebo převážně novou komerční velkoplošnou výstavbou, a proto tu není pokles dojíždějících patrný. V této konkrétní sledované lokalitě tedy nová komerční výstavba nezměnila klasické vzorce pracovní dojížděky pouze rozšířením dojížděkového areálu v souvislosti s nárůstem počtu pracovních příležitostí. Zároveň došlo ke snížení intenzity dojížděkových proudů mezi těmito šesti obcemi a zvýšení významu lokality zázemí letiště, jako centra vyjížděky z metropole.

Zdrojové oblasti pracovní dojížděky vlastního letiště

Jádro zkoumané oblasti tvoří lokalita vlastního letiště, kam dojíždí celkem 5 964 pracujících osob (ČSÚ, 2011). Největší podíl (65 %) dojíždí opět ze Středočeského kraje, 25,5 % z Prahy a 9,6 % odjinud. Struktura je tedy obdobná jako struktura obcí v zázemí letiště. Lokalita vlastního letiště, ačkoli je administrativní součástí Prahy, tedy má z hlediska zaměstnanosti mnohem větší význam pro obce Středočeského kraje než pro Prahu. V rámci Prahy se jedná o jedinečný jev (Nemeškal, Ouředníček, 2015). Za jeden z projevů komerční suburbanizace je tedy možné považovat nejen dojížděkové proudy směřující do zázemí letiště z hlavního města, ale i převažující dojížděku do vlastního letiště z mimopražských

Obrázek 8.7: Dojížděkový areál vlastního letiště v roce 2011

Zdroj: ČSÚ 2011; ArcČR 2013; vlastní zpracování

území. Zvýšený podíl dojížděky ostatních lokalit Česka je nejspíše způsoben vyšším počtem specializovaných pracovních pozic, které determinují pracovní dojížděku z větších a vzdálenějších českých měst.

Kompaktní dojížděkový areál ve srovnání s okolím letiště zasahuje do větší vzdálenosti (viz obrázek 8.7). Na svém západním okraji ho vytyčují města Nové Strašecí a Slaný a mezilehlé obce. Vlastní letiště představuje mnohem významnější pracovní cíl pro obyvatele obcí přilehlých dálnici D7. To může být způsobeno tím, že ačkoli je oblast fyzicky mezi dálnicemi, přístup k terminálu, kde je koncentrována většina pracovních pozic, je právě od dálnice D7, což znamená faktické prodloužení vzdálenosti po dálnici D6 o 13 km. Tento fakt je viditelný i při srovnání dojížděkových areálů vlastního letiště a zázemí letiště. Zatímco v případě vlastního letiště je těžiště dojížděkového areálu v jeho severní části, zázemí letiště je z hlediska zaměstnanosti naopak významnější pro jeho jižní část, kde částečně zasahuje i do oblasti jiného nodu komerční suburbanizace u plzeňské dálnice D5.

V případě Prahy byl v kartogramu zobrazen podíl vyjíždějících do vlastního letiště na počtu vyjíždějících po Praze. Význam nodu je patrný především pro blízké lokality, jako Liboc, Přední Kopanina nebo zbytek katastrálního území Ruzyně.

Význam lokality jako pracovního nodu v regionu

Pro odpověď na otázku, zda jsou nové pracovní pozice lukrativní nejen pro původní obyvatele zázemí Prahy, ale i pro nově příchozí obyvatele suburbií, lze využít kombinaci dojížděkových areálů se strukturou vzdělanosti dojíždějících (ČSÚ, 2011). Lze předpokládat, že pro nově příchozí obyvatelstvo suburbií bude charakteristická vyšší vzdělanost. Na základě zón rezidenční suburbanizace (Špačková, Ouředníček, Novák, 2014) byly obce přiřazeny do jednotlivých kategorií podle nejvyššího dosaženého vzdělání.

Výsledky ukazují poměrně výrazné rozdíly mezi jednotlivými kategoriemi. Z Prahy podle předpokladů dojíždějí v průměru nejvzdělanější osoby. Téměř shodnou strukturu ale vykazují i první a druhá zóna rezidenční suburbanizace, tedy obce, které jsou suburbanizací ovlivněny nejvíce. Vzhledem k tomu, že se celkem jedná o přibližně pětinu všech dojíždějících lze usuzovat, že nová komerční suburbanizace netvoří pouze pracovní příležitosti pro osoby s nízkou kvalifikací a že probíhá poměrně významný proud pracovní dojížděky z pražských rezidenčních suburbií do oblastí nových komerčních aktivit za hranicí Prahy. Naopak obce s nejméně pozorovatelnou rezidenční suburbanizací a ostatní obce Středočeského kraje mají znatelně horší průměrnou vzdělanost dojíždějících do zázemí letiště.

Komerční suburbanizace v okolí pražského letiště Ruzyně

Zajímavé je i srovnání celkové hodnoty dojíždějících za prací do zázemí letiště (2 368) s blízkými regionálními středisky, které tradičně tvoří centra zaměstnanosti. Do Slaného dojíždí 2 494 osob, do Kladna 5 820, do Berouna 2 588 a do Kralup nad Vltavou 1 937 (ČSÚ, 2011). Ukazuje se tak, že i přes polohu bližší Praze dokáže i jenom samotné zázemí letiště tvořit významný regionální nod zaměstnanosti. Na druhou stranu je nutné brát v úvahu právě těsné sousedství s Prahou a geografickou polohou v blízkosti pražského letiště. V obou případech je blízkost Prahy stěžejní pro rozvoj pracovních míst. Nelze tedy v souvislosti s konceptem edge city, tak jak ho vnímá např. Garreau (1991), mluvit o konkurenci tohoto nodu Praze, protože bez Prahy by pravděpodobně nikdy nevznikl a také by nejspíš nemohl fungovat sám o sobě. Na druhou stranu poloha letiště jako jádra dodává celé oblasti poměrně kompaktní ekonomickou podobu a můžeme tak v celé oblasti identifikovat převažující ekonomické zaměření na dopravu a logistiku, které vytváří v celé oblasti určitou propojenost a tím i částečnou autonomii na Praze. V případě hodnocení celkového zájmového území, tj. při spojení vlastního letiště a jeho okolí dosahuje počet dojíždějících hodnoty 8 300 osob. To by znamenalo, že z hlediska pracovní dojíždědky je oblast více než 1,5krát významnější než nedaleké Kladno. Podobný význam lokality je možné vysledovat i z dat o vzdělanostní struktuře dojíždějících, kdy se oblast zázemí letiště z výše jmenovaných středočeských center zaměstnanosti nejvíce přibližuje Praze. Je tak patrné, že nové komerční aktivity v zázemí Prahy nabízejí uplatnění pro vzdělanější pracovníky.

Současný vývoj a výhled do budoucna

Při současném zhodnocení pokračující výstavby (viz obrázek 8.1) je možné konstatovat, že dochází ke kontinuálnímu rozvoji lokality a výstavbě nových objektů spojených s komerčními aktivitami. Největší rozvoj od cenzočního roku 2011 proběhl v Jenči, Tuchoměřicích a Dobrovízi. Současné statistiky pracovní dojíždědky již tedy neodpovídají analyzovanému stavu z roku 2011. Obzvláště výstavba plošně největšího objektu ve sledované lokalitě, distribučního centra Amazon v Dobrovízi značně ovlivní strukturu dojíždějících i dojížděkové areály. Podle údajů společnosti má v distribučním centru plánovaném pro potřeby celé střední Evropy pracovat až 2 000 stálých zaměstnanců a dalších 1 000 má zaměstnávat vedle fungující centrum reverzní logistiky (Amazon Jobs, 2016). Tento nárůst je pozorovatelný i na základě analýzy polohových dat mobilních operátorů (viz dříve). Vzhledem k tomu, že kromě tohoto objektu společnost začala pro potřeby svého personálního, informačního a řídicího oddělení využívat i administrativní budovu v Praze 6, nelze usuzovat, že budou vytvořeny

předpoklady pro zvyšování průměrné vzdělanosti dojíždějících do lokality v Dobrovízi. Na druhou stranu i v Dobrovízi by měli pracovat lidé s vyšším vzděláním v oblastech technických profesí, jako např. kontroly, řízení a chodu distribučního centra (cz.indeed.com, 2016).

8.7 Závěr

Cílem kapitoly bylo přispět ke komparaci lokalit označovaných jako edge city v rámci výzkumu provedeném na jednom z nových nodů zaměstnanosti v západní Prahy. Výsledky potvrzují závěry řady studií provedených v západoevropském prostředí. Základní problém představují úzce definované limity, kdy se o edge city jedná a kdy nikoli a čistě numerické srovnání by přítomnost edge city v blízkosti Prahy spíše vyloučilo. Na druhou stranu poměrně velký zájem ze strany geografů o problematiku edge cities při zkoumání komerční výstavby na okraji kompaktních měst přináší řadu nových poznatků o těchto lokalitách a další zobecnění konceptu. Studium obdobných výzkumů vedlo k výběru určitých opakujících se prvků, kterými lze tyto lokality sekundárně charakterizovat. Prvním sledovaným jevem byla vzájemná funkční propojenost lokality. Dále se jednalo o zjištění pozice v rámci polycentricity či hierarchizace metropolitního území Prahy. Třetím, s tím souvisejícím jevem, bylo stanovení a rozbor zdrojových oblastí pracovní vyjížděky, která měla taktéž určit lokální význam a působnost nodu.

V rámci analýzy struktury ekonomických subjektů působících v oblasti byly zjišťovány počty ekonomických subjektů a počet zaměstnanců. V případě části nazývané „vlastní letiště“ bylo zjištěno, že činnost většiny subjektů působících v lokalitě souvisí s hlavní funkcí letiště, tedy osobní leteckou dopravou. Na druhou stranu se ale nejedná pouze o základní služby zabezpečující jeho chod. V oblasti terminálů se vytvořil poměrně soběstačný celek sekundárně navázaný na vlastní leteckou přepravu. Jedná se o nejrůznější obchody, stravovací a ubytovací zařízení, taxislužby, ale i pobočky státních institucí nebo zastoupení či ředitelství významných leteckých společností. Dále v blízkosti terminálů působí firmy zaměřující se na nákladní přepravu a logistiku. Zároveň bylo zjištěno, že oblast terminálů představuje pro společnosti natolik atraktivní prostředí, že přibližně třetina z nich zde umístila i svojí řídicí složku.

V těsném sousedství letiště se vyskytuje šest obcí, ve kterých došlo v posledních 10–15 letech k významnému rozvoji nových komerčních aktivit. Jejich struktura často odpovídá obdobným lokalitám v blízkosti dálničních tahů, avšak blízkost letiště sem přivedla několik specifických, ale poměrně významných

Komerční suburbanizace v okolí pražského letiště Ruzyně

komerčních aktivit, jako např. administrativní objekt Řízení letového provozu, logistické parky a distribuční centra využívající leteckou přepravu nebo odstavná parkoviště sloužící pro potřeby letiště. Tyto komerční aktivity zároveň představují funkční propojení vlastního letiště a jeho zázemí, což je nejvíce vidět právě na sektoru logistiky. Celkově je ale zjištěná míra napojení blízkého okolí na letiště menší, než by se dalo očekávat. Na druhou stranu v lokalitě neustále probíhá poměrně intenzivní výstavba nových komerčních areálů a plánované rozšíření letiště by mohlo zatraktivnit komerční zóny v jeho blízkosti.

Vývoj a současné rozložení dojížděkových areálů vlastního letiště i jeho zázemí jasně ukázaly významnost lokality pro pracovní trh Prahy a jejího zázemí. Nová komerční výstavba vytvořila v zázemí letiště až deset tisíc nových pracovních příležitostí, avšak kvůli neúplnosti dat nemůžeme tuto hodnotu přesně kvantifikovat (ČSÚ, 1991, 2011). Zajímavým zjištěním je fakt, že ve struktuře dojíždějících podle vzdělání dochází k nárůstu podílu lidí s vyšším vzděláním, a to výraznějším, než jaký lze pozorovat v rámci obecného trendu u populace Prahy a Středočeského kraje. Pokud budeme tuto skutečnost přisuzovat struktuře pracovních příležitostí, docházíme k závěru, že nové koncentrace komerčních aktivit v zázemí Prahy nenabízí pouze příležitosti pro hůře kvalifikovanou pracovní sílu. Tomu nasvědčuje i fakt, že pracovní dojíždka často probíhá z obcí s výraznou rezidenční suburbanizací a z Prahy, kde je vysoké zastoupení vzdělanějších a kvalifikovanějších obyvatel.

Zvýraznění vlivu komerční suburbanizace na zaměstnanost v regionu je patrný i při analýze zdrojových areálů pracovní dojíždky. Zatímco v roce 2001 areál vyšší intenzity dojíždky zahrnoval pouze několik sousedních obcí, v roce 2011, kdy už v oblasti stabilně působí řada nových významných zaměstnavatelů, dosahuje do vzdálenějšího okolí. Jako významný prvek určující dojížděkový region se jeví dvě dálnice D6 a D7. Zázemí letiště představuje zároveň poměrně atraktivní cíl pražské vyjíždky západní části metropole. Na druhou stranu, význam Prahy, jako národního jádra ekonomiky, nedává zázemí letiště možnost stát se zásadním centrem práce v regionu. Z tohoto důvodu i u obcí nejvíce využívajících tamní nabídku práce nepřesahuje hodnota podílu vyjíždějících na jejich celku 15 %. Odlišná situace je pozorovatelná u vlastního letiště. Ačkoli je administrativní součástí Prahy, dvě třetiny zde zaměstnaných lidí bydlí mimo ni. Vzhledem k tomu, že zde pracuje přibližně dvakrát více osob než v zázemí letiště, dojížděkový areál je nejen rozsáhlejší, ale pro některé obce představuje vlastní letiště klíčovou destinaci každodenního pohybu obyvatel za prací. Opět je patrný vliv silniční sítě v souvislosti s časovou dostupností lokality. Z tohoto důvodu je možné sledovat vyšší intenzitu tohoto procesu v severnější části areálu, tedy v obcích přiléhajících k chomutovské dálnici D7.

Koncept edge city nelze označit za univerzální pohled na novou nerezidenční výstavbu po celém světě. Základním nedostatkem je přílišné svázání definice podle kvantifikovaných údajů. Na druhou stranu i celá řada výzkumů čerpajících poznatky z evropského, ale i amerického prostředí poukazuje na problematičnost „naroubování“ konceptu na jedinečné podmínky místa. I přes tato specifika ale autoři většinou nacházejí společné prvky ve vývoji a struktuře lokalit, přetváření vlastního blízkého i širšího okolí, otázkách regenerace oblasti, vztahu k jádru oblasti nebo zařazení do hierarchie či polycentrické struktury území. Nacházení podobností i (a převážně) mimo kritéria, která edge city definují, lze vnímat jako pozitivní. Na základě konkrétního vývoje byla často realizována politika, která pomohla k řešení nově vzniklých problémů v souvislosti s rozrůstáním komerční suburbanizace, a to v oblasti dopravy, střetu s rezidenční výstavbou nebo funkčního uspořádání prostoru komerčního nodu tak, aby fungoval i jako centrum obslužné sféry pro své spádové okolí. Dynamický proces vzniku edge cities a fakt, že ne všechny lokality se nacházejí ve stejné fázi vývoje, pak může být pozitivně inspirujícím prvkem místní, metropolitní nebo regionální politiky. V případě oblasti obklopující letiště v Ruzyni je patrný význam z hlediska tvorby pracovních příležitostí, avšak stále se jedná o poměrně malou lokalitu, která nenaráží na limity známé z jiných zemí. Lokalita tvoří v rámci severozápadního zázemí Prahy významné centrum pracovní dojížděky, a to mnohdy důležitější, než tradiční centra zaměstnanosti. Do budoucna lze předpokládat pokračující zájem investorů o tuto lokalitu, což v dlouhodobém horizontu může znamenat zintenzivnění procesů, které pozorujeme dnes, ale třeba i kvalitativní proměnu funkce komerčních areálů v souvislosti se vzrůstající důležitostí pražského letiště.

LITERATURA

- BERRY, B. J. L. (1971): General features of urban commercial structure. In: Bourne, L. S. (ed.): *Internal Structure of the City: Readings on Space and Environment*. Oxford, Oxford University Press, s. 361–367.
- BONTJE, M., BURDACK, J. (2005): Edge Cities, European-style: Examples from Paris and the Randstad. *Cities*, 22, č. 4, s. 317–330.
- BRAKE, K. a kol. (1997): *Dezentrale Konzentration: Empirische Implikationen eines raumordnerischen Leitbildes*. Oldenburg, Arbeitsmaterialien Forum.
- CASTELLS, M., HALL, P. (1994): *Technopoles of the World: The Making of Twenty-First-Century Industrial Complexes*. New York, Routledge, 288 s.
- CÍLEK, V., BAŠE, M. (2005): *Suburbanizace pražského okolí: Dopady na sociální prostředí a krajinu*. Praha, 44 s.
- DEAR, M., FLUSTY, S. (1998): Postmodern Urbanism. *Annals of the Association of American Geographers*, 88, č. 1, s. 50–72.

Komerční suburbanizace v okolí pražského letiště Ruzyně

- DICK, H. W., RIMMER, P. (1998): Beyond the Third World City: The New Urban Geography of South-east Asia. *Urban Studies*, 35, č. 2, s. 303–322.
- FISHMAN, R. (1987): *Bourgeois Utopias: The Rise and Fall of Suburbia*. New York, Basic Books, 272 s.
- GARREAU, J. (1991): *Edge City: Life on the New Frontier*. New York, Doubleday/Anchor Books.
- GARREAU, J. (1995): Edgier Cities. *Wired*, 3, č. 12, s. 17–22.
- HAMPL, M., GARDAVSKÝ, V., KÜHNEL, K. (1987): *Regionální struktura a vývoj systému osídlení ČSR*. Praha, Univerzita Karlova, 255 s.
- HENDERSON, V., MITRA, A. (1996): The new urban landscape: Developers and edge cities. *Regional Science and Urban Economics*, 26, č. 6, s. 613–643.
- HINSHAW, M. (1994): Transforming Suburbia: The Case of Bellevue. In: Scheer, B., Preiser, W. (eds.): *Design Review: Challenging Urban Aesthetic Control*. New York, Chapman and Hall, s. 111–118.
- HLADÍK, Z. (2012): *Lokalizační faktory nákupních center: případová studie nákupních center v Praze*. Bakalářská práce. Praha, Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, 69 s.
- KEIL, R., RONNEBERGER, K. (1994): Going Up Country: Internationalization and Urbanization on Frankfurt's Northern Fringe. *Environment and Planning D: Society and Space*, 12, č. 2, s. 137–166.
- KNOX, P. (1992): Suburbia by Stealth. *Geographical Magazine*, 64, č. 8, s. 26–29.
- KUNZMANN, K. (1996): Euro-megalopolis or Themepark Europe?: Scenarios for European spatial development. *International Planning Studies*, 1, č. 2, s. 143–163.
- LANG, R. (2003): *Edgeless Cities: Exploring the Elusive Metropolis*. Washington, D. C., Brookings Institution Press, 154 s.
- LANG, R., LEFURGY, J. (2007): *Boomburbs: The Rise of America's Accidental Cities*. Washington, D. C., Brookings Institutions Press, 212 s.
- LEINBERGER, CH. (1988): The Six types of Urban Village Cores. *Urban Land*, 47, č. 5, s. 24–27.
- LEWIS, P. F. (1983): The Galactic Metropolis. In: Platt, R. H., Macinko, G. (eds.): *Beyond the Urban Fringe*. Minneapolis, University of Minnesota Press, s. 23–49.
- NEMEŠKAL, J. (2013): *Komerční suburbanizace v zázemí Prahy: edge city*. Diplomová práce. Praha, Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, 131 s.
- NEMEŠKAL, J., OUŘEDNÍČEK, M. (2015): *Dojíždka do zaměstnání v Praze*. Specializovaná mapa. Praha, Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje.
- OUŘEDNÍČEK, M., TEMELOVÁ, J. (2009): Twenty years after socialism: the transformation of Prague's inner structure. *Studia Universitatis Babeş-Bolyai, Sociologia*, 54, č. 1, s. 9–30.
- OUŘEDNÍČEK, M., TEMELOVÁ, J., MACEŠKOVÁ, M., NOVÁK, J., PULDOVÁ, P., ROMPORTL, D., CHUMAN, T., ZELENDOVÁ, S., KUNCOVÁ, I. (2008): *Suburbanizace.cz*. Praha, Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje a Urbánní a regionální laboratoř, 96 s.
- PACIONE, M. (2001): *Urban Geography and Global Perspective*. Routledge, London, 663 s.
- PHELPS, N. A. (2012): The Growth Machine Stops? Urban Politics and the Making and Re-making of an Edge City. *Urban Affairs Review*, 48, č. 5, s. 670–700.

- PHELPS, N. A., MCNEILL, D., PARSONS, N. (2002): In Search of European Edge Urban Identity: Trans-european Networking among Edge Urban Municipalities. *European Urban and Regional Studies*, 9, č. 3, 211–224.
- PRESTON, R. E., GRIFFIN, D. W. (1966): A Restatement of The Transition Zone Concept. *Annals of the Association of American Geographers*, 56, č. 2, s. 339–350.
- ROHR-ZÄNKER, R. (1996): Neue Zentrenstrukturen in den USA: Eine Perspektive für dezentrale Konzentration in Deutschland. *Archiv für Kommunalwissenschaft*, 35, č. 2, s. 9–25.
- ROMANOS, M., CHIFOS, C., FENNER, T. (1989): *The Transformation of Suburban Business Centers into Metrotowns: A Critical Assessment of the Phenomenon*. Cincinnati, nepublikováno.
- RONNEBERGER, K. (1997): Peripherie – Die Zukunft des Städtischen? *Nachrichtenblatt zur Stadt und Regionalsoziologie*, 12, č. 1, s. 8–13.
- SHEARMUR, R., MOTTE, B. (2009): Weak Ties that Bind: Do Commutes Bind Montreal's Central and Suburban Economies? *Urban Affairs Review*, 44, č. 4, s. 490–524.
- SCHEER, B. C., PETKOV, M. (1998): Edge City Morphology: A Comparison of Commercial Centres. *Journal of American Planning Association*, 64, č. 3, s. 298–310.
- SOJA, E. (1992): Inside Exopolis: Scene from Orange County. In: Sorkin, M.: *Variations on a theme park: The new American city and the end of public space*. New York, Hill and Wang, s. 94–123.
- SPILKOVÁ, J. (2012): *Geografie spotřeby a maloobchodu: věda o nakupování*. Praha, Karolinum, 245 s.
- STERN, M. A., MARCH, W. M. (1997): Editors' introduction. The decentered city: edge cities and the expanding metropolis. *Landscape and Urban Planning*, 36, č. 4, s. 243–246.
- SUDJIC, D. (1993): The Edge City. In: *Croydon: the Future. Blueprint magazine*, Croydon s. 4–6.
- SÝKORA, L. (2003): Suburbanizace a její společenské důsledky. *Sociologický časopis*, 39, č. 2, s. 217–233.
- SÝKORA, L. (2007): Office development and post-communist city formation: The case of Prague. In: Stanilov, K. (ed.): *The Post-Socialist City: Urban Forms and Space Transformations in Central and Eastern Europe after Socialism*. Dordrecht, Springer, s. 117–146.
- SÝKORA, L., OUŘEDNÍČEK, M. (2007): Sprawling post-communist metropolis: commercial and residential suburbanisation in Prague and Brno, the Czech Republic. In: Razin, E., Dijst, M., Vázquez, C. (eds.): *Employment Deconcentration in European Metropolitan Areas: Market Forces versus Planning Regulations*. Dordrecht, Springer, s. 209–233.
- ŠPAČKOVÁ, P., OUŘEDNÍČEK, M., NOVÁK, J. (2014): *Zóny rezidenční suburbanizace 2012*. Specializovaná mapa. Praha, Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje.

OSTATNÍ ZDROJE

- Adecco [cit. 22. 07. 2016]. Dostupné z: <www.adecco.cz>.
- Amazon Jobs [cit. 22. 07. 2016]. Dostupné z: <www.amazon.jobs>.
- ARCDATA (2013): ArcČR500, elektronická databáze prostorových dat [online]. ARCDATA – Praha, Praha [cit. 28. 11. 2013]. Dostupné z: <<https://www.arcdata.cz/produkty/geograficka-data/arccr-500>>.
- CBRE [cit. 16. 02. 2012]. Dostupné z: <www.cbre.cz>.
- cz.indeed.com. [cit. 28. 06. 2016]. Dostupné z: <cz.indeed.com>.

Komerční suburbanizace v okolí pražského letiště Ruzyně

ČSÚ (1991): Databáze výsledků Sčítání lidu, domů a bytů 1991. Interní databáze. Český statistický úřad, Praha.

ČSÚ (2001): Databáze výsledků Sčítání lidu, domů a bytů 2001. Interní databáze. Český statistický úřad, Praha.

ČSÚ (2011): Databáze výsledků Sčítání lidu, domů a bytů 2011. Interní databáze. Český statistický úřad, Praha.

FM Logistics [cit. 24. 07. 2016]. Dostupné z: <www.fmlogistic.cz>.

Gebrüder Weiss, transport a logistika [cit. 07. 12. 2012]. Dostupné z: <www.gw-world.cz>.

Mapy.cz [cit. 07. 02. 2013]. Dostupné z: <<http://mapy.cz>>.

Parkování u českých letišť. Přehled parkování u českých letišť [cit. 28. 06. 2016]. Dostupné z: <www.parkovani.mobi>.

Prague Airport. Václav Havel Airport Prague [cit. 10. 02. 2016]. Dostupné z: <www.prg.aero>.

RES (2013): Registr ekonomických subjektů 2013, MFČR, Praha [cit. 15. 01. 2013]. Dostupné z: <<http://www.info.mfcr.cz/ares/ares.html.cz>>.

ŘLP (2016): Řízení leteckého provozu České republiky [cit. 12. 01. 2013]. Dostupné z: <www.rlp.cz>.

English Summary

The book *Sociální prostředí Prahy: město na prahu 21. století* (*The Social Environment of Prague: A City on the Threshold of the 21st Century*) is the next in a series of publications focusing on the Czech capital from the point of view of social geography. All the books have emerged from research work by the team at the Urban and Regional Laboratory of the Department of Social Geography and Regional Development at the Faculty of Science of Charles University. The first in this series was *The Social Geography of the Prague Metropolitan Area* (Ouředníček, 2006), the major part of which deals primarily with the initial consequences of suburban development of settlements in the immediate hinterland of the city. The second in the series was *Social Changes of Prague Neighbourhoods* (Ouředníček, Temelová, 2012), which had already been published in the Urbanism series of Academia Publishing. Here the main focus was on the various types of neighbourhoods and how they were changing dynamically as a consequence of post-socialist transformation processes. Further chapters on the metropolitan hinterland of Prague development are included in the second book in the same edition, entitled *SubUrbs: Country, Settlements and People* (Ouředníček, Špačková, Novák, 2013). Together with journal articles, the books thus offer an opportunity to present the results of the research in a form that makes it possible to set them in a wider context and to consider the links between the phenomena and processes that shape contemporary cities. In this respect Prague is possibly the only environment in Czechia with a sufficient population to register certain global or continental processes in full force and so it could be compared to other European cities. A comparative approach is the dominant tendency in urban studies today and Prague is one of the most often cited examples of a city from Central and East Europe, whether in research into segregation (Ouředníček et al., 2016) or gentrification (Kährik et al., 2015), suburbanization (Ouředníček, 2007), socio-spatial differentiation (Špačková, Pospíšilová, Ouředníček, 2016), housing estates (Temelová et al., 2011), or theoretical approaches to research into cities (Ouředníček, 2016).

This publication is aimed primarily at the Czech professional audience, colleagues and students from related fields as well as a wider audience with an interest in the issues of Prague. The core of the publication is an evaluation of the city's social environment, i.e. to an extent an invisible phenomenon which could

be partly described through the social structure of the population. However, a substantial element of the social environment is also created by the social climate, which is shaped not only by residents but also by users of the urban environment. Similarly, to our previous publications, all the chapters are based on empirical work with various types of data and employ a combination of statistical data analysis with a more deep-reaching view of specific areas in the form of case studies. Key themes are demographic ageing, social polarization, the crime rate, international migration, and changes in the location of employment or commercial suburbanization. In many aspects this is no longer a description of post-socialist transformation processes but rather an evaluation of the city after the transformation. The subtitle of the book thus refers to the time when our capital could be finally viewed not as a city recovering from the socialist era but as a metropolis which has been shaped recently in a similar way to other European cities.

The publication of the book was part-funded by the Czech Science Foundation (GAČR) project 14-00393S, "Dynamics of the Social Environment and Spatial Mobility in Metropolitan Areas of the Czech Republic".

Structure and Content of Chapters

The book consists of an Introduction and seven chapters which are based on empirical work and case studies from various localities (neighbourhoods) in the city and its immediate hinterland. The emphasis on empirical work, the combination of various methods of analysis and the portrayal of results on various geographical benchmarks are the main feature of our methodological approach in research into cities (Ouředníček et al., 2009). The order of the chapters emerged from the most common model in urban studies, i.e. the concentric perception of inner city structure (Boháč, 1923, Burgess, 1925, Ouředníček et al., 2012). Two introductory chapters deal with analyses of the whole territory of Prague, followed by chapters focusing on inner city neighbourhoods and housing estates, and finally by three contributions looking at Prague's surrounding suburbs. The following is a brief introduction to the separate chapters and their relation to other recently published essays.

The chapter *Spatial Differentiation of the Age Structure of Prague's Population* reflects two important demographic processes contributing to the transformation of Prague's social environment: demographic ageing and the reproductive behaviour of young adults. In this chapter Nina Dvořáková focuses on two age groups which have different migratory behaviours: seniors who tend towards residential stability and young adults, who are the migratory most active

segment of the population in the longer term. The author evaluates the transformation of Prague's age structure on various measurement levels, comparing it to developments in Czechia, at levels of concentric zones of Prague and subsequently also including types of Prague urban districts. On the basis of data and spatial analyses she then identifies areas with specific population structures, particularly those with a significant representation of older or younger people. The empirical section concludes with a case study of the Novodvorská housing estate which is currently characterised by a high proportion of older residents. A detailed evaluation of the transformation of the age structure of this locality is accompanied by an explanation of the related transformation of the various facilities of the housing estate. The contribution thus offers not only a detailed view of the residential structure of Prague at various measurement levels, but at the same time it documents wider interdependencies and consequences of residential age structure development using the example of a specific locality and thus it confirms the substantial diversity of housing estate development in the post-transformation era in Prague (Temelová et al., 2011).

The following chapter is focused on a specific topic of urban studies, i.e. crime in cities. In the chapter *Crime in Prague: Measure Differentiation and Possibilities of Measurement* Jana Jíchová refers to a recent work by Temelová, Čermák and Jíchová (2012) and she documents the development of registered criminality in Prague after 2010. However, she focuses in detail on the application of various measurement levels (administrative districts) and various data sources (particularly those relating to population) and shows how their choice can influence results and subsequent interpretations. One example is the use of data on the number of residents taken from the census and from records of mobile phone operators, where their differing spread gives very different spatial patterns of crime rates in Prague. The focus here is on property crimes and specifically to theft from cars, because detailed data is available not only for police districts, but also for GPS coordinates and the time an offence was committed. The work shows how the application of different data sources and their interpretation with the use of diverse methodological techniques can provide differing results.

The next two chapters use the concept of the social environment (Ouředníček, 2002) which is described using socio-spatial structure analysis but also the analysis of the social climate. Both chapters also provide evidence of the importance of studying the second of these elements of the social environment, which does not always correspond to the results of statistical data analysis and allows a deeper understanding of a given issue. It was no accident that Jan Sýkora and Petra Špačková chose Holešovice in the chapter *Contrasts of Social Worlds*

in *Lower Holešovice*. It is a rapidly developing neighbourhood characterised by a great diversity of both social and physical environments and it is those distinct contrasts that the authors focus on in this chapter. First they assess the socio-spatial structure on micro-levels of statistical districts and then on this basis they identify localities with residents with a wide diversity of social and demographic statuses. Within the bounds of field research, they use evaluations of daily rhythms previously introduced for the inner city of Prague in work by Lucie Pospíšilová (2012). In particular, they study individual interactions, description of persons and the social climate of selected public spaces situated on the borders of localities with very dissimilar residents. The results of their research show that in spite of substantial polarization of inhabitants residing in Lower Holešovice there is no certainty that interactions will lead to any kind of dispute. Rather they observe passing of people corresponding to the transitory nature of selected places. The chapter uses a study of Lower Holešovice to demonstrate the importance of including an evaluation of the social climate in research of a social environment.

In the chapter *Strangers and the Local Social Environment: A Case Study of Hůrka* Ivana Přidalová focuses on the role of international migration in the formation of a local social environment. She uses a concept of dynamic heterolocalism referring to the possibility of not perceiving home as a single place. In the case of foreigners, their home can be in various different places. A case study documents the transformation of the social structure of the population and the local social climate of the Hůrka area in the Nové Butovice housing estate, which is an example of an area with a high number of foreigner residents. The research is based on a combination of various methods of data collection: statistical data analysis, structured interviews with local participants and research surveys among inhabitants. The information thus gained is then used to answer questions about relations between inhabitants of different nationalities, their participation in the social life of the area, and the reaction of local residents and institutions to the growing ethnic heterogeneity. The research shows that the social climate is negatively influenced by less than friendly relations to incoming foreigners and this fact is also demonstrated by a deeper study of a Russian-speaking minority. Respondents' attitudes towards foreigners are, however, based more on their fear of the unknown than on negative personal experience. The chapter emphasizes the importance of research into the influence of foreign immigration on contemporary socio-spatial differentiation in Prague and unlike earlier studies (Valenta, 2012; Špačková, Pospíšilová, Ouředníček, 2016, Přidalová, Ouředníček, 2017) it provides important information on a micro-level of monitoring.

The final three chapters are dedicated to the process of commercial suburbanization from various points of view. However, each of them approaches the subject in a different way, focusing on different aspects. In *Changes in the Localization of Work in the Prague Metropolitan Area*, Peter Svoboda deals not only with Prague but also its hinterland. He takes a developmental approach to the evaluation of development, and changes in the localization and sectoral structure of work, focusing on time horizons reflecting the late stage of socialism, the transformational decade and the post-transformational era. Using data about commuting to work from the last four censuses he examines not only the above, but also changes in how work is organised, changes in the spatial configuration of relations between a place of residence and a workplace and the phenomenon of flexible, spatially unanchored work. He emphasises the localization of areas with a high concentration of work opportunities and looks at the differences between the capital and its hinterland. Thus the chapter not only provides a self-contained view of development and changes in the localization of work in the Prague metropolitan area in the long term, reflecting the wider interdependencies of this development, but at the same time it links the spatial flexibility of work with commercial suburbanization.

The chapter *New (De)Concentrations of Commercial Activities in the Prague Metropolitan Area* deals with the process of commercial suburbanization which significantly influences the physical and social structure of settlements in the hinterlands of Czech cities. Petr Koloušek and Peter Svoboda first consider overall developments in the use of sites for commercial purposes in the Prague metropolitan area and then map out particular trends in commercial constructions using case studies of three selected settlements in Prague's hinterland. The research carried out in the settlements of Nupaky, Vestec and Dolní Břežany documents diverse development of commercial suburbanization, which is influenced not only by the specific features of the different municipalities but also by their approach, particularly in terms of urban planning. The authors suggest their own methodological techniques and supplement the data available on a local level with their own field research. The chapter not only depicts the distribution of commercial activities themselves and changes in these, but at the same time it reflects the role of municipalities or other institutions in local development.

Jiří Nemeškal's chapter also focuses on the subject of commercial suburbanization, but it takes a closer look at the concept of the edge city. The main purpose of the chapter entitled *Commercial Suburbanization in the Vicinity of Prague Airport in Ruzyně* is to evaluate whether the concept of the edge city is also relevant in the Central European context. The author chose as his model area

a north-western area of Prague, around the airport in Ruzyně. This area is – precisely because of the rapidly developing airport – a developing one with the potential of an important junction interconnecting various commercial activities concentrated in a relatively small space. Having evaluated the structure and arrangement of various types of commercial activities in the area, the author then focuses on a detailed analysis of commuting to work, assessing its volume, directions, source and target places and the structure of commuters themselves, particularly in terms of their level of education. The results bear out the importance of the airport area for the job market in Prague and its hinterland. Although the locality probably does not meet the conditions to be considered an edge city, a number of other similarities to the development of analogous localities elsewhere in the world could be identified.

REFERENCES

- BOHÁČ, A. (1923): *Hlavní město Praha. Studie o obyvatelstvu*. Praha, Melantrich.
- BURGESS, E. W. (1925): The Growth of the City: An Introduction to a Research Project. In Park, R. E., Burgess, E. W., McKenzie, R. D. (eds.): *The City*. Chicago, The Chicago University Press, s. 47–62.
- KĀHRIK, A., NOVÁK, J., TEMELOVÁ, J., KADARIK, K., TAMMARU, T. (2015): Patterns and Drivers of Inner City Social Differentiation in Prague and Tallinn. *Geografie*, 120, č. 2, s. 275–295.
- OUŘEDNÍČEK, M. (2002): *Urbanizační procesy obyvatelstva v Pražském městském regionu*. Diplomová práce. Praha, Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje.
- OUŘEDNÍČEK, M. (ed.), (2006): *Sociální geografie Pražského městského regionu*. Praha, Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, 159 s.
- OUŘEDNÍČEK, M. (2007): Differential Suburban Development in the Prague Urban Region. *Geografiska Annaler: Human Geography*, 89B, č. 2, s. 111–125.
- OUŘEDNÍČEK, M. (2016): The relevance of “western” theoretical concepts for the investigation of the margins of post-socialist cities: The case of Prague. *Eurasian Geography and Economics*, DOI: 10.1080/15387216.2016.1256786.
- OUŘEDNÍČEK, M., NOVÁK, J., TEMELOVÁ, J., PULDOVÁ, P. (2009): Metody geografického výzkumu města. In: Ferenčuhová, S., Hledíková, M., Galčanová, L., Vacková, B. (eds.): *Město: Proměnlivá ne/samozřejmost*. Brno, Pavel Mervart/Masarykova univerzita, s. 93–128.
- OUŘEDNÍČEK, M., POSPÍŠILOVÁ, L., ŠPAČKOVÁ, P., KOPECKÁ, Z., NOVÁK, J. (2016): The velvet and mild: Socio-spatial differentiation in Prague after transition. In: Tammaru, T., Marcinićzak, S., van Ham, M., Musterd, S.: *Socio-Economic Segregation in European Capital Cities: East Meets West*. Abingdon/New York, Routledge, s. 261–286.
- OUŘEDNÍČEK, M., POSPÍŠILOVÁ, L., ŠPAČKOVÁ, P., TEMELOVÁ, J., NOVÁK, J. (2012): Prostorová typologie a zonace Prahy. In: Ouředníček, M., Temelová, J. (eds.): *Sociální proměny pražských čtvrtí*. Praha, Academia, s. 268–297.
- OUŘEDNÍČEK, M., ŠPAČKOVÁ, P., NOVÁK, J. (eds.), (2013): *Sub Urbs: Krajina, sídla a lidé*. Praha, Academia, 200 s.

- OUŘEDNÍČEK, M., TEMELOVÁ, J. (eds.), (2012): *Sociální proměny pražských čtvrtí*. Praha, Academia, 304 s.
- POSPÍŠILOVÁ, L. (2012): Denní rytmus lokalit pražského centra. In: Ouředníček, M., Temelová, J. (eds.): *Sociální proměny pražských čtvrtí*. Praha, Academia, s. 136–158.
- PŘIDALOVÁ, I., OUŘEDNÍČEK, M. (2017): Role zahraniční migrace v měnící se sociálně-prostorové diferenciaci Prahy. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 53, č. X, s. X-Y.
- ŠPAČKOVÁ, P., POSPÍŠILOVÁ, L., OUŘEDNÍČEK, M. (2016): Long-term Development of Socio-spatial Differentiation in Socialist and Post-socialist Prague. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 52, č. 6, s. 821–860.
- TEMELOVÁ, J., ČERMÁK, D., JÍCHOVÁ, J. (2012): Kriminalita a vnímání bezpečnosti v pražských čtvrtích. In: Ouředníček, M., Temelová, J. (eds.): *Sociální proměny pražských čtvrtí*. Praha, Academia, s. 47–67.
- TEMELOVÁ, J., NOVÁK, J., OUŘEDNÍČEK, M., PULDOVÁ, P. (2011): Housing Estates in the Czech Republic after Socialism: Various Trajectories and Inner Differentiation. *Urban Studies*, 48, č. 9, s. 1811–1834.
- VALENTA, O. (2012): Cizinci v Praze: prostorová koncentrace Slováků, Ukrajinců a Vietnamců. In: Ouředníček, M., Temelová, J. (eds.): *Sociální proměny pražských čtvrtí*. Praha, Academia, s. 92–115.